

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DİVAN EDEBİYATINDA HAT

HAT IN DIVAN LİTERATURE

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Beyhan KESİK

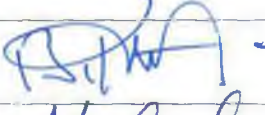
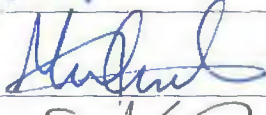
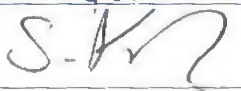
Elif AKCAN

GİRESUN 2015

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün.....tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik öğrencisi Elif AKCAN'ın "Divan Edebiyatında Hat" başlıklı tezini incelemiş olup aday. 09..02.2015.....tarihinde, saat...11.00.....da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek lisans/~~Doktora/Sanatta Yeterlilik~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye(Başkan)	Doç. Dr. Beyhan İKESİK	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Musa TOZLU	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Selim KARAKAŞ	

ONAY

09..02./2015

Doç. Dr. Sedat MADEN

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik tezi olarak sunduğum “Divan Edebiyatında Hat” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2015

Elif AKCAN

ÖN SÖZ

Türk edebiyatı içerisinde oldukça geniş bir dönemi kapsayan divan edebiyatı şiirselliğinin yanında içinde yeşerdiği toplumun sosyolojisini, bununla birlikte siyasi atmosferini de şairinin hayal gücünde toplamıştır. Bireyselliğin çoğu zaman bir sevgili silüetinde belirdiği mısralar yanında, dönem içinde yaşanan her gelişme de yine şairin en büyük silahı olan kaleminden ve sevgili üzerinden süzülerek yazıya dökülmüştür. Soyut bir edebiyat anlayışı söylemlerinin aksine edebiyat ve şiir belki de en somut varlıkla, bir sevgili motifiyle, gerçekliğini yansıtmıştır. Her ne kadar şiire temel teşkil eden sevgili görecelik arz etse de temelde bir insan ve varlık olması onun gerçekliğinin su götürmez kanıtıdır. Bu sebeple sevgili kimi zaman bir şehir kılığına bürünmüş, kimi zaman savaş meydanında cenk eden padişah olmuş, kimi zaman da ilahi yaratıcı olarak gerçekliğini göstermiştir. Sevgilinin ilahi yönü dünyanın geçici bir âlem olması ve insanın fâniliği ile vurgulanmış, bu daha çok tasavvufî görüş açısıyla yansıtılmıştır. Bütün bu vasıfları ve ele alınış şekilleriyle sevgili altı yüzyıl gibi uzun bir dönemi bütün olarak kendinde toplamış, oldukça lirik bir edebiyatın da başkahramanı olmuştur.

Altı yüzyıl boyunca yaşanan müreffeh ortamda bu yüksek hayat standardının da etkisi ile sevgili hep en mükemmel ve en güzel şekilde tasvir edilmiştir. Şairlerin idealize ederek anlattığı sevgili tipi bir nevi devletin gelişimine paralel olarak şairlerin de mükemmel olanı yaratma çabasının ürünü olmuştur. Mükemmellik çabası her şairin bir diğerinden daha üstün vasıflara sahip bir güzel oluşturma çabasını da beraberinde getirmiştir. Nihayetinde bu anlayış onun ulaşılamayan bir varlık olarak görülmesi ve harikulade bir şekilde anlatılmasına ortam hazırlamıştır. Bir insanoğlunun sahip olabileceği en güzel şeyler şairlerin şairanelikleri oranında sevgilide zuhur ettirilmiştir.

Şairlerin tefekkür dünyasında böylesine geniş bir yer kaplayan sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesinin ele alındığı bu çalışmada, onun zarif ve ince manalarla dolu ayva tüyelerinin izahı yapılmaya çalışılmıştır. Dönemin bireysel eğilimleri ve beğenilerinin de gözler önüne serildiği bu beyitlerde bir dönemin fikir

dünyasına da şahit olunmuştur. Yapılan çalışma “giriş” bölümünden sonra temelde üç bölümden oluşturulmuştur.

Çalışmanın “giriş” kısmında edebiyat tarihi içerisinde divan edebiyatının gelişimi, şairlerin bu tarihi gelişim içerisindeki seyirleri, divan şiiri ve şairlerine temel teşkil eden unsurlar üzerinde durulmuş; bununla beraber sevgilinin bu edebiyat içerisindeki yeri ve rolünden bahsedilmiştir.

Çalışmanın esas bölümlerinin ilki olan “birinci bölüm”de beş başlık üzerinde durulmuştur. “Umumi Olarak Sevgili ve Sevgilide Güzellik” başlığı altında divan edebiyatının başlangıcından bitişine kadar işlenen konu olan aşk, sevgili ve sevgilinin güzelliğinin işleniş hakkında bilgi verilmiş; divan edebiyatı güzelinin karakter portresi çizilmeye çalışılmıştır. Divan edebiyatı şairinin ideal güzel ve güzellik algısı, bunda etkili olan unsurlar, güzel olarak düşünülen ve şiirlerin ithaf edildiği sevgilinin mahiyeti bu bölümde ele alınan diğer konulardır.

“Sevgilide Güzellik Unsurlarına Dair” başlıklı kısımda ise divan şairinin kaleminin hizmetine sunulmuş olan sevgili ve onun her bir güzellik unsuru hakkında bilgi verilmiş, bu unsurların çalışma konumuz içerisindeki işlevi ifade edilmiştir.

“Hat Sözcüğünün İfade Ettiği Anlamlar” başlığında bu kelimenin manaları farklı birçok kaynaktan hareketle verilmiş ve “hat”ın tanımı yapılmıştır.

“Yazı Olarak Hat ve Hat Çeşitleri” başlığında Türk-İslam sanatında yazının yeri, “hüsn-i hat” ın doğuşu ve yazı çeşitleri ile ilgili açıklama yapılmıştır.

Çalışma konumuzun esasını teşkil eden “Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Hat” başlığında ise ayva tüylerinin sevgilide bulunuş halinin âşıkta ve dolayısıyla şairlerde uyandırdığı izlenim ve halet-i ruhiyelerinde meydana getirdiği görüntünün dışa yansımından bahsedilmiştir. Bu güzellik kavramının hangi tür benzetmeler ve anlayışlar içerisinde ele alındığı, güzellik kavramının içinin doldurulmasında üstlendiği işlev, sevgiliye nasıl isnad edildiği konusu dile getirilmiş; devletin varlığıyla beraber varolan edebiyatta yerleşen ve kökleşen güzellik algısı içerisindeki rolünden dem vurulmuştur.

Çalışmamızın “ikinci bölüm”ünü oluşturan kısımda ise genel olarak ayva tüyleri bahsinden sonra sevgilinin güzellik meydanı olan yanakta görücüye çıkan “hat”ın şairler tarafından nasıl ifade edildiği ve sevgiliye teşbih ediliş yönleri farklı yüzyıllarda yaşamış 52 şair üzerinden bine yakın örnek beyitle sunulmuş ve beyitlerin her biri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. 104 genel başlıktan oluşan benzetme unsurları kendi içerisinde de 100 alt bölüme ayrılmıştır. Her bir başlık, teşbihi farklı açılardan yakalayan örnek beyitlerle zenginleştirilmiştir.

Çalışmanın son kısmını oluşturan “üçüncü bölüm”de de değerlendirme yapılarak çalışmanın bir özeti sunulmuş, değerlendirmenin arkasından çalışmaya kaynak oluşturan divanlar listelenmiş, kaynakça ve özgeçmiş başlıklarıyla bölüme son verilmiştir.

Oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan dönemin şairlerinin ve şiir anlayışlarının ele alındığı “Divan Edebiyatında Hat” konulu çalışmamızda eksikler mevcut olabilir. Böylesine geniş bir dönemi ele alırken gözden kaçırdığımız veya eksik beyanda bulduğumuz kısımlar için hoşgörünüze sığınıyor, inceleme ve şerh esnasında yapmış olabileceğimiz hatalar için anlayışınızı temenni ediyoruz.

Akademik hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans çalışmamın tüm aşamalarında da bana her türlü desteği ve yardımı sağlayan çok kıymetli hocam Doç. Dr. Beyhan KESİK’e, “hat” konusunu hocam Doç. Dr. Beyhan KESİK’e öneren ve derlediği malzemeleri de bize veren Prof. Dr. Zülfi GÜLER’e değerli görüşleriyle kendisinden feyz aldığım değerli hocam Prof. Dr. Metin AKAR’a, hat sanatı ile ilgili elinde var olan tüm kaynakları bana sunan saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN’a, yetişmemde emeği geçen bütün bölüm hocalarıma, tezimi hazırlama aşamasında fikir alışverişinde bulunduğum değerli arkadaşım Ahmet MORGİL’e, yüksek lisansım süresince maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen kıymetli arkadaşım Selvinaz ODABAŞI’na, Giresun İl Halk Kütüphanesi çalışanlarına ve eğitim hayatım boyunca beni yalnız bırakmayan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

DİVAN EDEBİYATINDA HAT

AKCAN, Elif

Giresun Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Beyhan KESİK

OCAK 2015, 298 sayfa

Yazılı edebiyat geleneğinin oldukça önemli bir merhalesini oluşturan divan edebiyatı zengin malzemesi, usta şairleri, ince hayaller ve edebî bir zevk ile donanmış şiirleri ile altı yüzyıl devam etmiş bir geleneğin ürünüdür. Aşk, sevgili, güzellik kavramları da bu gelenek içerisinde en çok işlenen konular olmuştur. Âşıklar, sevgilinin her bir güzellik unsurunu aşklarının ifadesinde ve çeşitli teşbihlerle duygularının dışavurumunda kullanmış; onları zengin çağrışımlar, ince hayaller içerisinde zikretmişlerdir. Boy, yanak, yüz, dudak, çene, ben, saç, bel, kaş, göz, kirpik, diş vb. birçok unsur güzelliğin ifadesinde şiirlere konu olmuştur. Hat kelimesi ile ifade edilen sevgilinin ayva tüyleri de bunlardan bir tanesidir.

Bu çalışmada sevgilinin belki de en küçük güzellik unsuru sayılabilecek ayva tüyleri üzerinde duruldu. Divan edebiyatı kaynağından beslenmiş şairlerden seçilen örnek beyitlerle, hat kelimesinin sevgilinin değerlendirilmesi ve güzelliğinin izahında hangi ilgi, benzetme, hayal ve teşbihlerde zikrolunduğu ifade edilmeye çalışıldı. Şüphesiz ayva tüyleri güzelliğin ifadesinde müstakil olarak değil diğer güzellik unsurları ile de beraber ele alındığından yeri geldikçe diğer güzellik unsurlarının hangi benzetme ve ilgiler içerisinde kullanıldığı da açıklandı.

Anahtar kelimeler: Divan edebiyatı, divan şiiri, edebiyat, güzellik, sevgili, Şair, Şiir.

ABSTRACT

HAT IN DİVAN LİTERATURE

AKCAN, Elif

Giresun University

Institute of Social Sciences

Turkish Language and Literature, Master's Thesis

Assoc. Prof. Dr. Beyhan KESİK

JANUARY 2015, 298 pages

Divan literature, an important part of tradition of written literature, is the product of a tradition that continued six centuries with rich material, master poets, elegant dreams and literary delight.

In this tradition, concept of love, dear and beauty topics that most processed, too. Lover used, each limb of dear on the expression of their love and a variety of emotions with simile and they chant them in rich connotations, elegant dreams.

A lot of elements which have been subject to poems in expression of beauty, as, size, cheeks, face, lip, chin, hair, waist, eyebrow, eye, eyelash, tooth etc. Floss of dear which is expressed with word of hat is one of them, also.

That is emphasized in floss of dear maybe, it can be counted as the smallest element of beauty on this study. It is tried to express of chanting of hat in evaluation of lover and explanation of beauty which interested, metaphors, simile and similes with samples that one selected from poets which are fed from divan literature. No doubt, it is announced that is used in which analogy and interest because of floss is not alone in the expression of the beauty, but also it is together with other elements of beauty.

Key words: Divan literature, divan poem, literature, beauty, dear, poet, poem.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIX
GİRİŞ	1
A.UMUMİ OLARAK SEVGİLİ VE SEVGİLİDE GÜZELLİK	3
B.SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARINA DAİR.....	6
C.HAT SÖZCÜĞÜNÜN İFADE ETTİĞİ ANLAMLAR.....	13
D. YAZI OLARAK HAT VE HAT ÇEŞİTLERİ.....	15
E. SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURU OLARAK HAT.....	19
F. HAT (AYVA TÜYLERİ).....	21
1. GENEL OLARAK AYVA TÜYLERİ	21
1.1. AYVA TÜYLERİ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE MECAZLAR.....	26
1.1.1. Afet, Âşub, Belâ, Fitne (Fitne-i Âhir Zamân, Fitne-i Âhirü'z-Zamân, Fettân), Kavga (Şûr u Kavga).....	26
1.1.1.1. Âfet	26
1.1.1.2. Âşub	27
1.1.1.3. Belâ	27
1.1.1.4. Fitne (Fitne-i Âhir zamân, Fitne-i Âhirü'z-Zamân, Fettân).....	28
1.1.1.5. Kavga (Şûr u Kavga)	35
1.1.2. Akşam (Şam, Şam-ı Zulmet), Gece (Dün, Şeb-Reng, Şebângâh, Hengâm-ı Şeb, Şeb-i Deycûr, Şeb-i Târ, Şeb-i Kadr), Kara (Siyah, Baht-ı Siyâh, Siyâh-Kâr, Siyâh-Pûş), Sevâd (Sevâdkâr), Kahve, Karanu, Zulmet, Şebdîz	36
1.1.2.1. Akşam (Şam, Şam-ı Zulmet)	36

1.1.2.2. Gece (Dün, Şeb-Reng, Şebângâh, Hengâm-ı Şeb, Şeb-i Deycûr, Şeb-i Târ, Şeb-i Kadr, Zulmet-i Şeb)	39
1.1.2.3. Kara (Siyah, Baht-ı Siyâh, Siyâh-Kâr, Siyâh-Pûş)	42
1.1.2.4. Sevâd (Sevâdkâr)	45
1.1.2.5. Kahve	46
1.1.2.6. Karanu	46
1.1.2.7. Zulmet	47
1.1.2.8 Şebdîz	48
1.1.3. Anber (Anber-Âsâ, Anberîn, Anber-Sirişt, Anber-Şiken, Anber-i Ter, Mu'anber), Benefşe (Menekşe), Hoş-Bû, Misk (Müşg, Müşgîn, Müşg-Bâr, Müşg-Nâb, Müşk-i Nâb, Müşg-i Hutén), Nilüfer, Reyhân, Semen (Semen-Bû, Semen-Sâ), Sünbül (Sünbül-İstân), Şeb-Bûy	49
1.1.3.1 Anber (Anber-Âsâ, Anberîn, Anber-Sirişt, Anber-Şiken, Anber-i Ter, Mu'anber)	49
1.1.3.2. Benefşe (Menekşe).....	53
1.1.3.3. Hoş-Bû	56
1.1.3.4. Misk (Müşg, Müşgîn, Müşg-Bâr, Müşg-Nâb, Müşk-i Nâb, Müşg-i Hutén).....	57
1.1.3.5. Nilüfer	61
1.1.3.6. Reyhân (Deste-i Reyhân, Râh-ı Reyhân, Reyhân-ı Cennet, Reyâhîn-i Çemen, Reyhân-ı Müşg-bû)	62
1.1.3.7. Semen (Semen-bû, Semen-sâ)	66
1.1.3.8. Sünbül (Sünbül-İstân, Sünbül Uvağı)	67
1.1.3.9. Şeb-Bûy.....	69

1.1.4. ‘Arak (Ter)	69
1.1.5. Arap, Hindistân (Hindûstân, Hindû), Karasi, Karamân, Tâtâr, Çîn, Habeşî, Garb.....	70
1.1.5.1. Arap.....	70
1.1.5.2. Hindûstân, Hindû	71
1.1.5.3. Karasi	71
1.1.5.4. Karamân.....	72
1.1.5.5. Tâtâr	72
1.1.5.6. Çîn.....	73
1.1.5.7. Habeşî	73
1.1.5.8. Garb.....	74
1.1.6. Asker (Leşker, Leşker-i ‘Adû, Leşker-i Hindû, Leşker-i Für‘avn, Sipâh, Sipâh-i Rûm u Şâm, Sipâh-ı İşve), Celâlî, Ye‘cüc, Harâmi.....	74
1.1.6.1. Asker (Leşker, Leşker-i ‘Adû, Leşker-i Hindû, Leşker-i Für‘avn, Sipah, Sipâh-i Rûm u Şâm, Sipâh-ı İşve).....	75
1.1.6.2. Celâli	81
1.1.6.3. Ye‘cüc	82
1.1.6.4. Harâmî.....	83
1.1.7. Bâr (Yük).....	84
1.1.8. Bel	84
1.1.9. Beyân (Beyân-ı Hak).....	85
1.1.10. Cellât	86
1.1.11. Celîl	86

1.1.12. Çemen (Çimen, Çemenzâr, Çerâ-Zâr), Sebze (Sebze-i Nev-Ber, Sebze-Zâr, Ser-Sebz), Bahar (İlkbahar, Nev-Bahar, Fasl-ı Nev-Rûz), Nev (Nev-Hîz, Nev-Âmede, Nev-Haste), Çerâgâh, Nebât	87
1.1.12.1. Çemen (Çimen, Çemenzâr, Çerâ-Zâr)	87
1.1.12.2. Sebze (Sebze-i Nev-Ber, Sebze-Zâr, Ser-Sebz).....	89
1.1.12.3. Bahar (İlkbahar, Nev-Bahar, Fasl-ı Nev-Rûz).....	92
1.1.12.4. Nev (Nev-Hîz, Nev-Âmede, Nev-Haste).....	93
1.1.12.5. Çerâgâh	94
1.1.12.6. Nebât	95
1.1.13. Çirknâk	95
1.1.14. Çocuk (Tıfl).....	95
1.1.15. Dâ'îre.....	96
1.1.16. Dalga (Mevc, Mevce, Mevce-i Tûfân).....	98
1.1.17. Dâm (Tuzak)	98
1.1.18. Diken (Hâr u Hâs, Hâr, Hâs)	99
1.1.19. Dîvân-ı Müretteb	101
1.1.20. Duman (Dûd, Dûd-ı Âh, Dûd-ı Müşg-Âsâ, Duhân, Duhân-ı Şem'), Buhâr, Buğu	101
1.1.20.1. Duman (Dûd, Dûd-ı Âh, Dûd-ı Müşg-Âsâ, Duhân, Duhân-ı Şem')	102
1.1.20.2. Buhâr	104
1.1.20.3. Buğu.....	104
1.1.21. Duvar	105

1.1.22. Düşmân.....	105
1.1.23. Ebr (Bulut).....	106
1.1.24. Ecel (Nâme-i Ecel)	107
1.1.25. Efsûn.....	109
1.1.26. Esrar, Ma'cûn, Beng.....	110
1.1.27. Fir'avn	112
1.1.28. Gam, Gussa, Keder, Mükedder	113
1.1.29. Girih	115
1.1.30. Gubâr (Gerd, Toz), Zerre	115
1.1.31. Gülücük	124
1.1.32. Gülzâr	124
1.1.33. Günah	124
1.1.34. Güneş Tutulması	125
1.1.35. Hâk, Hâksâr	125
1.1.36. Hâle (Ağıl).....	126
1.1.37. Halhal	127
1.1.38. Hararet.....	128
1.1.39. Hat (Yazı), Şiir, Resm, Mısra (Mısra-i Berceste), Kelâm, Hatim, Kitap, Mektup (Nâme, Nâme-i Mih r ü Mahabbet, Nâme-i Â'mâl), Nakş, Fermân, Beyit (Beyt-i Nemegîn, Beyt-i Tarih, Şâh Beyit), Hücçet (Senet), Berât, Fetva, Nüşa (Nüşa-i Can, Nüşa-i İrfân), Muska, İ'râb, Hâşiye, Harf, Şerh, Şârih, Şair, Bâb (Bölüm), Bedî, Remz, Nigar, Menşûr, Kenâr (Der-Kenâr), Ferd, Arz-ı Hâl, Çizgi, Sünbül Kasidesi, Selâm, Itıknâme	128
1.1.39.1. Hat (Yazı).....	129

1.1.39.2 Şiir.....	147
1.1.39.3. Resm	148
1.1.39.4.Mısra (Mısra-i Berceste)	148
1.1.39.5. Kelâm.....	149
1.1.39.6. Hatim.....	150
1.1.39.7. Kitap.....	150
1.1.39.8. Mektup (Nâme, Nâme-i Mihr ü Mahabbet, Nâme-i Â'mâl).....	150
1.1.39.9. Nakş	152
1.1.39.10. Fermân	155
1.1.39.11. Beyit (Beyt-i Nemegîn, Beyt-i Tarih, Şâh-Beyt)	158
1.1.39.12. Hücçet (Senet).....	159
1.1.39.13. Berât	161
1.1.39.14. Fetva.....	162
1.1.39.15. Nüsha (Nüsha-i Can, Nüsha-i İrfân)	163
1.1.39.16. Muska.....	164
1.1.39.17. İ'râb.....	164
1.1.39.18. Hâşiye	166
1.1.39.19. Harf	167
1.1.39.20. Şerh	168
1.1.39.21. Şârih.....	169
1.1.39.22. Şair	169
1.1.39.23. Bâb (Bölüm).....	169

1.1.39.24. Bedî	170
1.1.39.25. Kenâr (Der-Kenâr)	170
1.1.39.26. Ferd	171
1.1.39.27. Arz-ı Hâl	172
1.1.39.28. Çizgi	172
1.1.39.29. Sünbül Kasidesi	173
1.1.39.30. Selâm	173
1.1.39.31. İtiknâme	174
1.1.40. Havâric	174
1.1.41. Hâzin (Muhafız), Rıdvân	175
1.1.42. Helva Gecesi	175
1.1.43. Hızr	176
1.1.44. Hicâb, Perde (Perdedâr, Perde-keş, Perde-pûş), Pûşîde, Setire	181
1.1.45. Hod-rû	187
1.1.46. Hûr (Hûrî)	187
1.1.47. İlaç (Yakı, Dârû)	187
1.1.48. İmân	189
1.1.49. İnkisar (Kırık, Parça)	189
1.1.50. İpliği Pazara Çıkarmak, Pazar Bozmak	189
1.1.51. İzâle	190
1.1.52. Ka‘be Zâ‘iri	190
1.1.53. Kâfir (Kâfer, Kâfir-i Rûm, Küffâr)	191

1.1.54. Kanat (Bâl, Bâl ü Per, Şeh-Per).....	195
1.1.55. Kapı	196
1.1.56. Kara (Kıyı), Kenare.....	197
1.1.57. Karınca (Mûr, Murçe, Karınca Du'ası, Karınca Ayağı)	198
1.1.58. Kıl (Mû).....	203
1.1.59. Kilim.....	204
1.1.60. Kîn.....	204
1.1.61. Kir (Jeng, Jengâr Jengârî, Jengdâr) İs, Leke, Pas.....	205
1.1.62. Kirpik	207
1.1.63. Köhne Bahar (Sonbahar), Âverde-i Köhen	208
1.1.63.1. Köhne Bahar	208
1.1.63.2. Âverde-i Köhen.....	209
1.1.64. Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm, Ayet (Ayet-i Leyl, Ayet-i Rahmet, Ayet-i Hüsn, Ayet-i Kur'ân), Sure (Sure-i Nur, Sure-i Berat, Fatiha Suresi, Sure-i Kevser, Sure-i Neml, Sure-i İhlâs, Sure-i Yusuf), Tefsir, Dua (Dua-yı Hızr), Hadis, Besmele, Tevrît (Tevrat), Ka'be Örtüsü	210
1.1.64.1. Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm	210
1.1.64.2. Ayet (Ayet-i Leyl, Ayet-i Rahmet, Ayet-i Hüsn, Ayet-i Kur'ân)	211
1.1.64.3. Sure (Sure-i Nur, Sure-i Berat, Fatiha Suresi, Sure-i Kevser, Sure-i Neml, Sure-i İhlâs, Sure-i Yusuf)	218
1.1.64.4. Tefsir	220
1.1.64.5. Dua (Dua-yı Hızr).....	221
1.1.64.6. Hadis	221

1.1.64.7. Besmele (Bismillah).....	222
1.1.64.8. Tevrît (Tevrat).....	222
1.1.64.9. Ka‘be Örtüsü	222
1.1.65. Mahzen (Mahzen-i Esrâr, Der-Mahzen)	223
1.1.66. Mazmûn.....	223
1.1.67. Melek.....	224
1.1.68. Müsvedde, Meşk, Karalamak.....	224
1.1.69. Müş‘ir	225
1.1.70. Nahvet ü Nâz	225
1.1.71. Nemek	226
1.1.72. Nişter (Neşter)	226
1.1.73. Peymâne	226
1.1.74. Pür-Şûr, Müşevveş, Hod-Gâm, Dilârâ, Dilâşûb.....	227
1.1.75. Rûşen-veş	228
1.1.76. Sâhir-pîşe.....	229
1.1.77. Bîcâde.....	229
1.1.78. Sâye (Sâye-i Ebrû, Sâye-i Sünbül), Gölge Haramisi	230
1.1.78.1. Sâye (Sâye-i Ebrû, Sâye-i Sünbül).....	230
1.1.78.2. Gölge Haramisi	232
1.1.79. Seccâde.....	232
1.1.80. Semmûr (Kürk)	232
1.1.81. Sevdâ	233

1.1.82. Sır (Nihân).....	234
1.1.83. Silsile/Zincir	235
1.1.84. Sultan.....	235
1.1.85. Sürme (Kuhl).....	235
1.1.86. Şâne (Tarak)	237
1.1.87. Şebistân (Yatak Odası).....	239
1.1.88. Şeftâlû (Şeft-Alû), Kaysı.....	239
1.1.88.1. Şeftâlû (Şeft-Alû).....	239
1.1.88.2. Kaysı	240
1.1.89. Şermende (Utanma, Utanç)	240
1.1.90. Şirâze.....	240
1.1.91. Tâze Hevâ, Havâdis.....	241
1.1.91.1. Tâze Hevâ	241
1.1.91.2. Havâdis	241
1.1.92. Tersâ (Hristiyan)	241
1.1.93. Teşdîd (Şedde).....	242
1.1.94. Tezvîr	242
1.1.95. Tıraş.....	243
1.1.96. Tûtî (Papağan), Zag (Karga), Tâvûs-ı Cennet, Mekes (Sinek), Arı, Piristû (Kırlangıç).....	245
1.1.96.1. Tûtî (Papağan).....	245
1.1.96.2. Zag (Karga).....	246

1.1.96.3. Tâvûs-ı Cennet	247
1.1.96.4. Mekes (Sinek)	247
1.1.96.5. Arı	248
1.1.96.6. Piristû (Kırlangıç)	248
1.1.97. Tutuk (Duvak)	248
1.1.98. Virânelik	249
1.1.99. Yağma	249
1.1.100. Yaprak	249
1.1.101. Zümüröd (Zümüröd-Nigâr) Pîrûze (Fîrûze), Elmas	250
1.1.101.1. Zümüröd (Zümüröd-Nigâr)	250
1.1.101.2. Pîrûze (Fîrûze)	251
1.1.101.3. Elmas.....	252
1.1.102. Zevrâk (Kayık)	252
1.1.103. Zeyn, Zînet, Zîbâ, Zîb ü Zînet, Tezyîn	253
1.1.104. Zırh	255
SONUÇ	256
DİVAN EDEBİYATINDA HAT KONULU ÇALIŞMAYA KAYNAK OLUŞTURAN DİVANLAR.....	260
KAYNAKÇA	264
ÖZGEÇMİŞ	276

KISALTMALAR

a. g. e. : Adı geçen eser

a. g. m.: Adı geçen makale

a. g. y.: Adı geçen yayın

C: Cilt

G: Gazel

Haz.: Hazırlayan

Hız.: Hazreti

K: Kaside

Kıt: Kıt'a

Mat: Matla

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

M.: Musammat

Müf.: Müfred

s.: Sayfa

Tb. Bend: Terhib-i Bend

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

Tc. Bend: Terci-i Bend

Tg.: Türkçe Gazeller

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: Ve benzeri

Yay.: Yayın

GİRİŞ

XIII. yüzyılda Hoca Dehhâni ile temelleri atılan ve altı yüzyıl boyunca sahip olduğu devletin varlığıyla beraber etkinliğini devam ettiren divan edebiyatı şüphesiz yüksek bir kültürün ürünüdür. Köklü Türk tarihi ve bununla beraber X. yüzyıldan itibaren benimsenmeye başlanan İslam dini ve Müslümanlık kaideleri içinde şekillenen şairlerin, takdire şayan şiirler ve muazzam bir edebiyat vücuda getirmesi kaçınılmaz olmuştur. İçinde var oldukları çevrenin sosyo-kültürel, ekonomik, siyasî gelişmeleri, toplumun kabul gören davranış, inanç, gelenek ve görenekleri hemen bütün şairlerin şiirlerine temel teşkil etmiştir. Bunun yanında şairlerin almış oldukları eğitim, dünyaya ve hayata bakış açıları, iç dünyaları, psikolojik özellikleri onların kendilerine has üslupla mısraların teşekkülünü sağlamıştır. Her konuda ustalıklı söylenmiş mısralar şairlerin zengin hayal dünyalarının da ürünüdür. Bu zengin, uçsuz bucaksız ve ilimle genişletilmiş hayal dünyasında her tür dışavurumu görmek mümkündür. Tabiat, hayat, tarih, insan psikolojisi vb. birçok konunun yanında sevgili, güzellik ve aşk divan şiirinde -tabiri caizse- en coşkulu, lirik ve yüksek perdeden edebiyata yansıtılan temalar olmuştur. Güzellik ve aşk kavramı oldukça geniş bir umman olmakla birlikte, şairler ummanda bir damla olabilme gayretini göstermişlerdir. Hayatın her alanına dair güzellikler ve her bir nesneye ithafen benimsenebilen aşk -bu iki kavram- daha çok sevgiliye ithaf edilmiştir. Sevgilinin her bir uzvu onun güzelliğinin tasvirinde kullanılmış, her bir uzuv şairlerin şiir söyleme yeteneklerine göre teşbihlere konu olmuştur. Boyundan tutun da yanağındaki en ufak tüy bile ona duyulan aşkın ve onun güzelliğinin ifadesinde kullanılmıştır. İdealize edilen sevgili tipi çok ince hayaller, sanatlar ve zarif ifadelerle anlatılmıştır.

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi olan ayva tüyü klasik edebiyatımızda hat sözcüğü ile ifade edilmiş, bu kavramın ifade ettiği diğer anlamlar da tevriye yolu ile sevgilinin güzelliğini anlatan mısralarda sıkça kullanılmıştır. Biz de “Divan Edebiyatında Hat” konulu çalışmamıza geçmeden evvel konuyu bir bütünlük arz edecek şekilde sunmak adına “Umumi Olarak Sevgili ve Sevgilide Güzellik”, “Sevgilide Güzellik Unsurlarına Dair”, “Hat Sözcüğünün İfade Ettiği

Anlamlar”, “Yazı Olarak Hat ve Hat Çeşitleri” ve “Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Hat” başlıkları ile konumuza giriş yapmayı uygun gördük.

A. UMUMİ OLARAK SEVGİLİ VE SEVGİLİDE GÜZELLİK

Doğuş itibariyle ilk örnekleri Arap ve Fars edebiyatları örnek alınarak oluşturulan divan edebiyatı ürünleri, geleneğini belirlemiş hazır estetik kalıpları olan ve mazmunlar üzerine inşa edilmiş bir edebiyattır. Bu çerçeve kalıplar kullanılarak şiire yansıtılan en önemli ve geniş konu da aşktır. Kimi zaman ilahi kimi zaman da beşerî aşkın yansıtıldığı şiirlerde aşkın ve aşğın muhatabı da sevgilidir. Sevgili tam anlamıyla idealize edilmiş, değişmez tasvirlerle sahip, varlığı hatta cinsiyeti dahi belirgin olmayan eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Mesela boyu selvi gibi uzun, beli kıl kadar ince, yaşı hep genç, yanakları gül kırmızısı, saçlar siyah, gözler kılıç gibi keskin, dişleri inci gibi parlak ve değerli, dudağı lal, kaşları yay, kirpikleri yaya gerilmiş ok gibi yaralayıcıdır. Bütün bu mükemmel vasıflarıyla sevgili dünya üzerindeki âşıkların varoluş sebebi ve onların yaşamlarını aydınlatan güneş derecesindedir. Bu görüş ve bakış açısının nedeni âşğın sevgiliye yüklediği anlamda gizlidir.

“Divan şiirinin merkezinde sevgili vardır. Onun dışındaki her şey sevgili için onun emrine verilmiş gibidir. Şiirde anlatılan sevgili aşğın gözünden yansıtılır ve şairler genellikle âşık rolündedir.”¹ “Divan şiirinde anlatılan sevgili güzel değil en güzeldir. Onun güzelliği ve vasıfları mübalağa ile uç noktalara götürülür.”² Güzelliğinin yanında âşğa hep cefa eden, acımasız, rakiple hemhal, nazlı olma gibi özellikleri onun karakter yönünü teşkil eder. Güzelliğinin vermiş olduğu güvenle bu karakter portresi çizilir.

Divan edebiyatı geleneğini belirlemiş bir edebiyat olma vasfı ile hep mükemmel ve ideal olanın peşinde olmuştur. Ortak bir birikimden beslenen şairler, o birikimi kendilerine has bir söylem, üslup ve güzellik algısıyla beslemişlerdir.

İdeal güzeli yaratıp onu en güzel ifadelerle resmetme amacına hizmet etme gayesinde olan şairlerin bu ortak algılarına göre aslanan güzelliğin kendisidir. Yeryüzünde akisleri görülen bu güzellikler aslında ideal olanın birer yansımasıdır.

---

¹ Cemal Kurnaz, “Vuslat Yolculuğu”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature

² Şevkiye Kazan, “Klasik Türk Şiirinde Solduran Sop ile Dolduran Toplar”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter 2008, s. 38.

İdeal olanın mutlak güzel olması da sanatçıların mutlak olanın büyüklüğüne ve güzelliğine layık eserler ortaya koyması sonucunu doğurmuştur.³

“Divan şairi aslî güzelliğe ulaşmak için ya resmettiği güzelliği aşip aslî olana ulaşmaya çalışır ya da ideal olandan hareketle eldekini idealize etmeye çalışır. Zaten güzeldeki güzellik yaratıcının güzelliğidir. Şair aşka hasret kaldığından dem vururken aslında yaratıcıya âşık ve hasret olduğunu ifade etmektedir. Bu yönüyle bakılınca şiirlerde kullanılan ifade ve kalıpların birçoğu tasavvufî değerlerle örtüşmektedir”.⁴

İdealize edilerek yüceltilen ve kusursuzlaştırılan sevgilide her şey mükemmeldir. Bu mükemmel varlığın ilahi sevgili olma yönü de ele alınırsa onun vasıflarının doğada yansımaları bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda idealize edilmiş güzellere yapılan her benzetmede başka bir gönderme sezilir. Tabiat sevgiliye bakarak, onun güzelliğini kıskanıp onu taklit ederek süslenirken aslında doğanın süslenme sebebinin sevgili olduğu ifade edilmektedir. Bu da yeryüzündeki her şeyin ilahi güzelliğin iz düşümleri olduğu gerçeğinin kanıtıdır.

Güzellik kavramının şiir ve sevgilide bu şekilde ifade bulduğu divan edebiyatında şüphesiz sevgili için yapılacak tasvir ve söylemler sınırsızdır. Bu gelenek ve edebiyat her ne kadar idealize edilmiş bir sevgili ve güzellik algısından bahsetse de tamamen soyut değildir. Şairler ilimle besleyerek geliştirdikleri hayal dünyalarının muazzam dışa vurumlarını mükemmel ve gerçek olamayacak kadar ideal bir sevgili tipi yaratarak şiire yansıtırsalar da “dünyevî gerçek” ve “dünyevî güzel”lerin varlığından bihaber değillerdir. Mesela XVIII. yüzyılda Nedim ve XIX. yüzyılda Enderunlu Vasıf gibi rind yaratılışlı şairler -ki daha önceki dönemlerde Bâkî başta olmak üzere- sadece ilahi yanı olan sevgiliyi değil; tamamen gerçek, canlı-kanlı, ete kemiğe bürünmüş sevgilileri kastederek son derece lirik şiirler kaleme

---

³ Hüseyin Bayçöl, “Divan Edebiyatında Güzellik İdeali”, **Yeni Yüksektepe Kültür Deneği**, sayı 72. http://dergi.aktifelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47:dvan-edebiyatinda-guzellik-deal&catid=15:64&Itemid=23 (erişim tarihi: 23.01. 2013).

⁴ Hüseyin Bayçöl, **a. g. y.**, (erişim tarihi: 23. 01. 2013).

almışlardır. Bağlı oldukları devletin bünyesinde ve padişahların koruması altında şairler vücuda getiren gelenek şairleri bu tavırlarıyla tıpkı devletin yönetici ve sahiplerinin yolunu takip etmişlerdir. Nasıl ki âlemlerin rabbi Allah ise ve padişahlar bunu inkâr etmeden dünyada yer edinmek ve yaşamak için çaba içinde olmuşlarsa şairler de tıpkı onlar gibi gerçek güzellik ve sevgilinin yaratıcı olduğundan haberdar olmakla birlikte aşkı da yaratıcının insana bahşettiği dünyevî ve beşerî bir duygu olarak hissetmişler ve işlemişlerdir.

Bu kadar büyük bir imparatorluğun sanatı olan divan şiirinin aşk ve güzellik kavramını her iki açıdan da kucaklayıp bir potada eriterek bunu çoğu zaman birbirinden ayırt edilemeyecek incelikte sunması bu edebiyatı etkisini kaybettikten yüzyıllar sonra bile işlenir ve takdir edilir kılmıştır.

B. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARINA DAİR

Klasik edebiyatın ana konusu olan sevgilide güzellik yüzde toplanmıştır. Sevgilinin bu özelliğinden hareketle saçından, kaşından, gözünden, kirpiğinden, yanağından, dudağından, burnundan, dişinden, çenesinden, ayva tüylerinden, gerdanından, kulağından bahseden şiiirler sayılamayacak kadar çoktur.

Sevgilinin güzelliğinin ifadesinde temel unsurlardan biri olarak zikredilen saç belki de en çok teşbihe konu olan kavramdır. Dağınıklığı, güzel kokusu, uzunluğu, düz, kıvrımlı ya da örgülü olması yönüyle çeşitli hayallerde kullanılan saç divan edebiyatı estetiğinde siyahtır. “Umumi olarak saç; uzun, yüzün iki tarafında ve yanakların yanında kıvrım kıvrım veya düz, boyunda veya yanağın üstünde tasavvur edilmektedir.”⁵ Mu’îdî Miftâhu’t-Teşbih’inde bâb-ı evvelde saçın dört kısımdan oluştuğundan bahsederken parlak ay gibi olan yanağı örten buluta benzeyen ve sevgilinin yanağında karar edenine zülf, aciz ve suçlu âşıkların suçunun cezasını veren ve sevgilinin boynunda sarılı olanına gîsû, sevgilinin belinin kenarında kemer gibi olanına muy denildiğini ifade etmektedir.⁶

Rengi yönüyle çoğu zaman kâfir, küfr gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılır ve benzetmeler içerisinde menfî manaları çağrıştırır. Saçla ilgili bir vasıf da “siyeh-kâr”lıktır. Çoğu zaman bu kelime üzerinden tevriye yapılır, hem rengi hem de hal(kötü bir iş etmek veya fenalıkta bulunmak)ı kastedilir. Saçın rengi kastedilince sevda kelimesi daima ve tevriyeli kullanılır.⁷ Kimi zaman da uzunluğu ve yine siyah rengi sebebiyle sevgilinin yanağında yer alan hat ile birlikte ele alınır ve âşığa kurulan tuzak tasavvuru içinde anılır. Bu özelliği ile saç, âşığı tuzağa düşürecek olan “hatt”ı saklar ve gönlü pusuya düşürür.

Beyitlerde en çok şekil yönü ile ele alınan saç için birçok tabir kullanılır. “Perişân, bî-karar, ser-gerdan, dağınık, girih girih, pür-tab, pür-ham, perakende-hal, şikeste, pür-şiken, şuride, dolaşık, kej-rev, dü-ta, çîn, pür-âşûb, müşkil yir, geh togrı

⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı’nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 102.

⁶ İsmail E. Erünsal, “Mu’îdî’nin Miftâhu’t-Teşbihi”, *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII*, İstanbul, 1988, s. 224

⁷ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara, 1973, s.154.

geh eğri, ham, çok başlu, bin başlu, ser-nigun, serkeş, dıraz, bî-payan, pay-mal, zir ü zeber, avare, yüzü üzre sürünen, el uzunluğu iden, el uzadan, ayakta kalan, elli bin yıldan uzun, şane urulan, meşşata(gerektiren), (sevgilinin) hak-i pasın öpen. Bütün bu vasıflar onun dağınıklık-düzensizlik- uzun-kısa oluşuna dayanmaktadır. Her halukarda o; âşık tesir eden, onu tesir sahası içine alabilen, kendine bend eden bir kuvvete sahip olarak görülür.”⁸ Örgülü şekli itibariyle de âşıkları esir edip kendine bağlayan zincire benzetilir. Dağınık, perişan ve rüzgârda savrulan saçların her bir telinde bir âşığın gönlü perişan olup savrulmakta ve eziyetler görmektedir. Bele kadar uzun olan bu saçlar, ayva tüyelerinin aksine bir anlamda da uzun ömrü ifade ederken güzel kokusu âşıklarını mest edip kendinden geçirir ve onların sevgiliye âşık olma sebeplerinden biri olarak zikredilir. “Saç koku ile olan sıkı münasebeti dolayısıyla hava ve rüzgâr unsurunun saç ile birlikte mütelaa edilmesine ve çeşitli tasavvur ve tahayyüllere birlikte mevzu oluşlarına çok rastlanır. Saç ile diğer unsurlar arasında kurulan teşbih münasebeti daha çok mukayese mahiyetinde olmaktadır. Âşığın ömrü sevgilinin saçından intişar eden bu kokulara duyulan arzu içinde geçer. Halbuki sonunda elde edilen bir şey yoktur. Çünkü o, nasıl hava ile dağılıp giderse ve kaybolursa bu koku arzusuna düşen ömür de aynı duruma düşer ve kaybolup gider.”⁹

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biri de kaşdır. Renk, şekil, çift oluşu ile yakın münasebette bulunduğu göz, kirpik, gamze ve yanak ile birlikte değişik tasavvurlara konu olmuştur. Bilhassa gözün katil olarak tasavvuru kaşın, bu katilin gamze ve kirpik oklarını attığı bir yay gibi düşünülmesine sebep olur. “Yıkıcılık ve karıştırıcılık konusunda sanki kaş ile göz arasında bir ortaklık mevcuttur ve bu ortaklığa gamze de dâhil olur. Can mülkü bunların, bilhassa kirpik ile kaşın anlaşması neticesinde ve gamze kılıcının sayesinde ele geçirilir.”¹⁰ Mihraba benzetilmesinde kavisli şekli ve yüzün nuru ile Ka‘beye teşbihi etkilidir. “Mushaf’a benzetilmesinde besmele, boyun elif harfine benzetilmesi sebebiyle nun harfi olarak düşünülür. Yine yüzün deniz olarak tasavvuru onun balık, sandal olarak hayal

---

⁸ Harun Tolasa, a. g. e., s. 152-153.

⁹ Harun Tolasa, a. g. e., s. 154-155.

¹⁰ Harun Tolasa, a. g. e., s. 182.

edilmesine yol açar. Hançer, kılıç ve hilal onun en çok benzetildiği unsurlardır. Kaşın hilal olarak tasavvurunda açıkça belli olan şekil benzerliği yanında hilal ile ilgili inanışlar ve saçın geceye ve buluta teşbihi önemli bir rol oynar. Gökte hilalin görünmesiyle bayramın başlaması ile sevgilinin kaşlarını, dolayısıyla yüzünü, gören âşıkların duyguları arasında kurulan ilgi, onun hilâl-i îd olarak vasıflandırılmasına sebep olur.”¹¹

Çevresinde yer alan diğer güzellik unsurları ile beraber asıl işlevi kendisinde toplayan göz; divan şiirinde müstakil olarak yer almakla birlikte daha çok kirpik, kaş ve gamze ile birlikte zikredilir. Bu unsurların bir arada kullanılması hususiyeti bu kavramların öldürücülüğü ve kan dökücülüğü vasıfları sebebiyledir ve çoğu zaman âşığın canına kasteden bir cellât tasviri içinde verilirler. Bu hususiyetle kirpikler ok, kaşlar yay olarak tahayyül edilir ve göz, bakışıyla birlikte kirpik okunu âşığın sinesine yollar.

Divan şiiri geleneği içerisinde âşığa cevr ü cefa ile görevlendirilmiş ve o çerçevede teşbihlere konu olmuş güzellik unsurundan bir tanesi de gamze, yani sevgilinin yan bakışıdır. Aşığa eziyet etmesi ve canını yakması özellikleri ile daha çok kesici ve yaralayıcı özelliği olan kılıç ve ok gibi benzetmelerle oldukça sık kullanılmışlardır. “Âşığın sevgiliye ilgi duyup bağlanmasına sebep olan güzellik unsurları arasında önemli bir yeri olan gamze; aynı zamanda âşığın gönlünün ve canının yaralanmasına sebep olan öldürücü bir silahtır.”¹²

Sevgilinin bir diğer güzellik unsuru olan kirpik “beyitlerde çoğunlukla katil olarak vasıflandırılan sevgilinin ve gözünün öldürücü bir silahı durumundadır. Göze ve yay olarak düşünülen kaşa olan yakınlığı buna sebep olan en önemli husustur. Kirpiğin ilgi kurduğu diğer unsurlarla benzerliğinde şekli, sayısının çokluğu ve düzgün bir sıra meydana getirmesi söz konusudur.”¹³ Daha çok ok ve kılıca tasvir edilen kirpiğin bu benzetmelerde kullanılması sevgilinin bakışlarının âşığın gönlü

---

¹¹ Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 161.

¹² M. Nejat Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 172.

¹³ M. Nejat Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 174.

üzerindeki tesiri dolayısıyla.¹⁴ Taradığımız divanlarda hat sözcüğü ile ilgili olarak iki ayrı yerde ayva tüylerine benzetilen olarak kullanılmıştır.

Sevgiliye ait bütün güzellik unsurlarını üzerinde barındıran en önemli uzuvlardan birisi de yanaktır. Yüz ve yanak genellikle birlikte ele alınır ve hemen hemen aynı unsurlara benzetilir. “Güzel tanımında teşbih unsurları en fazla çiçekle ilgili olanlardır. Böyle vasıflandırılan çehre, adeta bir gül bahçesidir. Çehre ve yanak; ateş, gül, lale, firdevs-i âlâ, cennet bağı, Mushaf, semen, kible, âyet, ilkbahar vs.’dir.”¹⁵ “Yüz (yanak) unsurunun sıkça işlenmesinin nedeni, sevgilinin güzellik unsurlarının çoğunun yüzde bulunması ve yüzün (yanağın) genel bir mahiyet göstermesidir. Yüz güzelliğin merkezidir.”¹⁶ “Umumi olarak yüz; güleç, aydınlık veya parlak, rengin, güzel, sade veya ayva tüyleri ile kaplı, üstü benli şekillerde tasavvur edilmektedir. Yanak üzerindeki teşbih ve mecazlarda yüz ile alakalı zülf, ben, ayva tüyleri, baş, vs. gibi unsurlar çok defa vech-i şebah olarak yer almakta veya tenasüp sanatı tarikiyle zikredilmektedir.”¹⁷

Sevgilinin yüzüne dair benzetmelerde genel olarak renk ve şekil benzerliği esastır. Nuru ve âşıklar için kutsal olması yönüyle Kâbe olarak ele alındığında üzerindeki ayva tüyleri Kâbe üzerindeki ayetler ya da Kâbe’yi ziyaret eden Habeşlilere benzetilir. Mushaf olarak nitelendirildiğinde ise üzerindeki tüyler Mushaf’ın âyet, sure ve hadisleri olarak tasavvur edilir. Kimi zaman da şekil itibariyle bir defter ya da kitap, bazen de sahife olarak benzetmelerde yer alır. Kırmızı rengi onun gül ya da lale bahçesi olarak vasıflandırılmasının sebebidir. Hatta bazen âşıkların yakan ateş olarak da tasavvur edilir. “Onda ilahi cezbe vardır, peygamber nuru görülür, tasavvufî olarak ayva tüyleri küfürdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin altındaki vahdettir. Zulmeti nura değiştirmek, anberi kâfur

---

¹⁴ Beyhan Kesik, **Mahmûd Rıfkı Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divançesi**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2009, s. 145.

¹⁵ Ağâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 491-503.

¹⁶ Beyhan Kesik, **a. g. e.**, s. 146.

¹⁷ Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s.134, 141.

eylemek ifadeleri ile ayva tüylerinin tıraş edilmesi, yüzün beyazlığının ortaya çıkması kastedilir.”¹⁸

Daha çok rengi, küçüklüğü ve kokusu itibariyle teşbihlere konu olan ben çoğu zaman tevriyeli kullanımlar içerisinde ele alınır ve yanak üzerindeki bir güzellik unsuru olarak telakki edilir. “O; sevgilinin vücudunda, yanakta, dudak kenarında, çene çukurunda ve kulak küpesinde olmak üzere değişik yerlerde bulunur. Genellikle ayva tüyleri, dudak, saç veya yanak ile birlikte ele alınır.”¹⁹ “Yüzün kitap, sayfa ve ay; güzelliğin tuzak olarak tasviri ve koku unsuru da benin değişik hayaller içerisinde yer almasına sebep olur.”²⁰ Üzerinde çalıştığımız konu içerisinde bir beyitte ben bir buğday tanesine, ayva tüyleri ise o taneyi taşıyan kargaya benzetilmiştir.

“Ağız, dudakla beraber bir bütünlük gösteren güzellik unsurudur. Dudak ağzın gözle görülen kısmıdır ve ağız dudaktan ayrı düşünüldüğü zaman daha çok bu görünmezliği ile ele alınır. Bu sebeple ağız; gayb, nadir, esrar, sır veya yok olarak vasıflandırılır. Yine bu özelliği ve kapalı haliyle goncadır. Beyitlerde küçüklüğü sebebiyle nokta, sıfır, mim, mühür ve teng olarak tasavvur edilen ağız; dudağın, dişlerin ve sözün cevhere benzetilmesi sebebiyle de hokkadır. Sözün tatlı oluşu, ağzın şekerle münasebetine sebep olan önemli bir husus olarak göze çarpar. Bazı beyitlerde ağız zikredilir ancak kastedilen dudaktır.”²¹ Taradığımız divanların birçoğunda da ağız, yukarıdaki muhtelif anlamlarıyla ve dudak ile beraber oluşturulan tasavvur ve tahayyüllerde kullanılmıştır. “Ağız görünmez ancak konuşunca farkına varılır. Bu husus, sözle alakalı tabirler ve kelime oyunları ile ifade edilmiştir. Görünmez oluşu ufaklığındandır. Umumiyet itibariyle yuvarlak ve dar olarak tasavvur edilmektedir ki bu cihetle yuvarlak nesnelere teşbih olunmuştur.”²²

“Dudak, en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu edilen güzellik unsurlarından biridir. Bu ilginin sebebi; rengi, güzelliği ve vuslata vesile olan bir

---

¹⁸ Cemal Kurnaz, *Hayâfî Bey Dîvânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1987, s. 239.

¹⁹ Cemal Kurnaz, *a. g. e.*, s. 252.

²⁰ M. Nejat Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 188.

²¹ M. Nejat Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 200.

²² Mehmed Çavuşoğlu, *a. g. e.*, s. 163.

unsur olarak telakki edilmesidir. Ağızla ve dolayısıyla söz ve dişlerle yakın ilgisi, onun önemini artırmaktadır. Yuvarlak şekli, küçüklüğü, kapalı hali, gülümseme ve gülmeye yakın ilgisi de onun önemini artıran özellikleri arasında yer alır. Bunun yanında beraber bulunduğu diğer güzellik unsurlarıyla yakından ilgilidir ve bu unsurların sebep olduğu tasavvurların çoğunda dudak da yer alır. İki tane oluşu sebebiyle yazı ve nazım şekilleriyle ilgili tasavvurlara konu edilir. Kıymeti ve renk benzerliği dudağın değerli madenlere, bu arada bilhassa la‘le, benzetilmesine sebep olur. La‘l birçok beyitte dudağın yerini alır ve dudak kelimesi zikredilmeden onun adı yerine kullanılır. Aşığın canını alan da aşığa can veren de dudaktır. Âşık için dudak hem zehir hem ilaçtır ve aşığın susuzluğunun tek çaresi olarak düşünülür.”²³

Ayva tüyelerinin, etrafında yer aldığı ve çoğu zaman âşığın düştüğü bir kuyu olarak zikredilen çene şekil benzerliği yönüyle ele alınır.

“Çene yuvarlağının hemen altına isabet eden dolgunca kısma gabgab denilir ki ekseriya şişman veya gürbüz insanlarda rastlanır.”²⁴ Hayali Bey Divanı’nda bir beyitte sevgilinin yanağı güzellik mülkünün hisarı, hat onun duvarı, gabgab da topu olarak tasavvur edilir.

Sevgilinin yüzü dışında bulunan ama önemli ve güzelliğinin bir parçası olarak beyitlerde geçen beli her zaman ince kıl gibidir. Bu özellik sevgilinin gençliği ve güzelliğinin göstergesi olarak algılanmıştır. Beyitlerde de ekseriyetle belin kıl gibi olması ile kıl kelimesi arasında çeşitli söz oyunları yapılarak zengin çağrışımlar uyandırılır.

Sevgilinin bembeyaz ve parlak olan dişleri her daim çok değerli olmuş ve güzelliğine, gülüşüne güzellik katan bir diğer unsur olarak telakki edilmiştir ki bu onun inci olarak tasavvurunu doğurmuştur. İnci gibi olan sevgilinin dişlerinin bulunduğu ağızdan çıkan gülüş de inci saçan, inci döken, inci dağıtan gibi kelime ve terkiplerle ifadesini bulmuştur.

---

²³ M. Nejat Sefercioğlu, **a. g. e.**, s. 202-203.

²⁴ Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s. 180.

Sevgilinin belki de bir bütün olarak güzelliğinin göstergesi sayılabilecek boyu ise çok çeşitli özelliklere sahiptir. Beyitlerde daha çok kad ve kamet kelimeleri ile anılan boy her zaman bir selvi gibi uzun ve düzgündür. Aynı zamanda fidan kadar güzel, taze ve gençtir. Bu ifadeler aynı zamanda sevgilinin kusursuz güzelliğini ifade etmenin da bir yönünü oluşturmaktadır. Onun bir selvi fidanı gibi salınarak ve nazlı nazlı yürümesi âşğın kendinden geçmesi için yeterlidir. Bazen de sevgili ve boyu değerli ve ilahi bir varlık olarak algılanması sebepleriyle cennetteki birtakım unsurlar ile anılır ki bunlar Tuba ve Sidre'dir. Sevgilinin bir cennet varlığı kadar güzel tahayyül edilmesi Tuba ağacı şeklinde tasvir edilmesinin sebebidir. Sidre de ilahi bir ağaç olması sebebiyle beyitlerde kullanılır. Bunun yanında Sidre-i münteha tamlaması içinde zikredilir ki bu kavram insanoğlunun ulaşabileceği son noktadır. Sevgilinin boyu da bu sebeple uzunluğunun ifadesinde bu kavram ile de anılır.

C. HAT SÖZCÜĞÜNÜN İFADE ETTİĞİ ANLAMLAR

Hat sözcüğü farklı birçok anlamı ihtiva etmektedir. Bir kaynakta “hat (hatt); doğru yol, belli belirsiz yol, yazı ve yazı yazmak, cinsi münasebet, yemeği az yemek, yalı, sınır çizmek, çizgi, yüzdeki çizgiler, yüzdeki ayva tüyleri gibi manalara geldiği belirtilen kelime dilimizde çok geniş sahada kullanılmaktadır.”²⁵ biçiminde, bir başka kaynakta ise hat (hatt) sözcüğü “gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal, bıyık ve sarı tüyler”²⁶ şeklinde izah edilmektedir.

Başka bir kaynakta hat “toprağa uzunlamasına kazılmış dar ve dümdüz bir hendek yahut bir değnek veya parmak ile kum üstüne çekilmiş bir çizgi manasına gelirdi. Bu kelime ekseriya, uzun ve dar şeklinden dolayı ‘mezar kazmak’ manasında da kullanılır. Sonraları sokak veya yolları ile bir iskân yerini belirtmek manasında kullanılmıştır. Nihayet bir kâğıt yahut tirşe üzerine çekilen bir çizgi veya bir satır yazı manasında kullanılmıştır.”²⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Hat sözcüğünü Ferit Devellioğlu ise “çizgi, satır, yol, yazı, padişah yazısı, ferman, buyruk, sıra, saf, gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf, yalnız uzunluğu olan boyut, gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal, parmağın on ikide biri olan bir ölçü”²⁸ şeklinde tanımlarken; İsmail Parlatır hattı (hatt) “çizgi, satır, yazı, yazma sanatı, yol, gidiş, tarz, sıra, dizi, saf, kara ve deniz taşıtları için hareket yönü, gidiş istikameti, sınır, çizgi, boyut, parmağın on ikide biri olan bir tür uzunluk ölçüsü”²⁹ şeklinde tarif eder. Aynı sözcük, hat (hatt), Türkçe Sözlük’te “çizgi, yazı, ulaşım sağlayan bir taşıtın uğradığı yerlerin bütünü, yol, geçek, elektrik akımı taşıyan tel veya kablo sistemi, kanal, savunma veya saldırma amacıyla bir araya getirilmiş asker dizisi, sınır, yüzü biçimlendiren çizgi veya kırışıklık, biçim”³⁰ ifadeleriyle tanımlanır. Bir

²⁵ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Dergah Yay., Cilt 4, İstanbul, 1981, s. 143.

²⁶ **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2004.

²⁷ **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, Cilt 5, İstanbul, 1964, s. 357.

²⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005, s. 341.

²⁹ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2009, s. 595.

³⁰ **TDK Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay., s. 1058.

başka kaynakta hat “yazmak, çizmek, kazmak, alamet koymak anlamlarındaki Arapça hatt masdarından türeyen ve ‘yazı, çizgi; çığır, yol’ gibi manalara gelen hat kelimesi terim olarak ‘Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazı yazma sanatı (hüsnu’l-hat, hüsn-i hat)’ anlamında kullanılmıştır.”³¹ Diğer bir kaynakta hat “ince, uzun, noktaların birleşmesinden meydana gelmiş çizgi, yazı, sanatlı yazı (hüsn-i hat)”³² şeklinde izah edilir.

---

³¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 16, İstanbul, 1997, s. 427.

³² Hasan Özönder, **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü**, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2003, s. 63.

D. YAZI OLARAK HAT VE HAT ÇEŞİTLERİ

Hat kelimesi farklı birçok anlama gelmekle beraber bu anlamlardan bir tanesi de yazıdır. Divan edebiyatı bünyesinde verilen eserlerin toplandığı divanlarda şairler bu kelimeyi oldukça geniş bir yelpazede kullanmış olmakla beraber, taradığımız divanlarda hat sözcüğü ağırlıklı olarak yazı manasında ve yazı manasını çağrıştıran kelimelerle kullanılmıştır. Hat sözcüğü yazı manasında kullanılırken bu anlam daha çok İslamî yazı türlerinin tevriyeli bir şekilde kullanımını ile sağlanmıştır. Bu açıdan biz de “Güzellik Unsuru Olarak Hat” konusuna geçmeden önce bu kelimenin yazı anlamına ve İslam hat sanatının yazı çeşitlerine değinmeyi uygun gördük.

“İslam hat sanatının sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî’ ve rik’adan oluşan altı yazı çeşidine topluca Aklâm-ı Sitte (altı kalem) denir. Bu altı yazı türü dışında kûfî, ta’lik, dîvânî ve siyâkat yazıları öteki yazı çeşitlerini oluşturur.”³³

“Aklâm-ı Sitte İslam yazılarından farklı tarz ve üsluplara sahip altı nevi yazıdır (şesş kalem). Bu ana üsluplar, İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvâb tarafından müstedîr (yuvarlak) karakterli yazılar arasından seçilmiş Yâkût el- Müsta’sımî ile klasik kaideleri teşekkül etmiştir. Bu altı nevi kalemin harfleri ve harflerinin bitişik hallerindeki şekilleri (hendesetü'l-hurûf) İbn Mukle tarafından usul ve kaidesi nokta ve daire ile belirlenerek her birisine manasına göre isim verilmiştir. Altı nevi yazının isimleri ıstılah olarak çok eski tarihlerden beri kullanılmaktadır. Bu yazıları birbirinden ayıran bünye farkıdır. Yoksa harf şekillerinin esas ve cevheri birdir.”³⁴

Aklâm-ı Sitte içerisinde yer alan ve İslam hat sanatı içerisinde var olan yazı çeşitlerinden biri olan sülüs, hat sanatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. “Manası üçte bir demektir. Bu adı alması harflerinin üçte bir kısmında devir yani eğrilik bulunmasındandır. Yatay harfler muhakkaka nispetle daha derince, daha dar ve küçük olduğu gibi dikey harfler de biraz kısadır. Tarihi yapılar, levhalarda kullanılan bu hattın biraz incesine ince sülüs, kalınına, irisine celî sülüs veya sülüs

³³ M. Şinasi Acar, **Türk Hat Sanatı**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 21.

³⁴ Muhittin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 17.

celisi adı verilir.”³⁵ “Aklâm-ı Sitte denilen çeşitler arasında çok önemli sayılan ve yaygın biçimde kullanılan sülüs yazısı en çok büyük harfli süs yazılarında, kitabelerde ve levhalarda uygulanmıştır.”³⁶

“İslam yazı kültüründe özellikle başta Kur’an-ı Kerîmler olmak üzere, dinî kitapların yazılışında, istinsahında nesih yazı kullanılmıştır. Nesh, ‘bir şeyi kaldırıp onun yerine bir başka şey koymak, nüsha çıkarmak’ manalarına gelmektedir. Bu açıdan nesih yazı, kûfî yazıyı Kur’an-ı Kerîm yazımından resmen kaldırarak onun yerine geçmiş ve Mushaf nüshalarını çoğaltmakta kullanılmıştır.”³⁷ Bu yazı çeşidi çalışma alanımızı oluşturan konu kapsamında oldukça sık kullanılmış ve sanatlarla içi içe işlenmiştir. “Nesih hattının harflerinde yuvarlaklık belirgin olmakla beraber daima satır nizamına tabi tutulduğundan istife uygun değildir. Bu sebeple nesih uzun metinlerin ve özellikle de Mushaf’ın yazımında kullanılmıştır. Eski matbaa hurufatı da nesihle hazırlanmıştır. Türk zevkine çok uygun geldiği için süratle yayılmış ve Mushaf yazımında sadece nesih hattı kullanılmaya başlanmıştır.”³⁸ “Sülüsün üçte biri boyunda yazılır, umumi hatları itibariyle ondan meydana gelmiştir. Kaideleri kırılarak yazılan neshe nesh kırması, normalden ince yazılanına da ince nesh adı verilir. Neshte çomaklı ve yatay harfler daha derin ve daha dardır. Dikey harflerinin boyları da daha kısadır.”³⁹

Çalışmamız kapsamında oldukça sık karşılaştığımız ve tevriyeli kullanımlarla karşımıza çıkan yazı çeşitlerinden olan muhakkak sözcüğü kelime anlamı olarak “tahkik olunmuş, hakikati, gerçekliği, doğruluğu belli olmuş, doğru”⁴⁰ manasına gelir. Yazı çeşidi olarak ise “kalınlığı sülüs eninde olan ve bir buçuk oranında düz,

---

³⁵ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, s.147.

³⁶ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötüken Yay., Cilt 4, İstanbul, 1985, s. 1231.

³⁷ Nihat Boydaş, **Ta’lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994, s. 23.

³⁸ **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 16, s. 429.

³⁹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Cilt 4, s.147.

⁴⁰ Ferit Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 666.

geri kalan kısmı yuvarlak yazılan harflerden meydana gelmiş hat türüdür”.⁴¹ Sülüs harflerinin yatay kısımlarının daha da genişletilmesiyle ortaya konmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren modasını kaybetmiş ve bazı levhalar ile besmele-i şeriflerin yazımında kullanılmıştır. Mimaride tercih edilen çeşitlerdendir.”⁴²

Hem bir çiçek ismi hem de hat sanatında bir yazı türü olarak divan şiirlerinde sık zikredilen reyhânî yazının “nesihden türediği”⁴³ söylenirse de, “muhakkak yazıyla benzerliği sülüsle akrabalığını göstermektedir.”⁴⁴ “Harf keşidelerinin yön zenginliği sebebiyle adını zarif gövdeli reyhân bitkisinden aldığı iddia edilmektedir.”⁴⁵ Reyhân “fesleğen gibi güzel kokulu demektir. Aynen muhakkakın kaidelerine tabidir ve onun küçük yazılan şeklidir. Nesh gibi Kur’anların ve kitapların yazımında kullanılan bu hat XVI. yüzyıldan itibaren hemen hemen hiç kullanılmamış yerini neshe bırakmıştır.”⁴⁶

Hat sanatının altı yazı çeşidinden bir diğeri de tevkî‘ dir. “Tevkî‘ yazı Osmanlı İmparatorluğu’nda dîvânî yazının esasını teşkil etmiş, zamanla yerini dîvânî ve celî dîvânî yazılarına bırakmıştır. Türklerde özellikle tuğralarda imza tevkî‘ ile atıldığı için tuğrakeşlere tevkî‘ adı verilmiştir. Tevkî‘ yazı XV. yüzyıl sonlarında Osmanlı hattatları tarafından işlenilmiş ve sülüs büyüklüğünde yazılmıştır. Harflerinin yarısı düz ve yarısı yuvarlak olan tevkî‘ yazı IX. yüzyılda Abbasîler döneminde halifelerin imza yazısı olmuştur. Tevkî‘ yazı sülüs ve nesih yazının ortak özelliklerini taşımaktadır.”⁴⁷

“Kâğıt parçası, fiş, mektup gibi manalara gelen rik‘a süratli ve kolay yazma ihtiyacıyla Dîvân-ı Hümâyun’da doğup XIX. yüzyılın başlarında Bâb-ı Âli

---

⁴¹ Ferit Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 666.

⁴² Hasan Özönder, **a. g. e.**, s. 136.

⁴³ Nihat Boydaş, **a. g. e.**, s. 27.

⁴⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Türklerde Yazı Sanatı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1958, s. 59.

⁴⁵ Nihat Boydaş, **a. g. e.**, s. 27.

⁴⁶ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Cilt 4, s.146.

⁴⁷ Nihat Boydaş, **a. g. e.**, s. 28.

kalemlerinde geliştirilen dîvânî karakterinde bir yazı çeşididir. Osmanlılarda daha çok günlük hayatta, mektuplarda, resmi yazılarda kullanılan rik‘a yazısı Arap ülkelerinde de benimsenmiş ve yayılmıştır.”⁴⁸ “Rik‘a, tevkî‘nin küçük boyda yazılanıdır.”⁴⁹ “Altı yazı çeşidinin sonuncusu olan rik‘anın kullanıldığı yerler icazetnamelerdir.”⁵⁰

Bu yazı çeşitlerinin dışında kalan gubâr ya da gubârî ile “toz ya da toz gibi manasına gelen çok küçük boyda yazılan hat kastedilmiştir. Bu hat bilhassa nesh yazısına tatbik edilmiştir. Bir hat çeşidi olmayıp o hattın karakteridir.”⁵¹ Bu hat karakteri gubâr kelimesinin sözcük anlamı ve yazı karakteri olması vasfıyla oldukça sık kullanılmıştır.

---

⁴⁸ Muhittin Serin, **a. g. e.**, s. 328.

⁴⁹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Cilt 4, s.146.

⁵⁰ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 1231

⁵¹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, Cilt 4, s.148.

E. SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURU OLARAK HAT

Klasik şiire bakıldığında en çok işlenen konunun aşk ve sevgili olduğu, aşka, sevgiliye dair şairler nezdinde sayısız mısralar kaleme alındığı görülür. Kendine has bir kelime, imaj ve mazmun kadrosuyla vücuda getirilen bu edebiyatta sevgili; gören herkesi büyüleyen ve idealize edilmiş bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgiliye ait her bir unsur geleneğin kuralları içerisinde, bu edebiyatın var olduğu toplumun değerleri, yaşayışı ve sosyal hayatı ile ilgili teşbihlerle anlatılmıştır. Sevgilinin güzelliğini anlatan birçok eser de kaleme alınmıştır.

Divan edebiyatı geleneğinde Osmanlı toplum yaşayışına da uygun olacak şekilde sevgili ile âşık arasına bir mesafe konulmuştur. Bu mesafeyi koyan da bir nevi âşık kılığına bürünen ve sevgili ile âşık arasında geçen olayları kendi gözünden görmemizi sağlayan anlatıcı, yani şairdir.⁵² “Âşığın çoğu kez sevgili yerine onun hayali veya saçının, beninin, kaşının, gamzesinin, ayva tüyünün hayali ile yaşaması sevgilinin idealize edilmesiyle birlikte ona tahsis edilen hususi konum nedeniyledir. Ulaşılmaz olan sevgili bu şekilde her zaman taze/canlı kalabilmektedir. Sevgiliye ulaşılmamasıyla bozulacak olan büyüden âşık/şair, onun hayalinden bahsetmek suretiyle bir nevi sevgiliyi koruma altına almaktadır.”⁵³

“Bütünden ziyade parça güzelliğine önem veren divan şairi her güzellik unsurunu tek başına mükemmel şekline ulaştırma çabası içindedir. Kendi içinde kusursuz güzelliğe ulaştırılan birbirinden bağımsız parçaları teşbih ve mecazlarla ifade eden kelime kadrosu, zengin bir lego gibidir. Bunlar bir araya getirilmek istendiğinde kavramların birbirleriyle olan akrabalığından doğan asırlara yayılmış çağrışım yükü kendiliğinden kompozisyona dâhil olur.”⁵⁴

Bu gelenek ve edebi kurallar içerisinde kullanılan, sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi de ayva tüyleridir. Hat sözcüğü ile ifade edilen ayva tüyleri

---

⁵² Cemal Kurnaz, **a. g. m.**, s. 448.

⁵³ Hüseyin Gönel, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer, 2010.

⁵⁴ Cemal Kurnaz, “Bütün Şairler Büyük Tek Bir Şiiri Oluşturmak İçin Faaliyet Göstermişlerdir”, **İlmi Araştırmalar**, Sayı 10, İstanbul, s. 165-168.

sevgilinin yanağı ya da yüzünde yer alan diğer güzellik unsurları gibi güzelliğinin ya da onun âşıkların gözünden tasvirinde kullanılmıştır. Bir güzellik unsuru olarak hat kelime anlamının zenginliğinden de yararlanılarak sık kullanılan birkaç anlamı ile şiirlerde sanatlar ve söz oyunları içerisinde zengin çağrışımlarla yer almıştır. Özellikle kelimenin “yazı” ve “çizgi” anlamı ve bununla beraber çalışma konumuzu teşkil eden “ayva tüyü” anlamı beyitlerde en çok karşılaştığımız ve sanıyorum ki gelenek içerisinde de en sık kullanılmış olan mana ve benzetmelerin temelini oluşturmaktadır. Divan şiiri geleneği içerisinde o terbiye ile yetişmiş şairlerin sevgili tanımını ve ifadesinde çok çeşitli benzetmelere konu olan bu kavrama yüklenen anlam daha çok âşığın bakış açısıdır ve onların ruh haline göre şekillenmiştir.

Zira divan edebiyatı içerisinde yer almış hemen bütün şairlerin tahayyül ve düşünce evreni içinde hat iki renk özelliği göstermektedir. Sevgilinin gençliği, güzelliği, tazeliği ve âşıklar tarafından revaçta olması vasfı ile yeşil; istenmeyen, güzelliği bozan, yaşlılığın habercisi ve güzelliğin geçtiğinin ifadesi olarak da kara(siyah)dır.

Çok yönlü teşbihlere konu olan ayva tüylerinin şairler tarafından bu şekilde kullanılmasının temelinde geleneğin devamlılığı ve kalıpları belli olan bir edebiyatın var olması yatmaktadır. Zira divan edebiyatında sevgili ya da güzel tipi bellidir, kalıpları ve sınırları çizilmiştir. Her şair sevgiliyi aynı mazmunlarla ifade etmekle birlikte farklılık söyleyişte yani üslupta doğmuştur. Tabii ki her şairin ifadesi birbiriyle aynı değildir. Bunda şairlerin yaşadığı dönem, dünyayı ve çevresindeki gelişmeleri nasıl algıladığının da etkisi büyüktür. Yine de çok az farklar arz etmekle birlikte sevgiliye, onun özelinde, ayva tüyelerine yüklenen anlamlarda çok büyük benzerlikler vardır.

F. HAT (AYVA TÜYLERİ)

1. GENEL OLARAK AYVA TÜYLERİ

Ayva tüyleri, klasik Őirde sıklıkla kullanılan sevgiliye ait güzellik unsurlarındandır. Özellikle sevgilinin güzelliğini niteleyen unsurların yüzde toplanmış olması ve Şairlerin daha çok burayla ilgilenmeleri yanak üzerinde yer alan bu k  k hatta belli belirsiz tüylerin bile yoğun anlamlarla ifadesine imkân vermiştir. Bu ufacık tüylerin bu kadar yoğun anlamlar içerisinde işlenmiş olması onun farklı anlamlarından birkaçının bir arada kullanılması ve kullanılan bütün anlamları da karŐılayacak Şekilde mana ifade etmesine bağlıdır. Bazen sadece bir anlamı istenilen manayı düŐündürürken bu bazen de diğer anlamları kullanarak saĐlanmıŐtir. Yüz üzerinde ve etrafında yer alan diğer unsurlarla birlikte Şiirlere konu olması ayva tüyelerinin, Şairin ya da  ŐiĐin bireysel zihin ve düşünce dünyasından tutun da imparatorluğun savaş meydanlarındaki kahramanlık tasvirlerine bile konu edilmesini saĐlamıŐtir. Bu tasvir ve teşbihlerde hat sözcüğünün ifade ettiği anlamlar yanında ayva tüyelerinin koku, Şekil ve renk özelliği de etkili olmuştur. “Yüzün muhtelif yerlerinde bulunması, ayva tüyelerinin beraber bulunduğu unsurların sebep olduğu benzetmelerde de yer alması, yeni çıkan ayva tüyelerinin gösterdiği renk özelliği de değişik tasavvurlara sebep olan hususlardır.”⁵⁵

Ayva tüyelerinin genel olarak iki renk özelliği göstermesi ve bu iki rengin sevgilinin güzelliğinin  l t  olarak kabul edilmesi anlayışı bir beyitte subh-ı k zib olarak tasvir edilmiştir. Ayva tüyelerinin ilk çıktığında açık renkli olması ve sonra kararması bu nitelendirmenin sebebidir.  unki subh-ı k zibde tan yeri ge iği olarak aydınlanır sonra tekrar kararır mıŐ.⁵⁶

Hatt u ‘izâr-ı y re iki subh olur misâl

Kim biri k zib ola biri s dık  seher

Necâtî, K. 9/11

⁵⁵ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 190.

⁵⁶ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s.960.

Yanakta beliren hat kimi zaman güzellik adına her Şeyi silip süpüren bir rzgra benzetilir ve bu rüzgâr önüne aldığı her Şeyi yok eder. Nâbî, “ayva tüylerin çıktığında kutu gibi küçük olan ağızda gülüŐünün bir değeri, cevheri, güzelliği kalırsa onu aŐığı ver” diyerek aslında hat geldiğinde sevgilide güzellik namına bir Şey kalmayacağını söylemektedir:

Hattın gelicek ‘aÇık-ı girynına sarf et

Drc-i deheninde gher-i hande kalırsa

Nâbî, G. 680/4

Gitti elden hüsn vrın kalmadı sende ceml

Rıfkı der peŐman olur heleği geldikde hat

Mahmud Rıfk, G. 52/5

Güneş gibi parlak olan yüzünün güzelliğiyle böbürlenen sevgili unutmamalıdır ki hat eninde sonunda ona gelecektir. Bu korkunç sondan kaçıŐı yoktur ve güzellik baki kalmayacaktır:

Gn yüzüne ‘arz eyle ki hattun gelür hır

Bugün baņa ise yarın ey dost saņadur

Nev’, G. 161/4

Ayva tüylerinin yapı ve esas itibariyle çok ince olan kıldan ibaret olması, güzelliğin de bu tüylerin gelmesine bağlanması durumu ile ilgili olarak aÇık sevgiliye nasihatte bulunur. Güzelliğiyle gururlanıp kendisine yüz vermeyen sevgiliye ayva tüylerinin kıl olmasını da çağrıştıracak Şekilde “güzelliğinin temeli bir kıl üzerindedir güvenme, zaman onu da alıp götürecektir” Şeklinde tembihle bulunarak her Şey gibi güzelliğin de geii olduğunu hatırlatır:

Bir kıl üzere dr ess hüsnün itme i‘timd

Rzigr yine-i İskender’e viridi haleb

Necâtî, G. 342/3

Aynı durumu Mahmud Rıfkî, divançesinde;
 Lutf edüp hüsn [ü] cemâle sen gurûr olma begim
 Kalmaz elbet bu güzellik bâd-i mûy bir gün eser

Mahmud Rıfkî, G.32/2

beytiyle izah eder.

Kimi zaman ise ayva tüyleri sevgilinin güzelliğinin derecesini arttıran, güzelliği son noktaya ulaştıran ve sevgiliyi başka hiçbir şeye muhtaç bırakmayan bir unsur olarak ele alınır. Hattın gelmesi sevgilinin letafetini gölgelemez, aksine âşıklara eziyet eden dudağa hacet bırakmaz:

Hat gelip sanma ki rûyında letâfet kalmaz

Mihnet-i bûseye ol vechde hâcet kalmaz

Şeyhülislam Es'ad, G. 82/1

Ayva tüyelerinin çıkması âşıklar için bir umuttur. Zira yanakta hat belirildiğinde sevgili âşıklara yakınlık gösterecektir. Bu tecrübe edilmiş bir durumdur ve âşıklar sevgiliden ümitlidirler:

Hubânın iltifâtı zamân-ı hattındadır

Ümmîdvârıyız o du'â-yı mücerrebin

Nâbî, G. 398/6

Hattın gelmesinin bir anlamı da çocuk olan ve âşık ile aşkın kadrini bilmeyen sevgiliyi olgunluğa erİştirmesi ve sevilecek çağa getirmesidir:

Tıfl bilmezdi sadık-ı âşıkınıñ kadrini

Şimdi bildi hamdi'lillâh yüzüne geldikde hat

Mahmud Rıfkî, G. 52/2

Ayva tüyleri yanakta, yanağın dudağın ve çenenin çevresinde bulunur. Bu çevrede bulunuş hali beyitlerde kenâra çıkmak, kenâr tutmak, çekip çevirmek tabirleri ile ifade edilir. Şair, ayva tüyelerine seslenerek sevgilinin aşkıyla ortaya düşen âşığın gönlünü alıp saç gibi kenara çıkmasını isterken “gönül almak” deyimini ile bir yandan da âşığı razı ve memnun etmek ister:

Ortadan alup ey hat öte yanına dili

Sen dahi zülf gibi kenâra çıkar mısun

Necâtî, G. 409/4

Hat naziklik edip kenarda yer tutarken fitneler koparmak için benleri ortaya atmıştır. Benlerin yüzün ortasında olması, çokluğu ve siyahlığı bu hayalde etkilidir:

Ortaya atdı benlerini kopdı fitneler

Nâzüklük ile kendüsi tutdı kenâr hat

Necâtî, G. 258/2

Bir yandan asi zülûf bir taraftan ayva tüyleri âşığın gönlünü ordan oraya sürükleyip dururken çekip çevirmek tabiri yanağı sarmak anlamında da kullanılmıştır:

Gönlüm çeküp çevürmesün inen ikide bir

Bir yana zülf-i ser-keşün bir yana hatun

Necâtî, G. 283/6

Ayva tüyleri sadece beşerî aşkın ifadedesinde değil yaratıcıyı idrak etme ve onu anlayıp ona ulaşmada tasavvufî ıstılahlar içerisinde de anılır. İlâhi sırrı bilenler yanaktaki izafî hattı değil onun arkasındakini görürken bu sırta vakıf olamayanlar şekilde kalır. Önemli olan ârif olup asıl olanı bulmaya çalışmaktır:

Sırı ilâhi bilen şol hat u hâli ne bilür

Hâle habîr olmayan handa bu hâli bilür

Nesîmî, G. 171/1

Sûret ü hatt u hâlüne sâcid ü ‘abid olmayan

Milletümüzde el durur müşrik ile cuhûdumuz

Nesîmî, G. 187/10

Öyledir ki hattın gelmesi gerçek âşığı, dost ile düşmanı ortaya çıkarmada bir ölçüttür:

Hatun gelicek düşmen ile dostı bilürsin

Herkes sana şimdi ider izhâr-ı muhabbet

Yâver G. 33/2

1.1.AYVA TÜYLERİ İLE İLGİLİ TEŞBİH VE MECAZLAR

1.1.1. Afet, Âşub, Belâ, Fitne (Fitne-i Âhir Zamân, Fitne-i Âhirü'z-Zamân, Fettân), Kavga (Şûr u Kavga)

Âşıklar üzerinde oluşturduğu sıkıntı, kavga, kargaşa, karışıklık ve huzursuzluk sebebiyle ayva tüyleri bu unsurlarla vasıflandırılır. Âşıkların aşka düşmesine sebep olması da bu benzetmenin bir diğer sebebidir. “Ayva tüyelerinin rengi ve çokluğu sebebiyle kesret oluşu, fitne, belâ, âfet, fettân gibi unsurların kesretle ilgisini de çağrıştıracak şekilde kullanılır.”⁵⁷ “Yüzün Devr-i Kamer olarak vasıflandırılışı, yüz üzerinde beliren ayva tüyelerinin ‘fitne-i âhir zamân’ olarak vasıflandırılmasına sebep olur.”⁵⁸ “Devr-i Kamer’de fitnenin çoğalacağına inanılır. Bu aynı zamanda yuvarlak ve beyaz yüz mukabilidir.”⁵⁹ Âfet kelimesi bela ve musibet anlamları dışında çok güzel olan sevgilinin tanımında kullanılan bir ifadedir. Bu ifadelerin çağrıştırdığı anlam ile ayva tüyelerinin ilişkili olduğu siyah renk bakımından da bir benzerlik söz konusu olabilir.

1.1.1.1. Âfet

Âfet sözcüğünü İskender Pala şu şekilde açıklar: “Başı kadın, boynundan aşağısı arslan şeklinde efsanevî bir yaratıktır. Bunun suda yaşayanına âfet-i âb denir ki bizim denizkızı (mâlik-i deryâ) diye tabir ettiğimiz, başından beline kadar insan, belinden aşağısı balık olduğu söylenen, adı var kendi yok yaratıktır. Bu tür afetlerin yüzü o kadar güzelmiş ki onları bir defa gören kişi bir daha iflah olmayacak derecede aşk belasına tutulup helak olurmuş. Bugünkü âfet kelimesi de bu efsaneden dolayı kullanılır. Birinin fevkalade güzelliğini anlatırken âfet denir. Âfet kelimesinin bela ve musibet anlamı da bu efsaneyle ilgilidir. Edebiyatta insanı, uğruna ölünecek aşk belalarına düşüren güzeller için kullanılır.”⁶⁰

⁵⁷ Kürşat Şamil Şahin, “Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cı,lt 5, Sayı 23, s. 389.

⁵⁸ M. Nejat Sefercioğlu, *a. g. e.*, s. 196.

⁵⁹ Cemal Kurnaz, *a. g. e.*, s. 261.

⁶⁰İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s. 8.

Sevgili gamzesi, hattı, beni, zülfü ve yanağı ile âşığın başına gelen âfet, âşığa acıması olmayan bir zâlimdir. Sevgilinin bu şekilde tasvirinde bu unsurların siyah rengi de önem arz etmektedir. “Âfet” kelimesi ile sevgilinin çok güzel oluşu da kastedilmiştir:

Gamze vü hatt u hâl u zülf ü ‘izâr

Bire zâlim ne âfet olmuşsun

Necâtî, G. 398/2

1.1.1.2. Âşub

Ayva tüyleri şekil itibariyle ve âşub sözcüğünün ifade ettiği anlam ilgisiyle bu unsur ile nitelendirilir. Sevgilinin çok sayıdaki, karışık ve siyah benleri kıyameti koparacak olan fitneye benzetilmekle birlikte, âşık asıl karışıklık ve kargaşayı hat çıktığında görecektir:

Hatt-ı âşûbu belirdikde Hayâlî göresin

Benleri gibi nice fitne-i devrân batar

Hayâlî, G.135/5

Siyah rengi, fitneci özelliği ve karışık bir halde bulunması sebebiyle âşûb olarak değerlendirilir ve saç ile birlikte ele alınır:

‘Ömre sürdi Nev’iyâ âşûb-ı zülf ü hatt-ı yâr

Gelmedüñ insâfa bir bî-hûde sevdâdur gider

Nev’î, G.150/5

1.1.1.3. Belâ

Ayva tüyleri âşığın gönlüne sıkıntı vermesi sebebiyle belâ olarak tasvir edilir. Divan şiirinde sevgilinin güzelliği ve onun güzelliğine hizmet eden her şey âşık için belâdır ve onu musibetlere düşürür. Sevgilinin la’l dudağının istek ve arzusu âşıkların sefasıdır; fakat yanağın taze ve yeşil hattının sevdası âşığın başının belâsıdır. Çünkü âşık bu sevda ile bir çıkmaza düşmüştür; sevgilinin ise acıması

yoktur. “Sevda” kelimesi de hem siyah renk ilgisi hem de aşk anlamı ilgileriyle tevriyeli kullanılır:

Cânâ heves-i la‘l-i lebûñ cânâ safâdur

Sevdâ-yı hat-ı sebz-i ruhun başa belâdur

Nev’i, G. 161/1

Hattın gelmesi âşığı binbir belâyâ salacaktır ve âşık hat yetişmeden buse alma peşindedir fakat beyitte âşığın yine bu muradına erememiş olmasından yakınması söz konusudur:

Bir kere bûsen alamaduk hatun gelmedin

Âhır müyesser oldı hele bin belâyile

Bâkî, G. 465/7

1.1.1.4. Fitne (Fitne-i Âhir zamân, Fitne-i Âhirü’z-Zamân, Fettân)

Yanağın parlaklığı itibariyle kamer (ay), yuvarlaklığı sebebiyle devr sözcüğü ile ifadesi ve Devr-i Kamer vasfı söylemiyle ayva tüyleri fitneye benzetilir. Bu benzetmede onun siyah rengi ve karışıklığı, aynı zamanda istenmeyen, yüz güzelliğini bozan bir unsur olarak algılanması da etkilidir. Şairler Devr-i Kamer’de çıkacak fitnenin kaynağı olarak sevgiliyi gösterir. Sevgilinin genel görünümüyle beraber her bir güzellik unsuru da âşıklar arasında kargaşalar çıkarıp fitneler koparır.

Ayva tüyelerinin yavaş yavaş belirmesi fitnenin baş göstereceğinin ve âşıkların canının yağmalanacağı habercisidir. Bunun kanıtı ise şarabı andıran kırmızı dudak üzerinde görünen tüyledir ve fitnenin kopmasına az kalmıştır:

Hatt-ı rûyun başladı yir yir nümâyan olmağa

Fitneler çok kalmadı gâretgir-i cân olmağa

Neşâtî, G. 103/1

Sevgilinin şarabı andıran kırmızı dudağı üzerinde peyda olmaya başlayan ve miski andıran güzel kokulu siyah ayva tüyleri fitnenin zuhur edeceğinin habercisidir:

Görüneli hat-ı müşgîni lâ‘l-i nâb üzre

Ne fitneler belüri başladı şarab üzre

Necâfî, G. 523/1

“Gayb; görünmeyen, bilinmeyen, henüz olmamış şeyler demektir. Kur’an’da gaybı ancak Allah’ın bildiği ifade edilir. Hak aşığının gayb sırrını duyacağı, gizliliklerin ona keşfolunacağı belirtilir.”⁶¹ Sevgilinin dudağı ve ağzı görünmeyecek kadar küçük olması ve kapalı haliyle gaybdır, sırdır. Ayva tüyleri bu gaybdan ortaya çıkar, dudağı görünür kılar ve sırrı ifşa eder. Aslında bu sırrın ortaya dökülmesi, yani hattın çıkması âşığın belâya boğulmasına sebeptir:

Şol ki hatt-ı lebinî gaybdan izhâr itmiş

Ne belâdur ki bizi vâkıf-ı esrâr itmiş

Nev’î, Tc. Bend, 8-4/19

Sevgili kendisinde barındırdığı unsurlarla beraber fitnenin kaynağı hatta ta kendisidir. Çünkü fitne çıkarma hususunda kaş, göz, gamze/yan bakış, hal/ben gibi her bir güzellik unsuru da ona yardım etmektedir. Gözü, kaş, gamzesi, beni, ayva tüyleri ile sevgili âleme Devr-i Kamer’i yaşatmaktadır. Üstelik Allah sevgiliyi öyle bir yaratmıştır ki hiçbir güzellik unsuru fitneden ayrı düşünülemez olmuştur:

Bu göz ü kaş u gamze vü hâl ü hat ile yâr

Âşûb-ı dehr ü fitne-i devr-i kamer geçer

Bâkî, G. 62/4

Ne düzmiş Hak bu zülf ü hatt u hâlî

Ki olmaz fitneden bir lahza hâlî

Ahmedî, G. 703/1

---

⁶¹ Cemal Kurnaz, a. g. e., s. 103.

“Önce sevgilinin siyah hattı ve anber saçan saçlarına bak ve âhir zaman fitnesinin ortaya çıkışını gör” ifadesiyle âhir zamanda çıkacak olan fitnenin kaynağının sevgili olduğu ve fitnenin nasıl ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır:

Hatt-ı siyâh u turra-i ‘anber feşâna bak

Evvel zuhûr-ı fitne-i âhir zamânı gör

Bâkî, G. 77/2

Sevgili zülfün bağıni çözüp saçlarını dağıttığından beri ben ve ayva tüyleri görünmez olmuştur. Bu durum fitne erbabının ayağını tuzağa çekmesi tabiri ile ifade olunur:

Gayb oldı hâl ü hat çözüli zülfi bağıni

Erbâb-ı fitne damına çekdi ayagını

Nev’i, G. 478/1

Yeni çıkan ayva tüyleri, sevgilinin şuhluk ve dil- rübâlık vasıflarını artırır ve bu vasıflar kalıcıdır; değişen tek şey aşığın gönlünü belaya salacak yeni unsurların zuhur etmiş olmasıdır:

Hat-ı nev-hîzi ancak bir belâ oldı dile yoksa

Güzellik dil-rübâlık şûhlik yine kemâhîdür

Nef’î, G. 31/6

Karışık, çok, dolaşık olan ayva tüyleri ve saç; âşıkları dört bir yandan belaya gark ederler. Saçın, hattın olduğu yerde belâ eksik olmayacaktır:

Gâh zülfün ser-keş olur geh hatun

Eksük olmaz her yanadan bir belâ

Necâtî, Kt. 2/1

Belâyı def etmek için adak adamak geleneğinden hareketle “siyah hat gelmesin diye, redd-i belâ için, ben dilenciye vaslını nezr et” diyerek âşık kendini dilenciye benzetmekte ve sevgilinin vuslatını dilenmektedir:⁶²

Gelmeyüp hatt-ı siyeh redd-i belâ olmağ için

Vaslını nezr eyle lutf it ben gedâya dostum

Necâfî, G. 345/5

Âhir zamân (Devr-i Kamer) Hz. Muhammed'den kıyamete kadar olan zamandır. Daha önce diğer seyyarelerin devrinin yaşandığı, son olarak da bin yıl sürecek olan “Devr-i Kamer”in yaşanmakta olduğuna inanılır.⁶³ “Âhir zamanda (Devr-i Kamer) birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Divan şairi bu karışıklıklara sebep olarak sevgiliyi gösterir.”⁶⁴ Yanak parlaklığı ve yuvarlaklığı yönüyle Devr-i Kamer'e, ayva tüyleri ise fitneye eş tutulur:

Hattın ki gerd-i çehre-i terden zuhûr eder

Bir fitnedir ki devr-i kamerden zuhûr eder

Nâbî, G. 89/1

Sevgilinin yanağında hattın çıkmaya başlaması bile âleme âhir zaman fitnesinin korkusunu yaşatmaya kâfidir:

Hattı ki zâhir olsa gerek dahi ‘âleme

Havfî zuhûr-ı fitne-i âhır-zamân verir

Nef’î, K. 5/22

Yanak, parlaklığı vasfıyla güneşe benzetilir. Hat ise siyah rengi dolayısıyla batmak sözcüğünü karşılar. Üzerinde hat belirmiş yanak batıdan doğan güneşe

---

⁶² Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s. 161.

⁶³ Cemal Kurnaz, **a. g. e.**, s. 73.

⁶⁴ İskender Pala, **a. g. e.**, s. 158

mukabildir ki bu da kıyamet alametlerindedir ve Devr-i Kamer'in yaşandığının ifadesidir:

Ruhuñ tulû'ını mağribde gösterür hurşîd

Hatuñsa fitne-i âhir zamân-ı 'âlemdür

Vahyî, K. 7/18

Âhir zaman kargaşa ve karışıklığın aynı zamanda kıyametin yaklaştığının habercisidir. Yanakta siyah ve çok olan hattın belirmesi de âşığın kıyametidir ve bu durumla ilişkilendirilir. Âşık bu sebeple ayva tüyelerinin gelmesini istemez ve sevgiliye seslenerek Kur'an dersine devam etmesini ister. Zirâ hat belirmemiş haliyle yanak nurludur, bu sebeple Kur'an'a teşbih edilir. Sevgilinin Kur'an dersine devam etmesi âhir zamanın gelmesini geciktirecektir:

Kur'an dersi dâ'im et tâ nokta konmaya sana

Âhir zamândur olagör hâl ü hat ile ber-taraf

Necâtî, G. 268/3

Sevgili âşıklarına ve âleme hükmeden bir sultan, ben ve ayva tüyleri ise onun fitne askeridir. Âşıklarını alt etmek için kılıca dahi ihtiyacı yoktur çünkü onun kılıcı gamzesidir:

Leşger-i fitne sana hayl-i hat u hâl yiter

Tîg lâzım degül ol gamze-i kattâl yiter

Bâkî, G. 151/1

Mâ-beyn "iki şeyin arası, aradaki şey, ara"⁶⁵ anlamındadır. Bir beyitte yanak iki kısımdan oluşması sebebiyle mâbeyne, yanağın iki kısmında yer alan ayva tüyleri önce bin bir naz ile mâbeyne girmiş mâşıtanın tarağına, daha sonra da saç ile birlikte fitneye benzetilmiştir. Zira ikisi de siyah, çok ve karşıktır; âşığın gönlünü belalara

---

⁶⁵ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 558.

salar. Hattın tarağa teşbihinde şekli etkili olmuştur. Fitnenin hayr ile son bulması ise tarağın saç tarayıp karışıklığa son vermesi münasebetiyedir:

Şâne-i mâşita-ı şîve girüp mâ-beyne

Fitne-i zülf ü hatun hayr ile buldı encâm

Sâbit, K. 41/27

Sevgilinin güneş ve ay gibi parlak olan yanağında beliren siyah tüyler, yanağa karalar giydirerek fitnesiyle âşığın bahtını da kara eyler:

Kim fitnesiyle eyler mihr ü mehi siyeh-pûş

Baht-ı siyâh-ı ‘âşık hatt-ı siyâh-ı dilber

Fehîm-i Kadim, G. 50/2

Necâtî bir beyitinde sevgiliyi güzelleştirdiği için ben ve ayva tüyelerine rağbet edenlerin, onların ahir zaman fitnesi olduğunu idrak edemeyenler olduğunu söylerken;

Ey Necâtî hatt u hâl-i hüsne eylesün nazâr

Güzel olup fitne-i âhir zamânı bilmeyen

Necâtî, G. 418/7

Başka bir beyitinde sevgilinin ben ve ayva tüyelerini görenlerin âhir zaman fitnesinin varlığına inanacağı kanaatindedir. Zira sevgili âşıklar arasında kargaşaya sebebiyet verdiği için âhir zaman fitnesinin müsebbibi olarak görülür:

Ey Necâtî hatt u hâl-i yâri gören kimsene

İ‘tikâd-ı fitne-i âhir zamân itmek gerek

Necâtî, G. 317/6

Bir başka beyitte ise ayva tüyleri siyahlığı, birden çıkması, çokluğu ve karışıklığı, aynı zamanda âşıkları birbirine düşürmesi sebebiyle âhir zaman fitnesine

teşbih edilirken bir taraftan da âşıklar arasındaki kargaşa ve karışıklığı önleyip saf çeken, düzeni sağlayan askerlere benzetilir:

Merd ise ger zuhûr ede fitne-i âhirü'z-zamân

Leşker-i hattı der-kemîn 'işve kirişme çekti saf

Fehîm-i Kadim, G. 156/3

Yanak âşığın gönlünü almak için yeterince hile yapmıştır ve artık hat ile hâlin hile ve fitneyle ortalığı kaynatmasına gerek yoktur:

Fitneler kaynadup ey dâst n'ider hâl u hatun

Gönül almağa ruhun eyledüğü âl yiter

Bâkî, G. 152/2

Her fitne çıkmak için uygun zamanı bekler. Bu durum sevgilinin fettan olan hattı için de geçerlidir. O da ortaya çıkmak için uygun zaman kollamaktadır:

Her ne fitne kim zuhûra hayyiz-i imkân bulur

Vech-i imkân-ı zuhûrın ola hatt-ı fettân bulur

Nef'î, K. 9/1

Güzellik denize benzetildiğinde ben ve ayva tüyleri de mecaz yoluyla güzellik denizi dalgalandığında kopan fitnelere teşbih edilir. Deniz yüzlü, boylu poslu sevgili, âşıklar arasında fitneler koparsa da onu kimse elde edemez:

Mevc urur bahr-ı hüsn fitne koparur hat u hâl

Bu deniz yüzlerinün kimse levendin yenemez

Necâfî, G. 212/3

Ayva tüyleri kimi zaman âşığın gönlünü alan ve onu sıkıntıya boğan bir fettandır. Fettân ifadesiyle çok güzel ve gönül alıcı olma vasfı da vurgulanmaktadır:

Zamm idüp hâl-i ruhın hattına fettânlıkda

Dilleri kesr iden âşûb-ı cihânum fethî

Nev’i, G. 553/2

1.1.1.5. Kavga (Şûr u Kavga)

Ayva tüylerinin kavga olarak vasıflandırılmasında da onun renk ve şekil yönü etkilidir. Âşıkların ruh hali ve psikolojisi üzerinde oluşturduğu etkiler sebebiyle bu unsurlara benzetilen olarak kullanılır.

Yanak beyazlığı ve nuru ile imana, zülf de siyah rengi ile küfre teşbih edildiğinde ikisi arasındaki ayva tüyleri küfr ile iman arasında kavga çıkaran unsur olarak tahayyül edilir ki bu teşbihlerde renk unsuru önemlidir:

Gavgâ bırakdı küfr ile îmân arasına

Zülf ü ‘izâr içine kopaldan şehâ hatun

Necâtî, G. 283/5

Hatun ruh ile zülf-i perîşân arasında

Gavga gibidür küfr ile îmân arasında

Necâtî, G. 481/1

Güzellik bir mülke benzetildiğinde sevgilinin saçı ve ayva tüyleri o mülk içerisinde karışıklık çıkaran, huzuru bozan ve âşığın başına belâ olan unsurlar olarak zikredilir ve şûr u kavga olarak tasvir edilirler. Hattın yavaş yavaş çıkması ve fitnenin yavaş yavaş baş göstermesi “belirmek” tabiri ile ifade edilir:

Mülk ü hüsn içre belürse n’ola âşûb u fiten

Şûr u gavgâdur hatuñ başa belâdur perçemüñ

Hecrî, G. 89/3

1.1.2. Akşam (Şam, Şam-ı Zulmet), Gece (Dün, Şeb-Reng, Şebângâh, Hengâm-ı Şeb, Şeb-i Deycûr, Şeb-i Târ, Şeb-i Kadr), Kara (Siyah, Baht-ı Siyâh, Siyâh-Kâr, Siyâh-Pûş), Sevâd (Sevâdkâr), Kahve, Karanu, Zulmet, Şebdîz

Ayva tüylerinin bu kelimelere teşbihi renk yönüyledir. “Yanağın rengi itibariyle gündüz olarak vasıflandırılması ayva tüylerinin tezat oluşturacak şekilde akşam, şeb, gece, zulmet, karanu, kara, siyah, sevâd gibi kelimelerle zikredilmesini sağlamıştır.”⁶⁶ Ayrıca yanak ile beraber dudak unsuru da hattın değişik benzetme ve ilgilerde kullanılmasını sağlamıştır.

1.1.2.1. Akşam (Şam, Şam-ı Zulmet)

Gündüzün kaybolduğu, karanlığın yavaş yavaş bastırıldığı zaman dilimini akşam olarak tanımlarız. Ayva tüyleri bu gerçekten hareketle renk ilgisiyle değişik terkipler oluşturularak akşama benzetilen olarak kullanılır. Yanak, ayva tüyleri gelmeden mum yakmış gibi aydınlıktır oysa hat çıktığında o ay gibi parlak yanağın yerini akşam alır:

Sâde-rûlar gündüzün muımlar yakup ‘uşşâk arar

Şâm-ı hattın ol mehün sen cây-gâh itmek neden

Nev’î, Kıt. 20/2

Dudağın tatlılığı ve âşıklar için değerli olması sebebiyle şeker hazinesine benzetildiği bu beyitte ayva tüyler bu hazineyi utanarak kapatan akşama teşbih edilir. Nasıl ki akşam gündüzü ortadan kaldırırsa ayva tüyler de sevgilinin dudak hazinesini gizleyerek görünmez kılar:

Hat eylemezdi leb-i dil-berânı beste-i şerm

Şeker hazînesini Şâmdan kapatmasalar

Nâbî, G. 206/6

---

⁶⁶ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 197.

Nar çiçeğinin parlaklığını sevgilinin gül renkli yanağından aldığı, gerdanın ise beyazlığı ve parlaklığıyla süzölmüş berrak muma benzetildiği bir beyitte ayva tüyler siyah rengi ilgisiyle zulmet akşamına teşbih edilir:

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem‘-i kâfûrî

Fürûzân olmağa gül-nâr haddünden alur nûrî

Bâkî, G. 547/1

Eskiden evlerde aydınlatma aracı olarak mum kullanılırdı. Bu yaşayış tarzı ile sevgilinin yanağı üzerindeki unsurlar ilişkilendirilir; ayva tüyleri siyahlığı itibariyle akşama, yanak da parlaklığı ve aydınlığı ile muma teşbih edilir ve hat geldiğinde yanağın mumunu yakması istenir. Zira akşam olduğunda mum yakılır:

Hattı yaklaştı niçün urmaz dil-i ‘uşşâka dâğ

Geldi akşam erdi yakmaz mı dahi ol meh çerâğ

Nef‘i, G. 60/2

Dudağın öpücüğünü anber gibi olan hattının çıkma zamanına saklaması ifadesiyle şarabın akşam içilmesi arasında ilgi kurulur; dudak rengi itibariyle şaraba, hat da karalığı yönüyle akşama benzetilir:

Lebin bûsın zamânı hatt-ı ‘anber-fâm için saklar

Nazüklük eyler bâdesin akşam için saklar

Nedîm, G. 19/1

“Rum ismi, yer aldığı beyitlerde Anadolu’yu ifade eder. Gündüz, aydınlık ve parlaklık unsurlarını karşılar. Bu sebeple gece ve karanlık için bir tezat olarak kullanılır. Özellikleri sebebiyle sevgilinin yüzü, yanağı ile ilgili tasavvurlarda yer alır.”⁶⁷ Şam ise bir yer adı olmakla birlikte kelimenin akşam anlamı da tevriyeli kullanılarak beyitlerde zikredilir. Sevgilinin karışık saçı ve yanağındaki hattının

---

⁶⁷ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 73.

tozundan güzellik âleminin ne Şâm'ında ne de Rûm'unda safa kalmıştır. Güzellik, bir âleme; yanak, kelimenin tevriyeli kullanımıyla Rûm'a; ayva tüyleri de tevriye yoluyla siyahlığı bakımından Şâm'a teşbih edilir:

Müşevveş hâtırı gs mükedder gerd-i hatdan r

Safâ yok 'âlemi hüsnün ne Şâmında ne Rûmunda

Nâbî, G. 763/2

Rûm ve Şâm ifadelerinin yer adı aynı zamanda yanak ve hat anlamını karşılayacak Şekilde tevriyeli kullanıldığı bir başka beyitte sevgili bir sultana; güzellik, sevgilinin sultanlığının delili olan hutbeye teşbih edilmiş ve bu iki ülkeyi zapt edecek bir başka sultan olmadığı söylenmiştir:

Hatt-ı mşknnle Rûm u Şâmı teshîr etmege

Hutbe-i hüsnün tapundan zge bir sultanı yok

Âhî, G. 47/5

Âşığın gönlünün ayrılık oruçlusunu olarak düşünülmesi, oruç vaktinde akşama doğru susuzluğun artması ilgisiyle ayva tüyleri siyah renęiyle vuslatı çağrıştıran ve kavuşma zamanını temsil eden akşama benzetilir:⁶⁸

Visale teşne diller gözler ol hatt-ı siyeh-fâmı

Hemân ol rze-dâra dndiler kim ister ahşamı

Nev'î, G. 512/1

Dil firâkunda diler ol hat-ı anber-fâmı

Gzedrler nitekim sâyim olanlar şâmı

Nev'î, G. 555/1

---

⁶⁸ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 197

1.1.2.2. Gece (Dün, Şeb-Reng, Şebângâh, Hengâm-ı Şeb, Şeb-i Deycûr, Şeb-i Târ, Şeb-i Kadr, Zulmet-i Şeb)

Ayva tüylerinin şeb, karanu, gece kelimeleri ile sıkça ifade edilmesi onun renk hususiyeti ve gün olarak tasvir edilen parlak yanağı karartması münasebetiyledir. Bu gibi durumlarda hat istenilmeyen bir unsur olarak telakki edilir. Gündüzün ardından karanlık gece başlar ve gece renkli ayva tüyleri yanağın gündüzünün sefasını mahveder:

Safâ-yı rûz-ı ruhun mahv ider hat-ı şeb-reng

Karanu gice ulaşır nehârun ardınca

Ş.Yahyâ, G. 370/4

Güzellik şehre, siyah renkli ayva tüyleri de o şehrin gecesine teşbih edilir:

Hat-ı siyâh şebângâh-ı şehri-hüsnündür

Dükkân-ı fitneyi bâz etmenin zamânı değil

Nâbî, G. 480/4

Zavallı ve aciz âşık aşk yolunda sevgilinin hattının sevdasına tutulmuştur. Bu durum akşam vakti yaban ellerde çaresiz kalmak gibidir. Sevda kelimesinin hem tutkulu aşk hem de siyahlık anlamında tevriyeli kullanıldığı beyitte, ayva tüyleri de rengi dolayısıyla hengâm-ı şeb olarak tasvir edilmiştir:

Reh-i 'ışk içre sevdâ-yı hat-ı cânânda kalmışsın

Be hey miskîn irüp hengâm-ı şeb yabanda kalmışsın

Nev'î, G. 330/1

Sevgilinin yanağı ve ayva tüyelerine bakanlar onun güzelliğinin mucizesini görürler. Zira sabah ile karanlık gece bir araya toplanmıştır. Oysa gece ile gündüzün aynı anda bir arada olması mümkün değildir. Beyitte, renk münasebetiyle, yanak sabaha, ayva tüyler de karanlık geceye teşbih edilirken;

Bak ruhlarıyla hattına i'câz-ı hüsnî gör

Cem‘ oldı subh ile şeb-i deycûr bir yire

Neşâtî, G. 117/2

Sevgili güzelliği ve varla yok olması özelliğiyle periye benzetilir. Sevgilinin misk kokulu hattının yeni güne kavuşması ve âşığın gecesi ile gündüzünün bir olması ifadesiyle kastedilen Nevrûz’dur. Nevrûz’da gece ve gündüz birbirine eşit olmaktadır. Beyitte hem bu olaya işaret edilmekte hem de ayva tüyleri (gece) ve yüz (nevrûz-ı hüsn)ün bir arada bulunuşu ile âşığın geceyi gündüzü kaybettiği belirtilmektedir:

Nevrûz-ı hüsnüne ereli hatt-ı müşg-bâr

Oldu berâber ey perî geceyle gündüzüm

Hayâlî, G.340/4

Fuzûlî aynı durumu “gönlünde çiçek açması” şeklinde ifade ederek baharın gelişine imada bulunur, gece ve gündüzün beraber olması söylemiyle Nevrûz’u çağrıştırır ve Nevruz’da gece ile gündüz sürelerinin eşit olması gerçeğine temas eder:

Açdı gönlüm çiçeğin zevk-i hat-ı ruhsârın

Dün ü gün oldu ber-â-ber ne ‘aceb olsa bahâr

Fuzûlî, K. 40/6

Nasıl ki nurlar âleminde karanlık geceye yer yoksa ay gibi parlak olan yanağın da hattın süsüne ihtiyacı yoktur çünkü onun en güzel süsü nurudur:

İstemez zînet-i hattı o meh-i sâde-ruhum

‘Âlemi nûrda zîrâ şeb-i deycûr olmaz

Fehîm-i Kadîm, Kıt. 1/14

Ben ve ayva tüylerinin şeb-i târ tabiri ile ifade edildiği bu beyitte âşıklar sevgilinin yanağının feyzini görmediklerini, karanlık gecede güneşin nurunun umut edilemeyeceğini söylüyor:

Görmedük feyz-i ruh-ı yârı hat u hâlinde

Nûr-ı hurşîd şeb-i târdan omaz me'mûl

Agâh, G.233/2

Sevgilinin yanağının hattı muhabbet ehlinin ecelidir, bu sebeple ayva tüyleri gelip güzelliği bozmadan safa sürülmelidir. Zira her aydınlık ve güzel günün ardından gelecek olan gecedir. Beyitte gece ve gündüzün devretmesi ile sevgilinin geçirdiği değişimler ilişkilendirilmiştir:

Hatt-ı ruh-ı yâr ehl-i mahabbet ecelidür

Gâfil yürüme aç gözünü gün gecelidür

Necâtî, G. 102/1

Akşam vakti gün kararmadan ve sabah gün ağarıp gece kaybolmadan evvel hava kızarır. Şair bir doğa olayı olan bu durum ile sevgilinin güzellik unsurları arasında bağ kurar ve onun değişimini ifade eder. Kırmızı yanak ile bir arada bulunan ayva tüylerini sabah ve akşam vaktinde meydana gelen bu durum ile ilişkilendirir; yanağı kırmızılığı itibariyle şafağa, ayva tüylerini de geceye teşbih eder:

Şafak mı şebde yâ hattında rûy-ı âl midir

Sabuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

Nedîm, G. 34/2

Alın parlaklığından dolayı aya benzetilir. Kadir Gecesi Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı gecedir ve bu sebeple mübarek, uğurlu, nurlu, hayırlı bir gecedir. Kur'ân-ı Kerîm'in gece vakti indirilmeye başlanması "hattın devri" sözcüğü ile ilgili olarak kullanılmıştır. Bu gecenin mübarekliği "mihrab üstüne nur inmesi" söylemiyle ifade edilmiş, ayva tüyleri rengi itibariyle Kadir Gecesi'ne, alın nura, kaşlar da şekli münasebetiyle mihraba benzetilmiştir:

Hattunun devrinde kaşun üzre ay alnun ki var

Sanki nûr indi şeb-i kadr içre mihrâb üstine

Münîrî, Tg. 243/2

Bazen nesnelere zıttıyla derinlik, anlam ve etkinlik kazanır. Nasıl ki karanlık koyulaştıkça ay daha parlak görünüyorsa gece renkli hat çıktığında da yanağın ışığı artar:

Revnâk-ı hüsne hâlel virmez o hatt-ı müşgîn

Arturur belki şeb-i târ şu'ân kamerün

Bâkî, G. 277/2

Gül renginde ve parlak yanağa hattın gelmesi zulmet-i şeb şeklinde tasavvur edilir ve karanlık gecelerde gözün görüş mesafesinin azalmasına değinilir:

Oldı dildâdelerine hatı gülden yakîn

Zulmet-i şebde bilür nûr-ı nazar çok sürmez

Agâh, G. 124/2

Âşığın gözyaşları ve inlemelerinin artmasının sebebi ayva tüylerinin gelmesine bağlanır. Hat geceye, gözyaşı yağmura, göz de yağmurun yağmasına sebep olan buluta benzetilerek âşığın aşk hastalığı, figan ü feryatlarının gece artması gerçeği dile getirilir:

Âgâh gelince hatt füzûn oldı giryemüz

Bârânı şebde yagdurur ekser sehâbımız N

Agâh, G. 156/5

1.1.2.3. Kara (Siyah, Baht-ı Siyâh, Siyâh-Kâr, Siyâh-Pûş)

Hattın kara sözcüğü ve bu sözcüğün eş anlamlılarıyla nitelendirilmesi renk hususiyetiyledir. Ayva tüyleri üzerinde yer aldığı yanakla olan renk ilişkisi yönüyle de beyitlere konu edilir. Nedîm al yanak üzerinde yer alan ayva tüylerini renk

hususiyetiyle önce siyâhkâr olarak tasavvur etmiş, daha sonra semmûra ve son olarak da ayva tüyelerinin geçirdiği renk değişimi ve sevgilide oluşturduğu görünüm dolayısıyla köhne bahara benzetmiştir:

Sal hatt-ı siyâh-kârın o ruhsâre-i âle
 Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
 Al deste eger lâle bulunmazsa piyâle
 Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın

Nedîm, Şarkı 28/3

Âşık sevgilinin kara renkli zülfünü, ayva tüyelerini ve benini övmekten dolayı siyeh-kâr olmuştur:

Geh zülfünü ögerem ü geh hatt u hâlünü
 Görgil beni ki nice siyeh-kâr olmışam

Ahmedî, G. 443/6

Ayva tüyleri gösterdiği renk özelliğiyle beraber âşıkların bahtı üzerindeki etkisi ve ruh halleri ile bakış açılarındaki çeşitliliğe göre karalar dökmek, karalar giymek, bahtı kara eylemek, kara gün tabirleri ile anılır ve bu kelimelerin çağrıştırdığı anlam ilgileri içerisinde söz oyunları ile zikredilir. Müşk saçan siyah ayva tüyelerinin gelmesi sevgilinin ecelidir çünkü güzelliği öldürür. Genç ve güzel sevgilide hattın belirmesi sevgilinin matemini ifadesi olarak karalar dökmek tabiri ile anlatılırken bu söz ile aynı zamanda hattın rengi de vurgulanır:

Geldi ecel-misâli hat-ı müşg-bâr hayf
 Bu tâzelükde karaların dökdi yâr hayf

Sâbit, G. 195/1

Kimi zaman âşığın kara bahtlı olması sevgilinin saç ve hattından ileri gelirken bazen de bu unsurların siyah renginin sebebi olarak âşığın kara bahtı zikredilir. Âşık

sevgilinin zülfünün istek ve arzusuna ulaşmadan bir de hat gelir. Fitnesiyle güneş ve ay gibi olan yanağına karalar giydiren ayva tüyleri âşığı da kara günlere bırakır:

Kim fitnesiyle eyler mihr ü mehi siyeh-pûş

Baht-1 siyâh-1 ‘âşık hatt-1 siyâh-1 dilber

Fehîm-i Kadîm, G. 50/2

Gitmez hevâ-yı zülfi dahi geldi hatt-1 yâr

İrdüm bu kara günlere baht-1 siyâh ile

Nev’î, G. 453/2

Aslında sevgilinin yanağı ayna kadar pürüzsüz ve parlaktır, yüzde görünen siyahlıklar âşığın kara bahtının aynadaki aksidir:

Rû- nümâdır Nâbiyâ mir‘ât-1 rûy-1 yârda

‘Aks-i hatt-1 cebhe-i baht-1 siyâhı ‘âşıkın

Nâbî, G. 470/5

Ayva tüyleri kararmak, karar etmek, kararı başlamak gibi tabirlerle de anılır ve bu ifadelerin müştakları ile beraber kullanılır. Beyitte âşığın gönlünün sevgilinin yanağına bağlanıp kalmaya karar verdiği fakat onun arkasından siyehkâr hattın geldiğini bilmediği söylemiyle hattın nâ-hoş yönü üzerinde durulmaktadır. “Yüz tutmak” ifadesi de hem yönelmek hem de hattın yanağı kaplaması anlamlarında kullanılmıştır:

Rûyında karâr itmeğe yüz tutmuş idi dil

Ardunca imiş hatt-1 siyehkârı ne bilsün

Ş.Yahyâ, G. 260/2

Hattın belirmesi âşığın hem gönlünü hem de gözlerini rahatsız eder, âşıқта huzur bırakmaz. “Karâr” sözcüğü hem renk anlamı hem de rahat, huzur anlamıyla cinaslı kullanılır:

Tâ ki hatt-ı ‘ârızın geldi karârı başladı

Kalmadı gönlüm gibi gitdi karârı çeşmimün

Necâtî, G. 302/4

Hattın yazı ve tüy anlamında tevriyeli kullanıldığı şu beyitte kalem, sevgilinin hattının gelmesini beklemekten çok yorulmuştur. Bu durum “ayağa kara su inmek” deyimiyle ifade edilirken hattın siyah rengi ve kalemin siyah yazması da göz önüne alınmıştır:

Hattın gele görem deyü durdu şu denlü kim

Kara su indi hâmenin cân ayağına

Hayâlî, G.547/4

1.1.2.4. Sevâd (Sevâdkâr)

Hattın/ ayva tüylerinin sevâdkâr kelimesi ile ilişkilendirilmesi siyah rengi ve bu kelimenin anlamının da siyah, kara olması sebebiyledir.

Hat-âver ifadesi ayva tüylerinin istenilmeyen ve güzelliği bozan bir unsur olarak düşünülmesi sebebiyle anılır. Ayva tüylerinin belirmesi sevgiliden vazgeçmeye sebep değildir zira onlar sevgilinin değerini azaltamaz. Sevgili ve ayva tüyleri ile işlenmemiş doğal halde bulunan gümüş arasında renk bakımından ilgi kurulan beyitte, ayva tüyleri siyahlığıyla sevâdkâr olarak tasvir edilmiştir. Nasıl ki kapkara olduğu halde gümüşten vazgeçilmiyorsa hattı geldi diye de gönül sevgiliden yüz çevirmez:

Hat-âver olmağıla dil geçer mi dil-berden

Sevâdkâr ise de sîm-i hâm alınmaz mı

Nâbî, G.869/3

Sevgili çok güzel olması sebebiyle her bir uzvu da güzelliği ile bilinen varlıklarla karşılanır. Kaşları peri kaşına, saçları huri saçına benzetilir. Ardı ardına çıkmış olan ayva tüyleri de siyahlığı sebebiyle sevâd olarak nitelendirilir:

Yâ ebrûvân-ı perîdür ya tura-i hûrî

Sevâd-ı hatt-ı müselsel-nümâ-yı pîcânî

Nef'î, K. 31/5

1.1.2.5. Kahve

Ayva tüyleri rengi ve dudakla ilişkisinden dolayı kahveye benzetilir. Kahve içildiğinde nasıl ki dudak çevresinde tortu kalırsa dudak etrafında bulunan hat da bu durumu andırır. Ayrıca sevgilinin dudağı tatlılığı yönüyle şeker olduğundan kahvenin orda olması da doğaldır. Zira kahve ile şeker bir arada bulunur:⁶⁹

Ol benefşe hat gelir evvelde la'l-i dil-bere

Kahve der-peydir bezmde âdetâ gül-şekere

Nedîm, G. 132/1

1.1.2.6. Karanu

Gönül, sevgilinin yanağında güzel kokulu hat belirmesine sevinir. Çünkü ay karanlık olduğunda hırsıza gün doğar. Beyitte gönül hırsız, yanak ay, ayva tüyleri de rengi yönüyle karanu olarak zikredilir:

Dil sevinür yanağunda hat-ı hoş-bû olıcak

Uğrunun günü doğar ay karanu olıcak

Necâtî, G. 278/1

---

⁶⁹ Kürşat Şamil Şahin, a. g. e., s. 390

1.1.2.7. Zulmet

Hattın zulmete teşbihi renk yönüyle olup bu benzetmede yanağın rengi itibariyle beyazlık ve parlaklık ihtiva etmesi etkilidir.

Karanlık kesafet peyda ettikçe çerağın parlaklığı ziyadeleşir; yanağın rengini de zulmete teşbih edilen zülf, ben ve ayva tüyleri açar.⁷⁰

Nîtekim zulmet çerâğın rûşenâsın arturur

Rengini ruhsârınun zülf ile hatt u hâl açar

Necâtî, G. 162/6

Âb-1 Hayat, kaynağı meçhul olan ve zulûmât ülkesinde bulunan sudur. Sevgilinin dudağı Ab-1 Hayât olunca ayva tüyleri de o suyu kuşatan karanlığa teşbih edilir:

‘Âşık-1 bî-çâreye gelmiş ecel midür hattın

Yâhud ol âb-1 hayâta cây olan zulmet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/4

“Ved’ d-duhâ, Kur’an’ın 93. suresinin adıdır. Işık ve aydınlık ilişkisiyle sevgilinin yüzü Duha’ya benzemektedir.”⁷¹ “Leyl gece anlamındadır. Kur’an’ı Kerîm’de iki surenin ilk ve ikinci ayetlerinde geçen kelime, birer yemin unsuru olarak yer edindir.”⁷² Ayva tüyleri, ben ve saç siyah rengiyle zulmete, yanak da parlaklığı yönüyle nura teşbih edilir. Bu ilgiler içerisinde yanak Ved’ d-duhâ, ayva tüyleri, ben ve saç ise Ve’ l-leyl’dir:

Hat u hâlünde gördüm nûr u zulmet

---

⁷⁰ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 159

⁷¹ İskender Pala ,a. g. e., s. 125.

⁷² İskender Pala, a. g. e., s. 288

Saçun ve'l-leyl ü yüzün ved' duhâdur

Nesîmî, G. 56/4

“Ey güzel sevgili, dudağının üstündeki ayva tüylerinin yanında bulunan bir uçuk mu yoksa Hızır'ın eline aldığı bir gülsuyu şişesi midir” ifadesinde şair, sevgilinin dudağının kenarında su kabarcığından oluşmuş uçuğu ölümsüzlük bahşeden bir gülsuyu şişesine benzetmektedir. Bu durumda ayva tüyü karanlıklar ülkesine, dudak ise Hızır'a benzetilir:

Hatt-ı lebûñ yanında teb-hâle mi nigârâ

Ya Hızır eline almış bir şişe-i gül-âbı

Bursalı Rahmî, G. 216/3

1.1.2.8. Şebdîz

Şebdîz kelimesi hem gece renkli hem de Hüsrev Perviz'in meşhur atının adı anlamında tevriyeli kullanılır. Bu at yenilmezliği ile şiirlere konu olmuştur. Ayva tüyleri ile de şebdîz arasında renk bakımından ve bu özelliği dolayısıyla ilgi kurulur. Çünkü sevgilinin hattını da hiçbir âşık alt edemez.

“Gece renkli şebdîz ayva tüyleri gül renkli yanağına katılıp geliyor, sanki muhafız pusudan çıkmış da gönlü esir almaya geliyor” ifadesinde şebdîz ayva tüyelerine benzetilmekle birlikte “koşulmak” kelimesi bu sözcüğün karayağız at manası ile ilgilidir. Beyitte ayva tüyelerinin kara yağız at anlamı da mevcuttur. Atın koşulması ile hattın çıkmak için hazırlanması çağrıştırılmıştır. Bu haliyle yeni belirmeye başlayan ayva tüyleri pusuda gizlenmiş ve gönül almak için pusudan çıkıp koşturan muhafıza benzetilir:

Hatt-ı şebdîzi gelür gül-gûn hadine koşulup

Pusidan san çıkdı dil almaga karavul gelür

Hecrî, G. 56/6

Sevgili güzel değil, en güzeldir. Hiçbir kâtip sevgilinin şebdîz hattı kadar güzel bir yazı yazamaz. Beyitte yazmak kelimesi hattın yazı anlamıyla da ilişkilendirilmiştir:

Vasf-ı şebdîz-i hatun ‘arsa-i hüsnünde tamâm

Yazamaz her ne kadar sür’at iderse kâtib

Nev’i, G. 17/3

1.1.3. Anber (Anber-Âsâ, Anberîn, Anber-Sirişt, Anber-Şiken, Anber-i Ter, Mu‘anber), Benefşe (Menekşe), Hoş-Bû, Misk (Müşg, Müşgîn, Müşg-Bâr, Müşg-Nâb, Müşk-i Nâb, Müşg-i Hutun), Nilüfer, Reyhân, Semen (Semen-Bû, Semen-Sâ), Sünbül (Sünbül-İstân), Şeb-Bûy

Ayva tüyleri güzel kokusu ve hoş görünümü dolayısıyla bu unsurlarla beraber zikredilir. Müşg ve amber kelimeleri ile olan ilişkisinde bu kelimelerin siyahlığı da düşünülmüştür.

1.1.3.1. Anber (Anber-Âsâ, Anberîn, Anber-Sirişt, Anber-Şiken, Anber-i Ter, Mu‘anber)

“Amber; Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Amber bir ur olup balık tarafından dışa atılır. Divan şairleri amberden, kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler.”⁷³ Sevgilinin, rengi ve kokusu itibariyle ambere teşbih edilen ayva tüyleri, etrafında yer aldığı tatlı dudakla beraber adeta bir amber şerbeti oluşturur ve amber şerbeti saf şerbetten daha lezzetlidir:

Kand-ı la‘lün üzre hat irdiyse cânâ gam yime

Sâfi şerbetden olur çün şerbet-i ‘anber lezîz

Selîmî, Ebyât 2

---

⁷³ İskender Pala, a. g. e., s. 23.

Siyah renkli ve güzel kokulu olması dolayısıyla anber yaratılışı olarak vasıflandırılan ayva tüyelerinin çıkması âşıklara başka türlü bir keyif verirken saf dudağın gül renkli şarabı mükemmel bir şekilde sona erer. Artık, dudağın devri geçer; hattın devri başlar:

Hat-ı ‘anber-sirişt-i yâr virsün özge keyfiyet

Mey-i gülfâmı la‘l-i nâbı miskiyyü’l-hitâm olsun

Ş.Yahyâ, G.272/3

Sevgili, yanağında ayva tüyleri belirmeden de güzeldir ama güzelliğin tamamlanmasında ayva tüyelerinin lutfu inkâr edilemez:

Eğerci sâde-rûlar hüsüne ikrârımız vardur

Ne mümkün lutfını inkâr hatt-ı ‘anber âsânun

Ş.Yahyâ, G. 203/2

Ayva tüyelerine öykündüğü için yedi denizlerde yüzünün karasını yıkayamayan anberin hat ile ilgisi renk yönüyledir ve bu arada anberin denizden çıkarılmasına da ima vardır:

Hatun öykündüğüçün ‘anber-i ter hale değin

Yuyamaz yedi denizler yüzünün karelerin

Necâtî, G. 422/3

Sevgilinin yanağı parlaklığı yönüyle muma teşbih edilir. O mumun güzel kokusu ise mu‘anber kokulu hattın hoş kokusundan müteşekkildir:

Hatundan şem‘-i ruh-sârun hemişe

Mu‘anberdür mu‘anberdür mu‘anber

Nesîmî, G.75/3

“Gönül ayrılığında o anber renkli hattını ister nitekim oruçlu olanlar akşamı beklerler” ifadesinde ayva tüyelerinin anbere teşbihi onun renk yönüyledir. Ayrılık

oruçlusu olan âşığın anber renkli hattın çıkmasını gözetmesi, orucun akşam vakti açılmasıyla ilgilidir. Zira akşam ile de aralarında renk benzerliği oluşturulan hattın çıkmasıyla aşk ortaya dökülecek, âşık sevilinin vuslatına kavuşacaktır:

Dil firâkunda diler ol hat-ı ‘anber-fâmı

Gözedürler nitekim şâyim olanlar şamı

Nev’î, G. 555/1

Osmanlı sosyal düzeninde kendilerine vakfedilen toprakları işletme hakkını kullanan ağalar ile ayva tüyler arasında benzerlik kurulur; güzellik bir has arazisine benzetilir, buranın yönetimi de ayva tüyelerine verilir. Zira hattın belirmesi ile güzelliğin tanımı ve güzellik vasfını elinde bulunduran unsur değişmiştir. Sevgilinin latifliği ile güzelliğinin devamı anber renkli ve hoş kokulu ayva tüyelerinin denetimine bırakılmıştır. Ayrıca vakfedilen topraklar yazı ile bildirilir. Beyitte “hattıyla” ifadesi ile hattın yazı anlamı içinde bu duruma da temas edilmiştir:

Cemâli hâs idi hattıyla vakf edip Nâbî

Verildi ‘anber ağa destine nezâret-i hüsn

Nâbî, G. 544/7

Ayva tüyelerinin anber-şiken olarak tasavvuru güzel koku yayması sebebiyledir. Hattın bilinen manası yazı, çizgi, tüy, sınır vb. olsa da batınî manada daha derin ve yoğun anlamlar ihtiva eder. Hattın batınî anlamda karşılığı, siyahlığı ve çokluğu sebebiyle, kesret demek olup kesret; içinde barındırdığı değişik, gizli ve yoğun anlamlar sebebiyle çok şey ifade eder. Tasavvufî açıdan hatı kesret olarak ele alıp izahını ve şerhini yaparsak o kesretin altından yanak, yani birlik, vahdet çıkacaktır. “Şerhinden kavuşma manası ortaya çıkması” sözü ile kesretten sıyrılıp vahdete ulaşmak, Allah’a, birliğe kavuşmak kastedilir ki beyitte hat kelimesi ile aynı zamanda onun yazı anlamı da kastedilmiştir:

Ma‘nî-i vuslat olur hâşiyesinden zâhir

Nükte çokdur hat-ı ‘ânber-şikenin zımında

Nâbî, G. 807/4

Dudak şaraba teşbih edilerek şarabın gün kavuştuktan sonra, yani gece içilmesi geleneği hatırlatılır ve sevgilinin dudağının öpücüğünü anber renkli hat için sakladığı ifade edilir. Böylece ayva tüyleri renk bakımından anbere benzetilirken diğer taraftan akşam sözcüğünün ifade ettiği anlam ilgisiyle akşamla da renk benzerliği çağrıştırılır:

Lebin bûsın zamân-ı hatt-ı ‘anber-fâm için saklar

Nazüklük eyler bâdesin akşam için saklar

Nedîm, G. 19/1

“Sevgilinin hattını ve yanağını andıkça âşığın gönlünün endişe meclisinde yanan micmer misali olması” ifadesinde yanak micmere, ayva tüyleri de güzel koku saçan ve o micmer içinde yanarak kararmış anbere benzetilir ki anberin doğası gereği siyah olan rengi yanak ateşinde yanmasına bağlanır. Sevgilinin bu uzuvlarının bir arada bulunması hali âşığı keder ve düşüncelere salar, gönlüne ateş düşürür:

‘Anberin hattın ile rûyını andıkça velî

Bezm-i endîşede bir micmer-i sûzân buluruz

Nâbî, G. 323/2

“Anberin hattın ve müşkîn hâlin yanak sayfasına yazılmış güzel yazıdır” ifadesinde hattın anbere teşbihi koku yönüyledir:

Şu hatt-ı ‘anberîn ü hâl-i müşkîn

Yanağın sayfasında hoş rakamdur

Ahmedî Dâ‘î, G. 167/4

Gül ve bülbül divan edebiyatında sevgili ve âşığı temsil eden iki çiçektir. Bülbül âşığı, gül ise sevgiliyi simgeler. Bülbül ve güle ait olan tüm özellikler sevgili ve âşıkta da mevcuttur. İslam- Şark edebiyatlarında da önemli bir yeri olan gül ve bülbül adına yazılmış mesneviler de oldukça fazladır. Bu mesnevilerde anlatılan

hikâyeye göre bülbül güle âşıktır ve her sabah gülün bahçesine giderek öter, bu şekilde ağlayıp inleyerek ona aşkını ifade eder. Aslında bülbülün sürekli ötüşü de gülden yani sevgilisinden ayrı oluşu dolayısıyla çektiği ah u zârın göstergesidir.

“Sünbül çoğunlukla siyaha yakın, mavi, lacivert çiçekler açan bir süs bitkisidir. Halk şairinin mor sünbül⁷⁴ şeklinde ifade ettiği sünbülün bu koyu rengi, Klasik Türk şiirinde çokça işlenir. Rengi bakımından duman, bulut, gölge, gece, gökyüzü, gök, toprak, tuğra, yazı, Hıristiyan başta olmak üzere çeşitli kelime ve kavramlarla ilişkilendirilen sünbül kara rengin simgesel anlamlarının da eşliğinde çok renkli hayallere konu olur.”⁷⁵

Kırmızı rengiyle gül bahçesini andıran yanağın sünbülüstana dönüşmesi ayva tüyelerinin rengi sebebiyledir. Çünkü hat ve sünbül arasında renk ilgisi mevcuttur. Diğer taraftan divan şiirinde âşık bülbül, sevgili gül, sevgilinin yanağı da gül bahçesidir. Yanak ateşe benzetilince ayva tüyleri de o ateşin dumanları olarak tasavvur bulur. Zira âşık sevgilinin aşk ateşinde yanmıştır ve onun ahının dumanı sevgilinin yanağında zuhur etmiştir:

Gülistân sünbülüstân oldu dud-ı âh-ı bülbülden

O gül-ruhsârda olmakla hatt-ı ‘anberîn peydâ

Agâh, G. 12/2

1.1.3.2. Benefşe (Menekşe)

Ayva tüyelerinin benefşeye teşbihi onun koyu rengi, güzel kokusu ve boyunun eğriliği hasebiyledir.

Mevsiminde, sabahın erken saatinde, daha gün doğmadan ve güneş görmeden menekşeler toplanır; çiçeğin yaprakları koparılır ve beyaz kısımları da kesilip atılır.

⁷⁴ Bkz. Karacaoğlan, (haz. Müjgân Cumbur, 2.bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1985) “Çevre yanı mor sünbüllü bağ”: 139/2-2, s. 95, 143/2-2, s. 98; “Ala karlı mor sünbüllü yurt”:165/ 4-3, s.107; “Mor sünbüllü mağara”: 387/4-3, s. 274.

⁷⁵ Gülay Karaman, “Perişân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş,” **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Journal of the Human and Social Science Researches | 2012 | Cilt.1, Sayı:2 – Volume.1, Issue: 2.

Dövülmüş ve ince elekten geçirilmiş toz şekerle yaprağın mor yönleri yoğrularak şekerin de mor renk almasına çalışılır. Şeker mor renk alınca yoğrulmuş karışım elekten tekrar geçirilir. Bu mor renk almış olan ince toz şeker şişelere konularak ağzı kapatılır ve gerektiğinde şerbet yapılarak içilir.⁷⁶

Dudak etrafında beliren ayva tüylerinin görüntüsüyle mest olan âşığın gözyaşı ile sevgilinin dudağı ve ayva tüylerinin birleşmesi lezzetli bir benefşe şerbeti meydana getirir. Dudak bu şerbete şeker, gözyaşı da su olur. Dudak, ayva tüyleri ve gözyaşı yanak üzerinde yer alan unsurlar olarak tenasüp oluşturur:

Leb-i hat-âverin olmağla matmah-ı nazarım

Benefşe şerbetine döndü eşk-i çeşm-i terim

Nâbî, Mat., 27.

Gül yanakta şekil ve renk itibariyle benefşeye benzeyen ayva tüylerinin bitmesi sevgiliyi kedere boğar. Ama yine de güzelliğin bozulduğu düşünülmemelidir. Zira sağlıklı olmak en büyük güzellik ve kazançtır:

Gül yanağuna bitdi ise hatt-ı benefşe

Güzellik için gam yime göz kaş esen olsun

Ahmedî Dâ'î, G. 233/5

Nevruz baharın başlangıcıdır; tabiatın canlanışını, tazeliği, güzelliği ve yenilenmeyi ifade eder. Sevgilinin bahara ait unsurlarla tasviri de onun baharının habercisi ve güzellik vaktine eriştiğinin göstergesidir. Bu münasebetle sevgili; bünyesinde çeşitli güzellikleri barındıran bir bağa, saç ve göz şekil itibariyle sümbül ve nergise, yanak açılması ve rengi itibariyle güle, ayva tüyleri de güzel kokusuyla benefşeye teşbih edilir:

Zülf sümbül çeşm nergis hat benefşe rûy gül

Vakt-i hüsn-i yâr şimdi gûyiyâ nev-rûzdur

⁷⁶ <http://www.yemektarifleri.com/tarif/103576/menekse-serbeti> (erişim tarihi: 19.05.2014).

Vahyî, K. 31/10

Sevgili bazen güzelliği, canlılığı ve sahip olduğu unsurlarla birlikte güzel bir bağ tasviri oluşturur. Bu tasvir onun en güzel çağına eriştiğinin göstergesidir. Nasıl ki baharda bağ yemyeşil ve taze ise sevgili de bu dönemde tıpkı bahar gibi yemyeşildir. Boyu uzun bir serviye andırır, yanakları gül, ayva tüyleri ise benefşedir. Yeşillikler sararmaya yüz tutsa bile bu önemli değildir çünkü sevgilinin ayva tüyleri her daim yemyeşildir ve bağı güzelleştirmek için başka bir şeye ihtiyaç yoktur:

Ser-sebzdür benefşe hatun dâyimâ senün

Sebze sarardısa n'ola iy serv-i gül-'izâr

Ahmedî, G.223/3

Bağa teşbih edilen yanak üzerinde çıkan her bir tüy sevgilinin güzelliğini perçinler. Çünkü bağı güzel gösteren, içinde yer alan benefşezârdır:

Bir hüsn dahı bağladı hatdan 'izâr-ı yâr

Etrâf-ı bâğ hûb olur olsa benefşe-zâr

Bâkî, G. 111/1

Dudak rengi itibariyle şaraptır ve âşıkların arzuladıkları yerdir. Benefşe hattın çıkarak şarap gibi olan dudağı süslemesi onu daha arzu edilir duruma getirmiştir ve âşıklar benefşe şarabını içmek için can verir olmuştur. "Cân vermek" tabiri ile çok istemek/uğruna ölmek anlamı yanında dudağın âşıklar için diriltici vasfı da kastedilmiştir:

Hatt-ı benefşe zeyn olalı lâ'l-i nâbuna

Cân virür oldı halk benefşe şârabuna

Necâtî, G. 480/1

"Ey sevgili, hat gül renkli yanağın devrinde yüz bulamayınca menekşe gibi yan çizdi" tabirinde yanak renk ilgisiyle güle benzetilirken ayva tüyelerinin yanağın kenarında bulunuş keyfiyeti hattın çizgi anlamı dolayısıyla yan çizmek tabiri ile ifade

edilmiş ve bu durum menekşenin boynunun eğik olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yüz bulmak ifadesi şımarmak ve yanakta yer etmek anlamında tevriyelidir:

Devrinde verd-i ‘ârızuñuñ bulmayınca yüz

Çizdi benefşe gibi nigârâ kenâr hat

Vusûli, G. 90/2

Benefşenin doğası gereği eğri olan boynunun şekli misk kokulu ayva tüyelerinin çıkmasına bağlanır. Benefşenin boynunun eğriliği ayva tüyelerinin güzelliği karşısında acizliğinden eğilmesi sebebine bağlanarak “yüz yire komak” deyimini ile ifade edilir ve hüsn-i ta‘lil sanatı içerisinde verilir:

Revnâk bulalı bu hatt-ı miskîn

Yüz yire kodı benefşe miskîn

Necâtî, G. 404/1

Âşığın muhayyilesinde yanak rengi itibariyle gül bahçesi, misk kokulu ayva tüyleri de o bahçenin bir kenarında yetişmiş benefşezâr izlenimi uyandırır:

Gülşen midür kenâresi olmuş benefşe-zâr

Ruhsâr-ı âl ile hatt-ı müşk-bû midür

Neşâtî, G. 23/3

1.1.3.3. Hoş-Bû

Ayva tüyleri hoş kokusu münasebetiyle hoş-bû olarak tasvir edilir. Sevgili âşık üzerindeki etkisi ve âşıkların sevgiliye yüklediği anlam dolayısıyla padişah derecesindedir. Âşık ise biçare, zavallı hakir bir kuldur ve sevgilinin güzel kokulu ayva tüyelerinin derdinden hastadır. Eğer sevgili meded sunmazsa bu koku zavallı, aciz âşığı öldürmeye yetecektir:

Miskîn Necâtî’yi hat-ı hoş-bû türâb ider

Ey zülf-i kara irmez ise şâhdan meded

Necâtî, G. 52/7

1.1.3.4. Misk (Müşg, Müşgîn, Müşg-Bâr, Müşg-Nâb, Müşk-i Nâb, Müşg-i Hutten)

Misk ayva tüyelerine ait teşbihler içerisinde en çok kullanılanlardan bir tanesidir. Misk, “Hıta(Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın(yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş.”⁷⁷ “Misk ve elde edildiği nâfe ile alakalı unsurlar vech-i şebeh veya tenasüp unsuru olarak zikredilmiştir. Ayrıca miskten hareketle ‘miskîn’ tabiri, teşbihin ve dolayısıyla tasavvurun meydana gelişinde tevriye yoluyla önemli rol oynar.”⁷⁸

Ayva tüyelerinin müşge teşbihi hem güzel kokusu hem de siyah rengi dolayısıyladır. “Müşg-i Hutten ve Müşg-i Tâtâr terkipleri müşgün elde edildiği yer olarak beyitlerde yer alır.”⁷⁹ Misk rengi ve kokusu dışında kokusunun etrafa çabuk yayılması ve gizlenememesi yönleriyle de ele alınır ve ayva tüyleri kimi zaman miskten bile daha güzel kokar. Sevgilinin yeni çıkan ayva tüyleri dört bir tarafı güzel kokuya boğmuştur ve hat, miskîn çıktığı yerde yaşayan âhû-yı hutenden bile daha üstündür:

Hevâ-yı hatt-ı müşgîni mu‘attar kıldı âfâkı

Henüz bû-yı vefâyı hiç ol âhû-yı Hutten bilmez

Nev’i, G. 194/4

“Miskîn” sözcüğü hem aciz, zavallı, beceriksiz, hastalıklı, cüzzamlı adam hem de miskli anlamlarına gelir. Sözcük, ifade ettiği tevriyeli anlam dolayısıyla kelime oyunları içinde beyitlerde yer alır. Bir beyitte sevgilinin bakış açısında güzel yanağı şereflendirdiği düşünülen müşkîn hat, âşığın rahatını ber taraf eden bir unsur olarak hayal edilmiştir. Çünkü etrafı kaplayan güzel kokudan ve sevgiliden ayrı olan âşıkta huzur da kalmamıştır. Hattın âşığın rahatını kaçıran bir unsur olarak hayal edilmesinde miskîn tabirinin birinci anlamı da belirleyicidir:

⁷⁷ İskender Pala, a. g. e., s. 324.

⁷⁸ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 119.

⁷⁹ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 193.

‘Ârız-ı zîbâna virmiş hatt-ı müşkînün şeref

‘Âşık-ı miskînün ârâmı oldu ber-teraf

Ş. Yahyâ, G. 172/1

Bir başka şair benzer bir durumu sevgilinin diğer güzellik unsurları açısından ele alır. Sevgilinin hat, zülf ve benini “müşgîn” tabirinin ifade ettiği siyah renk ve güzel koku yönüyle ele alarak bu üç unsurun aşğın aklını, canını, gönlünü kedere boğduğunu söyler:

Ol hat u zülf ile ol hâl müşgîndür kamu

‘Akl u cân u dil anun ‘ışkında miskîndür kamu

Ahmedî, G. 533/1

Hat sözcüğünün yazı anlamı ile de tevriyeli kullanıldığı şu beyitte sevgilinin hattının vasfını yazan kalem, sevgilinin ayva tüyleri gibi müşg-bâr (müşg saçan) olmuştur ve kalemin bu kokusu sevgilinin ayva tüylerinden müteşekkildir:

Meğer kılar rakam-ı vasf-ı hatt-ı yâr kalem

Ki hatt-ı yâr kimi oldu müşg-bâr kalem

Fuzûlî, K. 33/1

Başka bir beyitte şair sevgilinin hattının güzel kokusunu “kalem onun vasıflarını yazmaya başlayınca saf müşk kokusu geldi” şeklinde tasavvur eder ve hattı yazı anlamı ilgisiyle de anar:

Vasf-ı hatt-ı yâr Yahyâ şöyle te‘sîr eylemiş

Hâme refât eyledükçe geldi bûy-i müşg-i nâb

Ş. Yahyâ, G. 21/5

Sevgili çoğu zaman şairlerin ve âşıkların muhayyilesinde cennet varlığı kadar güzel hatta ondan daha üstün tutulur. Bâkî de, “senin la‘l gibi olan kırmızı dudağının etrafında bulunan misk kokulu hattına Kevser Irmağı ile beslenen sümbül bile eş

olamaz” diyerek hem sevgiliyi hem de sevgilinin hattını över. Sünbül ile hat arasında kokusu bakımından bir ilgi kurulurken sünbülün “Hind’den gelen, siyah saç gibi bir ot”⁸⁰ olması da renk bakımından hat ile eş tutulmasına dayanaktır:

Hat-ı müşgîn-i leb-i la‘lüne mânend olmaz

Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sünbül

Bâkî, K. 24/40

“Huten Doğu Türkistan’da bir bölgenin adıdır. Beyitlerde ele alınışı misk ceylanlarının bu bölgede bol bulunuşu sebebiyledir. Karanfil; karanfil çiçeğinin dışında, Hindistan’dan gelen ve baharat olarak kullanılan küçük saplı taneye de denir.”⁸¹ Sevgilinin ayva tüyleri hem güzel kokusu hem de siyah renk benzerliğiyle Hutun müşgüne benzetilir. Boyu çimenliğin selvisi, ağzı gül bahçesinin goncası, yüzü yasemin çiçeği, siyah benleri de karanfildir. Bu haliyle sevgili bahar mevsiminde bir bahçe tasviri oluşturmaktadır:

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gül-zâr

Hat müşg-i Hutun çihre semen hâl karanfûl

Bâkî, G. 284/3

Nâfe, “misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur ki miskin hammaddesi olarak bilinir. Bazen misk âhûsunun kendisine de nâfe denildiği olur.”⁸² Sevgilinin dudağı üzerinde toz gibi görünenler yeni çıkmış ayva tüyleri değildir; onlar, ceylan gözlü sevgilinin gözünden yanağına dökülmüş halis misktir. Miskin siyah rengi ve kokusu bu benzetmenin sebebidir:

Lebleri üzre gubâr-ı hatt-ı nev-hîzi degül

Nâfe-i âhu-yı çeşmünden dökülmüş müşk-i nâb

Nef’i, G.7-4/3

---

⁸⁰ İsmail Parlatır, **a. g. e.**, s. 1542

⁸¹ Sebahattin Küçük, **Bâkî ve Divanı’ndan Seçmeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 341.

⁸² İskender Pala, **a. g. e.**, s. 346.

Âşığın tahayyülündeki sevgili bütün uzuvlarıyla çok güzel ve kusursuzdur. Öyle ki şair kimi zaman kendi düşünce ve hayal dünyasının ürünü olan sevgiliyi tasvir ederken şaşkınlığını gizleyemez ve dişlerini inciye, dudağını lal taşına, ayva tüylerini müşge, benini ise anbere benzetir:

Dür mi bu yâ la‘l-i rümmânî bu dendân u bu leb

Müşg mi yâ ‘anber-i eşheb bu hatt-ıla bu hâl

Ahmedî, G. 410/6

Güneş gibi olan yanak üzerinde yer alan ayva tüyleri etrafa güzel koku yayması vasfıyla müşg-bâr olarak tasvir edilir ve hattın yazı anlamı dolayısıyla şirinlik yazdığı söylenir. “Şirin” söylemi hem sevgiliyi güzel göstermesi hem de tatlı anlamı sebebiyle dudak için kullanılır ki bu durumda hat dudağın vasıflarını yazmış olur:

Rûyında la‘li üzre hat-ı müşg-bâr-ı yâr

Şîrînlık yazar şeref-i âfitâbda

Bâkî, G. 469/4

Âşığın yanağının safran gibi açık sarı renkte olmasının sebebi sevgilinin açık sarıya çalan ve dudağına şirinlik yazan müşk kokulu ayva tüyleridir. Beyitte hem vech sözcüğü hem de hat sözcüğü tevriyeli kullanılmıştır:

Rûy-ı ‘âşık za‘ferân-renk olduğunun vechi bu

La‘line şîrînlık yazar o hatt-ı müşk-bû

Ş.Yahyâ, G. 301/3

Sevgilide ayva tüyelerinin belirmesi sevgiliye zarar vermez aksine güzelliğinin derecesini arttırır. Nasıl ki karanlık gece ayın ışığını arttırıyorsa müşgîn renkli siyah hat da yanağın ışığını arttırır:

Revnâk-ı hüsne hâlel virmez o hatt-ı müşgîn

Arturur belki şeb-i târ şu‘ân kamerün

Bâkî, G. 277/2

“Saf şarap olan dudak üzerinde müşğîn hat görüneli ne fitneler belirmeye başladı” ifadesinde hattın müşge teşbihi onun siyah rengi yönüyledir:

Görüneli hat-ı müşğîni lâ‘l-i nâb üzre

Ne fitneler belüri başladı şarab üzre

Necâtî, G. 523/1

Eskiden etrafa güzel koku yayması için buhurdan içinde tütsü yakılmış. Sevgilinin güzellik unsurları da divan şiirinde bu bağlamda ele alınır ve çeşitli hayallere konu edilir. Yanak kırmızılığı bakımından ateş, hat ve ben de bu ateş içinde yanan misk ve anber saçan tütsüdür. Yanak ateşi içinde yanan hat ve ben unsurunun dumanı, sevgilinin büklüm büklüm olan ve etrafa halkalar şeklinde dağılan siyah saçlarıdır. Saçın duman olarak tasviri hem şekil hem de renk ilgisiyledir. Hat ve benin buhurdan içinde yanması renkleri dolayısıyladır. Beyitte ince hayaller ve renk girifti kullanılarak oldukça zengin bir söylem oluşturulmuştur. Rûh-âteş arasında kırmızı renk ilgisi, hat-hâl-misk-anber-zülf-i siyâh-dûd-ı micmer arasında da siyah renk ilgisi kurulmuştur. Beyitte kullanılan benzetmeler ağırlıklı olarak renk ilgisi oluştursa da “buhur” sözcüğü misk ve anberle beraber koku ilgisini de çağrıştırmaktadır:

Rûhun âteş hat u hâlün bahûr-ı misk ü ‘anberdür

Ham-ı zülf-i siyâhun halka halka dûd-ı micmerdür

Bâkî, G. 50/1

1.1.3.5. Nilüfer

Hattın nilüfere teşbihi yanağın saf ve duru olması itibariyle suya benzetilmesi ve dudağın da Âb-ı Hayât vasfı ile suyla olan ilgisi sebebiyledir. Nilüferin su içinde yetişmesi gerçeği de bu benzetmenin en temel sebebidir. Bununla birlikte güzel kokusu da ayva tüyleri ile olan ilişkisinde belirleyici olmuştur.

Sevgilinin dudağı kenarında henüz belirmiş ayva tüyleri âşğın yaralı kalbinin tedavisinde ona derman olan nilüfer çiçeğine benzetilir:

Müdâvâ-yı dil-i mecrûha bür'ü's-sa'adır el-hak

Zülâl-i la'l-i hatt-âveri nîlüfer midir bilmem

Nedîm, G. 87/3

1.1.3.6. Reyhân (Deste-i Reyhân, Râh-ı Reyhân, Reyhân-ı Cennet, Reyâhîn-i Çemen, Reyhân-ı Müşg-bû)

“Reyhân kokusu ve şekliyle ele alınır. Sevgilinin saçları ve bilhassa ayva tüyleri için müşebbehünbih olarak kullanılır. Reyhân kelimesi üzerinde yapılan bazı oyunlar vardır ki bunlar bilhassa ayva tüyleri mevzubahs olunca ortaya çıkar. Biri reyhân kelimesinin diğer manasının bir yazı çeşidi oluşudur. İkincisi, hayran kelimesinin reyhânla cinas-ı nakıs teşkil etmeleridir.”⁸³ Reyhân fesleğen denilen güzel kokulu bir bitkinin de adıdır. Fesleğen deste deste olması yönüyle de ayva tüyelerine şekil bakımından benzeyen olur. Bu ilgiler içerisinde yanak bir sayfa olarak tahayyül edilir ayva tüyleri bu sayfa üzerindeki yazılara benzetilir.

“Ey güzeller şahı yanağındaki hattının, ayva tüyelerinin, reyhân olduğu gerçek mi yoksa kâfur üstüne anber zerrelere mi serpilmiş” ifadesiyle yanak mecaz yoluyla ve beyazlığı sebebiyle kâfura, ayva tüyler de hem reyhâna hem de rengi ve kokusu dolayısıyla anbere teşbih edilmiştir. “Reyhân ve muhakkak aynı zamanda İslam yazılarından ikisinin adı olup Reyhân, muhakkakın küçük boyda yazılan şeklidir.”⁸⁴

Şehâ reyhân mı şol hattun muhakkak

Ya kâfûr üsdine ‘anber murakkak

Kadı Burhaneddin, G. 15/1

Âb-ı Hayât “kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmât, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış.

⁸³ Harun Tolasa, a. g. e., s. 514.

⁸⁴ Ali Alpaslan, **Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1977, s.

Bu suyu ibtida Hızır ve İlyas peygamberler bulmuş ve içmişler sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender Zulûmât'a kadar gittiği halde suyu bulamamıştır. Âb-ı Hayât, yani dirilik suyu Tuhfe-i Vehbî Şerhi'ne göre mahbûbun ağzı ve can bağışlayan söz demektir.”⁸⁵ “Kevser cennette bir suyun adıdır. Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur.”⁸⁶ Sevgilinin cennet varlığı şeklinde düşünülmesi onun her bir uzvunun cennetteki nesnelere hareketle tasvirini sağlamıştır. İki farklı şairin söyleminde sevgili için benzer benzetmeler yapılmış; dudak Kevser Irmağı'na, ayva tüyler de bulunduğu yer itibariyle bu ırmak üzerinde yetişmiş cennet reyhanına benzetilmiştir:

Hatun reyhân durur gör kim göğermiş Kevser üstinde

Ve yâ rahmetden âyetdür bedr ilen aya

Nesîmî, G.390/4

Hatun reyhân-ı cennetdür yeşermiş Kevser üstinde

Ya rahmetden bir âyetdür yazılmış bedr-iken aya

Ahmedî, G. 556/3

Bir beyitte sevgilinin incecik ayva tüylerinin hayalinin şairin gözünde canlanması sifal içinde fesleğen bitmesine benzetilmiş ve hat şekil itibariyle reyhana teşbih edilmiştir:

Gözümde gubâr-ı hat-ı reyhânı hayâlî

Gûyâ ki sifâl içre biter başladı reyhân

Münîrî, Tg 235/2

Aynı hayali bir başka şair biraz farklı bir şekilde izah ederek gönlü bir saksıya, ayva tüylerini de saksı içinde yetişmiş reyhana benzetir. Nasıl ki saksıda reyhan güzel görünüyorsa gönülde de sevgilinin hattının hayali hoş görünmektedir:

⁸⁵ Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2004, s. 65.

⁸⁶ İskender Pala, **a. g. e.**, s. 268.

Hoş durur dilde hayâl-i hattı cânân beslemek

Yaraşur zîrâ sifâl içinde reyhân beslemek

Necâtî, G. 304/1

Sevgilinin sevilmesi için belli bir olgunluk ve güzelliğe erişmesi gerekir. Yanağın gül rengine ermesi, ayva tüyelerinin de reyhan gibi belirmesi onu sevilecek çağa getirir. Fakat şair gönlünün o kadar bekleyemeyeceğini ve şarap renginde olan kırmızı dudağı içmek istediğini söyler. Bu münasebetle sevgili bir eğlence meclisi içerisinde ele alınır. Yanağı ve ayva tüyleri o meclisi güzelleştiren unsurlar olarak zikredilir ve yanak güle ayva tüyleri de hoş kokusuyla reyhana teşbih edilir:

Yiter hatt u ruh-ı sâkî bu bezme ziynet ey Bâkî

Kadeh nûş it ki dil vakt-i gül ü reyhane katlanmaz

Bâkî, G. 196/4

Yanak kırmızı rengiyle gül bahçesine, ayva tüyleri de şekil itibariyle reyhan destesine benzetilse de hat reyhana eş tutulamaz zira ondan daha üstündür:

Hattuna egerçi yüzünün sülsini tutdı

Gülşende begüm deste-i reyhân niçe benzer

Kadı Burhaneddin, G, 75(284)/6

Bir reyhan kadar güzel ve kokulu olan ayva tüyleri o kadar muazzamdır ki reyhanî hat ile yazılmış yazının, yanında hükmü yoktur. Ayva tüyelerini gören göz şarabın menbaı misali meyhaneye döner, hattın görüntüsüyle kendinden geçer. Reyhanın kokusunun insanı uyuşturması, sevgilinin gözünün baygın bakması dolayısıyla âşığı da kendinden geçirmesi, ayrıca cinas yoluyla reyhan sözcüğünün kelime oyunu ile “hayran” anlamını doğurması bu benzetmelerin esasını teşkil eder:

Hatt-ı reyhânın ki nesh-i nüsha-i reyhânedir

Çeşm-i mestin nergisi hattıyla bir mey-hânedir

Nedîm, Müf. 6

Ben güzel kokusu ve rengi, aynı zamanda en güzel müşgün Tâtâr ülkesinde çıkarılması sebebiyle müşg-i tâtâr, ayva tüyleri de yeşil rengi ve şekli sebebiyle reyâhîn-i çemen olarak tasvir edilir:

Hat u hâl-i bünâgûşına ragbet gitdi hûbânuñ

Reyâhîn-i çemende müşg-i tâtâr oldı her gûşe

Nev'î, G. 437/3

Sevgilinin hattı güzellikte reyhân ile yarışacak kadar hatta ondan daha güzeldir. Güzelliği de şekil güzelliğinde açılmış gül ile bahse girebilecek niteliktedir:

Hat-ı ruhsârıñ eder lutfda reyhân ile bahs

Hüsn-i sûretde cemâliñ gül-i handân ile bahs

Fuzûlî, G. 46/1

Yanak içinde türlü çiçeklerin yetiştiği bir gül bahçesine ayva tüyleri de o bahçede yetişmiş hoş kokulu reyhâna teşbih edilir. Gül bahçesine benzetilen sevgilinin yanağında ayva tüyleri olmazsa o bahçede safâ bulunmayacaktır:

Bûy-ı vefâ tuymazdı dil ol hatt-ı müşkîn olmasa

Gülzârdan olmaz safâ seyr-i reyâhîn olmasa

Ş. Yahya, G. 318/1

Sevgili baharına ermiştir ve yanak üzerindeki her bir unsur bağı bir nesnesini temsil eder. Yanak gül, dudak kapalı haliyle gonca, benler anber renkli siyah noktalar, ayva tüyler de misk kokulu reyhândır:

Gül yanagunda hâlün gonca-lebünde hat

Reyhân-ı müşg-büydur u anberîn nukât

Ahmedî, G. 315/1

Güzellik bir meclise, müşğîn ayva tüyleri reyhâna, dudak şaraba benzetilir ve hat ile dudak âşîğın muhayyilesinde mecliste içilen reyhân şarabı etkisi uyandırır. Bu teşbihte reyhânın kokusunun insanı kendinden geçirmesi ve bunun şarap ile olan benzerliği de etkilidir.

Hüsn bezminde hat-ı müşğîn ile

Râh-ı reyhânî degül mi leblerün

Necâtî, G. 301/3

1.1.3.7. Semen (Semen-bû, Semen-sâ)

Ayva tüyelerinin semene teşbihi onun güzel kokusu yönüyledir. Bu sebeple bu ifade çeşitli tamlamalar kurularak ayva tüyelerinin güzelliğini vurgulamada kullanılır.

Saç, uçları yanağa doğru uzanması dolayısıyla yanağın önünde eğilmiş köle gibi tasavvur edilir. Fakat yasemin kokulu ayva tüyelerinin çıkmaya başlaması saçı kaçıtır. “Baş çevirmek” ifadesi hattın çıkmaya başlaması ve zülfün yanağa kulluk etmekten vazgeçmesi anlamında tevriyeli kullanılır:

Gül-i ruhsâruna bende iken kaçdı meğer zülf

K’efsûs ile başın çevirür hatt-ı semen-sâ

Necâtî, K.1/5

Sevgilinin yanağı da yanağı üzerinde yeni belirmiş semen kokulu ayva tüyleri de güzeldir:

Hat-ı nev-hîzüm ile didi ne disin ruhuma

Didim ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel

Bâkî, G. 313/2

“Dudağına ve gönlüne canı yasemin kokulu ayva tüyleri getirir, şarap sohbetine insanı kaygı sürükler” tabiri ile gamın defedilmesi için şarap içmeye davet söz konusudur:

Lebüne cân u dili hatt-ı semen-bû getürür

Ki meyin sohbetine âdemi kaygu getürür

Necâfî, G. 179/1

1.1.3.8. Sünbül (Sünbül-İstân, Sünbül Uvağı)

Sünbülün ayva tüylerine tasviri şekil itibariyle lüle lüle olması ve güzel kokusu sebebiyledir. Yanağın ya da güzelliğın bağı tasviri içerisinde ayva tüyleri o bağı sünbülü olarak tasavvur bulur.

“Ayva tüyleri sevgilinin zülfünün gölgesinde yemyeşil olsa şaşılmaz çünkü sünbül bulut ile beslenince güzel olur” ifadesinde saç buluta, ayva tüyleri de o bulutun yağmuru ile beslenen sünbüle benzetilir:

N’ola ser-sebz ola ger sâye-i zülfünde hatun

Hûb olur perverîş-i ebr ile zîrâ sünbül

Nev’î, K. XXX.22

İlkbaharın tabiata canlılık vermesi, doğanın yeniden can bularak yeşillenip güzelleşmesi ve süslenmesi özellikleri ile ayva tüyleri yeşil rengi bakımından ilişkilendirilir. Bu anlamda hattın yeşermesi de sevgilinin baharını temsil eder. Baharda türlü çiçeğın yeşerip doğayı süslemesi karşısında ayva tüyleri çıkarak adeta baharı kışkandıracak güzellikte yanakta açar. Ayva tüyelerinin cevheri adeta sünbül ve reyhân gibi hoş kokuludur:

Hattın ki reşk-i fasl-ı bahârân olup gelir

Sermâye-i bahş-ı sünbül ü reyhân olup gelir

Nedîm, G. 37/1

Sevgilinin Kevser çeşmesine benzetilen dudağı üzerinde duman lülesi şeklinde algılanan ayva tüyelerini görenler, onu bu ırmak üzerinde bitmiş sünbüle benzetir ki bu benzetme şekil yönüyledir:

Dir gören çeşme-i la'lünde duhân lûlesini

Hay gördün mi bitürmiş leb-i Kevser sünbül

Sâbit, K.8/44

Sünbül bahçesini andıran ve güzel kokulu hattın düşüncesi aşığa sabahlara kadar göz kırptırmaz:

Sünbülistân-ı hatın fikriyle her şeb tâ seher

Göz döner bin kere bir hâb-ı perişân üstüne

Nedîm, K. 3/20

Necâti, sosyal hayatın bir tezahürü olan harman vaktini kendisinde uyandırdığı izlenimden hareketle şiirine yansıtmış; yanak üzerindeki ben ve ayva tüyleri olmadığını ifade etmiştir. Yanağı âşığa cefa için kurulmuş bir harmana, ayva tüylerini harman vaktinde dövülerek ufalanan sünbül uvağına, benleri ise taneye benzetmiştir:

Hattı sünbül ufağı daneleridür benler

Hal ü hat sanman anı cevri ü cefâ hirmenidür

Necâfî, G. 112/3

Sevgilinin külahının kenarından görünen ayva tüyelerinin her biri bir sünbüldür:

Sünbül-i hatları kim taraf-ı külehden görünür

Şerha-i nâhûn-ı gam 'ârız-ı mehden görünür

Şeyh Gâlib, G. 78/1

Yanak suya teşbih edildiğinde ayva tüyleri suya konmuş taze ve hoş kokulu sünbüle benzetilir. Nasıl ki sünbül su üzerinde hoş görünüyorsa yanak da ayva tüyleri ile güzelleşir:

Hûb olur ‘ârızun üstinde o hatt-ı müşğîn

Âb-ı nâb içre turur tâze vü hôş-ter sünbül

Bâkî, K. 24/35

Ayva tüyleri kimi zaman sevgilinin güzelliğinin tamamlayıcısı, kimi zaman da istenmeyen bir unsur olarak değerlendirilir. Yanağın bağa teşbih edildiği bu beyitte ayva tüyleri yanak bağının yeni yetişmiş sünbülü olarak vasıflandırılmıştır. Şair bu tüylerin yaşlılık belirtisi olduğunu belirtmek için “güzelliğin ahir zamanı” ifadesini kullanmıştır. “Evvel- bahar” tabiri ile de ayva tüyelerinin sevgiliye güzellik kattığını ima etmiştir:

Hat nev-demîde sünbül-i bâğ-ı ‘izârıdır

Âhir zamân-ı hüsnünün evvel-bahârıdır

Nâbî, G. 153/1

1.1.3.9. Şeb-Bûy

Şebbûy güzel kokulu bir bitkidir. Bu yönü ile bir beyitte ele alınmış olmakla birlikte bu benzetmede renk yönünün de etkili olduğu savunulabilir.

Yanakta görünenler ben ve ayva tüyleri değildir. Sünbül bahçesine benzetilen saçtan düşen tohumlarla biten şebboylardır. Hattın şebboya teşbihi güzel kokusu yanında, şebboy sözcüğünün içindeki “şeb” ifadesinin gece anlamı ve renk yönüyledir:

Değildir hâl ü hat şeb-bûy bitmiş sihr ile gûyâ

Düşüp bir iki tohm-ı tâze sünbülzâr-ı gîsûdan

Nedîm G. 109/2

1.1.4. ‘Arak (Ter)

Terin yanakta ve vücutta oluşması gerçeği ve hattın yanak üzerinde bulunması sevgilinin yanağının terlemiş olarak tasavvurunu doğurur ve ayva tüyleri

yanığın terine benzetilir. Bu terle beraber yanak güzel kokar. Yanağın güzel kokmasının sebebi ise terin müşke, yanağın da gül suyuna benzetilmesi sebebiyledir:

Hatt-ı ‘arakta ‘arızı bûy-ı gül ü semen midir

Nice mu‘attar olmaya müşk ü gül-âb içindedir

Şeyhî, G. 43/2

1.1.5. Arap, Hindistân (Hindûstân, Hindû), Karasi, Karamân, Tâtâr, Çîn, Habeşî, Garb

Ayva tüylerinin bu unsurlarla anılması onun siyah rengi ve üzerinde bulunduğu yanağın beyaz rengi münasebetiyledir. Yanak ve ayva tüyleri renkleri bakımıyla ilişkilendirildikleri bu kelimelerin yer anlamlarını da ihtiva edecek şekilde tevriyeli kullanımlar içerisinde yer almıştır.

1.1.5.1. Arap

“Rum kelimesiyle ancak bazı beyitlerde ‘diyar-ı Rum, milk-i Rum’ gibi tabirlerle tamamen ülke kastedilir. Fakat genellikle beyitlerde bununla kastedilen şey mecaz-ı mürsel yoluyla o ülkede yaşayanlar ve onların halidir. Rum kelimesiyle tam olarak düşünülen şey beyazlıktır. O, beyitlerde daima yüz için müşebbehünbihdir. Genellikle Hint, Şam, Mısır kelimeleriyle bir arada kullanılır. Buna bazen diğer ülke ve şehirler de ilave edilerek tenasüp ve tevriye yapılır.”⁸⁷ Ayva tüyleri siyah rengi nedeniyle Arap olarak nitelenirken birden ve çokça çıkması özelliği ile de beyitlere konu edilmiştir. Çenede pusuya yatan ayva tüyleri yanakta belirmesiyle sevgilinin güzelliğini yağmaya verir. Fakat siyah hat beyaz yanak üzerine hücum etmemelidir. Zira Rum padişahı (yanak), bir Arap(ayva tüyü)’a mağlup olmayacaktır:

Ruhsârun üzre hatt-ı siyeh itmesün hücûm

Mağlûb olur mı bir ‘araba pâdişâh-ı rûm

Ş. Yahyâ, G. 250/1

---

⁸⁷ Harun Tolasa, a. g. e., s. 81.

‘Arab misali kemîn-i zekândan etti zuhur

Sipâh-tîz-hücûm-ı hat etti gâret-i hüsn

Nâbî, G. 544/3

1.1.5.2. Hindûstân, Hindû

Hattın Hindû olarak tasviri de renk yönüyledir. “Saçının kokusunu Çîn ü Mâçîne iletmişler, bahar gibi yemyeşil olan hattının vasıflarını Hindistân’a yazmışlar” tabiri ile saçın misk kokulu olması, miskin bu bölgelerde bulunması ve Çîn sözcüğünün kıvrım, büküm anlamına gelmesi etkili olmuştur. Ayva tüyelerinin Hindistân’a yazılması hem hattın yazı anlamı dolayısıyla siyahlığının düşünülmesi hem de ayva tüyelerinin siyah rengi dolayısıyla:

İletmişler peyâm-ı bûy-i zülfüñ Çîn ü Mâçîne

Bahâr-ı hattın evsâfını Hindûstâna yazmışlar

Ş.Yahyâ, G. 129/2

Harmanın sonunun dervişlerin nasibi olması gibi harmana benzetilen yanak da kenarında çıkan ayva tüyelerinindir:

Hindû-yı hattı gird-i ‘izârında etdi cûş

Dervişler nasîbi imiş sonu hirmenin

Nâbî, G.442/3

Yanak Ka‘be, ayva tüyleri ise onu ziyarete gelmiş bir Hindû’dur:

Hindû-yı hatt-ı ‘ârızudur Ka‘be zâ‘iri

Bahr-i ruhında benleri magrib Ceza‘iri

Nev’î, G. 494/1

1.1.5.3. Karasi

Karasi, yer isimlerinin sevgilinin hattına benzetilerek tevriyeli kullanıldığı sözcüklerden birisidir. Bu kullanımda yanakla olan renk zıtlığı, aynı zamanda yüz

üzerinde yer alan diğer unsurlarla ilişkilendirilerek sevgilinin övülen vasfının yüceltmesi de söz konusudur. Bir beyitte ‘ârız parlak oluşu sebebiyle Aydın iline, ben siyah oluşuyla kelimenin bulanık, kara, karanlık anlamları itibariyle Tire’ye, ruhsâr “germ” sözcüğünün “sıcak” anlamı ilgisiyle Germiyan’a, ayva tüyleri de kara sözcüğünün anlam ilgisiyle ve hattın siyahlığı dolayısıyla Karasi’ye benzetilmiştir:

(Aydın) içinde (Tire) durur hâl-i ‘ârızun

Ruhsâr (Germiyan) hat-ı müşgîn (Karasi)dür

Necâtî, G. 171/6

1.1.5.4. Karamân

“Eskiden Anadolu’ya Rum, Anadolu'lulara da Rûmî denilirdi. Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde hemen çok zaman Habeş, Zenci ve Zengibâ ile karşılaştırılır ve tezat sanatı yapılırdı.”⁸⁸ Bedehşân “bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan bölgenin adıdır ve bir yakut cinsi olan kırmızı la‘l taşı ile birlikte anılır ve bu taş edebiyatta sevgilinin dudağını temsil eder.”⁸⁹ Sevgili Osmanlı mülküne benzetildiğinde siyah renki ayva tüyleri o mülkü yağmalayan Karamân’a benzetilir. Bu olay karşısında kanlı gözyaşı döken âşığın gözyaşları sevgilinin beyaz yanağını kırmızıya boyar ve adeta Bedehşân’a benzetir:

Mülk-i Osmânı hatun geldi Karamân itdi

Yaşımın la‘lleri Rumı Bedehşân itdi

Sun’î, G. 182/1

1.1.5.5. Tâtâr

“Tâtâr daha çok misk ile birlikte anılır. Bunun nedeni miskin Anadolu illerine Tâtârlar tarafından ve uzak diyarlardan getirilmesidir. Aynı zamanda misk, Tâtâr diyarında elde edilir. Bunun için nâfe-i tâtâr, misk-i tâtâr terkipleri de konu ile ilgili

⁸⁸ İskender Pala, a. g. e., s. 380

⁸⁹ İskender Pala, a. g. e., s. 61

beyitlerde kullanılır. Kelime mecazen ‘zalim, gaddar, merhametsiz’ anlamına gelir.”⁹⁰ Hat âşığın gönlünde öyle ağır, derin ve onulmaz bir yara açmıştır ki Lokman Hekim dahi gelse onun hastalığına şifa olmayacaktır. Kelimenin zalim, gaddar, merhametsiz anlamları dolayısıyla ayva tüyleri Tâtâr’a teşbih edilmiştir:

Lokman gelse dahi şifâ-sâz olur degül

Ol denlü yâre açdı gönülde Tatâr-ı hat

Fevzî, G. 80/2(Doğramacı, 2007:90)

1.1.5.6. Çîn

Âşık uzun zamandır seyr-i Rûm eylemektedir ve biraz da Çîn’i görse gönül onun aşkından vazgeçmeyecektir. Beyitte Rûm kelimesinin beyazlık anlamı da düşünülerek Çîn sözcüğü ile tezat oluşturacak şekilde yanak ve ayva tüyelerinin karşılaştırılmasında kullanılmıştır. Âşık sevgilinin hattının gelmesini istemekte, ayva tüyelerinin onu sevgiliden uzaklaştırmayacağını söylemektedir:

Hatt-ı ruhsârınun sevdâsın itse dil ba’îd olmaz

Biraz da Çîni görsün çok zamândur seyr-i Rûm eyler

Ş.Yahyâ, G. 89/3

1.1.5.7. Habeşî

Sevgilinin yanağına anber gibi güzel koku saçan ayva tüyleri rengi itibariyle adı reyhân olan Habeşli bir köleye benzetilir:

Ruhsâruna hatt-ı ‘anber-feşân

‘Abd-i Habeşîdür adı reyhân

Bâkî, G. 375/1

---

⁹⁰ İskender Pala, a. g. e., s. 442.

Bazen de yüzün kutsallığı yönüyle Kâ'be'ye benzetilmesi sonucunda ayva tüyleri onun güzelliğini bertaraf eden unsur şeklinde Habeş olarak anılır ki bu teşbih de renk yönüyledir:

Kıblem hatundan irür âhir hüsnüne zevâl

Dirler esâs-ı Kâ'beyi âhir Habeş yıkar

Hasan Ziyâ'î, G. 124/4

1.1.5.8. Garb

Garb sözcüğünün lugât manası ile ayva tüylerinin renk bakımından bu kelime ile olan ilgisi benzetmenin esasını teşkil eder. Yanağın beyaz rengi de hattın bu sözcükle tezat oluşturacak şekilde terkiplerde yer almasını sağlamıştır. Sevgili yanağının beyazlığı ve parlaklığı dolayısıyla meh-rû şeklinde tasvir edilirken süratle çıkan ayva tüyleri özünü teşkil eden renk dolayısıyla batmak sözcüğü ile ilgili olarak garba teşbih edilir, yanak ve ayva tüyleri renk zıtlığı yönüyle karşılaştırılır:

Es'adâ mâyeleri garba karîb olmağla

Hattı sür'atle gelir Rûm ili meh-rûlarının

Şeyhülislam Es'ad, G. 132/5

1.1.6. Asker (Leşker, Leşker-i 'Adû, Leşker-i Hindû, Leşker-i Für'avn, Sipâh, Sipâh-i Rûm u Şâm, Sipâh-ı İşve), Celâlî, Ye'cüc, Harâmi

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ayva tüylerinin bu unsurlara benzetilmesinde sevgilinin sultan olma vasfı en önemli sebeptir. Güzelliğin ve canın bir mülk olarak düşünülmesi, sevgilinin güzellik mülkünün sultanı olması hayali ayva tüylerinin de askere teşbihini beraberinde getirmiştir. Sayıca çokluk, sıralı olması, birden zuhur etmesi, aniden yanağı basması yönleriyle çeşitli terkipler ve hayaller içersinde divan edebiyatında "hat"a benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgiliyi koruması, güzelliğini yağmalaması ve güzelliğin yitip gitmesinin ifadesinde sıkça anılmıştır.

1.1.6.1. Asker (Leşker, Leşker-i ‘Adû, Leşker-i Hindû, Leşker-i Für‘avn, Sipah, Sipâh-i Rûm u Şâm, Sipâh-ı İşve)

Ayva tüyleri çok olması, çene çukurunda yer alması, birden çıkması sebebiyle askere teşbih edilir. Kuytu olan yerler gizlenmek için uygundur. Çenenin şekil itibariyle çukur olması ayva tüyelerinin bu pusuda gizlenen ve uygun vakit bulunduğu ortaya çıkıp güzelliğe baskın yapan askerlere benzetilmesi hayalini doğurmuştur:

‘Arab misali kemîn-i zekândan etti zuhur

Sipâh-tîz-hücûm-ı hat etti gâret-i hüsn

Nâbî, G. 544/3

Âşğın gönlü mülke teşbih edildiğinde ise ayva tüyleri o mülkü kırıp geçiren düşman askerine benzetilir. Zira sevgilinin diğer uzuvları gibi hattı da âşğın çektiği zulmün müsebbibidir:

Birbirine zamm olunup Nev’iyâ hatt

Kesr itdi milket-i dili şan leşker-i ‘adû

Nev’i, G. 383/5

Tarağın parçalı ve dişlere ayrılmış hali âşğın gönlünün ne halde olduğunun somut ifadesidir. Âşıkların gönüllerini tarak gibi parça parça eden saç ve ayva tüyelerinin baş başa verip birlikte hareket etmesidir. Zira ikisinin âşğa zulmü daha büyük ve yakıcıdır. Saçın âşğa zulmü, uzunluğu oranında artarken ayva tüyleri de yanağı kapatıp âşıkları bu güzellikten mahrum bırakması yönüyle gönülleri parçalar:

‘Aceb mi şâne-âsâ çâk çâk olsa dil-i ‘uşşâk

Sipâh-ı hatt-ı nev-hîze kafâdâr oldu gîsûlar

Nâbî, G. 183/2

Ayva tüyleri saçın altında yer alır. Hat bu görüntüsüyle pusuda gizlenen ve âşıkların canlarına kasteden fitne askerlerine benzetilir. Hattın fitne askerine

benzetilmesi karışıklığı, çokluğu, yanağı kapatması ve âşıklar üzerindeki etkisi yönüyledir:

Hatun ki zîr-i turada gâhî nihân olur

Gûyâ keminde fitne sipâhi nihân olur

Neşâtî, G. 28/1

Sevgili bir ülkeye teşbih edildiğinde güzellik bir sancağa, ayva tüyleri de o sancağı açan askere teşbih edilir. Lakin o askerin güzellik sancağını açma sebebi âşığın canına kastetmek istemesidir. Ayva tüyelerinin çıkması “açmak” kelimesinin tevriyeli kullanımıyla ifade edilmiştir:

Sipâh-ı şevkini yağmaya ‘âşık-ı zârın

Siyah şukkaların açdı yine râyet-i hüsn

Nâbî, G. 544/2

Ayva tüyleri, benler ve kirpikler çokluğu ve siyah rengi ilgisiyle zühd ü verâ saflarını bozguna uğratmak için getirilmiş Hindu askerlerine teşbih edilir:

Nice bir zühd ü verâ saflarını bozmağ için

Hat u hâlünle müjen leşker-i Hindû götürür

Necâtî, G. 179/3

Serkeş; dikbaşı, başkaldıran, inatçı, itaatsiz anlamlarındadır.⁹¹ Dudak tatlı ve hoş olduğu için şirindir. Aynı zamanda Şîrîn, Hüsrev ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanıdır. Dudağın Şîrîn’e, sevgilinin Hüsrev’e, saçın ise muhtelif özellikleri dolayısıyla Hüsrev’in atı Şebdîz’e benzetildiği beyitte ayva tüyler de çokluğu ve sevgilinin sultan olması sebebiyle askere teşbih edilir:

---

⁹¹ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 942

Leşker-i hat zahir olmuş hüsn-i Şîrîn üstine

Hüsrevâ şebdîz-i zülf-i serkeşûn âlâya şal

Nev’i, G. 295/2

Yanak ile saç arasında gizlenen ayva tüyleri dil almak için pusuya yatmış askere teşbih edilir. Âşık bunu görünce korksa da elinden bir şey gelmez. Çünkü düşman pusudadır ve istediğini alacaktır. “Dil almak” ele geçirmek ve kendisine âşık etmek anlamında tevriyelidir:

Zülf ü ruhsârınun arasındaki hat-ı kâfir kiş

Benzer ol leşkere kim pusuda durup ala dil

Necâtî, K. 14/11

Zülfün altında görüp hattunı havf itsem n’ola

Kim dil almağa kemin-gehde iki leşker durur

Necâtî, G. 122/2

Zülfün altında sinüp hatt-ı mu’anber gizlenür

Sanki dil almağ için pusuda leşker gizlenür

Necâtî, G. 124/1

Yanak; şekli, âşık için değerli olması ve nuru dolayısıyla İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’ân-ı Keîm’e benzetildiğinde ayva tüyler de o kitabın indirildiği dinin sancağını taşıyan askere teşbih edilir:

Kıl nigh bâlâ bülendânın hat-ı ruhsârına

Bak sipâh-ı işvenin râyât-ı Mushaf-dârına

Nedîm, Müf. 16

Bir şeyi ya da ülkeyi ele geçirip zapt etmede askerın rolü çok önemlidir. Bu sebeple bu anlamı çağrıştıran durumlar asker kelimesi ile ilgili olarak ele geçirmek,

kayd, zapt etmek sözcükleri ile ifade edilir. Sevgilinin yüzü parlaklığı yönüyle güneştir ve onun gönül ehlini kendine bağlamak için ayva tüyelerine ihtiyacı yoktur zira yüzü yeterlidir. Güneş nasıl ki bütün dünyayı ışıyla zapt ediyorsa sevgili de aynı şeyi yüzü ile yapmaktadır. Beyitte sevgilinin âşıkları kendisine bağlamak için askere ihtiyacı olmadığı söylenerek onun âşıklar üzerindeki etkisi dile getirilmiş, beyitte sevgilinin sultan olma vasfı sezdirilerek ayva tüyleri sultanın askerlerine benzetilmiştir:

Hat ne hâcet ehl-i dil kaydına ruhsârîñ yeter

Âlemi tutmakta gün muhtâc olur mu leşkere

Fuzûlî, G. 255/4

Sevgilinin güzellik unsurları ile Hz. Musa'nın Nil Nehri'ni ikiye yarması ilişkilendirilir. Sevgili Hz. Musa'ya, yanak iki parçalı haliyle Nil Nehri'ne, ayva tüyler de o nehirde boğulan Firavun askerlerine teşbih edilir. Hattın Firavun askerine teşbihinde Nil Nehri'nde boğulanların küfr-kâfir olması ve bu kelimenin aynı zamanda siyah rengi çağrıştırması ayva tüyelerinin de renk bakımından bu kelimelerle benzerliği ve sayıca çok oluşu etkilidir:

Yâ meger kim leşker-i Fûr'avn-ı ederler helâk

Nîl şakk olmuş durur Mûsâ elinde bî-gümân

Necâtî, G. 431/5

Sevgili sultan, ayva tüyleri asker, saçlar ise şekli itibariyle tuğrayı andırır âşığın gözünde:

Halka halka zülf kim ol hat u hâl üstindedür

Şekl-i tuğrâdur misâl-i bî- misâl üstindedür

Bâkî, G. 124/1

Ayva tüyleri binlerce âşığın gönlünü yağmalamak için bekleyen ve hepsini sindiren bir yeniçeri askeridir:

Dil gâretine tâze hatîñ çekti leşkeri

Sındırdı biñ gönüllü safın bir yeñiçeri

Fuzûlî, G. 297/1

Sevgili şahtır, sultandır. Yanağına hat gelmesi onun güzelliğinin ve devrinin geçtiğinin habercisidir. Fakat padişah azledilmiş olsa da askeri henüz gururludur. Beyitte sevgilinin sultan olması sebebiyle hat asker, kirpikler de karışıklığı ve çokluğu yönüyle şamataya sebebiyet veren bir unsur olarak zikredilir:

Gerçi hat geldi müje bâ'is-i sad-şûr henüz

Oldu ma'zûl o şeh leşkeri mağrûr henüz

Fehîm-i Kadîm, G. 120/1

Sevgili şehzadeye teşbih edildiğinde ben ve ayva tüyleri şehzadenin çerilerden oluşturduğu orduya benzetilir. Sevgili orduyu yanağını korusun diye toplamıştır, bu sebeple o askerler hayırlı askerlerdir:

Ruhun hat ile hâlünden çeri çekmişdür iy dil-ber

Zehî şeh-zâde-i 'âlem ki hoş uğurlu leşkerdür

Nesîmî, G. 125/3

Hat sözcüğünün bir anlamı da sıra, saf demektir. Hat çekmek; sarmak, etrafını çevirmek, çevrelemek manalarındadır. Âşığın canı mülke benzetildiğinde ayva tüyler o mülkü ayakları altına alan gam askerine teşbih edilir. Zira sevgili her bir uzvuyla âşıkların gönüllerini yağmalamaktadır:

Yazuk degül mi safha-i ruhsâra hat çeküp

Can mülkini ayakladasın gam çerisine

Necâtî, G. 496/2

Şair, sevgiliye seslenerek ayva tüyelerine meyl etmemesini öğütler ve hatın gelmesiyle güzelliğin kaybolacağını söyler. Çünkü sevgili şah olsa da güzelliği olmayınca ne kendi ne de askeri itibar görecektir:

Meyl etme hatta gâ'ib olur hüsnün ey perî

Şâh olsa nâ-bedîd sipâha ne i'tibâr

Fehîm-i Kadîm, G. 45/4

Âşık vefasız sevgiliye seslenir ve “ben ile ayva tüyelerinin askeri galip iken neden benim üzerime gece baskını yapmaktadır” diyerek sitem eder, ben ve ayva tüyelerini çokluğu itibariyle askere benzetir, gece baskını ifadesini de her ikisinin siyah rengi dolayısıyla zikreder:

Gâlib iken leşker-i hal u hatun ey bî-vefâ

Ne zarûret kim ide her dem şebihûn üstüme

Necâtî, G. 468/5

Sevgilinin bembeyaz yanağı Rûm, simsiyah ayva tüyleri ise Şâm askeridir. Rum ve Şâm askerlerinin bir araya gelme sebebi âşığı gözyaşı denizine gark etmektir:

Çehre vü hattın hayâli çeşmimi kılmış makâm

Açmağa Bahreyn'i cem' olmuş sipâh-i Rûm ü Şâm

Fuzûlî, K. 14/1

“Ey zülf, sakın! Hat askeri pusudadır, yol kesicisi diken olanın eteği toplanmış olsa gerek” ifadesi ile saç pusuya, ayva tüyleri pusuya gizlenmiş olan yol kesiciye teşbih edilmiştir ki bu teşbihte ayva tüyelerinin âşığın gönlünü çalması ve sevgilinin yüzünü istila etmesi esastır. Ayrıca hat, ikinci bir benzetme unsuru içerisinde şekil ve renk itibariyle de dikene teşbih edilmiştir. Hattın dikene teşbihi içerisinde dikenli ya da engelli bir yerden geçerken etek toplamak âdetine de değinilmiştir:

Der-kemîndür sipeh-i hat sakın ey zülf-i dirâz

Reh-zeni hâr olanın dâmeni ber-çîde olsa gerek

Nedîm, G. 57/5

Kaş bir zamanlar mihrab derecesinde iken şimdi hat askerinin ayağından çıkan tozlara karışmış ve o askerlerin çiğnediği köprü derecesine inmiştir:

Leşker-i hat ebrûvânın etdi pâ-mâl-i gubâr

İndi püller pâyesine bir zamân mihrâb iken

Nâbî, G. 605/3

Dudak oval şekli dolayısıyla devr kelimesi ile ilişkilendirilir ve onun etrafında ortaya çıkan tüyler Hz. İsa'nın isyan eden kavmine yani kâfir ordusuna benzetilir. Yüz bulmak deyimini hem şıarmak hem de yüzde belirlemek anlamında tevriyelidir:

Leb-i devrinde baş kaldırdı hattı hayli yüz buldı

Hurûc etdi sanasın kavm-i 'Îsî tutdı dünyâyı

Vusûlî, G. 185/4

Sevgili sultan, yanak Rum mülkü, ayva tüyleri o mülkün askeri, saç ise o askerın başkomutanıdır:

Hâl u hat milket-i Rum üstine leşger çekdi

Virdiler kâkül-i müşgînüne ser-dârlığı

Bâkî, G. 495/4

1.1.6.2. Celâli

“Anadolu’da Şah İsmail’in tarafında olanlarla onun propagandasını yapan dervişler Yavuz tarafından kılıçtan geçirilmişti. Bunlardan Celâl adlı biri o hengâmeden kurtulup Tokat taraflarına sığındı. Halk onu büyük bir evliya olarak kabul edip etrafına toplandı. Celâl, Mehdî olduğunu ilan ile Karahisar’ı ele geçirdi.

Fakat sonunda mağlup oldu ve Şahsuvaroğlu Ali Bey tarafından yakalanarak kafası kesildi.”⁹²Ayva tüyleri ile bu unsur arasında ilgi kurulması onun yüzde belirmiş olmasına, yüzün güzelliğine hanel getirmiş olması görüşüne dayanır. Yüzde ortaya çıkan, karışıklık yaratan, güzelliğini kaybettiren ayva tüyleri celâliye benzetilir.

Yanak rengi itibariyle Rum ülkesine, ayva tüyleri de karışık olma vasfıyla celâlîlere benzetilir. Âşıklardan yüz bularak ortaya çıkan ayva tüyleri onları helak etmek için bir fırsat bulmuştur. “Fırsat mıdır” tabiri ile Celâl adlı şahsın fırsat bularak kaçması ve isyan başlatması çağrıştırılırken “yüz bulmak” deyimi şımarmak ve yüzde belirmek anlamında kinayelidir:

Yüz bulup hatun celâlîveş helâk itdi bizi

Mülk-i Rûmı yohsa hâlî buldılar fırsat mıdur

Ş.Yahyâ, G.128/3

Padişahın emri ile Şahsuvaroğlu Ali Bey tarafından yakalanarak kafası kesilen Celâlî ile sevgili ve ayva tüyleri ilişkilendirilir. Sevgilinin sultan olması vasfı ile âşık “Şahım, celâlî hattını hep kılıçtan geçir; güzellik saltanatının nizamı için bu haleldür” şeklinde ifadesi ile sevgiliye seslenir, gönüllerini karışıklık ve isyana salan ayva tüylerini kesmesini ister. Çünkü bu, güzelliğin devam etmesi için gerekli bir durumdur. Hat bu ifade ile istenmeyen, güzelliği kesintiye uğratan bir unsur olarak zikredilir; karışıklığı ve âşık üzerindeki etkisi sebebiyle bu söylemle anılır:

Celâlî-i hatı heb tıgdan geçür şâhum

Nizâm-ı saltanat-ı hüsnüne haleldür bu

Sâbit, G. 277/2

1.1.6.3. Ye‘cüc

“Ye‘cüc Me‘cuc ile birlikte Nuh peygamberin oğlu olan Yafes zürriyetinden iki kabilenin adıdır. Kur‘ân-ı Kerîm’de adı geçen bu kabile tefsirlerde hayli değişik

⁹² Mehmed Çavuşoğlu, **Bâkî ve Divanından Seçmeler**, Kitabevi, Eylül 2001, İstanbul, s. 109.

tanımlanmıştır. Ancak ortak noktaları dünyayı fesâda verecekleri, kıyamete dek bütün insanlığa şumullü bir âfet oldukları ve kıyamete yakın zamanda, buldukları yerden çıkacaklarıdır.”⁹³

Sevgilinin yanağının Devr-i Kamer olması vasfıyla ayva tüyleri ahir zamanda ortaya çıkararak ortalığı vesveseye verecek olan Ye‘cüc’e benzetilir:

Hurûc etdi belâlar ‘âşika takdîr-i Rabbânî

Hat-ı ye‘cüc-i haddün fitne-i âhir zamân etmiş

Beyânî, G. 388/4

“Benin fitne olarak tasavvuru, ayva tüyelerinin bu fitneye engel olacak Ye‘cücülerin meydana getirdiği bir sed olarak tasavvuruna sebep olur. Çokluk ve kısa boy bu tasavvura sebep olan önemli unsurlardır. Sed kelimesiyle Sedd-i İskender kastedilir.”⁹⁴

Bârî o cûduvâna güzel haletin geyür

Ye‘cüc-ı hattı fitne-i hâline eyle sed

Nev’î, Kıt. 35/2

1.1.6.4. Harâmî

Harâmî “yol kesen, haydut”⁹⁵ anlamındadır. Ayva tüyelerinin saçın altında ve çene çukurunda yer almaları pusudaymış gibi algılanmasına sebep olur. Birden belirmesi özelliği hattın pusudan çıkıp baskın yapan harâmîlere benzetilmesi hayalini doğurmuştur. Harâmîlerin zarar vermesi yönü ile ayva tüyelerinin sevgilinin güzelliğine hâlel getirmesi de ilişkilendirilir:

Kalb-i ‘uşşâkın n’ola sırsa harâmî çeşmî

⁹³ İskender Pala, a. g. e., s. 480-481

⁹⁴ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 194

⁹⁵ İsmail Parlatur, a. g. e., s. 580

Hattı dün baskının itdi çıkuban pusudan

Bursalı Rahmî, G. 162/2

1.1.7. Bâr (Yük)

Ayva tüylerinin hat-âver olması onun sakal ve istenmeyen bir unsur olarak anılması sebebiyledir ve güzelliği bozar. Bu sebeple sevgili hattı gelmeden naz ve işvesiyle âşıklarını etkileyebilir fakat hat geldikten sonra naz ve işve bir iş görmeyecek hatta hem âşığa hem de kendine yük olacaktır:

Hat-âver olmadan evvel bu şîveyi satagör

Sana da âşık da sonra bâr olur giderek

Nâbî, G. 407/3

1.1.8. Bel

Şiirin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi veren dala bedî' denir. Murâât-i nazîr de bu kurallardandır ve anlam bakımından birbirine uygun ve alakalı kelimeleri bir arada vermektir. Bu anlam çerçevesi içerisinde sevgilinin saçı siyah rengi itibariyle Hindû'ya, gözü âşığı öldürücülüğü, güzelliği ve zalimliği sebebiyle Türk'e, beli kıl gibi ince olması sebebiyle "hat"a, ağzı da küçüklüğü dolayısıyla noktaya teşbih edilir. Bedî ve murâât-i nazîr ifadelerinin kullanılması da bu unsurların birbiriyle ilişkili olması dolayısıyladır.⁹⁶

Saçı Hindû gözi Türkî bili hat ağzı nukat

Bedî' olmaya zîrâ ki mürâât-ı nazîr olmuş

Kadı Burhaneddin, G. 97(494)/2

---

⁹⁶ Ali Alpaslan, a. g. e., s.280

Sevgilinin beli çok ince olması sebebiyle varla yok arasındadır. Beyitte hat yazı anlamında sevgilinin beline benzetilmiştir. Ağız ise o hattın noktasıdır. Belin hata teşbihi çok ince olması sebebiyledir. Zira hattın da ince yazılan türleri vardır:

Beli bir hattır anun dikkati gâyete dakîk

Ağzı bir nokta durur ol da vücûd-ı mevhûm

Şeyhî, G. 127/3

1.1.9. Beyân (Beyân-ı Hak)

Ayva tüylerinin beyân kelimesi ile olan ilgisi yüzün Allah'ın aynası olması inancından hareketle ayva tüyleri ve yüzdeki diğer unsurların Allah'ın varlığının delili olması ve bu varlığa açıklık getirmesi yönüyledir.

“Hz. Muhammed'in ilahi delillerden bazılarını göstermek üzere bir gece Kudüs'e götürüldüğü (İsra 17/1), oradan arşa yükseldiği (Necm 53/1-18) ayetlerinde anlatılır. Bu hadiseye miraç denir. Allah'tan çok yakın bir durumda, arada Cebrail olmadan, doğrudan vahiy aldığı; peygamberlerin ruhlarıyla buluştuğu, cenneti ve cehennemi gördüğü, daha yatağı soğumadan Mekke'ye evine döndüğü olaydır.”⁹⁷

Hurûflik'te insan yüzü Allah'ın aynasıdır. Orada Allah'ın görülmesi, oraya yönelip secde edilmesi görüşünden hareketle yanak üstündeki tüyler yaratıcının ilahi beyânları olarak tasvir olunur.⁹⁸

Ahmed-i Muhtâr gördi anda Hakkı bir gice

Hatt u hâlündür beyânı gör bu “cennâtü'n-na'îm”

Nesîmî, G. 267/4

Yanak Mushaf, ben ve ayva tüyler de Kur'ân yoluyla Allah'ın sırlarını açıklayan beyanlardır:

⁹⁷ Zülfî Güler, **Divan Şiiri'nde Peygamber Hikâyelerine Telmihler**, Uğurel Matbaası, Malatya, 2006, s.189.

⁹⁸ Kemal Edib Kürkçüoğlu, **Seyyid Nesîmî Divanından Seçmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 13.

Tâ cemâlün Mushafın gördi Nesîmî ey nigâr

Hatt u hâlün sırrını ez-Fazl-ı Hak kıldı beyân

Nesîmî, G. 344/6

“Fatiha suresi yedi ayettir, surenin yedi de adı vardır. Yedi ayet ve yedi ad kendileriyle ve yerleriyle birlikte yirmi sekiz eder. Fatiha’da yirmi sekiz harfin yedisi yoktur. Kadının yüzünde de erkeklerde sonradan beliren yedi hat mevcut değildir. Bundan dolayıdır ki Fatiha’ya Ümmü’l-Kitâb, ‘Kitabın ana esası’ denilmiştir.”⁹⁹ Bu bilgilerle yanak Fatiha suresinin yer aldığı Kur‘ân-ı Kerîm’e, ayva tüyleri de Kur‘ân-ı Kerîm’in söz ve harflerden oluşan beyânına benzetilir:

Hatun Ümmü’l-kitâbidur beyânı ehl-i tevhîdün

Hurûfî levh-i mahfûzun musavver şerh-i Furkândur

Nesîmî, G. 57/3

1.1.10. Cellât

Hattın tuza teşbihi, tuzun yemeğe kıvamını ve lezzetini veren bir unsur olması yanında, aşırıya kaçıldığında tadı bozucu özelliğe sahip olması yönüyledir. Hat çıkmadan evvel lezzeti yerinde ve güzel bir sofrayı andıran güzellik, ayva tüyelerinin gelişiyile birlikte sofranın tadını kaçıran ve âşğın gönlünü ekşiten tuza benzetilir. Hattın tuza teşbihi âşğın ayva tüyelerine bakış açısı ve sevgiliyi bu unsurla beraber büründürdüğü hüviyet sebebiyledir:

Ne dadı kaldı ne tuzı hân-ı melâhatun

Nân u nemek yidük bize itsün helâl hat

Sâbit, G. 181/4

1.1.11. Celîl

Sevgilinin yanağında yer alan ben ve ayva tüyelerinin ilahi yaratıcının Celîl sıfatına teşbih edilmesi yanağın Kur‘ân-ı Kerîm’e teşbihi sebebiyledir. Celîl; büyük,

⁹⁹ Kemal Edip Kürçüoğlu, a. g. e., s. 13.

ulu manasındadır. Hurufilik'te yüzün Allah'ın aynası olması ve ona yönelinmesi inancı bu benzetmeyi esas kılmıştır. Âşığın zikri sevgilinin yanağını anmaktır:

İy hat u hâlün sıfatın didi Kur'ân'da Celîl

Şol cemâlün zikridür zikrüm zehî zikr-i cemîl

Nesîmî, G. 237/1

1.1.12. Çemen (Çimen, Çemenzâr, Çerâ-Zâr), Sebze (Sebze-i Nev-Ber, Sebze-Zâr, Ser-Sebz), Bahar (İlkbahar, Nev-Bahar, Fasl-ı Nev-Rûz), Nev (Nev-Hîz, Nev-Âmede, Nev-Haste), Çerâgâh, Nebât

Ayva tüyleri şekil ve renk benzerliği yönüyle bu kelimelerle tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yanağının bir bahçe ya da bağ olarak düşünülmesi ayva tüyleri ve yanak üzerinde yer alan diğer unsurların da bu bağın nebatatları olarak düşünülmesi hayalini beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu unsurların bahara ait olması ayva tüyelerinin de sevgilinin baharı olması anlayışına hizmet etmiştir. Siyah ve yeşil olmak üzere iki renkten hâsıl olan ayva tüyelerinin yeşil rengi tazeliğin, dolayısıyla sevgilinin tazeliği ve gençliğinin de, ifadesidir. Bu durum ve benzerlik yeşil anlamına gelen kelimeler, bu kelimelerin müştakları ve çeşitli terkiplerle ifade edilmiştir.

1.1.12.1. Çemen (Çimen, Çemenzâr, Çerâ-Zâr)

Bahar mevsimi yeniliğin, tazeliğin, canlılığın hayat bulduğu bir zaman dilimidir. Nasıl ki bahar mevsimi tabiatın can buluşunu ve güzelliğini ifade ediyorsa sevgilinin ayva tüyelerinin çıkması da onun baharının, yani sevilme çağının, geldiğini gösterir. Sevgilinin bahar çağına bütün uzuvlarının eşlik ettiği bu beyitte Bâkî çok canlı bir bahar tasviri oluşturmuş ve bahara ait unsurları bir bağ mazmunu içerisinde vermiştir. Çehre güle, göğüs semene, göz nergise, ağız goncaya, saç sünbüle ve ayva tüyler de yeşil renk ilgisi ve tazeliği yönüyle çemene benzetilmiştir:

Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül

Bâkî, K. 24/4

Saç ve ayva tüyelerinin birlikte oluşturduğu görüntüyü izah etmek kolay değildir. Anber gibi misk kokulu ayva tüyler üzerindeki siyah saçlar mıdır yoksa sümbülün gölgesi çemen üzerine mi düşmüştür bilinmez. Ayava tüyler yeşil rengi itibariyle çemene benzetilince siyah saçlar da şekil itibariyle o çemenlik üzerindeki sübüllere teşbih edilir:

Zülf-i siyehin mi hat-ı anber-şiken üzre

Ya sâye-i sümbül mü döşenmiş çemen üzre

Nef'î, G. 111/1

Yanak parlaklığıyla mehtaba, saç siyah rengiyle geceye, ayva tüyleri de yeşilliğiyle çemene benzetilir. Zira çemen seyrine çıkmak için mehtaplı geceye ihtiyaç vardır. Gönül yanağın nuru vasıtasıyla zülfün karanlığında ayva tüyelerini görür:

Ruhu şevkiyle görür hattunı zülfünde gönül

Geceler seyr-i çemen itmege meh-tâb gerek

Necâtî, G. 309/2

Sevgilinin şeker saçan dudağının çevresinde görünenler hat/ayva tüyü değildir. Âşıklara can bağışlayan ölümsüzlük suyunun çeşmesinin kenarında yeşermiş çimenliklerdir. Dudağın su olması vasfı ayva tüyelerinin yeşil renkli çemene benzetilmesi hayalini doğurur:

Değildir mûr-ı hat gird-i leb-i şeker-feşânında

Kenârı çeşmesârı âb-ı hayvânın çemenlenmiş

Nâbî, G.339/2

Sevgilinin hattı o kadar güzeldir ki gören herkesin gönlü sevgiliye düşer. Bu tıpkı Hoten ülkesinde çok sayıda bulunan ceylanların tuzağa düşmesi gibidir. Hoten

ve âhû sözcüklerinin birlikte kullanılması Hoten ülkesinde misk ahularının çok bulunması dolayısıyladır:

Hattun seyr eyleyüp zülfünde kaldı çeşm-i hûbânun

Çemenzâr-ı Hotende dâma düşdi sanki âhûlar

Kamî, G. 64/4

Bahar şairi; mazmunu gül, hattı çimen, sözleri yasemin olan bir kaside tertip eder ve böylelikle ayva tüylerini çemene tasvir eder:

Mazmûnı gül hattı çimen elfâzı yâsemen

Tarh-ı kasîde itdi suhan-perver-i bahâr

Vahyî, K. 28/7

Sevgili güzelliği ile bir ceylan, anber kokulu ayva tüyleri de ceylanın otladığı çimenliktir:

Âb ol misket-i gül-rû vü kiyâh ‘anber-bû

Âhû-yı hüsne hatun gibi çerâ-zâr olmaz

Sâbit, K.5/3

1.1.12.2. Sebze (Sebze-i Nev-Ber, Sebze-Zâr, Ser-Sebz)

Sevgili güzelliği ve âşığa acımasızlığı bakımından puta, teni parlaklığı yönüyle gümüşe, beni siyahlığı bakımından miske, boyu uzunluğu bakımından serviye, yanağı kırmızı rengi ve üzerindeki siyah ben dolayısıyla laleye, ayva tüyleri de yeni çıkmış ve taze olması bakımından sebze teşbih edilir ve serv, lale, sebz kelimeleri tenasüp sanatı oluşturacak şekilde bir arada kullanılır:

Ey büt-i seng-dil ü sim-ten ü müşğîn-hâl

Ve’y meh-i serv-kad ü sebz-hat u lâle-‘izâr

Fuzûlî, K. 40/8

Sebzezâr; yeşillik, çayırlık, çimenlik anlamındadır. Yeşillikler yağmurun yağmasıyla birlikte yeşerir. Ayva tüyleri de âşığın gözlerinin yağmuru olan gözyaşları ile sulanarak yetişmiştir:

Zuhûr-ı hattına ben ağladukça hande eyler yâr

Olur her sebze-zar âlüftesi bârândan mahzûz

Sâbit, G. 184/3

Bahar mevsimi ve onunla birlikte gelen yeşillik, canlılık tazelik gönülleri hoş eder. Sevgilinin yeni beliren taze ayva tüyleri bu yönüyle sebzezâra benzer. Fakat ayva tüyleri sevgiliyi güzelleştirmeyecekse gelmesi istenmez. Çünkü mutluluk bağışlamayan sebzezârdan hayır gelmez:

Mülayim itmez ise yâri gelmesün hattı

Safâ bağışlamayan sebzezârdan ne biter

Ş.Yahyâ, G. 51/2

Âşık sevgilinin hattı belirmediğinde ondan vazgeçmemelidir çünkü bağ içine sebzezâr yakışır. Bu söylemle yanak; içinde türlü bitkiler barındıran bir bağa, ayva tüyleri de o bağın bir gereği olan yeşilliğe benzetilir:

Yârin belirse hattı Şeyhî usanma kim

Bu bağ içinde yarşır ol sebze-zâr hat

Şeyhî, G. 88/7

Yüzün gülşen, gülistan, bûstan ve lâle-zâr olarak hayali, yanağın güle ve lalaye, dudağın goncaya ve ayva tüyelerinin de sebzeze benzetilmesine dayanır. Güzellik gülşeni içerisinde, yanağın bir nebati olan şeker saçan dudağı ve yeşil renkli ayva tüyelerini bitirmiştir. “Bitirmek” kelimesi yetiştirmek anlamında kullanılmıştır:

Bitürdi gülşen-i hüsn içre hatt-ı sebz-i cânânı

Meger rûh-ı nebâtîdür o la‘l-i şeker-efşânı

Nev’î, G. 514/1

Gül yanak üzerinde beliren yeni açmış yeşil renkli her bir ayva tüyü sevgiliye ayrı bir güzellik getirir:

Hattın her lahza bir zîver getirdi

Gül üzre sebze-i nev-ber getirdi

Şeyhî, G. 175/1

Yeşil ayva tüyleri karanlıkta siyah görünmesi vasfıyla da ele alınır. Parlak olan yanağın hattın sebzesiyle kararması bu yüzdendir. Ayva tüyleri ay gibi olan yanağı kaplayınca aydınlık ortadan kalkar:

Gece saçında kamer yüzünde tan okuygör

Hatt u haddün ki olur sebzeyile mâh garîb

Şeyhî, G.6/5

Sevgilinin cennet varlığı olması ayva tüyelerinin yeşil rengiyle cennet sebzesine benzetilme sebebidir:

Hat mıdır gird-i ruhunda sebze-i cennet midür

Yâ cemâlün mushafında âyet-i rahmet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/1

Gülistan hem gül bahçesi anlamındadır hem de Şeyh Sadi'nin ünlü eserinin adıdır. İlkbahar mevsiminin gelişiyle tabiat bir gülistan yazar. Lale bu gülistana kırmızı mürekkep, hat (sebze) yazı, çiğ taneleri de yazının noktaları olur:

Bir Gülistân yazdı bir ay içre fasl-ı nev-bahâr

Lâle yir yir sürh olupdur sebze hat şeb-nem nukat

Bâkî G. 222/3

Sevgilinin yeşil renkli ayva tüyleri baharın zevk ve sefasını ortaya koyar ve baharın tüm vasıfları sevgilide can bulur:

Sefâsı oldu füzûn hatt-ı sebzen yârun

Bahârun âb u hevâsı o mâha düşmişdür

Agâh, G. 73/2

Sevgilinin yanağında beliren ayva tüyleri güzelliği bozucu bir unsurdur. Âşık sevgiliye seslenerek öğüt veriyor ve “hattının gelmesini istemiyorsan beni ağlatma çünkü yağmur yağınca yeşillik çabuk büyür” diyerek ayva tüylerini renk ilgisi yönüyle çimene benzetiyor:

Ağlatma beni ister isen gelmeye hattın

Yağınca şehâ tez bitirir sebzeyi bârân

Hayâlî, G.380/2

1.1.12.3. Bahar (İlkbahar, Nev-Bahar, Fasl-ı Nev-Rûz)

Ayva tüyelerinin yeşil rengi ve tazeliği yönüyle bahara teşbih edildiği beyitte, devirden kasıt hem hattın çıkma zamanı olması hem de yanağın yuvarlaklığıdır. Bahar günleri zevk ve eğlencenin hüküm sürdüğü, mutlu olunan ve hayattan kam alınan bir zaman dilimi olmasına rağmen, hat aşığa mutluluk hissi vermez. Zira, âşık henüz sevgiliye ve bahara kavuşamamıştır:

Hatın devrinde dest-i gamdan âzâd olmadık gittik

Bahâr eyyâmı geldi biz dahı şâd olmadık gittik

Nâbî, Matla 23

Nasıl ki bahar mevsimi insanların gönlünü ferahlatıp neşe, coşkunculuk, huzur veriyorsa ayva tüyelerinin düşüncesi de âşığın gönlünü neşelendirir. Bu benzerlik sebebiyle yeşil renk ilgisi içerisinde ayva tüyleri nev-bahar olarak tasvir edilir:

Yâd-ı hatınla neş'e-i hayret derûnuma

Çün seyl-i nev-bahâr hurûşân olup gelir

Nedîm, G. 37/2

Gül bülbül mazmununa telmihten hareketle yanakta beliren, sevgiliyi sevme çağına ve güzelliğe eriştiren ayva tüyler âşığın ilkbaharı iken çemende öten bülbüller de âşığın feryat ve çığlıklarıdır. Zira bülbül baharda öter. Âşık bu söylemle kendisini de bülbüle benzetir:

Hatt-ı nev-ruhsârda evvel bahârumdur benüm

‘Andelîbân-ı çemen efgân u zârumdur benüm

Yaver, G. 122/1

Menekşe, sevgilinin yemyeşil ve güzelliğiyle adeta baharı andıran ayva tüyelerinin çıktığını rüzgârdan öğrenmiş gibi boynunu eğmiştir. Tabiatı gereği boynu eğri olan menekşenin bu durumu hüsn-i ta‘lil sanatıyla ayva tüyelerinin güzelliği karşısında utanmasına bağlanmıştır:

Bahâr hattını işitmiş gibi Neşâtî sabâdan

Benefşe ser-be-zemîn pîç ü tâb-ı haclete düşmüş

Neşâtî, G. 58/5

1.1.12.4. Nev (Nev-Hîz, Nev-Âmede, Nev-Haste)

Sevgilinin işvesinin artmasının sebebi onun yeni belirilmiş hattının icadıdır, fitnessi ise saçının karışıklığındandır. Beyitte müstezâd ve terkib-i bend ifadeleri kelime anlamlarına uygun olarak nazım şekilleri manasında da tevriyeli kullanılmıştır:

Müstezâd-ı ‘işve ol hatt-ı nevin icâdıdır

Zülfünün terkib-i bendi fitne hâtır zâdıdır

Nedîm, G. 22/1

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesi ile yeni yetişmiş ayva tüyleri sevgiliyi cennet bahçesinin ilkbaharının parlaklığı ve güzelliğine eriştirir. Hatın nev-hîz olarak tasviri onun tazeliği ve yeşilliği sebebiyledir:

Tâ hat-ı nev-hîz ile gülzâr-ı hüsn-i dilberân

Revnâk-ı fasl-ı bahâr-ı ravza-i Rıdvân bulur

Nef'î, K.9/42

Sevgili yeni yetişmiş ve onu güzelleştiren hattıyla beraber güzelliğinin farkına varıp zevkini sürmelidir zira zaman güzellik devridir ve sevgili zamana uygun hareket etmelidir. Bu zamanda gam ve kedere yer yoktur:

Hüsnünün zevkini gör 'ârif-i ibn-i vakt ol

Çekme endûhunu pîşîn hat-ı nev-âmedenin

Nâbî, G. 416/4

Âşığın yeni çıkmış ayva tüyelerine meftun olmasının sebebi onun anber kokusu sebebiyledir:

Hatt-ı nev-hastenüñ olmış idüm meftûnı

Evvel vakt-i zuhûri idi 'anber-bûnuñ

Ş.Yahyâ, G. 206/3

Taze hat çıkmaya başladığında eski destana yer kalmaz. Zira sevgilinin güzellik tanımı ve ölçüsü değişmiştir. Ayva tüyleri güzellik destanını yeni bir tarzda yeni bir üslupla yeniden yazmıştır. Bu söylemde hattın yazı anlamı ile destanın yazılması arasındaki ilgiye vurgu yapılmıştır:

Hat-ı nev-âmede nesh etti hüsnin ey Nâbî

Çıkınca taze köhen dâstâna yer kalmaz

Nâbî, G. 315/7

1.1.12.5. Çerâgâh

Ayva tüyleri rengi münasebetiyle sebze olarak tasvir edilir. Fakat şair beyitte ayva tüyelerini istenmeyen bir unsur olarak zikreder ve eşeklerin otlayacağı çerâgâh olarak tasavvur eder:

Göricek sebze-i hatun didi pîr-i murtâz

Ey himâr otlayacak yir şu çerâgâh-ı riyâz

Sâbit, G. 175/1

1.1.12.6. Nebât

Dudak tatlı olması bakımından şekerle teşbih edilir ve kapalıdır. Dudağın açılması ve konuşturulması papağan ile ilişkilendirilir. Çünkü papağan şeker yedirilerek konuşturulur. Bir başka ifadeyle hat ve şeker gibi olan kırmızı dudağın ağızdan düşmemesi bu iki unsurun ağız çevresinde yer alması aynı zamanda güzellikleri ile âşıkların dilinde yer etmesi sebebiyledir:

Nebât-ı hattı kand-ı lâ'1-i nâbun düşmez ağzından

Biraz gûş eylesen tûtî-i şeker-hâyı söyletsen

Bâkî, G. 264/5

1.1.13. Çirknâk

Sevgilinin güzellik mevsimi ayva tüyleri çıkmadan önceki zamanlardır. Yanakta hattın belirmesi güzellik mevsiminin sonunun geldiğini gösterir. “Basmak” tabiri menfî durumların ifadesinde kullanılır ki ayva tüyleri de yanağı istila edip güzelliği ele geçirmesi dolayısıyla bu tabir ile zikredilmiş ve çirknâk sözcüğü ile tabir olunmuştur. Nasıl ki sayfa kirlendiğinde yazı temiz bir sayfaya geçiriliyorsa ayva tüyleri de çıktığı zaman giderilmeli, yanak temizlenmelidir:

Zevâl-i hüsnî hengâmında hat bastı ruh-ı yâri

Sahife çirknâk oldukça âdettir rakam çekmek

Nâbî, G. 462/5

1.1.14. Çocuk (Tıfl)

Ayva tüyelerinin çocuk olarak teşbihi saça göre daha kısa olması yönüyledir. Sevgilinin her bir uzvu gibi saçı ve ayva tüyleri de âşğın çektiği zulmün müsebbibidir. Âşığa cevır ü cefa konusunda zülf tecrübelidir ve bu anlamda ayva

tüyelerine de bunu öğretir. Ama sade olan yanağa içi kara olan hat yaklaştırılmamalıdır. Tasavvufî manayı da çağrıştıran beyitte sade olan yanağa kara olan hattın yaklaştırılmaması söylemi ile vahdeti temsil eden yanakta kesretin olamayacağı ifade edilmektedir:

Verir sitem sebâkın tıfl-ı hattına zülfüñ

Koma ol içi karanı bu levh-i sâde ile

Fuzûlî, G. 248/2

1.1.15. Dâ'îre

Hattın daire olarak tasvir edilmesi yanağın yuvarlak şekli ve yanakla beraber ayva tüyelerinin de onun biçimini alması sebebiyledir. Ayva tüyelerinin yanak üzerine daire çekmesinin sebebi vardır. Çünkü ilkbaharda akan sular üzerinde çerçöp toplanarak daireler oluşturur. Ayva tüyler de yanak üzerinde toplanıp onu çevrelemiştir. Yanak da saflığı ve duruluğu bakımından suya benzetilmiştir:

Hatt dâ'îre çekerse ruhun üzre vechi var

Rûz-ı bahârda olmaz inen bî-gubâr âb

Necâtî, K. 5/18

“Daireden çıkmak tabiri ‘haddi tecavüz etmek’ manasındadır.”¹⁰⁰ Güzellik bir eteğe, ayva tüyleri de o eteğe el sunan kişiye teşbih edilmiştir. Ayva tüyleri belirmeye başlamıştır fakat sevgili güzelliğinin kaybolmaması için ayva tüyelerinin yüzüne çıkmasına izin vermemelidir:

El sundı hüsn dâmenine ey nigâr hat

Koma ki çıka dâ'ireden zinhar hat

Necâtî, G. 258/1

---

¹⁰⁰ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 159

Kemer; “kapı, pencere, köprü gibi şeylerin oyuğu, aşağı bakan kavisli kubbesi tavanıdır.”¹⁰¹ Dudak Âb-ı Hayât (ölümsüzlük suyu)dur, aynı zamanda şekil itibariyle kemeri andırır. Kemerin taşları la‘l ve cevherden oluşur ki bu, dudağın değerli olması vasfıyladır. Ayva tüyleri ise o şahane kemeri oluşturan altın ve gümüşten dairelere benzetilmiştir. Ayva tüyelerinin daire olarak tasavvur edilmesi yuvarlak yanak etrafında bulunuşu dolayısıyladır:

Taşları la‘l ü gevher dâ‘iresi sîm ile zer

Yapdılar âb-ı hayât üstüne şâhâne kemer

Nâbî, G. 207/3

“Peri daveti ile sihir yapmak için daire çekilir, hat bu cihetten daireye teşbih edilmiştir.”¹⁰² “Bir dâne olmak” eşi benzeri olmamak anlamındadır. Ayrıca dane ile ben arasında bir şekil benzerliği de söz konusudur. Saçın tuzağa, gönlün de bir kuşa benzetilmesi durumunda ben de daneye teşbih edilir. Saç tuzağının arasında kalmış ben, gönül kuşunun iştahını kabartır ve gönül ister istemez bu arzunun tuzağına düşer.¹⁰³ Benin çokluğu yönüyle fitne çıkarmada eşsiz olduğunun düşünülmesi de taneye benzetilmesinin sebebidir:

Hat mîdur ol ki sihr ile çekmeye dâ‘ire

Ben midür ol ki fitnede bir dâne olmaya

Necâtî, G.505/5

Daire çekmek bir diğer anlamda çevrelemek, sarmaktır. Dudak kırmızı ve değerli oluşu yönüyle, aynı zamanda hattın yazı anlamı dolayısıyla Yâkût-ı Musta’sîmi’yi de kastedecek şekilde yakuttan mühüre ayva tüyleri de o mühre çekilen daireye benzetilir:

---

¹⁰¹ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 506

¹⁰² Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 159

¹⁰³ Harun Tolasa, a. g. e., s. 233.

Hattın çekti hâtem-i yâkûta dâ‘ire

Bir mûrdur ki mûhr-i Süleymâna kasd eder

Şeyhî, G. 44/2

1.1.16. Dalga (Mevc, Mevce, Mevce-i Tûfân)

Hat şekli, âşıkta meydana getirdiği durumlar ve suya benzetilen yanak üzerinde bulunması sebebiyle dalgaya benzetilir. Âşık sevgilinin kılıç gibi olan bakışlarından vazgeçmeden evvel güzellik âlemini yemyeşil dalga tufanının sardığının farkında olamamıştır:

Geçmeyince olmadım vâkıf pul-i şemşîrden

‘Âlem-i hüsnün olurmuş mevce-i Tûfânı sebz

Şeyh Galîb, G. 131/4

Rüzgâr gönül alan sevgilinin ayva tüylerinin vasfını yazmak için su levhası üzerine dalgadan yeşil mıstarlar çekmiştir. Yanak rengi itibariyle sudur. Rüzgâr suya değdiğinde su dalgalı bir hal alır. Bu gerçek, hattın dalgaya benzetilme sebebidir:

Âb levhi üzre çekmiş mevcdden mîster sabâ

Sebzeden nakl etmeğe vasf-ı hat-ı dil-ber sabâ

Fuzûlî, K. 5/1

1.1.17. Dâm (Tuzak)

Gönlün kuşa benzetilmesi, ayva tüylerinin saçın altında bulunuş hali, küçüklüğü sebebiyle görünmeyişi onun tuzak olarak tasvir edilmesinin sebebidir. Ayva tüyelerine yaklaşan gönül saçın altında gizlenen hatın tuzağına düşer:

Sayyâd-ı cân-şikâr idi bin dâm ile hatın

Nâbûd iken kemîn-i ademde nişân-ı merg

Nâilî, G. 206/3

Yanaktakiler hat değildir. Sevgili âşığı avlamak için sanki beninin karabiberini ufalayıp yanak üzerine yem olarak saçmıştır:

Hat degüldür fülful-i hâlin Nigâr idüp gubâr

Sayd için Emrî'yi saçmışdur gül-i ruhsârına

Emrî, G. 433/7

Sevgili âşığın gönlünü almak için hatın tuzağını kurduysa buna gerek yoktur zira o olmadan da âşık sevgilinin aşkına düşmüştür:

Hattun ki hatâ eyledi şâhâ ne kılam ben

Ol ortada bârî senemâ ben ne kılam ben

Gönlüm kuşuyiçün eğer anı tuzağ itdi

Hâcet degül ansuz dahı zîrâ ki ilem ben

Kadı Burhaneddin, Rûbaî 104(583)/4

Sevgilinin ayva tüyleri öyle güzeldir ki gören herkesin gözü onda kalır. Bu durum Hutun ahularının tuzağa düşmesi gibidir:

Hatun seyr eyleyüp zülfünde kaldı çeşm-i hûbânun

Çemenzâr-ı Hoten'de dâma düşdi sanki âhûlar

Kâmî, G. 64/4

1.1.18. Diken (Hâr u Hâs, Hâr, Hâs)

Ayva tüyelerinin diken ile olan ilgisi yanağın güle teşbihi dolayısıyla ve ayva tüyelerinin güzelliği zedeleyici bir unsur olması sebebiyledir. Gül yanaklı sevgilinin güzelliğini hiçbir şey hatta ayva tüyleri bile eksiltemez. Gül dikenli olsa da güzelliğinden bir şey kaybetmez:

Hâşe-lillâh kim nigârün hüsnüni eskilde hat

Hey mazallâh kaçan gül revnâkını hâr sır

Necâfî, G. 187/3

Yanağın renk itibariyle ateşe benzetilmesi hayalinde ayva tüyleri o ateşi tutuşturan çerçöptür:

Hatt-ı ruhsârı gelip eyledi has-pûş Fehîm

Bir iki hâr ile hayf oldu müşevveş âteş

Fehîm-i Kadîm, G. 138/5

Bir gül yanaklının hattından anlaşılır ki bu fani dünyanın mahsulü değersiz bir çer çöptür. Dünyadaki her şey gelip geçicidir, bakiliği yoktur. Sevgili de bir zamanlar çok güzeldir ama o güzellik de geçip gitmiştir:

Bir gül-ruhuñ Behiştî hattından añlanur kim

Bu kiştzâr-ı dehrüñ mahsûli hâr u hasdur

Behiştî, G. 95/5

Âşık sevgilinin tırâş edilmiş ayva tüyelerini görmese çemenzârda dikensiz gül olmayacağına inanmayacaktır. Fakat sevgili gül yanağını ayva tüyelerinin dikeninden temizlemiş ve dikensiz gül olabileceğini âşıklarına duyurmuştur:

Görmesem tâze tırâş-ı hatunı sultanum

Bu çemenzârda dirdüm gül-i bî-hâr olmaz

Sâbit, K. 5/5

Dikene teşbih edilen ayva tüyleri gelip de âşığın düşüncesinin eteğine dolaşmadan âşığın gönlü sevgiliden vazgeçmemiştir. Ne zaman ki hat gelmiştir gönül o zaman sevgiliden yüz çevirmiştir:

Geçmedi hâne-i dildârı tolaşmakdan dil

Hat gelüp dâmen-i endîşeye hâr olmayıcak

Nâbî, G. 390/2

Gönlün testiye ve dudağın şaraba teşbihi ayva tüyelerinin şarap üzerindeki çer çöpe benzetilme sebebidir:

Sebû-yı dildeki hûn-âbeyi yâd-ı hatunla ‘ışk

Şarâb-ı misket-âsâ ber-güzâr-ı bezm-i hâs eyler

Sâbit, G. 80

Sevgilinin güzellik unsurları bazen bir çimenlik tasviri oluşturur. Yanak rengi sebebiyle güle, ayva tüyleri de dikene benzetilir. Ben yuvarlaklığı ve siyah rengi dolayısıyla kırmızı yanağın ortasında yer alınca ortaya bir de lale hayali çıkar. Lalenin ortasındaki siyahlığın yarayı andırması “dâğ” sözcüğüyle ilişkilendirilir. Her ne kadar insanın canını yaksa da diken ve yaradan şikâyet edilmemeli, aksine onlara iyi bakılmalıdır. Çünkü dikensiz gül, dağsız lale olmayacaktır:

Şikâyet kılma zulmünden nazar kıl ol hat u hâle

Ki bitmez bu çemende hârsız gül dâğsız lâle

Hayâlî, Müf. 2(mukattat 19)

1.1.19. Dîvân-ı Müretteb

Yanağın düzenli ve temiz olması aynı zamanda şekli itibariyle üzerine yazı yazılacak nesnelere olan benzerliği ile hattın yazı anlamı, ayva tüyelerinin müretteb divan olarak vasıflandırılmasına sebeptir. Şekil itibariyle dilâşûb ve perîşân olarak tahayyül edilen ayva tüyleri ile zülf birlikte oluşturduğu görüntü itibariyle âşığın gözünde tertip olunmuş bir divanı andırmaktadır:

Ol hatt-ı dilâşûb ile ol zülf-i perîşân

Sunmakta ‘aceb ‘âleme dîvân-ı müretteb

Nef’î, G.10/4

1.1.20. Duman (Dûd, Dûd-ı Âh, Dûd-ı Müşg-Âsâ, Duhân, Duhân-ı Şem‘), Buhâr, Buğu

Ayva tüyelerinin duman ile olan benzerliği renk yönüyledir. Yanağın ateş olarak teşbihi ayva tüyelerinin de duman olarak tasvir edilmesinde en önemli etkidir.

1.1.20.1. Duman (Dûd, Dûd-ı Âh, Dûd-ı Müşg-Âsâ, Duhân, Duhân-ı Şem‘)

Âşıklar sevgiliye olan aşkları ve ayrılık ateşiyle sürekli âh u zâr içinde yanıp tutuşurlar. Öyle ki ah dumanları göğü kaplar. Onların bu durumları sevgilinin mevcut unsurları vasıtasıyla somutlaştırılır. Yanak renk itibariyle ateş, ayva tüyler de renk benzerliği yönüyle duman olarak tasvir edilir. Âşıkların gözünden yaş akmasının ve ağlamalarının sebebi de bu dumana bağlanır:

Hat-ı ruhsâr-ı âteşnâkidür giryân idüp çeşmüm

Mukarrerdür olur yaş akmaga gözden duhân bâis

Mânî, G. 6/4

Ne düşer âb-ı ‘izârunda ol iki sünbül

Ne tüter âteş-i haddünde hat-ı anber-sâ

Necâtî, K. 2/4

Yanak temizliği ve rengi itibariyle su, kırmızılığı yönüyle ateşe benzetilir. Ateş üzerinde duman bulunur. Su ile ateş birleşince sıcak su meydana gelir ki yine üzerinden duman çıkar. Bu ilgiyle sevgilinin yanağı üzerindeki ayva tüyler su ve ateşten çıkan dumana teşbih edilir:

‘Ârız u ruhsâr içinde hatt-ı ‘anber-bâr-ı dost

Dûd-ı müşg-âsâ durur kim âb u âteşden çıkar

Necâtî, G. 197/3

Görünenler ayva tüyü değil, sevgilinin yanağının ateşinde yanan âşıkların ahının dumanıdır:

Nâr-ı ruhında zâhir olan hat değil durur

Kim bile kankı ‘âşıkının dûd-ı âhıdur

Revanî, G. 108/2

Biçare âşıkların ahının dumanı yanakta hat şeklinde zuhur etmektedir:

‘Îzâr-ı yârda hat sûretinde etti zuhûr

O dûd-ı âh ki Nâbî nâ-tüvânın idi

Nâbî, G. 838/7

Sevgilinin yanağında ayva tüyleri çıksa gönlün şevki artar çünkü pervane mumun dumanı ile akılsızlık edip sevgiliden vazgeçmez. Beyitte sevgili muma, âşık mum etrafında dönen pervaneye, ayva tüyleri de mumun dumanına benzetilir:

Hat gelse rûy-ı yâre olur şevk-i dil ziyâd

Olmaz duhân-ı şem‘ ile pervâne bî-dimâğ

Fehîm-i Kadîm, G. 154/4

“Âşığın sinesindeki yaraların pencereye benzetilmesi, âşığın gönlünden gitmeyen ayva tüyelerinin hayalinin dumana benzetilmesine sebep olan bir başka husustur.”¹⁰⁴ Şu beyitte gönül içi dumanla dolmuş eve, âşığın sinesindeki yaralar da pencereye benzetilmiştir. Gönül havalandırmak için pencerelerini açmıştır. Bu tasavvurda pencerenin açılması ile yaranın ağzının açık olması benzerliği önemlidir:

Gelse hatun derûn-i dile sîne çâk olur

Hane duhân olunca kişi revzenin açar

Nev’î, G. 78/3

Helva bir tür tatlıdır ve piştiğinde üstünden dumanlar çıkar. Dudak da tatlı olması sebebiyle helva olarak düşünülür, etrafındaki tüyler de helvanın üzerinden çıkan dumanlardır. Bu bakımdan sevgilinin, cennet helvasının dumanından renk ve koku almaya ihtiyacı yoktur çünkü onun ayva tüyleri her bakımdan üstündür:

Hat ki peydâ oldu ol lâ’l-i şeker-âlûddan

Reng ü bû almak neden helvâ-yı cennet dûddan

Hayâlî, G.398/1

---

¹⁰⁴ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 196

Ayva tüyleri görünmemesi sebebiyle bazen de etrafında yer aldığı dudakla beraber dumansız şeker helvası olarak tasvir edilir:

Niçün şîrîn lebün nev-hatt-ı müşg-âlûd göstermez

Beli helvâ-yı bî-dûd-ı şekerdür dûd göstermez

Sâbit, G. 140/1

Sevgilinin aşk ateşiyle yanan âşığın feryatları sevgilinin yüzünde belirir ve ayva tüyleri rengi dolayısıyla dumana teşbih edilerek “belâ-yı siyâh” ifadesiyle izah bulur. Sevgilinin yanağının kırmızı olması, ayva tüyelerinin de yanak ateşinden çıkan duman olması hayalini güçlendirir:

Hat değil dûd-ı âh imişsin sen

Ne belâ-yı siyah imişsin sen

Hayâlî, G.413/1

1.1.20.2. Buhâr

Havanın çok sıcak olduğu zamanlarda buharlaşma sebebiyle suyun üzerinde dumanlar oluşur. Sevgilinin güneş gibi olan yanağı en parlak anına ulaşıp güzelliğın son noktasına vardığında âşık için daha yakıcı olur. Bu sebebler içerisinde güzellik bir denize, ayva tüyler de güneşin sıcağı ile deniz üzerinde husule gelen buhara benzetilir:

Mihr-i rûyun tâb-nâk olmuş bulup hadd-i kemâl

Hat değıldür zâhir oldu bahr-i hüsnüñden buhâr

Nev’î, G. 148/2

1.1.20.3. Buğı

Buğı sıcak olan nesnelere meydana gelen bir oluşumdur. Yanakta ayva tüyelerinin belirmesi sevgilinin güzelliğının hat safhaya çıktığıın delilidir. Bu durumda güzellik üstünde sıcak yemekler bulunan cezbedici bir sofraya, ayva tüyleri de o yemekler üzerinden çıkan dumanlara teşbih edilir:

Hüsnün kemâle irmeğe hatun tura durur

Bir hân ki lutf ile buğu bura durur

Necâfî, Mat. 39

1.1.21. Duvar

Ayva tüylerinin duvara benzetilmesinde duvarın çevreleyici ve koruyucu bir unsur olması önemlidir. Güzellik gül bahçesine, yüz güzelliği güle, ayva tüyleri de o gül bahçesini rakiplerden korumak için çekilmiş duvara benzetilir:

Hıfz için ağıyardan dâyim cemâli güllerin

Gülşen-i hüsnine çekdi güyiyâ dîvâr hat

Vusûlî, G. 91/4

Sevgilinin güzellik unsurları ile askeri unsurlar ilişkilendirildiğinde bir kale hayali oluşur. Güzellik ülke, sevgilinin yanağı güzellik ülkesinin hisarı, yanak üzerindeki ayva tüyler duvar, çene altı da yuvarlaklığı bakımından top olarak tasavvur edilir:

Divâr çekdi hattı ve top oldu gabgabı

Ruhsâr-ı yâr mülk-i melâhat hisârıdır

Hayâlî, G.88/2

1.1.22. Düşmân

Hattın düşman olarak düşünülmesi âşığın nazarında sevgilinin ayva tüyleri ile aldığı görünüm dolayısıyladır. Ayva tüyleri sevgilinin yanağının güzelliğini mahvettiği için âşığın düşmanıdır. Çünkü sevgilinin yanağının ışığının âşığa ulaşmasına engeldir:

Hürşîde niçün târ-ı şu‘â‘ın remed eyler

Ger hatt-ı ruhun düşmen-i nezzâre değilse

1.1.23. Ebr (Bulut)

Gökyüzü sonbahar aylarında ve kapalı havalarda bulutlanır. Doğanın döngüsü içerisinde meydana gelen bu olay sevgilinin yanağı ve yanak üzerindeki ayva tüylerinin oluşturduğu görünüm içerisinde zikredilir. Üzerinde hat belirmemiş yanak açıktır, parlaktır. Ayva tüylerinin gelmesi yanağın ışığını ve parlaklığını giderir ve onu kapatır. Bu sebeple de ayva tüyleri yanağı gölgeleyen bir unsur olarak buluta benzetilir.

Sevgili saçının gecesini gizlerse yanağı gündüze dönecek, hattının bulutunu yüzünden giderirse de güzelliği ilkbahar gibi tazelenecek; böylece parlak bir ilkbahar günü oluşacaktır. Saçın siyah rengi yönüyle geceye, yanağın parlak rengi ile gündüze benzetildiği beyitte ayva tüyleri yanağı gölgelemesi, kapatması ve rengini karartması dolayısıyla buluta teşbih edilmiştir. Ebr, şeb, hat sözcükleri koyu renk yönüyle; ruh, rûşen, nehâr sözcükleri açık renk ilgisiyle tenasüp oluşturmuş; ayrıca saç ve ayva tüyleri yanak ile tezatlık oluşturmuştur:

Şeb-i zülfün nihân eyle ruhun rûşen nehâr olsun

Gider ebr-i hatun yüzden cemâlün nev-bahâr olsun

Bâkî, G. 352/1

Üzerinde ayva tüyü belirmiş yanak bulut içinde gizlenmiş aya benzer nitekim bu geçici bir durumdur:

Hatun hadün yüzini tutmuş nitekim ey cân

Ebr-i siyâh içinde gizlendi mâh-ı tâbân

Bâkî, Mat. 16

Sevgilinin yanağının güneşine gölge bırakan ayva tüyleri biçare âşığın kara bahtının bulutudur aslında. Âşığın kötü talihi sevgilinin yanağına aksetmiş ve onun güzelliğini gölgelemiştir:

Yâ hat gibi mihr-i ruhuna sâye bırakmış
Ebr-i siyeh-i baht-i Fehîmâ-yı zebûndur

Fehîm-i Kadîm, G. 73/7

1.1.24. Ecel (Nâme-i Ecel)

Ayva tüylerinin birden ve çokça çıkararak yanağı sarması, hattın bir anlamının da yazı olması ve kısalığı ayva tüylerinin ecele teşbihinin sebebidir. Tıpkı ayva tüyleri de ecel gibi bir anda gelir ve o da hat gibi yazılmıştır. Güzellerin ayva tüyleri tıpkı canın asıl varlığına ulaşmak için acele etmesi gibi çarçabuk çıkmak için acele etmektedir:

Vasl-ı yâre ne ‘aceb eyler ise can ‘acele
Ecel itmekde misâl-i hat-ı hûbân ‘acele

Nev’î, G. 398/1

Yanakta beliren hattın zülfü mahvetmesi, saçın uzunluğu yönüyle uzun ömre teşbihi ve hattın kısa oluşuyla ömrü kısaltması sebebiyledir ki ömrün kısalığı ecelin habercisidir. “Devr-i haddün” tabiri ile Devr-i Kamer ve Devr-i Kamer’de ömrün kısa olması inancına da telmih yapılmıştır:

Devr-i haddünde gelüp zülfünü mahv itdi hatun
Ey dirîgâ dükenüp ‘ömrüm irişdi ecelüm

Necâfî, G. 366/5

Hem yazı hem de ayva tüyleri anlamına gelecek şekilde kullanılan hat bir beyitte ayva tüylerinin çıkmasıyla birlikte ecel namesine benzetilmiştir:

Hatun görünce didi budur nâme-i ecel
Sanma Behiştî’yi güzelüm anlamaz sevâd

Behiştî, G. 76/5

Âşığın ağlaması sevgilinin güzelliğini bozan ayva tüyelerinin yeşermesine ve dolayısıyla âşıkların ecelinin gelmesine sebeptir:

‘Aceb mi aglar isem hatuna eceldür bu

Ak akça kara gün için dinür meseldür bu

Sâbit, G. 277

Ecelin gelmesi her şeyin sonu demektir. Sevgilinin taze, beyaz yanağında hattın belirmesi de onun için bir nevi eceldir ve güzelliğinin sonudur. O, şairin söylemiyle güzelliğinin ölümü için yas tutmaktadır ve yasin bir gereği olarak karalar giymiştir:

Geldi ecel-misâli hat-ı müşg-bâr hayf

Bu tâzelükde karaların dökdi yâr hayf

Sâbit, G. 195

Hattın belirmesi âşığın eceldir zira güzelliği yok eder. Hattın çıkma zamanı yaklaştı diye sevgiliden vazgeçilmemelidir. Çünkü hat henüz gelmemiştir. Bu durum eceli gelmeden kimsenin ölmeyeceği gerçeği ile ilişkilendirilir:

Yaklaştı diyü hattını geçme o güzelden

Kim gördi ki evvel öle bir kimse ecelden

Ş.Yahyâ, G. 279/1

Hattın kısalığı, ecelin yazılmış olması gibi sebeplerle ayva tüyleri ve Âb-ı Hayât ilişkilendirilir. Zira Âb-ı Hayât ölümsüzlük suyudur ve bu su karanlıklar ülkesindedir. Şair “hattın çaresiz âşığın eceli midir yoksa Âb-ı Hayât’ın bulunduğu zulumat ülkesi midir” ifadesiyle ecel-dirilik tezatıyla ifadeyi güçlendirmekte, hat ecel bile olsa yanı başındaki Âb-ı Hayât’ın varlığından bahsetmekte ve bir nevi ecelin çaresi olduğunu dile getirmekte, ayva tüyelerini hem ecele hem de zulumata teşbih etmektedir:

‘Âşık-ı bî-çâreye gelmiş ecel midür hattın

Yâhud ol âb-ı hayâta cây olan zulmet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/4

Eceli yaklaşan kişinin hayata olan bağlılığı ve yaşama isteği artar. Hattın gelmesiyle âşığın dudağa meylinin artması dudağın âşıklara can bağışlayıcı ölümsüzlük suyu olması vasfıyladır:

Hatun geleli meylüm lâ'lüne ziyâd oldı

Artar ecel irdükde her kişiye cândan haz

Necâtî, G. 259/4

1.1.25. Efsûn

Ayva tüylerinin efsun olarak vasıflandırılması ortada hiçbir şey yokken gaipten belirmesi, âşığı kendine bağlaması, etrafında yer alan dudak ve saçın bulunuş hususiyeti dolayısıyladır. Misk kokulu ve siyah ayva tüyler sihir ile vasıflandırıldığında dudak, üzerine büyü yapılmış şekere teşbih edilir. Dudağın tatlılığı hatın yaptığı sihir dolayısıyladır:

Gel ki hatt-ı müşg-bârunla lebün

Benzedi efsûn okunmuş sükkere

Necâtî, G. 526/3

Efsunlanmış olan ayva tüyleri sabaya uyup kaçan kara perçemin başını çevirip geri döndürmüştür. Aslında bu durum saçın rüzgârla savrulması sebebiyledir. “Başını çevirmek” tabiri ile saçın ucunun kıvrımlı oluşu ve ayva tüylerinin saç uçlarının etrafını sarması kastedilmiştir:

Uyup sabâya kaçmış idi kara perçemün

Efsûn ile çevürdi başın müşg-sâ hatun

Necâtî, G. 283/4

1.1.26. Estrar, Ma'cûn, Beng

“Dudağın şekil ve küçüklük bakımından hokkaya benzetilmesi, aynı zamanda yok ve gizli sırları ifade vasıtası olması, estrar ve ma'cûn gibi maddelerin hokka içinde muhafaza edilmeleri ile bu maddelerin ferahlamaya sebep olmaları, ayva tüylerinin bu unsuralara benzetilmesinin sebepleri arasında yer alır.”¹⁰⁵

Görüp esrâr-ı hatt u hokka-i la'lin ferah buldum

Bakup ruhsârına hayran olup seyr-i bahar itdüm

Nev'î, G.303/4

Estrar kelimesi hem sır sözcüğünün çoğuludur hem de keyif veren uyuşturucu madde anlamına gelir ve beyitlerde bu iki anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanılır.

Tasavvufta dudak sırdır. Bu sebeple dudak etrafındaki ayva tüyler de sırdır. Ayva tüylerinin sır olmasının bir diğer sebebi kesrete teşbihi vasıtasıyla altında yanağı, vahdeti, gizlemesi dolayısıyladır. Âşık bu sırra vakıf olmak, şaşırarak ve hayret makamına ulaşmak; dünyevî olan şeyleri unutmak istemektedir. Tasavvuftaki bu anlam ilgileri içerisinde hat esrara benzetilir:

Esrâr-ı hatınla dil-i medhuş edebilsen

Bir kez gam-ı dünyâyı ferâmûş edebilsen

Nâbî, G. 533/1

Fıkr edip esrâr-ı hat-ı rûyını

Eyleyelim vâlih ü hayrân semâ

Fehîm-i Kadîm, K. 3/5

Âşık, sevgilinin hattıyla öyle kendinden geçmiş ve öyle aciz kalmıştır ki durumunu izah etmeye mecali kalmamıştır. Beyitte kesret-vahdet ilişkisi dolayısıyla bir şaşkınlık da söz konusu edilmiştir:

---

¹⁰⁵ M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 198

Takrîr-i hâle ey leb-i dilber mecâl yok

Esrâr-ı hatt-ı sebz ile hayrânunam senün

Sâbit, G. 226/6

Ayva tüyleri dudağın şarabını afyonlayarak sofuları yanlışa sürükler. Terlemek ifadesi bitmek, yetişmek anlamını ihtiva etmektedir. Hat terlemiş ve dudağın şarabına hile karıştırmıştır:

Terledin ey hat mey-i lâ'lin gül-efsûn eyledün

Çok degül sofilere bu denli tezvîrün senün

Necâtî, G.314/5

Sevgili hattının sırrını ortaya dökmemelidir çünkü tasavvufta âşğın ilminin derecesini artıran kesret içinde vahdeti öğrenmek, ona ulaşmaktır. Âşğın kesret olan unsurlarla mücadelesi onun mertebesini yükseltir:

Gird-i la'lindeki esrâr-ı hatın fâş etme

Ki oldur 'âşka müsvedde-i ihyâ-yı fûnûn

Nâbî, G. 653/4

Âşğın bu kadar çok keder ve dert içinde hala gülüyor olmasının sebebi hattın altında vahdeti saklamasıdır. Bunu kesret içindeki vahdetin sırrına eremeyen ve ondaki gizli manaları çözemeyen anlayamaz:

Bu denlü gussalar gamlar içinde handemün sırrın

Gubâr-ı hatun esrârıyla hayrân olmayan bilmez

Ş. Yahyâ, G. 154/2

Sevgilinin dudağının ma'cunu tıpkı uyuşturucu bir madde gibi âşıkları mest eder:

Âlem-i hattı lebün ma‘cûnı hayrân eyledi

Dôstum tek hokka-i la‘lündeki beng olmasın

Nev‘i, G. 366/4

Kimi zaman ise âşıkların gönlünü ferahlatan bir ilaç vazifesi görürler:

Virdi hat-ı la‘lün dile bir tîb-i müferrih

Ma‘cûn-ı cevâhir gibi terkîb-i müferrih

Sâbit, G. 50/1

1.1.27. Fir‘avn

“Musa Şuayb’ın yanında çobanlık yaparken Şuayb ona bir asa vermişti. Bu asanın önceki peygamberlerden Şuayb’a miras kalan asalardan biri olduğu, Âdem’in cennetten getirdiği asa olduğu, bir meleğin insan suretinde gelerek Şuayb’a verdiği rivayetleri vardır. Bu asa daha sonra Allah’ın emriyle Musa’nın elinde mucize haline gelmiştir. Allah ‘Firavuna git, mucizelerini göster, onu imana davet et, İsrailoğullarını seninle birlikte serbest bırakmasını söyle’ diye gönderdiğinde Musa’yı asa ve yed-i beyzâ mucizeleri ile güçlendirmiştir. Musa bu asa sayesinde Firavun’un sihirbazlarını alt etmiş, peygamberliğini kabul ettirmiştir.”¹⁰⁶ Bu kıssaya telmihten hareketle yanak nuru ile Hz. Musa’ya, ayva tüyleri siyah-küfr oluşu ile Firavun’a, saç da ejderhaya benzetilmiştir zira Hz. Musa’nın asası mucizevî bir şekilde ejderhaya dönüşerek onu ve ümmetini korumuştur:

Sanki mûsâdur hadûñ kim hattıññ fir‘avnına

Zülfüññ her mûyını ol ejderhâlar gösterür

Hecrî, G. 41/3

---

¹⁰⁶ Zülfi Güler, a. g. e., s. 103

1.1.28. Gam, Gussa, Keder, Mükedder

Ayva tüylerinin bu unsurlarla münasebetinde âşıkların ruh hali üzerinde oluşturduğu etki ve âşığa verdiği sıkıntı önemlidir. Hattın siyah renginin bu unsurların verdiği duygularla ilgisi sebebiyle de bir renk benzerliği söz konusudur. Âşığın sevgili karşısındaki konumu ve sevgilinin âşığa bakış açısı sebebiyle hat bu hislerin müsebbibi olarak zikredilmiştir. Aslında divan şiiri geleneğinde var olan soyut ve platonik aşk kavramı âşığın psikolojisi üzerinde bu duygularla karşılığını bulmuştur diyebiliriz.

Sevgilinin ayva tüyleri yalnızca âşıkların gönüllerini kedere boğmaz. Tertemiz yanak aynası da bu durumdan muzdariptir:

Dil-i ‘âşıkân değildir yalnız hatından ey meh

Bak bu sîde-levh-i mir‘ât ne kadar mükedder oldu

Nâbî, G. 865/3

Daha ayva tüylerinin çıkacağı haberi âşığın gönül aynasını kaplayıp, onu kedere boğmuş iken hattın belirmesi onun kederini ikiye katlamıştır:

Mir‘ât-ı dili tutmuş idi jeng-i havadis

Hatt-ı ruh-ı dilber keder oldu keder üzre

Nev’î, G. 394/3

Ayva tüylerinin âşık üzerindeki etkisi değişkendir ve onun ruh haline göre şekillenir. Külâhının kenarından görünen hat hem sünbüle benzetilir hem de âşığın gönlünü sıkıntıya boğan gam tırnağının parçalarına teşbih edilir. Tırnak ifadesiyle tırnağın ucu ve hattın ucunun çıkması arasında ilgi kurulur:

Sümbül-i hatları kim taraf-ı külehden görünür

Şerha-i nâhûn-ı gam ‘ârız-ı mehden görünür

Şeyh Gâlib, G. 78/1

Sevgilinin yanağının düşüncesinin ateşi aşkın gönlünü yakmışken hattının kederi ve gamı ile ciğeri, üstünde dumanlar tüten kebab gibi kızarsa şaşılmaz:

Âteş-i fikr-i ruhuñ yakdı derûn-ı sinem

Gam-ı hattuñla nola ciger-dûda kebâb

Nev’i G. 20/2

“Gül yanak; hattın gamı ile diken hançeri üstüne düşmüş, bülbül de gelip onun üstünde figan eyler” ifadesi ile bir gül ve bülbül mazmunu içerisinde yanak güle, ayva tüyleri hem gama hem de dikene, âşık da bülbüle teşbih edilmiştir:

Gül gam-ı hatunla düşmiş hançer-i hâr üstine

Gelmiş efgân eyler anun bülbül-i zâr üstine

Bâkî, G. 482/1

Sevgilinin sarı yüzü ve onun üzerine gelen hattın gamı âşkın gönlünü yıldızla süslenmiş bir nüshaya çevirmiştir ve âşık bundan şikâyetçi değildir. Bu ifadeyle kitapların altın suyuna batırılarak yıldızlanması geleneğine de telmih yapılmıştır:

Nev’i ten-i zerd ile gam-ı hattı gönülde

Bir nüshaya döndürdi beni cildi müzehheb

Nev’i G. 19/5

Ayva tüyelerinin gamı âşkın gönlünü öyle karartmıştır ki çimenliğe varsa gördüğü her taze benefşe ona akrep gibi görünecektir:

Varsam gam-ı hatunla çemenzâra görünür

Her taze benefşe bana mânend-i kej-düm

Ş.Yahyâ G. 252/2

“(Âşık) şimdi Yahya gibi hattın gamı ile yanmaktadır; padişahım, ham anber (yanınca) daha olgunlaşır” tabirinde anberin karardıkça asıl değerine ulaşması gibi âşığın da âşıklığa aşk ateşinde yanmakla erişeceği vurgulanır ve bir nevi tasavvuf kaidelerine vurgu yapılır:

Şimdi yanmakda gam-ı hatuñ ile Yahyâ-veş

Dahı çok puhte olur pâdişehim ‘anber-i hâm

Ş.Yahyâ, G. 235/5

1.1.29. Girih

Düğümlü olan şey karışıktır ve çözmesi zordur. Sevgilinin ayva tüyleri karışık olması; aynı zamanda âşıkların gönüllerinin ayva tüyelerine bağlanmış olması sebebiyle düğüm, bağ anlamlarına gelen girih olarak vasıflandırılır:

‘Uşşâka yine ol girih-i hatt-ı ‘izâruñ

Baglandı ruhun vafına bir taze hevâdur

Nev’i, G. 160/2

1.1.30. Gubâr (Gerd, Toz), Zerre

“Gubârî, çıplak gözle okunamayacak kadar küçük bir yazı çeşitidir. Arapça “toz” manasındaki gubâr kelimesinden türetilen ve “toz gibi” anlamına gelen gubârî, her çeşit hattın çok ince yazılanıdır.”¹⁰⁷ Sevgilinin ayva tüyleri görünmeyecek kadar küçük ve ince olması sebebiyle kelime anlamı ve şekil itibarıyla gubâr ve gubârî şeklinde zikredilmiştir.

Yanağın temizliği ve rengi itibarıyla su ve ayna olarak tasavvur edilmesi ayva tüyelerinin renk ve şekil ilgisiyle o temizliği kirleten bir unsur olarak ifadesini doğurmuştur. Ayrıca ayva tüyelerinin toza teşbihinde sevgilinin güzellik unsuru olan parlak ve aydınlık yanağını kapatması da belirleyici olmuştur. Sevgilinin aşkının

¹⁰⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 14, 1996, s. 167.

belirdiği yer olan âşığın gönlünü kederlendiren bir unsur olarak da ayva tüyelerinden bahsedilmiştir.

Âşık sevgilinin aşkıyla öyle meftun ve bîkarardır ki sevgiliyi görüş ve algısı her an farklılık arz eder. Sevgilide gördüğü her şey onun ruh hali ve psikolojik durumu ile ilgilidir. İçme mahali olan dudak etrafındaki ayva tüyelerini bazen toz olarak algılar, bazen de kendisinin içinde bulunduğu aşk hastalığı için yazılmış şifa ayetlerine benzetir:

Cân-ı ‘alîle yazdı birer âyet-i şifâ

Hâh olur gubâr-ı şârib-i nûşîn hâh hat

Sabit, G. 180/2

Sevgilinin her bir uzvu âşığın cefa çekme sebebidir. Âşık benin cefasına tahammül edemezken bir de siyeh-kâr ayva tüyleri çıkararak yanağı toza bulayacak ve onun ızdırabını ikiye katlayacaktır:

Cefâ-yı hâline Nev’i tahammül idemedüñ

Gelürse hatt-ı siyeh-kâr göresin tozı

Nev’i, G. 470/5

Bazen sevgilinin yay gibi olan kaşlarının yasını çekmek bile âşığa çok görülür. Âşık için sevgilinin anber kokulu ayva tüyünü görmek bir tarafa, tozuna erişmek bile büyük lütufdur:

Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebrûnun

Kim görüp ya tozını ol hat-ı ‘amber-bûnun

Bâkî G. 283/1

Âşığın alnındaki hat, ilahi sevgili olan yaratıcının yolunda edilen secdelerin tozudur. Fuzûlî şu ifadeyle kendisini âciz ve hakir bir kul, sevgiliyi de ulaşılmaz ve ulvi görerek aşkı beşerî olmaktan çıkarıp yüceltiyor ve dünyada iken tek kazancının bu aşk ve aşk yolunda ettiği secdeler olduğunu söylüyor:

Gubâr-i secde-i râhiñ hat-ı levh-i cebînimdir

Sücûd-ı der-gâhiñ ser-mâye-i dünyâ vü dînimdir

Fuzûlî, G. 102/1

“Toz kondurmamak” bir şeyde ya da bir kimsede herhangi bir kusurun bulunduğunu kabul etmemek anlamındadır. “Yanağındaki müşg ovağını görüp hat dersem hâşâ, cihanın güneşi üzerine toz kondurmuş olurum” ifadesiyle sevgili parlak yanağı ile birlikte cihan güneşine, yanak üzerindeki siyah tüyler de güneşin üzerindeki tozlara benzetilirken sevgilide böyle bir kusur bulunacağını kabul etmez:

‘Arızun müşg ovağını görüp hat dimezem

Hâşe kim toz konduram mihr-i cihân-gerd üstine

Necâtî, G. 508/4

“Sevgiliye ayva tüyleri olduğunu söylemek ve ona kara çalıp iftira etmek bir süredir adet olmuştur ki şimdi zerreler parlak güneş üzerine toz kondurmaktadır” ifadesinde de aynı durum söz konusudur:

Yarâ hat isnadın itmek bir zamândur şimdi kim

Zerreler toz kondurur hurşîd-i tâbân üstine

Necâtî, G. 536/2

Sevgilinin yanak aynasında beliren hattının tozu âşığın hatırının da tozlanmasına sebeptir ve aslında ayva tüyleri geldiğinden beri o hattın tozunu yâd etmeyen âşık yoktur:

Mir‘ât-ı ‘ârızında göründü gubâr-ı hat

‘Aks etdi levh-i hâtırına igbirâr-ı hat

Şeyhülislam Es’ad, G. 108/1

Gelelden hatt-ı müşgînün nigârâ

Kim ola hâtırına konmaya gerd

Necâtî, G. 46/6

Tasavvufta ayva tüyleri ve saç siyah rengi, çokluğu ve yanağı kapatması ile kesrettir. Yanak birliği ile vahdet, temizliği ve nuru ile ayna ve âşığın ulaşmak istediği yer, murattır. Murat aynası üzerinde hattın belirmesi onu kirletir ve bu görünüş tasavvufta kesrettir ki âşık için bu istenilmeyen bir durumdur. Âşık yanağa ulaşmasıyla birlikte hazinelere kavuşacağını ümid ederken ayva tüyleri belirmiş bu da yetmezmiş gibi bir de saç o hazineye kilit vurmuş ve vuslatı tamamen engellemiştir:

Kondurdu gerd hattıñ âyîne-i murâda

Kufl urdu akd-i zülfüñ gencine-i visâle

Fuzûlî, G. 247/4

Nasıl ki meyve bahçesi yeşermeden yeni sürgünler çıkmazsa sevgili de ipincecik hattı belirmeden âşığa lutfetmez. Zira ayva tüyleri çıkmamış sevgili tıfıdır, aşktan habersizdir. Hattın belirmesi onun olgunluğunun ve büyüdüğünün habercisidir. Beyitte sevgilinin tüyleri ince ve küçük olması yönüyle toza benzetilir. “Hatt-ı gubâr” ifadesiyle ayrıca toz gibi küçük boyda yazılan yazı kastedilir ve sevgilinin lutfunu âşığa hattı ile bildirdiği ima edilir:

Sebz olmayınca nahl-i ter olmaz çü mîve-dâr

Lutfun zamânı hatt-ı gubârın zamânıdır

Nev’î, G. 70/2

Yeşil renkli ayva tüyelerinin gelmesi sevgiliyi bahara kavuşturur. Fakat bahar mevsiminde suların çer çöple dolması da kaçınılmazdır. Bu ilgiden hareketle yanak duruluğu itibarıyla suya, ayva tüyleri de o suyu bulandıran tozlara teşbih edilir. Daire çekmek tabiri ile çer çöpün su üstünde halka oluşturması ve ayva tüyelerinin sevgilinin yanak dairesi üzerinde toplanması ilişkilendirilir:

Hatt dâ‘ire çekerse ruhun üzre vechi var

Rûz-ı bahârda olmaz inen bî-gubâr âb

Necâtî, K. 5/18

Dudak rengi itibariyle saf şaraba benzetildiğinde ayva tüyler de o şarabın tadını bozan toza teşbih edilir:

Tutdı hatt-ı gubâr lâ‘l-i lebûñ

İrdi hayfâ şarâb-ı nâba keder

Nev’i, G. 112/4

Allah nasıl ki kara topraktan eşref-i mahlukât ve temiz bir ruh yaratıyorsa şarap renginde olan saf dudak da üzerinde ayva tüylerini çıkarmıştır. Beyitte Allah’ın yaratma gücü ile ayva tüyelerinin çıkması arasında bağ kurulmuş hattın varlığı dudağa bağlanmış birbirinin zıttı kavramlarla hayal zenginleştirilmiştir. Dudağın saf şarap olması dolayısıyla ayva tüyleri şarap üzerindeki tozlar olarak da düşünülmüştür:

Hâk içinde rûh-i pâki var iden Perverdigâr

La‘l-i nâbuñdan gubâr-ı hattuñ itmiş aşikâr

Nev’i, G. 148/1

Güneşin vurmasıyla toz zerrelere nasıl belirginleşirse ayva tüyleri de yanağın güneşinin yansımasıyla görünür kılınan küçük zerrelere:

Bâkî ‘izâr-ı yârda hat sanma görinen

Zerrâtdur ki mihr-i münîr itdi âşikâr

Bâkî, G. 111/5

Gönül hem tasavvufî hem de mecâzî anlamda aşkın tecelli ettiği yerdir. Bu sebeple kirden pastan arınmış olması gerekir. Oysa sevgilinin al yanağı üzerinde beliren siyah ayva tüyleri âşığın gönül aynasını bulandırır ve karartır:

Safha-i çihre-i âl üzre sevâd-ı hat-ı yâr

Dil-i pür-hûnumun âyînesine saldı gubâr

Fuzûlî, K. 40/1

Ayva tüyleri şekil ve renk benzerliği itibariyle toz koparmak, tozup gelmek deyimleri ile anılır. Şebdîz hem gece renkli hem de İran'ın efsanevî kahramanı Hüsrev'in yenilmez atı anlamlarındadır. Saç bu iki anlam çerçevesi içerisinde şebdîze, yanak meydanındaki ayva tüyler de Şebdîz'in şahlanması ile husule gelen toza teşbih edilerek tozup gelmek tabiri ile anılır ve Şebdîz'in yenilmezliği ile sevgilinin elde edilemez olması ilişkilendirilir:

Meydân-ı 'ârizunda tozup gelür hat

Şebdîz-i zülfe benzer tutup tutup yenilmez

Necâtî, G. 239/3

“Toz koparmak” ortalığı altüst etmek, gürültü patırtı çıkarmak manasındadır. Yanak ve zülf arasında yer alan hat, bu iki unsur arasında bir huzursuzluk çıkarmadan durmamaktadır:

Bir toz koparmayınca komadı görür müsünüz

Zülf ü ruh arasında zihi â-be-kâr hat

Necâtî, G. 258/3

Rüzgâr toz koparır. Ayva tüyelerinin sevgilinin güzellik rüzgârıyla oluştuğunun ifade edildiği beyitte, hattın âşıklar arasında oluşturduğu karışıklık ve kavga da kastedilmiş; âlemin artık sevgilinin tozundan ayrı kalamayacağı ifade edilerek âşıkların sevgiliye tutkusu ima edilmiştir:

Ne tozlar kopdı hüsnün rüzgârından neler gördük

Tabî'at gerd-i hattundan şimdi pür-gubâr olmaz

Sâbit, G. 133/5

Yanak aynası üzerinde ortaya çıkan ayva tüyler âşığın can aynasını tozlar içerisinde bırakmıştır:

Âyîne-i ruhundan olup âşikâr hat

Mir'ât-ı cânı kıldı yine pür-gubâr hat

Vusûlî, G. 90/1

Sevgilinin ayva tüyleri küçüktür, görünmezdir, toz gibidir fakat yine de âşğın hayalinden bir an bile çıkmaz. Sanki gönlünün başköşesinde oturmaktadır:

Ammâ ki hayâl-i hatı gitmez gözümüzden

Gûyâ gubâr-ı der-i sadre'l-vüzerâdur

Nef'i, K. 34/18

Sevgilinin ayva tüyleri dinî kaideler içerisinde de zikredilmiştir. “Teyemmüm, su bulunmayan yerlerde ve su bulunmasına imkân olmayan hallerde niyet ederek abdest veya gusül yerine kaim olmak üzere (kum, toprak, tuğla gibi) arz cinsinden bir şeye iki defa ellerin iç kısmını sürerek fazla tozu silkeledikten sonra birinci defasında yüzü, ikinci defasında sol elin içiyle sağ kolu, sağ elin içiyle de sol kolu sıvamadır.”¹⁰⁸ Nasıl ki su bulunmayan yerlerde teyemmüm etmek caizse sevgilinin yanağına ulaşılamadığı yerlerde hattının tozu da yanağı derecesinde makbuldür:

Tutar ol âb-ı ‘izârun yirini hatt-ı gubâr

Su bulunmadığı yirlerde teyemmüm câiz

Nev'i, G. 180/4

Sevgilinin ayva tüyelerinin gubâr olarak ele alınmasının bir diğer sebebi de gubâr kelimesinin eskiden afyon manasında kullanılması ve sarhoşluk veren madde olması dolayısıyladır. Tasavvufî manada yanağın vahdet olarak tasviri hattın bu kelime ile anılmasının bir diğer sebebidir. Çünkü yanağın sırrına vakıf olan kişi ayva tüyelerinin gubarı ile kendinden geçer:

Hat gird-i ‘ârızında ki gâhî ‘ıyân olur

Diller gubâr-ı hayret ile rikdân olur

Nâbî, G. 75/1

---

¹⁰⁸ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 1104

Nasıl ki esrarlı maddeler insanı kendinden geçirir ve keyif verirse buna isnad edilen ayva tüyleri de aynı derecede âşığı keyif verir ve âşığı güldürür. Zira o, gubar hat altındaki yanak vahdetinin sırrına vakıf olduğu için mutludur:

Hatun gub rı ağladur ey dil-r b  beni

Gerçi gubâr merdüm-i hayr nı güldürür

Ş.Yahyâ G. 95/3

Âşığın bu denli keder içinde hala gülüyor olmasının sebebini ancak ayva tüylerinin altında sakladığı vahdet gerçeğine erişmiş kişi bilebilir:

Bu denlü gussalar içinde handem n sırrın

Gubâr-ı hatun esr rıyla hayrân olmayan bilmez

Ş.Yahyâ, G. 154/2

Ayva tüylerinin renk ve Şekil ilgisiyle gam tozlarına teşbih edildiği bu beyitte, hat âşığı  z m Şarabı gibi keyif vermektedir:

Gubâr-ı gam da virür bana misket- s  keyf

Hatun hayâline görsem çemende tenh  keyf

Sâbit, G. 197/1

Âşık, sevgilinin gubâr hattı da dudağı gibi macun ise gönlüm elden gitti diyerek dudağın uyurturucu vafına ve gubâr sözcüğünün esrar amlamına vurgu yapar:

Gubâr-ı hatt-ı r yıyla meger hayran olan gönlüm

Dir g elden leb-i dil-ber gibi ma‘c n ise gitdi

Bâkî, G.544/3

Ayva tüyleri toza teşbih edilince salar da o tozları süpüren süpürgeye benzetilir:

Temâşâ eyleyüp hatt-ı ruhunda sünbül-i zülfin

Gubâr-ı gussayı dilden süpürdüm târ-mâr itdüm

Nâbî, G. 303/3

Mugber kelimesi gubâr sözcüğünün iştikakıdır ve beyitte tevriyeli kullanılmıştır. Saba rüzgârının sevgilinin yolunun toprağını öpmesi âşığı incitir fakat âşık asıl tozu ve incinmeyi hat çıktığında görecektir:

Sabâ hâk-i rehin bûs itdi muğber oldun ey ‘âşık

Gubâr-ı hatt-ı müşgîni belürsin göresin tozu

Bâkî, G. 530/7

Sevgilinin kaşları âşığın yöneldiği ve en yüksek mertebede olan mihrabıdır. Çokluğu sebebiyle askere teşbih edilen hattın belirmesi ile kaşlar o askerlerin ayaklarından çıkan tozlar altında kalmıştır ve bir zamanlar mihrap iken şimdi askerlerin ayakları altında kalan köprü derecesine inmiştir. Beyitte ayva tüyleri iç içe teşbihlerle önce askere, daha sonra da askerlerin ayaklarının çıkardığı tozlara benzetilmiştir:

Leşker-i hat ebrûvânın etdi pâ-mâl-i gubâr

İndi püller pâyesine bir zamân mihrâb iken

Nâbî, G. 605/3

Sevgilinin saçının hayalinin âşığın gönlünde karışık olmasının ayva tüyelerinin kederinden kaynaklandığı söylenerek güzellik bir âleme benzetilmiş, “güzellik âleminin ne Şâmından ne Rûmundan safa yok” tabiri ile de Şâm ve Rûm sözcükleri hem yer anlamı hem de ayva tüyleri ve yanak anlamında tevriyeli kullanılmıştır:

Müşevveş hâtır-ı gîsû mükedder gerd-i hatdan rû

Safâ yok ‘alem-i hüsnün ne Şâmında ne Rûmunda

Nâbî, G. 763/2

1.1.31. Gülücük

Sevgili genç ve taze olması yönüyle goncadır. Sevgilinin ağzının kapalı olması ve rengi de gonca ilgisini doğurur. Sevgili gülmek için ağzını açtığında ayva tüyleri belirginleşir ve ortaya çıkar. Goncanın gülmesi açılması ile olur, hattın açması da sevgilinin ağzını açması ile gerçekleşir:

Hatt-ı la'lin Bâkıyâ ol gonca-i nev-restenün

Sevr idenler didiler handânun olmakdur bu hat

Bâkî, G.222/5

1.1.32. Gülzâr

Sevgilinin ayva tüyleri bir gül bahçesi tasviri oluşturur. O bahçede reyhandan tutun da güle kadar her türlü çiçek bulunur:

Gülzâr-ı hatt-ı dilber-i sevr eyle ey gönül

Reyhân deste deste biter gül demed demed

Hecrî, G. 19/6

1.1.33. Günah

Şair ayva tüyelerinin çok ve sayısız olması ile günahlarının çokluğu arasında ilgi kurarak güzelliği sevap ve günahların işlendiği amel defterine benzetir ve o amel defterinde günahlarının çok olduğunu; sevaplarının ise sade, üzerinde hiçbir şey olmayan boş bir yanak gibi sade-rû kaldığını söyler. Hattın siyah rengi ile günahları, yanağın beyaz rengi ile sevabı temsiline de vurgu yapılır:

Hat ber-âverdelerin rûyuna döndü günehim

Sâde-rû kaldı fakat defter-i hüsn-i 'amelim

Nâbî, G. 509/2

1.1.34. Güneş Tutulması

Sevgilinin yüzünde yavaş yavaş belirmeye başlayan ayva tüyleri oluşum şekli ve siyah rengi nedeniyle Güneş tutulması olayına benzetilir. Yüzün parlak ve aydınlık olması sebebi ile güneş olarak tasvir edilmesi ve ayva tüyelerinin de yanağın önünü kapatması hattın bu şekilde tasvir edilmesinin sebebidir:

Çihre âfitâb-veş k'ola mukârin-i kûsûf

Safha-i mihr-i rûyına gelmede ceste ceste hat

Fehîm-i Kadîm, G.148/3

Bazen de sevgilinin uzuvları birden fazla doğa olayına ve tabiata benzetilir. Ayva tüyleri çıkmış yanak Güneş tutulmasına, saç altındaki alın da Ay tutulmasına teşbih edilir. Bu teşbihlerde yanak ile alnın parlak, saç ile hattın siyah rengi etkilidir:

Hat getürmiş 'ârîzuñ gûyâ güneşdür münkesif

Turrâñ altında cebînüñ san kamerdür münhasif

Selîkî, G. 33/1

“Yanağındaki ayva tüyelerini anarak ah çekip ay gibi güneşin yüzünü karartmadığım an mı var” tabirinde âşğın hattın düşüncesiyle çektiği ahların sevgilinin güneş gibi parlak yanağına gelerek onu kapattığı ifade edilir. Bu tıpkı Güneş'in önüne Ay'ın gelmesiyle oluşan Güneş tutulması gibidir:

Dem mi var hatt-ı ruhun yâdı ile âh çeküp

Mâh-veş safha-i hurşîdi siyah eylemezin

Riyâzî, G. 94/4

1.1.35. Hâk, Hâksâr

Ayva tüyelerinin bu unsurlara benzetilmesinde renk ve şekil benzerliği, bunun yanında güzelliği bozucu yönü etkili olmuştur. Hattın gelmesi ile yanak, göz ve kaşlar ayva tüyelerinin toprağı altında kalmış nesnelere telakki edilir ve ölüm

gerçeği ile ilişkilendirilir. Ber-karâr ifadesi aynı zamanda siyah rengi dolayısıyla yanağı, kaşları ve gözü karartmak anlamında kullanılmıştır:

Zîr-i hâk-i hatda çeşm ü ebru ber-karâr

Ömrler versin Hudâ-yı lem-yezel bâkîlere

Nâbî, G. 717/4

1.1.36. Hâle (Ağıl)

Ayva tüylerinin hâleye teşbihi yanağın parlaklığı ve şekil itibarıyla yuvarlak bir görünüm arz etmesi dolayısıyladır. Hâle bulutsuz ve aydınlık gecelerde ayın etrafında oluşan parlak halkadır. Yanağın aydınlığı ile gün ve ay gibi tasvir edildiği bir beyitte ayva tüylerinin âşıklar üzerinde uyandırdığı durum söz konusu edilir. “Ayın etrafında hâlenin teşekkülü yağmur yağacağına alâmetmiş. Çünkü hâle gözle görülemeyecek derecede yüksekte bulunan ince bulutlardır.”¹⁰⁹ Bu inanış ile sevgilinin ayva tüyleri ilişkilendirilmiş ve âşık ayva tüylerinin belirmesinin ruh hali üzerindeki etkisini bu yolla anlatmıştır:

Hat belürse gün yüzünde gözlerüm giryân olur

Hâle görünse kenâr-ı mâhda bârân olur

Dehhanî

Hat nasıl ki kendini sevgilinin yanağında gösteriyorsa hâle de şeklini ayın en parlak olduğu zamanda gösterir:

Ol hat ki kendüyi ruh-ı dilberde gösterür

Bir hâle şeklini meh-i enverde gösterür

Sâbit, G. 104/1

---

¹⁰⁹ Ahmet Talat Onay, a. g. e., s. 251

“Ay gibi yanakta siyah ayva tüyleri ile siyah hâle oluşsa da o yanağın ışığının aksi dünyayı aydınlatmaya yetecektir” ifadesi ile sevgiliye verilen değer ve onun güzelliğinin muazzamlığı ifade edilir:

‘Aks-i fûrûgu dehre yine lem‘a-tâbdır

Mâh-ı ruhun hatınla siyeh-hâle olsa da

Nedîm, G. 144/3

Hat çekmek; korumak için çevrelemek, etrafını sarmak anlamlarındadır. Ayva tüyleri yuvarlak yanak etrafında yer alması sebebiyle “hat çekmek” sözü ile ifade edilir ve yüz üzerinde oluşturduğu görüntü dolayısıyla hâleye benzetilir. Çünkü yanak güzellik ve kıymet harmanıdır, korunması gerekir:

Nic’olur hat çekicek çevresine haddin ol ay

Bedr ağillanıcak hüsn ü bahâ hırmenidür

Necâtî, G. 112/4

Nasıl ki bulut parçası ayın etrafındaki parlak daire(hale)ye yüz sürüyorsa yanak üzerindeki görüntüsüyle haleyı andıran ayva tüyleri de siyah saçta yüz sürmektedir. Bu iki unsurun yanak üzerinde bulunuş keyfiyeti bir doğa gerçeğine tatbik edilir:

Gûşe-i hatt-ı tâze kim zülf-i siyâha yüz sürer

Sanki sehâb-pâredür hâle-i mâha yüz sürer

Vahyî, G. 62/1

1.1.37. Halhal

“Fîrûze Nişabur’da çıkarılan açık mavi renkli bir mücevherdir. Yüzük taşı vs. süs eşyası yapımında kullanılır.”¹¹⁰ Güzellik bir kuşa, sevgilinin yanağını çevreleyen

---

¹¹⁰ İskender Pala, a. g. e., s. 158

ayva tüyleri ise o kuşun ayağına firûzeden yapılmış halhala benzetilir ki bu benzetmenin yönü yanak ile onu saran hattın ve halhalın yuvarlaklığıdır:

Hat degül mâh-ı ‘izârın hâle-veş devr eyleyen

Murg-ı hüsn ayagına firûzeden halhâldür

Emrî, G. 103/4

1.1.38. Hararet

Ayva tüylerinin hararet olarak tasavvur edilmesi güneşe teşbih edilen yanak üzerinde yer alması sebebiyledir. Beyitte Horşid-i hüsn sözcüğü hem güneş gibi olan yanak hem de Hurşid ile Feraşad hikâyesinin güzelliği ile nam salmış Hurşid adlı kadın kahramanı anlamında tevriyelidir. Hattın belirmesi güneşin güzelliğini bastırırken bahâr mevsiminin güzelliğinden de eser bırakmamıştır:

Hatun harareti Horşid-i hüsnî basdurdı

Bahâr mevsimi yüz tutdı i’tidâle gibi

Sâbit, G.333/2

1.1.39. Hat (Yazı), Şiir, Resm, Mısra (Mısra-i Berceste), Kelâm, Hatim, Kitap, Mektup (Nâme, Nâme-i Mih r ü Mahabbet, Nâme-i Â‘mâl), Nakş, Fermân, Beyit (Beyt-i Nemegîn, Beyt-i Tarih, Şâh Beyit), Hücçet (Senet), Berât, Fetva, Nüşa (Nüşa-i Can, Nüşa-i İrfân), Muska, İ‘râb, Hâşiye, Harf, Şerh, Şârih, Şair, Bâb (Bölüm), Bedî, Remz, Nigar, Menşûr, Kenâr (Der-Kenâr), Ferd, Arz-ı Hâl, Çizgi, Sünbül Kasidesi, Selâm, Itıknâme

Ayva tüylerinin hattın anlam çerçevesi içerisinde en çok benzetildiği unsur şüphesiz yazıdır. Yanağın, yüzün ve güzelliğin kitap, sayfa, defter olarak tasavvur edilmesi ile hat sözcüğünün ihtiva ettiği yazı, çizgi, ferman ve bunun dışında yazı anlamını çağrıştıran diğer kelimeler bu benzetmenin başlıca sebebidir. Gubârî, reyhân, sülüs, nesh, muhakkak, tevki‘ gibi Aklâm-ı sitte içerisinde yer alan yazı çeşitlerini çağrıştıracak ve bu sanatın üstadı Yâkût-ı Musta’sımî’yi hatırlatacak şekilde kullanımlara da sıkça rastlanır. Sevgilinin yanak üzerinde yer alan diğer

güzellik unsurları da ayva tüyelerinin yazı ve yazı ile alakalı unsurlara benzetilmesinde önem arz etmektedir.

1.1.39.1. Hat (Yazı)

Yüzün; beyazlığı, düzgünlüğü ve bu sebeple iki kısımdan oluşan yanağın üzerine yazı yazılan unsurlarla olan benzerliği bu teşbihlerin esasını teşkil eder. Dudağın mühr olarak tasviri, mührün üstünde yazıların yer alması, yazının ve ayva tüyelerinin siyah olması gibi sebepler de hat-yazı ilgisi kurulmasında önem arz etmektedir. Dudağın mühr, ayva tüyelerinin ise mührün yazıları olarak tasvir edilmesinde Hz. Süleyman'a telmihlerde bulunulur. Hz. Süleyman'ın dünya âleminde elde ettiği güç ve ihtişam ile sevgili ilişkilendirilir ve sevgili de âşıklar üzerindeki etkisiyle Süleyman olarak vasıflandırılır.

“Süleyman Peygamberin, üstünde İsm-i A'zam kazılmış bir yüzüğü(mührü, hatemi) varmış. Süleyman bu yüzük sayesinde insanlara, cinlere, kuşlara, tüm varlıklara hükmedermiş. Şairler bu yüzüğü hükümranlık, sultanlık sembolü olarak gerek methiyelerde gerekse sevgilinin ağzının ve dudağının güzelliğini ve hükmünü ifade telmihlerle kullanmışlardır.”¹¹¹ Dudak yuvarlaklığı ve etrafındaki ayva tüyelerinin yazı ve karıncaya benzetilmesi sebebiyle mühr olarak hayal edilir. Şairler de sevgiliyi Süleymana benzetmekle birlikte dudağı Süleyman'ın üzerinde İsm-i A'zam yazılı yüzüğüne benzetmişler ve ayva tüyelerini de o mührün yazıları olarak telakki etmişlerdir:

Hatt-ı lâ'lün kazı kim zîbâ görünmez üstine

Ger hat-ı yakût ise mühr-i Süleymân üstine

Necâtî, G. 536/4

Kimi zaman da sevgilinin beni karınca olarak zikredilir. Hayali bu anlayışa uygun olarak bir beyitinde sevgiliyi Süleyman'a, dudağı mühre ve ayva tüyelerini de mührün yazılarına benzetmekle beraber yanak üzerine dağılmış halde bulunan benleri Süleymanın mührünü öpmek arzusuyla perişan olmuş karıncalara teşbih

¹¹¹ Zülfi Güler, a. g. e., s. 141.

etmiştir. Yüz bulmak ifadesi, “şımarmak” ve “yüzde yer etmek” anlamında tevriyelidir. Karıncaların mührü öpmesi dudağın tatlı olması ve karıncaların tatlıya gelmesi şeklinde de düşünülebilir:

Lâ‘lin üzre hattına benler perişân olmasın

Yüz bulıcak mûrlar mühr-i Süleymânı öper

Hayâlî, G. 164/3

“Toz ve toz gibi manasına gelen ‘gubâr’ sözü ile çok küçük boyda yazılan hat kastedilir. Bu hat, bilhassa Nesh yazısına tatbik edilir. Bir hat çeşidi olmayıp o hattın karakteridir.”¹¹² Yanak bembeyaz bir sayfaya benzetildiğinde ayva tüyler de gubârî hat ile yazılmış yazıya benzer ve ne yazık ki âşğın gönül aynasının tozlanmasına sebeptir:

Gelmeseydi safha-i ruhsârına hatt-ı gubâr

Konmaz idi gerd-i gam mir‘at-ı idrâk üstüne

Hayâlî, G.474/4

Celî, bir hat çeşidi olmayıp hat karakteridir ve her türlü hattın irisine verilen isimdir.¹¹³ Tevkî de padişahın nişanını taşıyan menşur, berat ve fermanların yazıldığı hat çeşitidir.¹¹⁴ Saçlar uzunluğu dolayısıyla ayva tüylerini örter ve onun üzerinde yer alır. Bu görünümünden hareketle hat ufak oluşu yönüyle gubarî yazıya, yanağın iki tarafına sarkan saçlar da gubâr üzerine yazılmış reyhân-ı celîye ve tevkî‘ yazıya benzetilir:

Yazıldı hatun üzre iki tura-i meftûl

Gûyâ ki gubâr üstüne reyhân-ı celîdür

Necâtî, G. 102/3

¹¹² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Cilt 4, s. 148.

¹¹³ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Cilt 4, s. 148.

¹¹⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, Cilt 4, s. 146.

Yine yazıldı hatun üzre mu‘anber zülfün

Yine derc oldu gubâr üstüne hatt-ı tevki‘

Necâtî, G. 261/2

Hattunda ol kim zülf-i perîşân yazılıp dur

Gûyâ ki gubâr üstüne reyhân yazılıp dur

Necâtî, G.101 /1

Nesh sözcüğünün tevriyeli kullanıldığı bir beyitte güzellik ayete, ayva tüyleri ise sevgilinin güzelliğini ortadan kaldırmak için yazılmış nesh yazısına benzetilmiş fakat güzelliğin kesin ve hükmü değiştirilemez olduğu ifade edilmiştir:

N’ola haddün getürdiyse hat-ı nesh

Çü hüsnün âyeti muhkem olupdur

Ahmedî, G. 273/6

Sevgilinin yanağında çıkan hat âşığın başına yazılmış kara yazıdır. Çünkü âşığın gönlü sevgilinin zülf ve ayva tüyelerinin aşkına düşmüştür ve ne yazık ki bu durumdan kurtuluş umudu yoktur. Benzetmede hat kelimesinin yazı anlamı ve ayva tüyelerinin siyahlığı etkilidir:

Düşdün heves-i zülf ü hata ey dil-i miskîn

Başuna kara yazı imiş bu kuru sevda

Necâtî, K.1/7

Kara yazıymış başıma hattın

Ne tağyir ola çün ceffe’l-kalemdir

Şeyhî, G. 33/6

Ayva tüylerinin yanak, dudak ve çene çevresinde bulunuş durumundan hareketle yanlışın kenara yazılması âdeti hatırlatılır güzelliik sayfaya, ayva tüyler de sayfa kenarına yazılmış yazıya benzetilir:

Âdet budur ki yazıla yanlış kenâreye

Hat tutsa n'ola safha-i hüsnün kenârını

Necâtî, G. 607/4

Saç şekli ve kokusu itibariyle reyhândır. Ayva tüyleri ise yanak sayfası içerisinde rika‘ üzerine gubari hat ile yazılmış yazıdır ve hat geldiğinden beri saçın sevgilide hükmü kalmamıştır çünkü şimdi hatın devridir ve gerçek olan hattır:

Reyhân saçın misâli muhakkaktır oldı nesh

Haddin rika‘ı üzre yazaldan gubâr hat

Şeyhî, G. 88/5

Hattın karar bulması, hattatın yazısının en güzel şekline ulaşması anlamındadır. Bu husus “hattın karardığı için güvenme, hat karar bulunca rağbet görür” şeklinde ifade edilerek hem yazı hem de ayva tüyler kastedilmiş, sevgilinin esas güzelliğine şimdi ulaştığı ima edilmiştir. Kararmak ve karar kelimeleri ile cinas yapılmıştır:

Hattı karardığına Necâtî güvenme kim

Mergûb olur nazarda bulunca karâr hat

Necâtî, G. 258/8

“Süleyman’ın hükümranlığının vasıtası olan yüzüğünü hanımına emanet ettiği bir sırada bir dev(şeytan) Süleyman’ın kıyafetine girerek almış, tahtı ve hükümdarlığı da ele geçirmiştir. Bu dev bir müddet Süleymanlık yapmış, gerçek Süleyman yüzüğünü ve tahtını güçlkle yeniden elde edebilmiştir.”¹¹⁵ Bu tarihi

---

¹¹⁵ Zülfi Güler, a. g. e., s. 143.

hadiseye telmihle dudak Hz. Süleyman'ın mührüne, rakib dev'e, dudağın etrafındaki ayva tüyler ise devi def etmek için yazılmış Süleyman'ın mührünün yazılarına teşbih edilmiştir:

Ekevüz gibi rakîbi gelicek hatt-ı lebün

Div redd olmağ için mühr-i Süleymân yazalar

Necâtî, G. 206/5

Sevgilinin ayva tüyleri o kadar o muazzamdır ki kaleminin yazamayacağı şey olmayan şair, henüz sevgilinin hattı kadar güzel bir yazı yazamamıştır ve hattın vasıflarını yazmak isteyen kalem aczinden inlemektedir:

Hattın misâlini yazamadım egerçi kim

‘Âlemde her sözüme ale’r-re’s der kalem

Necâtî Dibace, Kıta

Vasf itme istedikçe hat-ı müşg-bârunı

İnler kalem diliyle begüm zâr u zâr hat

Necâtî, G. 258/7

Gülün yaprak yaprak oluşuyla ilgili olarak yanak bir varağa, yanak üzerindeki ayva tüyler de gönülleri dertli âşıklara sevgilinin selamını getiren yazılara teşbih olunur:

Derd ehline getürdi mahabbet selâmını

Dürdi cefâ varakların ey gül-‘izâr hat

Necâtî, G. 258/6

İslam yazı çeşitleri Yâkût-ı Musta’sımî elinde esas güzelliği ve karakterine ulaşmıştır. Bu sebeble yâkut sözcüğü tevriyeli kullanımlar içerisinde kelime oyunları ile beyitlerde yer alır. Kırmızı rengi ve değerli olması bakımından dudağa benzetilen olarak kullanılmakla birlikte çoğu zaman büyük yazı üstadı Yâkût-ı Musta’sımî de

kasdolunur. Hattın dudağı görünür kılması ile Yâkût'u şöretlendiren yazısı ilişkilendirilir. Bazen de sevgilinin hattı, Yâkût'un yazısı ile kıyaslanıp ayva tüyleri Hz. Süleyman'ın mührünün yazısına teşbih edilir. "Yâkût üzre yazmak" tabiriyle, yakut dudak üzerine mühür yazmak veya mührün üstüne Yâkût-ı Musta'sımî'nin üslubu ile yazmak manaları beraber ifade edilmiştir¹¹⁶:

Hatt-ı lebüne öyküne mi tut ki yazıla

Yâkût üzre mühür-i Süleymân girih girih

Necâtî, G. 524/7

Câ'iz midür ki hatt-ı lebün örte lâ'lüni

Yâkûta vire gelmiş iken iştiâr hat

Necâtî, G. 258/5

"Yâkût'un hattı gibi güzel yazmak istediğimde sevgilinin dudağındaki ayva tüylerini görürüm" ifadesinde sevgilinin hattı Yâkût'un hattına eş tutulmakla beraber ayva tüyleri yazıya benzetildiğinde dudak çene üzerine kırmızı kalemle konulmuş noktaya benzer:

Yâkût hatını taleb itkende muhakkak

Yâkût-ı lebinde hat-ı reyhânını körer men

Hafız, G. 73/6

Câna hat-ı yâkûtı yazan ol dehen üzre

Bir nokta komış surh ile gûyâ zekân üzre

Ş.Yahyâ, G. 309/1

Dudak üzerindeki ayva tüyleri yanağın vasıflarını kaleme almaktadır. Bu anlamda canını akıtan, kırmızı renkli yakut dudaktır. Yanağın kırmızı olması, dudağın cevherini yanak üzerindeki yazıya vermesi şeklinde hayal edilmiştir:

Ne lutfdur bu ki cânın revân ider yâkût

¹¹⁶ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 156..

Bu müşğ hattı ki la‘lünde rûh ider tahrîr

Ahmedî, G. 173/7

“Hokka mercan, mücevher gibi kıymetli taşlardan yapılır veya bunlarla tezyîn edilir. Esrar denilen keyif verici madde ve ilaçlar bunda muhafaza edilmektedir. Esrar kelimesi üzerinde tevriye yapılarak hem mükeyyif madde hem de sır kasdolunmuştur. Ağzın esrarını rakibin duymaması için anberîn hat hatemini hokkaya basılması bu sebeplerden ötürüdür.”¹¹⁷ Bu ilgiler içerisinde ağız esrara, dudak mühüre, anber kokulu ve siyah hat da ağız konuşmaktan men eden mührün yazılarına benzetilir:

Ağzun esrârını Necâtî duydu duymasun rakîb

‘Anberîn hat hâtemini hokka-i mercâna bas

Necâtî, G. 256/7

Güzellik bir mecmuaya, anber saçan saç mecmuaya çizgi çeken mıstara, ayva tüyler de yazıya teşbih edilir:

Yoksa hat yazmağ için mecmuasına hüsnünün

Yir eder mıstar gibi ol tura-i anber-feşân

Necâtî, G. 431/4

Yanak sayfasına yazı yazılmamışken üstüne toz(gubâr) saçılmasına sebep neydi” tabirinde “eskiden yazılan sayfalardaki mürekkebin hemen kuruyup karşı sayfaya geçmesini önlemek için yazının üstüne ince kum(gubâr) atılmasına işaret edilmekte”¹¹⁸ ve ayva tüyleri yazıya benzetilmektedir:

Yazılmamışdı safha-i ruhsâra tâze hat

Neydi saçılmasına sebep üstüne gubâr

¹¹⁷ Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s. 163.

¹¹⁸ Namık Açıköz, **Riyâzî Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 115.

Riyâzî, K. 8/16

“Bir kelimenin veya bir satırın üstüne dikkati celbetmek veya yanlışlığı ifade için nokta konulur.”¹¹⁹ Hattın yazıya teşbihi ile ağız bu yazının gerçek olmadığını bilinmesi için yaratıcının kudret kalemi ile konulmuş noktaya benzetilir ki bu mana maddi âlemin ve onun bir ürünü olan sevgilinin geçiciliğini vurgular:

Lebinün hattı sahîh olmaduğın bilmek için

Kalem-i sun‘ komış nokta-i şekdür dehenün

Necâtî, G. 313/3

Reyhânî bir yazı çeşiti olup reyhân ile benzerliği şekil itibariyledir. Yanak Kur’an’a benzetildiğinde ayva tüyleri reyhanî hat ile yazılmış Kur’an yazısına, saç kâfire teşbih edilir. Saçın yanağı örtmesi kâfirin Kur’ânı hıfzetmesi olarak hayal edilse de bunu doğru dürüst yapamayacağı anlatılır ve inanç farklılıklarına değinilir. Yanağın beyaz rengi ile saçın siyah rengi Müslüman-kâfir tezdadı içerisinde ilişkilendirilir. “Hıfzetmek” tabiri hem korumak hem de ezbere okumak anlamında tevriyelidir:

Gül yüzünde zülfün örter hatt-ı reyhanı dürüst

Kim görüptür kâfiri hıfz ide Kur’an’ı dürüst

Necâtî, G. 36/1

İçinde var olduğu dünyanın her tür gerçekliğini şiirine yansıtan şair algıladığı her unsuru düşüncelerini ifade etmekte kullanmıştır. Necâti sevgiliyi tasvir ederken gökyüzünü de düşüncesinin hizmetine sunar; feleği kâseye, âşığın âhının dumanını “is”e benzetir. Sevgilinin hattının mürekkebinin âşığın ah dumanı ile oluşan isten müteşekkil olduğu ifade eder:

Dûde düzetdi kâse-i çarh içre dûd-ı âh

Oldur hat-ı nigâra mürekkeb dedükleri

---

¹¹⁹ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 166.

Necâtî, G. 585/8

Sevgilinin yanağının hattının gamını çekmek âşığın alın yazısıdır ve bu yazı ezelde Allah tarafından yazılmıştır. Ayva tüylerini yüz bölgesinde yer alması sebebiyle ve hattın yazı anlamı dolayısıyla hat alın yazısı tabiri ile anılır:

Gam-ı hatt-ı ruh-ı cânâne çün başuma yazudur

Bu hattı alnuma rûz-ı ezelde dest-i Hak çekdi

Bursalı Rahmî, G. 218/4

Hurde “ince, küçük, kırma yazının küçüğü, çok ince kalemle yazılan yazılara verilen ad”¹²⁰ dir. Yanak üzerine gölge gibi düşen kirpiklerin görüntüsü ile yüz adeta ince hatlarla yazılmış bir Kur’an sayfasını andırır. Bu durumda kirpikler yazıların i‘rabı(hareke) olur:

Ana müjgânı çün i‘râb eger kim sâye-rîz olsa

Ruhı ol hurde hatlarla sanursın levh-i Kur‘ân’ dur

Yaver, G. 60/3

Hattın yazıya teşbihi yoluyla meşhur Çinli nakkaş Mâni ile Yâkût-ı Musta’sımî’nin hattı karşılaştırılır ve Mâni’nin hattının Yâkût’un hattının yanında çığ kaldığından bahsedilir:

Kanda bu tarh-ı ‘aceb mi kanda nukûş-ı Mânî

Hat-ı yâkûta berâber mi olur her hat-ı hâm

Agâh, Kıt. 1/14

Ayva tüyleri yanağın kitaba teşbihi ve hattın yazı ilgisiyle bazen eser isimlerine teşbih edilir:

Kitâb-ı ruhları dîvân-ı Şâhî

---

¹²⁰ Hasan Özönder, a. g. e., s. 74.

Hat-ı sebzi Makâmât-ı Harîfî

Nev'î, G. 552/2

Rubâî dörtlüklerden oluşan bir nazım şeklidir. Ayva tüyleri ile kaşların rubaîye teşbihi, yanağın sayfaya benzetilmesi, aynı zamanda hattın iki kısımdan oluşan dudak üzerinde yer alması ve kaşla beraber rubâînin mısra sayısını vermesi sebebiyledir. Gülistân ifadesi ile yanağın gül bahçesi olması, aynı zamanda Şeyh Sadî'nin meşhur eseri kastedilir:

Hatt-ı la'liyle kaşı cânânun

Bir rubâ'isidür Gülistânun

Bâkî, G.249/1

Sevgilinin yanağı parlaklığı hasebiyle güneşle kıyaslanır ve yüz güneşten daha üstün tutulur. Zira yüz bir sayfadır ve üzerindeki tüyler de yazılardır. Bu yazılar yüzü anlamlı kılar çünkü yazı anlam ihtiva eder. Oysa güneş boş ve anlamsızdır. Güneş bu durum karşısında hiddetlenir ve taşa çalmak tabiri ile ifade bulur. Taşa çalmak tabiri "hiddetlenmek" anlamı yanında "yansımak" anlamını da ihtiva edecek şekilde kinayeli kullanılmıştır:

Tâ göründü safha-i hüsnünde hattın reşkten

Taşa çaldı âf-tâbîñ sâde levhin çerh-i dîn

Fuzûlî, G. 230/6

Allah'ın Hz. Muhammed'e bahşettiği parmağı ile ay'ı ikiye ayırması mucizesi ile sevgilinin mucizevî güzelliği ilişkilendirilir. Yanağın parlak bir dolunaya, burnun Hz. Muhammed'in ayı ikiye ayıran parmağına teşbihinden hareketle ayva tüyleri o mucizenin bildirildiği yazılara benzetilir ki bu yazılar yaratıcının sırlarının ifadesidir:

Nigârün hatt-ı farkından ohı şakku'l-kamer sırrın

Ki sâhi mağfûr olasan gel iy nâdân-ı pür-'isyân

Nesîmî, G. 311/6

Dudak kenarında yer alması ve dudağın ihtiva ettiği can bağışlayıcılık vasfı sebebiyle ayva tüyleri âşığın canına hayat veren mübarek yazılara benzetilir ve bu sebeple âşık o yazının her bir harfini okuyup anlamak ister:

Okudum hatt-ı şerîfîñ añladım ben harf-be-hârf

Cânıma verdi hayatı añladım ben harf-be-hârf

Mahmud Rıfıkî, G. 57/1

Hatt-ı hümâyûn padişah yazısıdır ve bu da ferman anlamındadır. Yapılacak her işte emir ve ferman padişahındır. Yanaktaki ayva tüyler de kimi zaman hatt-ı hümâyûn denilerek çıkarılmış ve sevgilinin güzellik ülkesini zapt etmek için yazılmış sahte bir menşura benzetilir:

Ruhun hatt-ı hümâyûn diyü zabt-ı kişver-i hüsne

Çıkarmış bir müzevver kıt'a-ı menşûr göstermiş

Sâbit, G. 158/3

“Menşûr, padişah tarafından maiyetindekilere vazife bağışladığını bildirir yazılı belgedir.”¹²¹ Sevgili padişaha, yanağı al bir kâğıda benzetildiğinde ayva tüyleri de padişahın hattıyla yazılmış menşûra teşbih edilir:

Zeyn itdi kâğız-ı ruh-ı yâri siyâh hat

Menşûrî ‘ömr-i Hızır olan padişâh-ı hat

Sâbit, G. 180/1

Sevgilinin eşsiz güzellikte ve muazzam hattına meyl eden âşık bir zaman sonra sevgilinin hattı kadar güzel ve muntazam yazı yazmak çabasına girer:

Biraz zamân dahi idmân-ı hatda meyl itdi

---

¹²¹ İskender Pala, a. g. e., s. 305.

Hayâl-i hatt-ı cüvân ile hâtır-ı meyyâl

Nedîm, K. 8/5

Ayva tüyleri ay gibi olan güzelin gamzesi ile mest olmuş âşığa sevgilinin güzelliğinin sırrını uzun uzadıya anlatır. “Tabir etmek” kelimesi ile hattın yazı anlamı çağrıştırılır:

Gamzesi ifrât-ı mest olmuşdu Gâlib ol mehin

Söyledi sır gûşile pek hüsni ta’bîr etdi hatt

Şeyh Gâlib, G. 173/5

Yanakta görünenler ayva tüyleri değildir; ezel nakkaşının kıl kalemle gümüş levha üzerine yazdığı yazıdır:

Hat değüldür görinen bil kim ezel nakkâşınıñ

Kıl kalemle levh-i sîmîn üstine tahrîridür

Hecrî, G. 27/3

Ta’lîk; “asma, ilişirme anlamlarına gelir. XII. ve XIII. yüzyıllarda İran’da kullanılan bir yazı çeşidinin adıdır. Tevkî‘ ve rika yazılarından geliştirilmiştir.”¹²² Bir beyitte ta’lik kelimesi her iki anlamda da tevriyeli kullanılmış olmakla beraber kitap sözcüğü ilgisiyle hat ta’lik yazıya teşbih edilmiştir. Talik yazının okunması zor bir yazı stili olması beyitte “nice hall itmek” tabiri ile belirginleştirilirken gönlün güzelliğini ayva tüyelerine bıraktığının tespitinin kitap olmadan çözülemeyeceği de vurgulanmıştır:

Cezbe-i hüsni gönül hattına ta’lik eyler

Nice hall itmek olur anı kitap olmayıcak

Nef’î, G. 63/3

---

¹²² Hasan Özönder, a. g. e., s. 188.

Sevgilinin yanağı al bir kâğıt, anber kokulu tüyleri kâğıt üzerindeki yazı, kirpiğin gölgesi yazının hareketleri, benler ise yazının noktalarıdır:

Rûy-ı dil-ber al kağaz ‘anberîn mû anda hat

Sâyesi müjgânınun i‘râb benlerdür nukat

Ş.Yahyâ, G. 166/1

Hattın yanaktan bağımsız düşünülüşü beyitte güzellik kitaba, ayva tüyleri de kitabın kenarına yazılan yazıya teşbih edilir:

Hâric vechden ey sanem-i dil-rübâ hatun

Yazmış kitâb-ı hüsnün eğerçi kenârını

Bâkî, G. 517/4

Ayva tüyleri gam düğümü, alın kırışıklığı olarak zikredilse de o esasen alna yazılan yazıdır:

Didiler geh ukde-i gam geh hat-ı çîn-i cebîn

Biz ana ammâ ki başa yazılan yazıdır

Riyâzî, G. 51/3

Mükerrer tekrar olunmuş manasına olup “kand-ı mükerrer” yani iki kere kaynatılmış şeker yerinde kullanılmıştır ve dudaktan kinayedir. Hat sevgilinin yanaklarında ve dudağı üstünde çıkan ayva tüylerdir ki yazıya benzetilmiştir.¹²³

Lebün şeker durur lîkin mükerrer

Hatun anber durur lîkin muharrer

Kadı Burhaneddin, G. 67(193)/1

---

¹²³Ali, Alpaslan, a. g. e., s. 194.

“Yâkût nesih yazıyı onun fesleğene benzeyen ayva tüyleri gibi, reyhanî hattı gibi yazamadı; kimse onun dağınık saçları gibi bir tomar, muska, asmadı” tabiri ile Yâkût-ı Musta’sımî’nin hattı kastedilir ve ayva tüyleri reyhanî yazıya teşbih edilir:

Yazmadı yâkût neshi hatt-ı reyhanî gibi

Kimse tûmâr asmadı zülf-i perîşânı gibi

Hecrî, G. 135/1

Hüsn-i hat güzel yazı demektir. Ayva tüyleri sevgilinin yanağının medhini yazan güzel yazıya teşbih edilir:

Hüsn-i hatt ile yazup medh-i ruh-ı dil-dârı

Çihresi vasfını çırpışduralum agyârın

Riyâzî, G. 83/2

İlm-i hurûf, “harfler bilgisi demek olup harflerle meşgul olmak ve onlardan mana ve hüküm çıkarmaktır. İslam suflerinden Bâyezid-i Bestâmî ve Muhyiddîn Arabî, İlm-i hurûf ile meşgul olanlar arasındadır. Onlara göre harflerin teksir denen kanına göre sıcak, soğuk, kuru ve rutubetli olanları vardır. Ümmetlerden bir ümmet oldukları gibi ayrıca peygamberleri vardır. İlm-i hurûf, Hurûflikten evveldir. Şair, sevgilinin yanağındaki ayva tüyelerini yazıya benzeterek ayva tüyler ile ilm-i huruf arasında münasebet kuruyor, güya saçlarının kıvrım kıvrım oluşundaki manayı bu ilme bağlıyor ve dolayısıyla bu bilgiyi sevgilinin ayva tüyleri vasıtasıyla keşfettiğini, öğrendiğini ifade ediyor:”¹²⁴

İlm-i hurûfı hattı anun kıldı bana keşf

Z’an rû şikeste gîsusı teksîr içindedür

Kadı Burhaneddin, G. 86(61)/6

---

¹²⁴ Ali Alpaslan, a. g. e., s. 250-251.

“Dudağın can telakki edilmesi çok ufak hatta yok denecek şekilde küçük ve canın da görünmez oluşu ile ilgilidir. Şairler görünmez olan can ile çok ufak olan dudağı umumiyetle beraber zikrederler. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyler ise nesih yazıya benzetilir. Nesih yazısı ince ve küçük tipte bir yazı olup bilhassa Kur‘ân’ın yazılmasında kullanılmıştır. Adeta sülüs adlı yazının ufağıdır. Reyhân da yine aynı cinsten bir yazı çeşididir aynı zamanda fesleğen manasına geldiği için şair tevriye sanatı yapıyor.”¹²⁵

Leb-i lâ‘lünü sinün can didiler gerçek mi

Hat-ı Neshunı ki reyhan didiler gerçek mi

Kadı Burhaneddin, G. 25(70)/1

Etrafında ayva tüyleri olan dudak yüzüğe, ayva tüyleri ise yüzüğün yazılarına benzetilir güzelce Ali Paşa Kasidesi’nde:

Ser-be-ser nüshasının olmasa hükmi dir idüm

Hat-ber-âvurde leb-i la‘lüne benzer hâtem

Riyâzî, K.5/47

Şair, dostları hat seyretsin diye şiirlerinin yer aldığı divan defterine sevgilinin ayva tüyelerinin vasıflarını anlatan şiirler yazmıştır:

Defter ü dîvân-ı şî‘re hüsn-i hatt-ı yârdan

Kıl nazar derc eyledüm seyr itmeğe yârâna hat

Edincikli Ravzî, G.361/6

Siyah hat “tüy” anlamıyla güzelliğin nizamını bozan bir unsurken yazı anlamında sevgilinin güzelliğinin bozulduğunu bildirmek için şikâyet amaçlı yazılmış yazıdır:

---

¹²⁵ Ali Alpaslan, a. g. e., s. 73.

Hat-ı siyâh yüze çıkdı bozuldu nazm-ı cemâl

Yazıldı safha-i ruhsârede şikâyet-i hüsn

Nâbî, G. 544/4

Sevgilinin ayva tüyleri eşsiz güzellikte ve ipince yazılmış yazı, kaşları da o muhteşem yazıyı yazan kalemdir:

Ebrûsı gibi hurde kalem görmedük dahı

Düşmiş sahîfe-i ruhına hatt-ı bî-misâl

Riyâzî, G. 86/2

Tezhib, “kâğıdı altın suyu ile nakışlar yapıp süslemektir. Yazı bakımından güzel yazılar ekseriya böyle tezhib edilmiş kâğıtlar üzerine yazılır ve levha halinde duvarlara asılırdı.”¹²⁶ Ayın ışığını güneşten aldığına inanılır. Güneş sevgilinin ay gibi yanağını parlatarak süslemiş ve yanağı ayva tüyelerinin yazacağı yazı için hazırlamıştır:

Tâb-ı hurşîd meh-i rûyuña vermiş revnâk

Tâ ne zîbâ hatt için ola bu tezhîb-i varak

Fuzûlî, G. 150/1

İlaç ve esrarlı maddeler hokka içinde saklanırmış. Şekil itibariyle kapalı olan dudak mercandan hokkaya, müşğîn hat da o hokka üzerine aşk hastalarına derman için yazılmış yazıya benzetilir:

Ol hokka-i mercân üzerinde hat-ı müşğîn

Dil hastelerün derdüne dermân yazılupdur

Necâtî, G. 101/2

---

¹²⁶ Ali Nihad Tarlan, **Fuzûlî Dîvânı Şerhi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 119.

Sevgilinin gül yanağı üzerindeki hattı, açılmış gül yaprağı üzerine taze misk ile nakşolunmuş yazıdır:

Bulmaya ol hadd-i gül-gûn üzre hattun hâletin

Müşg-i terden yazsalar berg-i gül-i handâne nakş

Bâkî, G. 213/2

“Eski edebiyatımızda sevgilinin yüzü parlaklığı, beyazlığı, düzgünlüğü ve üzerindeki tüyleri sebebiyle yazı levhasına, kitap sahifesine veya Mushaf’a benzetilir. Yüzdeki ince tüyler de bu beyitte olduğu gibi gubârî hatta teşbih edilir.”¹²⁷ Gubârî hat çok küçük boyda yazılan bir yazı karakteridir. Hâme, hat, gubâr, muharrir sözcükleri yazı ilgisini oluşturan kelimeleridir. “Gözlerine kara su inmek” ve hat sözcükleri de yine yazının renk yönüyle siyahlığını ifade eder. Muharrir ne kadar uğraşırsa uğraşsın sevgilinin hattı kadar güzel yazı vücuda getiremez:

Ohşadabilmez gubârını muharrir hatuna

Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kâre su

Fuzûlî, K. 3/5

Tevkî‘, “padişahların alametini taşıyan ve başka hükümdarlara yolladığı mektupları ve emirleri verdiği ferman, menşur ve beratlaradır. Ayrıca bunlar tevkî‘ ile yazıldığı için bu hattın da adı olmuştur. Bu hat ile ferman, menşur ve vakfiyeler yazılmıştır.”¹²⁸ Sevgili sultana, yanak sayfaya, güneş ve ay sevgilinin hattı ile tutulmuş kölelere benzetilir:

Yazdı haddin varakına yine hattın tevkî‘

Ki senin hükmüne meh bende ola mihr mutî‘

Şeyhî, G. 89/1

¹²⁷ Metin Akar, **Su Kasidesi Şerhi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, Aralık 2011, s. 31.

¹²⁸ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler//Eserler/Terimler**, Cilt 4, s. 146.

Sevgili sultan, ayva tüyleri yanağın iki tarafına belli olmayacak kadar ince bir Şekilde yazılan yazı, z lf  de o yazı üzerine basılmıŐ eşsiz g zelliikteki tuğradır:

Yazıldı haddün üzre hatun zâhir olmadın

Dirsem ‘aceb mi zülfüne tuğra-yı b -misâl

Bâkî, G. 291/4

Bu beyitte zek t memurlarının yaptığı işler hatırlatılmaktadır. Zek t miktarları MeŐihat dairesi tarafından belirlenerek tespit edilir ve yazılırdı. Bu ilgiyle yanak bunların yazıldığı sayfaya, hatlar da zek t miktarlarını gösteren yazılara benzetilmiştir. Şair güzelliğin zek tı olarak sevgilinin gülümsemesinin yeterli olduğunu, inciye zek tın düŐmediđini söyler. Vecih kelimesi de inci ve g l msemi anlamlarında tevriyelidir.¹²⁹

Hatun ser-sebz olsun kim yüzünden

Ne hoş yazmış bize vech-i zek tı

Ahmedî, G. 647/7

Sevgilinin anberin hattı ile m Őkin hâli yanak sayfasına yazılmış güzel yazılardır. Bu iki unsurun anber ve m Őke teşbihinde hem güzel koku hem de renk ilgileri etkilidir:

Şu hatt-ı ‘anberîn   hâl-i müşkîn

Yanağun sayfasında hoş rakamdur

Ahmedî D ‘ , G. 167/4

Sevgilinin yanağına misk kokulu siyah hattı yazıldığından beri âşığın gönül aynasında kapkara gam nakşı peyda olmuştur:

---

¹²⁹ Yaşar Akdoğan, **Ahmedî Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 393.

‘Îzâr-ı yâra oldukça hat-ı müşkîn rakam peyda

Olur âyîne-i dilde sevâd-ı nakş-ı gam peydâ

Agâh, G. 2/1

Sevgilinin saçı tıpkı reyhân gibidir fakat yanak rika‘ üzerine gubârî hat ile yazı yazdığından beri saçın gerçekliği nesh olmuştur:

Reyhân saçın misâli muhakkaktır oldu nesh

Haddin rika‘ı üzre yazaldan gubâr hat

Şeyhî, G. 88/5

Şikest; kırılmış, kırık manasındadır ve hat sanatında bir yazı stilidir. Sevgilinin güzelliği bir kitaba benzetildiğinde ayva tüyleri de şikeste hat ile yazılmış yazıya teşbih edilir:

Yazdı kitâb-ı revnâk-ı hüsne hat-ı şikest

Sâbit ol ‘aceb mi olsa eger ‘özü-hâh hat

Sâbit, G. 180/5

1.1.39.2. Şiir

Şiir duygu ve düşüncelerin estetik kalıplar içerisinde yazıya dökülmesidir. Sevgilinin ayva tüyleri de güzelliği ve estetik duygusu içerisinde âşıklar tarafından şiir gibi algılanır. Şiirin yazılardan müteşekkil olması, aynı zamanda siyah renk münasebetiyle de hat ve şiir arasında benzetme ilgisi kurulur.

Peri yüzlü sevgilinin gül renkli yanağının üzerindeki ayva tüyleri al kâğıt üzerine yazılmış şiir gibidir. Bu durumda yanak kırmızı bir kâğıda, ayva tüyleri de şiire benzetilir:

Safha-i gül-gûn hadüñ üstinde hattüñ yaraşur

Âl kâğıda nitekim ey perî ruhsâr şi‘r

Hecrî, G. 39/2

1.1.39.3. Resm

Resm; “yazma, çizme, desen”¹³⁰ anlamına gelir. Ayva tüyleri bazen kirpiklerin ve saçların gölgesi olarak nitelendirilir. Fakat beyitte şair, “âşıkların gözlerinde görünenler kirpiklerin gölgesi değil; ayva tüylerinin resmidir” diyerek resmin çizilmesi yönüyle hattın çizgi anlamı içerisinde ayva tüylerini resme teşbih ediyor. Bu durumda gözün beyaz kısmı resmin yapıldığı beyaz sayfa oluyor:

Değüldür gözlerinde sâye-i müjgânı uşşâkun

Hatın resmin beyâz-ı dîde-i giryâne yazmışlar

Nef'i,G.29/3

1.1.39.4. Mısra (Mısra-i Berceste)

Mısra “edebiyatta manzum yazıların her bir satırı, dizesi; bir vezne uygun olarak söylenmiş beytin yarısı”¹³¹ anlamındadır. Mısra-ı berceste bir gazel ya da kasidede en güzel söylenmiş mısraya denir.

Güzellik, şiirlerin toplandığı bir divan olarak düşünüldüğünde ayva tüyler divan içerisinde yazılmış olan tür ve şekillere benzetilir. Bu sebeple sevgilinin ayva tüyleri en güzel mısra olarak tasavvur edilir ki bu mısra kapalı olan ağzın manasını ifade eden bir yazıdır. Bu benzetme mısranın yazılardan oluşması ve yazının da siyah olması sebebiyledir:

Hatt-ı leb dîvân-ı hüsne mısra‘-ı bercestedir

Anda gûyâ kim dehânın ma‘nî-i ser-bestedir

Nedîm, G. 40/1

Uzun boylu güzel sevgilinin yeni çıkmış ve her biri bir mısrayı andıran hattı âşığı öyle derin düşüncelere salmıştır ki âşığın düşüncesinin inceliği, sevgilinin

¹³⁰ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 887

¹³¹ İskender Pala, a. g. e., s. 315

belinin inceliğine denktir. Ayva tüylerinin mısraya teşbihi hattın yazı anlamı ve yanakta sıralı bir görüntü arz etmesi dolayısıyla:

Her mısra'ı yâ bir sânem-i nev-hat-ı mevzûn

Endîşe-i bârîkim ana mûy miyândur

Nef'î, K. 10/67

1.1.39.5. Kelâm

“Allah’ın varlığı ve birliğinden bahseden ilme kelâm denir. Ayrıca ‘Kelîm’ sıfatı Allah’ın kelâm sahibi oluşunu bildirir. Kur’ân-ı Kerîm’e ‘Kelâm-ı Kadîm’ denir. Yine ayetlerine ‘Kelâmullâh’ tabir olunur.”¹³²

“Sidre’nin arşın sağ yanında ilahi bir ağaç olduğu bildirilir. Hadislere göre altıncı kat göktedir. Sidre’nin yanında cennet vardır ve cennetin nehirleri onun altından akar. Sidre’den ötesi Allah’ın Zât âlemidir. Divan şiirinde sevgilinin boyunu anlatmak için kullanılır.”¹³³ “Tûbâ Sidre’de bulunan ve kökü yukarıda dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır. Divan şiirinde Tûbâ ağacı gölgesi ve boyu nedeniyle anılır. Sevgilinin boyu Tûbâ’ya benzer.”¹³⁴ Sevgili güzelliği ile bir cennet varlığıdır. Bu sebeble boyu Sidre ve Tûbâ olarak anılır. Cennet âlemi, Allah, evren, varlık ve yaratılış bir sırdır. Bu sırların ifşa edilip ortaya döküldüğü yer olarak sevgilinin beni ve ayva tüyleri zikredilir. Hat altında birliği-vahdeti saklaması ve yazı ile olan ilişkisi, ben de âlem-i gayb olması yönüyle sırrı anlatan kelimeler olarak ifade edilmişlerdir:

Boyundur Sidre vü Tûbâ yüzündür cennet ü hûrî

Hat u hâlün kelâm oldu bu esrârı beyân etdi

Nesîmî, G. 405/2

¹³² İskender Pala, a. g. e., s. 264-265

¹³³ İskender Pala, a. g. e., s. 404.

¹³⁴ İskender Pala, a. g. e., s.459.

1.1.39.6. Hatim

Hatim “Kur‘ân’ın tamamını okuma, sona erdirme, bitirme”¹³⁵ manasındadır. Allah’ın yaratıcı ve mutlak güç sahibi olma vasfıyla güzellik; kaza kalemi ile yazılmış bir kitab, ayva tüyleri ise bu güzellik kitabının hatmi olarak tahayyül edilir:

Yazmış ey Yahyâ kitâb-ı hüsnini kilik-i kazâ

Hatt-ı la‘l-i ol kitâb-ı müstetâbun hatmidür

Ş.Yahyâ, G. 128/5

1.1.39.7. Kitap

Kitaplar içerisinde gül ya da çiçek saklanır ki bu daha çok Kur‘an-ı Kerîm’e özgü bir durumdur. Ayva tüyleri hattın yazı anlamı ve siyah rengiyle kitap olarak düşünüldüğünde yanak da rengi itibariyle kitap içinde saklanan taze gül yaprağına teşbih edilir:

Gören ‘izârını hatt-ı siyâh-tâb içre

Nühüfte berk-i gül-i ter sanur kitâb içre

Nedîm, G. 135/1

1.1.39.8. Mektup (Nâme, Nâme-i Mihr ü Mahabbet, Nâme-i Â‘mâl)

Hattın yazı, çizgi anlamı ayva tüyelerinin mektup olarak tasvirini doğurmuştur. Bunun yanında yanağın şekli ve rengi itibariyle sayfa olarak tasviri de bu benzetmede etkili olmuştur. Ayva tüyleri âşığın sevgiliye gönderdiği ve aşkını anlattığı bir mektuptur. Hattın çıkması, mektubun sahibine teslim edildiğinin göstergesidir:

Bu yüzden idi yârile üslûb-ı mahabbet

Hattıyla erişdi hele mektûb-ı mahabbet

---

¹³⁵ TDK Türkçe Sözlük, s. 1060.

Nef'î, G. 16/1

Ayva tüyleri yanağın sayfa olması, hattın yazı anlamı ve siyah rengi ilgisiyle mektuba benzetildiğinde dudak da mühüre teŖbih edilir. Zira mektuba mühür vurulur. Bu benzetmede mektuba mühür vuran, sevgilinin dudağını öpen rakiptir:

Rak b-i d na hat-ı la'lin  pd r p mahbûb

Basıldı alaga mânend-i hâtem-i mektûb

Sâbit, G. 22/1

Ayva tüyleri aŖıđa sevgiliden haber getiren, yanak sayfası üzerine yazılmıŖ kutlu bir mektuptur:

'AŖk ehline t  nüsha-i hatt-ı ruh-ı dilber

Mekt b-ı huceste-rakam-ı mihr   vef dur

Nef'î, K. 34/52

Dudak çevresindeki hat, aŖıđa ruhlar âleminde gelen bir sevgi mektubudur:

Safha-i la'lündeki hattun mahabbetn med r

'âlem-i erv hdan geldi baňa mektûb olup

BehiŖt , G. 44/4

Hat sözcüğünün yazı, çizgi anlamlarına da gelmesi yanağın kitap, sayfa ve mektup olarak d Ŗ n lmesi hayalini de dođurmuŖtur.  Ŗıklar sevgilinin güzelliği ve ayva tüylerinin cezbediciliği karŖısında ona meftun olur, kendilerinden vazgeçerler ve ortalığı bir kargaŖa, fitne kaplar. Artık  Ŗıkların iŖi bitmiŖtir ve sevgilinin bunu herkese duyurması gerekir. Bu durumda yanak bir mektup sayfası, üzerinde yer alan ayva tüyler de rengi hasebiyle name görevi görür. Siyah renkte olan tüyler renk münasebetiyle de fitneye teŖbih edilir:

Ey hatt-ı y r her tarafa n meyi dağıt

'UŖŖ kın iŖi bitti bu heng meyi dağıt

Hayâlî, G. 32/1

Ayva tüyleri aşk şahından meftun âşığa gönderilmiş bir “name-i mihr ü mahabbet”dür:

Nev’î-yi meftûña şâh-ı ‘ışkdan

Nâme-i mihr ü mahabbetdür hatun

Nev’î, G. 245/5

Ayva tüyleri insanların dünyada işledikleri amellerin yazıldığı ve mahşer gününde ortaya dökülecek olan name-i a’ mâldir:

Fıkr-i hattıñsuz ölürsem korkaram cânâ ola

Rûz-ı mahşer nâme-i a’ mâl bir yüzden dahi

Nev’î, G. 477/3

1.1.39.9. Nakş

Nakş; “bir şeyi yağlı boya ile boyamak, birkaç türlü renk ile tezyin etmek, boyalı resim”¹³⁶ anlamında bir terimdir. Sevgilinin yanağı üzerinde beliren ayva tüyler çeşitli hayaller içerisinde nakşa benzetilmiştir. Özellikle ayva tüyelerinin sevgilinin güzelliğinin derecesini artıran bir unsur olarak zikredildiği beyitlerde süsleyici ve güzelleştirici bir unsur olarak ifade bulmuştur. Gönül levhasına sevgilinin hattının nakşı çekilecek olsa aşığın gözünün gözbebeğinin karası kalemin mürekkebi olur. Ayva tüyelerinin siyah rengi, gözbebeğinin karalığı, yazının siyahlığı gibi unsurlar tenasüp sanatı içerisinde kullanılarak hattın yazı anlamı ile ilişkilendirilirler:

Levh-i hayâle nakş-ı hatun kim çeker gönül

Ana sevâd-ı merdüm-i dîde midâd olur

Neşâtî, G. 31/4

---

¹³⁶ Ahmet Talat Onay, *a. g. e.*, s. 373.

Hurufilikte yüz Allah'ın aynasıdır ve yaratıcıya ait bütün vasıflar yüzde tecelli etmiştir. Yanaktaki ben ve ayva tüyler de kudret eliyle resmedilmiş nakışlardır ve Allah'ın varlığını beyan ederler:

Beyân eyler hat u hâlün yüzünde

Kim anun nakşını yazan Hudâdur

Nesîmî, G. 148/3

Su üzerine nakış yapılır; sonra bu, kâğıda geçirilirdi. Üzerinde ayva tüyleri bulunmayan yanak “Ey sevgili! Yanağın letafetle su gibi titrer, bu sebepten üzerine müşgîn hat nakş olunamaz” şeklinde ifade edilerek yanağın su gibi titrek olması sebebiyle üzerine hat nakşedilemeyeceği söylenmektedir:

Su gibi titrer letâfetde nigârâ ‘ârızun

Anun çün nakş olamaz hatt-ı müşgîn üstüne

Necâtî, G. 543/4

Temizliği, parlaklığı ve şekli münasebetiyle yanak aynaya benzetilir. Yanak üzerindeki ayva tüyleri onu çirkinleştirdiği için sevgili tarafından kir olarak algılanır ama âşığa göre o görünenler sevgiliyi güzelleştiren hattının nakşıdır:

Jengâr sandun âyinede nakş-ı hattını

Yanlış görüşdin ey yüzü gül o degüldür ol

Bâkî, G. 295/3

Güzellik bir kitaba benzetildiğinde ayva tüyleri o kitabı süsleyen nakışlar olarak tabir edilir:

Hatunun nakşı kitâb-ı müstebîn

‘Aşkunun yolu sırâtu müstakîm

Ahmedî, G. 449/4

Tasavvufta hat ve hal kesrettir. Ben siyahlığı sebebiyle hat da siyahlığı yanında çokluğuyla kesreti temsil eder. Arif olan insan kesrete gözünü yumar, bakmaz. O, yaratıcının gözünden düşmemek için gözüne adeta itibar sürmesi çeker. Çekmek kelimesi bir şeyin üzerini kapatmak, görmezden gelmek anlamları dolayısıyla sürme ile ilişkilendirilir. Zira sürme çekilirken göz kapatılır. Beyitte bu gelenek ile de ilgi kurulmuştur. “Göz yummak” deyimini hem görmezden gelmek hem de gözü kapatmak anlamlarında kinayeli kullanılmıştır. Beyitte ayva tüyleri nakşa teşbih edilmiş âşık maddi ve dünyevî olan sevgilinin yanağında yer alan ve kesreti temsil eden hattın göz yumduğunu ifade etmiştir:

Göz yumar bî-şübhe nakş-ı hâl ü hatdan ey gönül

Çeşm-i idrâke çeke ‘ârif ki kühl-i i‘tibâr

Ş.Yahyâ, G. 134/2

Sevgili âşıklar üzerindeki gücü ve etkisi dolayısıyla zamanın Süleyman’ına, zerre kadar küçük olan dudak Hz. Süleyman’ın mührüne, ayva tüyler de dudak ile ilişkisinden dolayı hattın yazı anlamı ilgisiyle mühre nakşedilmiş yazılara benzetilir. Bu nakış ezel nakkaşı tarafından nakşedilmiştir:

Sun’nakkaşı ne nakş itdi hat-ı la‘lünde kim

Yazdı bir kem zerreye mühr-i Süleymânı dürüst

Nev’i, G. 25/2

Âşığın tek yapmak istediği iş, gönül levhasına sevgilinin ayva tüyelerinin nakşını yazmaktır. Tek amacı ise sevgilinin dudağını düşünmektir. Ayva tüyleri sevgiliyi güzel göstermesi sebebiyle nakşa teşbih edilir. Hattın nakşa teşbihi de yazı anlamı dolayısıyladır:

Levh-i hâtırda hatun nakşının yazmak ‘amelüm

Künc-i halvetde senün fikr-i lebündür emelim

Bâkî, G. 332/1

Ayva tüylerinin çıkması sevgilinin aşığa cevri cefadan vazgeçtiğinin göstergesidir ve bunu hat ile bildirir. Bu münasebetle dudak bir y z ge ayva tüyleri de yüzük üzerine yazılmış vefa nakşına benzetilir:

Elhamdülillah eyledi terk-i cefâ hatun

Yazdı nig n-i lâ'l ne nakş-ı vefâ hatun

Necâtî, G. 283/1

1.1.39.10. Fermân

“Ferman, tuğralı padişah emridir. Div n-ı H m y n veya Paşakapısı’ndaki divanlardan alınan kararlara uygun şekilde yazılarak tuğralanmış padişah emirlerinin genel adı. Siyas , idar , asker  konulardaki padişah buyrultusu, hükmü”¹³⁷ anlamındadır. Sevgilinin sultana teşbihi dolayısıyla ayva tüyleri, diğeri güzellik unsurları ile birlikte, fermana benzetilmiştir. Sevgili sultana, dudak etrafında yer alan ayva tüyler hattın yazı, çizgi anlamı çerçevesinde fermana; bu durumda mühüre teşbih edilen dudak da sultana boyun eğmiş fermanlı aciz bir köleye benzetilir:

Boynın eğmiş hat-ı fermânına la‘l-i leb n n

Sana olmuş yazılı bende-i kem-ter hâtem

Riyâzî, K. 5/50

Sevgili  şıklara hükmeden zâlim bir sultan, gamzesi âşıkların canına kasteden ve onların işini bitiren bir cellât, ayva tüyleri de âşıkların katli için yazılmış bir fermanıdır:

Gamze-i cell dın etdi ‘ şıkın kârın tamâm

Ey şeh-i b d d hattın dah  ferm n almada

Nedîm, G. 136/3

---

¹³⁷ Hasan  z nder, a. g. e., s. 54.

Sevgili sultandır ve sultana kul olunur. Âşık sevgilinin hattına kuldur aynı zamanda ayva tüyleri âşığın sevgiliye kul olduğunu bildiren yazılı fermana teşbih edilir. Zira âşıklar sevgilinin fermanlı kölesidir. Âşığın sevgiliye kul olduğunun şahidi ise dudaktır:

Kul olduğuma hatuna ider şâhıdlığı la‘lün

‘Acebdür göz göre esrar yir düşmez şehâdetten

Nev’i, G. 322/2

Hat yazı anlamı dolayısıyla hem kul olan âşığı azad eden hem de âşığı sevgiliye kul-köle eden fermana teşbih edilir:

Âzâd olur hat ile kul olan Necâtî’yi

Âzâde yürür iken ider mübtelâ hatun

Necâtî, G. 283/7

Ayva tüyleri âşığın gönlünü, düştüğü muhabbet zindanından kurtaran hatt-ı hümayûna benzetilir. Zira sevgili padişahdır, ayva tüyleri de yanak üzerine âşığın kurtuluşu için yazılmış padişah yazısıdır:

Ruhun itlâkına hatt-ı hümayûn eyleyüp ihrâc

Dil-i mahbûsı zindân-ı mahabbetden halâs eyler

Sâbit, G. 80/5

Sevgili sultandır, ayva tüyleri âşığın kul olmasına sebep olan bir fermanıdır ve “kul olmak” deyiimiyle “eğilmek” ilişkilidir. Elif-veş doğrulmak tabiri ile de bu durum zıt kavramlarla ifade edilmiştir:

Hatuna kul olmağa Nev’î elif-veş toğrulup

Ol misâl-i bî-misâle imtisâl üstindedür

Nev’î, G. 87/6

Kaş; keman(yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır.”¹³⁸ Sevgili şaktır, sultandır. Emir ve ferman ondadır. Cellâda teşbih edilen kaşlar âşığı öldürmek üzereyken hat yetişir ve onu celladın elinden alır. “Yetişmek” tabiri “ımdada koşmak” ve “büyüme” anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır. Sevdâ kelimesi ile de aşk ve karalık anlamları bir arada kastedilmiştir:

O şeh ‘uşşâk-ı zârın küşte-i nâz itmek isterken

Yetişmiş hatt-ı çâr ebrû o sevdâdan geçirmişler

Nâbî, Müf. 9

Sevgilinin padişah olduğu bu beyitte hat henüz çıkmamış, yanağın duruluğu ve parlaklığı kaybolmamıştır. Sevgili şimdilik güzeldir ama padişah ferman buyurduğunda hat gelecek ve güzelliğın işine son verdiğini duyuracaktır:

Hat şikest etmedi ruhsârının âb u tâbın

Hüsnden ‘azli içün çıkmadı fermânı henüz

Nâbî, G. 275/5

Yanak bir sayfaya, ayva tüyleri yanak sayfası üzerine yazılmış fermana, zülf de yanak fermanına boyun eğen kullara teşbih edilir ki bu durumda sevgili sultandır. Saçın doğal görünümü gereği yanağa doğru uzanması ve uçlarının kıvrık şekli onun boyun eğmiş gibi algılanmasını doğurur:

‘Arız-ı gül-gûnun dâ’im hat-ı fermânına

Hâh nâ-hâh eyler ol zülf-i semen-bû ser-fürû

Bâkî, G. 399/2

---

¹³⁸ İskender Pala, a. g. e., s. 131.

“Mazmûn; bir şeyi özelliklerini çağrıştıracak kelime grupları içinde gizlemektir.”¹³⁹ Hattın bir manası da fermandır ki mahkûmlar hükümdarın emir ve fermanı ile zindana atılırlar. Bu anlam ilgisi içerisinde sevgilinin çenesi şekli itibariyle zindana benzetilir. Âşıklar o zindanın esiridir ve bu esirlerin kurtuluş ümidi yoktur:

Hat bu mazmûn iledir taraf-ı zenâhdânında

Ki bu zindânın esîrine yok ümmîd-i necât

Fuzûlî, G. 38/3

Sevgilinin sultana teşbihi yoluyla ayva tüyleri de ehl-i suret ve erbâb-ı ma'nâyı kendine kul eden fermana benzetilir. Buradaki sevgili ilahi sevgilidir ve âşğın gönlünü alan da sevgiliyi süsleyen, nakış gibi olan hattıdır:

Dil-i Nev'î alınmışdır yine bir nakş-ı zîbâya

Kul eyler hattı ehl-i suret ü erbâb-ı ma'nâyı

Nev'î, G. 537/6

1.1.39.11. Beyit (Beyt-i Nemeğîn, Beyt-i Tarih, Şâh-Beyt)

Beyit iki mısradan oluşan, aynı vezinde yazılmış, divan edebiyatı nazım birimidir. Yazılardan müteşekkil olması vasfı ile sevgilinin güzellik unsuru olan ayva tüyleri bu unsura da benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin dudağı âşıklara can bahşetmesi vasfıyla Âb-ı Hayât, ayva tüyleri ise dudağın Âb-ı Hayât olarak tasviri ve hattın yazı anlamı dolayısıyla beyt-i nemeğîn olarak tasavvur edilir. Beyitin iki kısımdan oluşması ile dudağın iki parça olması da bu benzerliğin sebebidir:

Beyt-i nemeğindir hat-ı püşt-i leb-i ammâ

Çıkmazsa eğer ye'se anın dahi me'âli

Nâbî, G. 840/4

¹³⁹ İskender Pala, a. g. e., s. 298.

Güzellik kitap, gönül alan sevgilinin dudağının gerisindeki ayva tüyleri
güzellik kitabının tamamlandığını belirtmek için düşünülmüş tarih beytidir:

Mushaf-ı hüsninün itmâmına yârin Nâbî

Beyt-i târih-i dil-ârâ hat-ı püşt-i lebidir

Nâbî, G. 162/5

Şâh beyit bir gazelin en güzel beytidir. Ayva tüyleri yazı anlamı ve yanağın
iki kısmında yer alması sebebiyle sevgilinin güzeliğini anlatan en güzel beyite
benzetilmiştir ama bu beyitte merhamet manası yoktur. Zira sevgilinin âşığa
merhameti olmaz. Şâh sözcüğü ile sevgilinin sultan olma özelliği de vurgulanmıştır:

Hat-ı lebinde hurûf-ı mülâyemet yokdur

O şâh-beytde ma'nâ-yı merhamet yokdur

Nâbî, G. 185/1

1.1.39.12. Hüccet (Senet)

Hüccet “senet, vesika, delil anlamına gelen, eskiden şeriat mahkemesinden
verilen bir hak veya bir sahiplik gösteren resmi vesika, belgedir.”¹⁴⁰ Ayva tüyleri ile
yazılan her yazı ayet gibi kesin hüküm taşır. Sevgilinin ayva tüyleri de onun
güzelliğini ispatlayan bir belge ve güzellik iddiasında bulunanlara karşı sevgilinin
güzelliğinin delilidir.¹⁴¹

Nice hüccetler ki tahrîr eyledi hatun velî

Muhkem-idi neshi demedi cemâlün âyetin

Ahmedî, G. 505/4

¹⁴⁰ Ferit Devellioğlu, **a. g. e.**, s. 388.

¹⁴¹ M. Nejat Sefercioğlu, **a. g. e.**, s. 192.

Âşık sevgilinin yanağında ayva tüyelerinin belirmesini ister. Çünkü hat geldiğinde âşık sevgiliye dair kavuşma davasında bulunabilecektir. Davanın ve şikâyetin yazı ile bildirilmesi özelliğiyle ayva tüyleri ilişkilendirilir:

Girse elime rûy-ı hat-âverdesi yarın

Da'vâ-yı visâl etmeğe elde sened olsa

Nâbî, G. 674/3

Ayva tüyleri sevgilinin âşıklar ile olan aşk davasını bitirdiğini gösteren yazılı delile teşbih edilir. Bu anlamda ayva tüyleri birer vesika, hüccettir. “Kesmek” ifadesiyle hattın kesilmemesi de kasdolunur. Zira âşık olunan sevgilinin hattıdır. Hat kesildiğinde sevgili ile ilişki bitecektir. Çünkü âşıklar hat davası sayesinde sevgiliyle hemhal olmaktadır:

Kesmeğe ‘uşşâk ile da'vâ-yı ‘aşkı hatt-ı yâr

Hüccet izhâr eyledi gerçi velâkin hakkı var

Selîmî, Ebyât 3

Ayva tüyleri bazen de âşıkların azat belgesidir:

Hat hüccet-i âzâdi-i ‘uşşâk olur ancak

Bir vech ile denmez ana mahkûk değildir

Nâbî, G. 109/4

Sevgilinin ayva tüyleri onun güzelliğine yarayan hüccettir; güzellik iddiasında bulunanlara bir delil, nişandır:

Kad kıyâmetdür ‘alâmetdür hatuñ

Müdde’â-yı hüsne huccetdür hatuñ

Nev’î, G. 245/1

Esirler için bir kurtuluş vesikası olan hüccet, aşğın sevgiliye kul olmasını sağlar:

Beni hatun kul eyler hüccet ile

Olur hal gerçi kurtulmağa bâ'is

Nev'i, G. 37/3

Aşk hâkimi âşığı can parası ödemeye mahkûm etse şaşılmamalıdır zira hâkimin elinde ayva tüyleri gibi âşığın canını almak için gösterilen bir senet bulunmaktadır:

Hâkim-i 'ışk aña hükm etse n'ola cân nakdini

Hatt-ı dilber cânımı almaga hüccet gösterür

Selkî, G. 25/3

Sevgilinin ayva tüyleri bazen de âşığın katline uydurma deliller düzerek onu canından bezdiren hüccet olarak tasvir edilir:

Katlüme tezvîr hüccetler dizüp ey yâr hat

Etdi telbîs-ile cânumdan beni bîzâr hat

Vusûli, G. 91/1

1.1.39.13. Berât

Berat; “yazılı kâğıt anlamındadır. Osmanlı devlet teşkilatında birisine tahsis edilen nişan, rütbe, memurluk, maaş vs., bir yazılı belge ile vesikalandırılırdı. Beratın üzerinde padişahın tuğrası bulunurdu.”¹⁴² Hat kelimesinin hem ayva tüyleri hem de yazı anlamına uygun düşecek şekilde tevriyeli kullanıldığı şu beyitte şair, ay yüzlü güzel sevgiliye güzelliğin hat ile verildiğini, güzellik şahının divanına varıp güzellik beratını sunmasını ister ve ayva tüylerini sevgilinin güzelliğinin yazılı belgesi olarak berata teşbih eder:

Hatt ile virildi sana ey mâh melâhat

---

¹⁴² Hasan Özönder, a. g. e., s. 17.

Dîvân-ı şeh-i hüsnde var anı berât it

Ş.Yahyâ, G. 24/2

Ayva tüyleri âşğın gönül evini yıkmak için getirilmiş bir berattır. Kaşlar ise gönül evini yıkmak için yazılmış beratın tuğrasına teşbih edilir:

Yıkmağa gönlüm evin hattı getürmişdür berât

Ki beyâzıdur cebîni kaşları tuğrasıdur

Necâtî, G.85/4

1.1.39.14. Fetva

Fetva “müftü tarafından verilen şer‘i hüküm veya karardır.”¹⁴³ Yazı ile olan ilgisi, yazının siyah olması sebepleriyle hat sözcüğü ile ilişkilendirilir. Siyah renkli saç ve ayva tüyleri küfrdür, kâfirdir. Kâfir; Allah’a inanmayan, imansız, inançsız kimsedir. Beyitte saç siyahlığı dolayısıyla küfre teşbih edilirken ayva tüyler de hattın yazı anlamı içerisinde küfre onay veren fetvaya benzetilir. Oysa karanlık olan saç küfrü inanca hâlel getirmektedir:

Küfrüne fetvâ verirken vesmenin hatt-ı siyâh

İ‘tikâdına hâlel verdin bu gîsûlarla sen

Şeyh Galib, G. 246/4

Zâhid; “kaba sofu anlamındadır. Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte şüpheli şeylerden de kaçınır. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içinde sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate

¹⁴³ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 263.

ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur.”¹⁴⁴ Bu sebeple sevgilinin ayva tüyleri fetvaya teşbih edilir, yanak da fetvanın yazılı olduğu sayfadır:

Hatâdur dir ise zâhid benüm efgânuma gelsün

Ohısun hattı yüzünde yazılmış ana fetvâdur

Ahmedî, Zeyl 5

1.1.39.15. Nüşha (Nüşha-i Can, Nüşha-i İrfân)

Nüşha yazı, yazılmış şey anlamlarını içerir ve yazılı bir şeyin çoğaltılmış örneklerine verilen addır. Parlak yanak üzerinde beliren ayva tüyler bakmasını ve görmesini bilene Allah’ın sırlarını açıklayan nüshalardır:

Ya‘nî ki hakîkatde ruh-ı pâk-i hat-âver

Ehl-i nazara nusha-i esrâr-ı Hudâdur

Nef‘î, K. 34/2

Hat kelimesinin hem yazı hem de ayva tüyleri anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanıldığı şu beyitte şair zamanla hattın bozulduğunu, cahil ve cahil insanların değerli sayıldığını ifade eder. Hattın bozulması ile aynı zamanda ayva tüyelerinin kararıp güzelliğini yitirmesi de kastedilir:

Nâdânlık olup mu‘teber ebnâ-yı zamanda

Hattı bozulup nüşha-i ‘irfân unutulmuş

Nâbî, G. 345/5

Ayva tüyleri âşîğın gönlüne, canına huzur getiren bir can nüshasıdır:

---

¹⁴⁴ İskender Pala, a. g. e., s. 488.

Hatın kim nüsha-i cândır muhakkak

Benim kanıma uş mahzar getirdi

Şeyhî, G. 175/2

1.1.39.16. Muska

Muska “hastalık, şirinlik ve birçok hususlar için yazılan duaları haviye şeydir. Bu dualar iki üç santim eninde ince uzun bir kâğıda yazılır, üç köşeli olarak bükülür; bir muşambaya sarılarak boyuna, kola takılırdı. Yahud elbisenin koltuk altı tarafına, takye içine, görünmez bir yere dikilirdi.”¹⁴⁵ Yüz mumu ayva tüylerinin muskası altındaki bene zarar veremez çünkü yanında İsm-i a‘zam taşıyan kimseye ateş dokunmaz. Yanak parlaklığı ve aydınlığıyla muma, ayva tüyleri de yazılmış olması yönüyle muskaya teşbih edilir ve kutsal, mübarek addedilir:

Hatuñ hırzında hâlüne ruhuñ şem‘i güzend etmez

Kişi kim ismi a‘zam götüre etmez ziyân âteş

Hecrî, G. 78/3

Hat, sevgilinin güzelliğine nazar değmesin diye yanak sayfasına muskalar yazar ve böylece sevgiliyi korumuş olur:

Ey Vusûlî hüsnine erişmesün deyü güzend

Safha-i ruhsârı üzre nüshalar yazar hat

Vusûlî, G. 91/5

1.1.39.17. İ‘râb

“Bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak’ anlamına gelen i‘râb kelimesi terim olarak ‘Arap dilinin söz dizimini (nahiv/sentaks) incelemek’ demektir.”¹⁴⁶ Yanak beyazlığı, şekli ve kutsal kabul edilmesi vasfı ile Kur’ân-ı Kerîm’in içinde yer alan Nûr suresi ile nitelendirilmiş; üzerindeki ayva tüyleri de

¹⁴⁵ Ahmet Talat Onay, a. g. e., s. 387.

¹⁴⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000, Cilt 22, s. 376.

Kur'ân-ı Kerîm'i açıklayan, onun içindeki hakiki manayı ifade eden i'raba benzetilmiştir. Bu teşbih hattın yazı manası ile ilgilidir:

Hatt u hâli safha-i hüsnini tezyîn eyledi

Gûyiyâ i'rab kondı sûre-i Nûr üstine

Vusûlî, G. 162/3

Sevgili bütün vasıflarıyla ilahi bir varlıktır. Yanağı kutsallığı ve değerli olması sebebiyle kible, kaşları yönelinen yer olan mihrab, sureti kutsal kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, hattı ise Kur'ân-ı Kerîm'in i'râblarıdır:

Kıbledür yüzün nigârâ kaşlarun mihrâblar

Sûretün Mushaf velî müşkîn hatun i'râblar

Nesîmî, G. 90/1

Sevgilinin güzelliği ayet gibi kesin hüküm taşır. Güzellik bir ayete, ayva tüyleri ayetin i'râbına, ben de noktaya teşbih edilir. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamış olan zahidler güzellik ayetini âşıklar gibi okuyamaz. Ârif olan hüsnünün safhasında hat koymamalıdır. Çünkü müsta'id olan kitabının i'râbını komaz.¹⁴⁷

Âyet-i hüsnünü zâhid okuyamaz gerçi kim

Hatt u hal eksük komamış nokta vü i'râbdan

Necâtî, G. 383/2

'Ârif isen safhasında hüsnünün hat koma kim

Müsta'id olan kitâbının komaz i'râbını

Necâtî, G. 632/3

---

¹⁴⁷ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 83.

Peygamber nuru gibi olan yanak ayete, ayva tüyleri ayetin üzerindeki i‘râblara, benler de peygamber nurunu görmek ve o şerefe nail olmak için toplanmış kimselere benzetilir:

‘Ârızun âyet-i lutf u hatun i‘râb gibi

Yanağın nûr-ı Nebî benlerün ashab gibi

Necâtî, G. 614/1

Ayva tüyleri âşıkların durumunu bildiren bir belgedir. Bazen de güzellik ayetinin açıklayıcısı olur ve haşiyeye tasvir edilir. Bu durumda benler de yazıların noktasına benzetilir:

Yazarken hâşiye âyât-ı hüsnünden hat-ı müşğîn

Komışsun noktasın hâlünden agzunda kemân itmiş

Âşık Çelebî, G. 112/2

1.1.39.18. Hâşiye

“Bir kitabın metninin kenar kısımlarına veya alt ve üst boşluklara yazılan not, dipnot; bir metni şerh veya izah etme”¹⁴⁸ manasına gelen kelime hâşiyedir. Yanağın kitap ve Mushaf olarak tasviri ayva tüyelerinin yazının açıklayıcı bir unsur olması yönüyle haşiyeye teşbihini doğurmuştur. Eğer muanber hat sevgilinin yanağına hâşiye yazmazsa güzellik ayetinin şerhini yapmak zor olur. Beyitte güzellik ayete, ayva tüyler de ayetin açıklaması ve şerhini yapmak için yazılmış haşiyeye benzetilir:

Yazmayınca hâşiye hatt-ı mu‘anber haddüne

Müşkil olur âyet-i hüsnünü tefsîr eyler

Necâtî, G. 312/5

---

¹⁴⁸ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 594.

Güzellik bir kitaba, ayva tüyleri güzellik kitabının şerhini yapmak için kitabın kenarlarına gubârî hat ile yazılan ve yanağı süsleyen haşiyeye teşbih olunur. Hat haşiyeye yazmazsa akıl güzelliği idrak edemez:

İdrâk-ı ‘akl irişmeye şerh-i cemâlüne
Hat yazmaz ise hâşiyeye hüsünün kitâbuna

Necâtî, G. 480/8

Hoş yaraşmış çevresinde haddünün hatt-ı gubâr
Hâşiyeye hüsünün kitâbın ey püser zeyn eylemiş

Necâtî, G. 252/2

1.1.39.19. Harf

Harf, sözcükleri meydana getiren, yazının teşekkülünde kullanılan en küçük unsurdur. Bu sebeple harf ile hat arasında ilgi kurulmuştur. “Harf atmak” tabiri “tanımadığı bir kadına uygunsuz sözler söyleyerek yaklaştırmaya çalışmak”¹⁴⁹ anlamındadır. “Ey gönül alan sevgili, hattın hokka gibi olan dudağının kenaresine yazıldığından beri yâkuta harf atar” tabiriyle ayva tüyelerinin yazısının güzellik bakımından Yâkût’un¹⁵⁰ yazısına yaklaştığı ifade edilmeye çalışılmış; yâkut sözcüğü hem dudağa benzetilen olarak hem de Yâkut-ı Mustâ’sımî’nin hattı anlamında kullanılmak suretiyle hat harfe teşbih edilmiştir:

Derc olalı kenâresine dürc-i la‘linün
Yâkuta harf atar senün ey dil-rübâ hatun

Necâtî, G. 283/3

¹⁴⁹ TDK Türkçe Sözlük, s. 1049.

¹⁵⁰ Sonuncu Abbasi halifesi Mustâ’sımî’nin kâtibi olan Yâkût Amasya’da doğmuş bir Türk’tür. Çalışmaları ile Abbasi sarayına kadar yükselmiş kıymetli bir hattattır. Yâkût Mustâ’sımî’nin elinde nesih yazısı esas karakterini, öz yapısını bulmuştur. Klasik bir sanata yükselmiş olan sülüs celif yazının esası olmuş, celif yazıda Yâkût ile ilk şeklini almıştır. Yâkût “aklam-ı sitte” denilen altı çeşit yazının bütün kaide ve özelliklerini ortaya koyarak Türk yazı sanatının sağlam temellerini atmıştır. (Bkz. Osmanlı Süsleme Sanatı).

“Hurûflikte, Kelâm şeklinde tecelli eden Tanrı'nın harflerle ortaya çıktığına inanılır. Harf ile ilgili nazariyeler sonsuzdur. İnsan vücudundaki bütün hatları ve uzuvları birer harfe benzetirler. Böylece insan vücudu ve kâinatı harf ile izah ederler.”¹⁵¹ Ben, ayva tüyleri ve saçın ihtiva ettiği asıl anlamı herkesin göremeyeceği, onu ancak görüş ehlinin idrak edebileceği ifadesiyle her bir uzuv harfe teşbih edilir:

Hâl u hatunla zülfünü her göz haçan görür

Ol nokta harfi bilmege ehl-i basar gerek

Nesîmî, G. 221/5

1.1.39.20. Şerh

Dudağının üzerindeki ayva tüyleri güzellik metninin şerhidir. Yanağının üzerindeki ben arız kelimesinin noktasıdır:

Şerhidür metn-i cemâlün [lebün] üstindeki hat

‘Ârızuñ noktasıdur ‘ârızuñ üstindeki hâl

Selîkî, G. 38/2

Kaf, “Osmanlı alfabesinin yirmi dördüncü harfi olup “ebced” hesabına göre yüz sayısının karşılığıdır.”¹⁵² İnsan yüzünün Allah'ın aynası olması inancından hareketle ve kaf sözcüğünün yüz sayısı anlamları sebebiyle yüz Kur‘ân'a, ayva tüyleri de hattın yazı anlamı ilgisiyle Kur‘ân'ın şerhine teşbih edilir:

Hatt u hâlün ne bilür vâ‘ızı bîhûde-sühan

Men anun şerhine gör kâf ile Kur‘ân dimişem

Nesîmî, G. 284/6

¹⁵¹ İskender Pala, a. g. e., s. 215.

¹⁵² Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 479.

Sevgilinin kirpikleri kalem, ayva tüyleri ise âşîğın dert ve gamının sarı yanak üzerine kırmızı gözyaşı mürekkebi ile yazılan şerhidir:

Hatın devrinde eşk-i âl ile derd ü gamım şerhin

Dem olmaz kim ruh-i zerd üzre müjgânım rakem kılmaz

Fuzûlî, G. 111/6

1.1.39.21. Şârih

Şarih, “bir kitabı şerheden, bir kitaba açıklama yazan kimsedir.”¹⁵³ Hat sözcüğünün yazı anlamı dolayısıyla ayva tüyleri bazı şeylerin gizli işareti, açıklayıcısı ve yazıcısı olarak zikredilir ve şarihe teşbih edilir:

Ey hat seninle hüsn-i rûh-ı leb güşâdedir

Sen şârih-i kitâb-ı Gül ü Mül müsün nesin

Nâilî, G. 74/5

1.1.39.22. Şair

Ayva tüyleri yanağın vasfını yazmaya soyunan bir şaire benzetilir fakat bu şair gülistanı doğru dürüst tanımamaktadır. Zira yeni ortaya çıkmıştır:

Hatt-ı nev-res itmek ister ‘ârızun vasfin tamâm

Kasd ider şâ’irlige bilmez gülistânı dürüst

Nev’î, G. 26/2

1.1.39.23. Bâb (Bölüm)

Gülistân kelimesinin tevriyeli kullanıldığı bu beyitte Şeyh Sadî-i Şirazî’nin aynı adı taşıyan ahlakî, didaktik eseri de kastedilir. Gülistân’ın güzelliği nasıl bölüm bölüm olduğundan kaynaklanıyorsa sevgilinin yanağı da üzerinde bulunan ayva tüyleri ve benler ile güzellik kazanmaktadır. Şeyh Sadî-i Şirazî’nin Gülistân adlı eseri sekiz

¹⁵³ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 978.

bölümden (bab) oluşmaktadır. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyler ve benler de Gülistân'ın bölüm başlıklarına (bab) benzetilmiştir:

Hatt ü hâl ile bulur ‘Avnî ruh-i yâr şeref

Bâblarla nitekim buldı Gülistân revnak

‘Avnî, G. 36/7

1.1.39.24. Bedî

“Hem yazı hem de belagat terimlerini çağrıştıracak şekilde ayva tüyleri bedî kelimesiyle zikredilir.”¹⁵⁴ Aynı zamanda kelime “eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir şeyi icat eden”¹⁵⁵ anlamlarını da çağrıştıracak şekilde kullanılır:

Bedî hatuñı görelî hîç ma'nî yöni

Bulınmadı kim anuñ ‘özrine beyâna girür

Kadı Burhaneddin, G. 873/4

1.1.39.25. Kenâr (Der-Kenâr)

Kenâr “çerçeve, bir nesnenin etrafında bulunan çizgi kitap veya mektubun kenarına yazılan şey, haşiye, hamîş anlamlarındadır.”¹⁵⁶ Divan şiirinde yüz kitaba benzetilir. Kitabın sayfaları cetvellerle, çizgilerle bölünür. Kitabın sayfası dışında kalan kenarlarda açıklamalar bulunur. Ayva tüyleri de yanak kitabının köşesindeki kenarlara teşbih edilir. Ayva tüylerinin kenâra teşbihi, kenarların yazılması ve yazının siyah rengi münasebetiyledir.

Ayva tüyleri yanağın, çenenin ve dudağın kenarlarında yer alır. Yanağın üzerine yazı yazılacak bir unsur olarak düşünülmesi ve hattın taşıdığı yazı, çizgi anlamları dolayısıyla da kenar olarak tasvir edilir. Bu ilgi içerisinde güzellik bir

¹⁵⁴ Kürşat Şamil Şahin, a. g. e., s.397.

¹⁵⁵ Ferit Devellioğlu, a .g. e., s. 77.

¹⁵⁶ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 881.

kitap, ayva tüyler de sevgilinin boyu ve belinin vasıflarını yazmak için kenara düşülmüş notlardır:

Hattuñ kitâb-ı hüsnuñ itmiş yazup muhaşşâ

Vasf-ı kad ü miyânuñ ammâ kenâra düşmiş

Nev'i, G. 204/2

Hat şairin metninin satırlarına sığmayan gazeller gibidir. Bu sebeple sevgilinin yanak satırlarının köşelerine yazılmış der-kenârlara teşbih edilir. Hattın yazı anlamı bu teşbihin sebebidir:

Sutûr-ı metne sığışmaz gazellerün Nâbî

Misâl-i hatt-ı bütân der-kenâr olur giderek

Nâbî, G. 407/5

Hat sözcüğünün ayva tüyleri ve yazı anlamında tevriyeli kullanıldığı şu beyitte hattın gelmesi sevgilinin yaşlılığının habercisi olarak zikredilmiştir. Ayva tüyelerinin gelmesiyle nasıl ki âşığa ihtiyar aşkı düşüyorsa yazı ile de güzellik nüshasına güzel kenar düşülecektir:

Hatun da gelse bize 'aşkı ihtiyâr düşer

Hatunla nüsha-ı hüsne güzel kenâr düşer

Sâbit, G. 94/1

1.1.39.26. Ferd

Ferd tek yazılmış müstakil beyit anlamındadır. "Eskiden yaptırılan mimarî eserlerin üstüne manzum bir parça yazılırdı, bu sebeple sevgilinin dudağı çeşmeye üstündeki ayva tüyleri de 'ferd'e veya Hızr eliyle yazılmış 'ferd'e teşbih olunmuştur."¹⁵⁷

¹⁵⁷ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 158.

Lebün hattı mıdur yâ Hızr eliyle

Yazılmış çeşme-sâr üstine bir ferd

Necâfî, G. 46/4

Gûyiyâ cânâ senün ser-çeşme-i cândur lebün

Geldi hat-ı müşg-bârun yazdı bir ferd üstine

Necâfî, G. 490/5

1.1.39.27. Arz-ı Hâl

Osmanlı Devleti'nde padişahın huzuruna çıkmak için arz-ı hal edilir, bu durum yazılı ya da sözlü olarak bildirilirdi. Sevgilinin sultana, güzelliğın ise divana teşbih edildiğı bir beyitte ayva tüyleri hattın yazı anlamı ilgisiyle arz-ı hâl olarak tasavvur edilmiştir. Hattın divana çıkması yetiştirdiğı askerin vergisini almak içindir, zira beyitte ayva tüyelerinin bir başka teşbih içinde askere benzetilmesi söz konusudur. “İki yüz” tabiri de hem sayı hem de yanağın iki yüzden müteşekkil olması yönüyle ilgili olarak kullanılmıştır:

Bac-ı sipâhden iki yüz akçe almağa

Dîvân-ı hüsne çıkdı virüp ‘arz-ı hâl hat

Sâbit, G. 181/3

1.1.39.28. Çizgi

Ayva tüyelerinin çizgiye teşbihi hattın ifade ettiğı anlamlar dolayısıyladır. “Hat çekmek” sınırlarını belirlemek, çevrelemek, sarmak anlamlarına gelir. Ayva tüyleri de yuvarlak yanağı çevirdiğı için bu tabirle ifade edilir. Eskiden sayfaların kenarına çizgi ile hat çekilir, bu çizginin etrafı süslerle bezenir ve yazı o çerçevenin içine yazılırdı. Bu ilgi ile güzellik bir deftere, ayva tüyleri ise çizgiye benzetilir:

Defter-i hüsnünü tezyîn itmeğe hat çekdiler

Yâ hatun yanlış diye dırnakla itdiler nişân

Necâtî, G. 431/9

Eskiden kitapların ve sayfaların kenarlarına hat çekilir ve yazı bu çerçeve içine yazılmış. Yanak bir sayfaya benzetildiğinde ayva tüyleri o sayfayı çevreleyen çizgiye benzetilir:

Yazuk degül mi safha-i ruhsâra hat çeküp

Can mülkini ayakladasın gam çerisine

Necâtî, G. 496/2

1.1.39.29. Sünbül Kasidesi

Ayva tüyelerinin sünbül kasidesi olarak anılması yüzdeki tüylerin şekil ve renk itibariyle sünbüle benzetilmesi aynı zamanda “hat” kelimesinin yazı anlamı vasıtasıyla kasideyle olan ilgisindedir. Sevgilinin yanağında görünen siyahlıklar hat değildir. Onlar kırmızı bir kâğıt üstüne yazılmış sünbül kasidesidir:

Hat sanmanız ruhundaki yazmış debîr-i sun‘

Bir al kağıd üstüne sünbül kasîdesin

Şeyh Gâlib, G. 196/1

1.1.39.30. Selâm

Yanak bir mektup sayfası, çenenin ve yanağın kenarında yer edinmiş olan ayva tüyleri ise âşığın sevgiliye yazdığı selam ifadeleridir:

Hatt-ı zenâh kenâre-i hatt-ı ‘izârda

Gûyâ ki bir selâm yazılmış kenârda

Nâbî, G. 700/1

1.1.39.31. Itıknâme

“Bir kulun azadı veya bir kaza fiilinin ifası için yazılı emir veya ferman verilirdi.”¹⁵⁸ Bu ilgiyle ayva tüyleri, hattın yazı anlamı içerisinde, âşığı azad eden itıknâmeye teşbih edilir:

Âzâd olur hat ile kul olan Necâfî'yi

Âzâde yürür iken ider mübtelâ hatun

Necâfî, G. 283/7

1.1.40. Havâric

“Mezhep tarihçilerince en çok kabul gören yoruma göre mezhep üyeleri, ümmetin başındaki hak imam olan Hz. Ali'ye karşı çıkararak itâattan ayrıldıkları için Havâric (Hâriciler) olarak anılmış, mezheplerine de Hâricilik adı verilmiştir. Kendi ifadelerine göre ise Allah yolunda huruc etmelerinden dolayı hâricîler adını almışlardır. Hâricîler iman sorununa yanlış bir usulle yaklaşarak bu konuda kimlerin kâfir olduğunu tartıştılar. Hakem olayında hakemlik yapanları ve taraflarını kâfir ilan ettiler. Cemel Vak'ası'na karışanları ve taraftarlarını lânetlediler. Büyük günâhlar işleyen (mürtekîbü'l-kebâir) herkesi kâfir ilân ettiler. Kur'ân'ı mızraklarının ucuna takarak Hz. Ali ve ordusunu kitabın hükmüne çağırılar, bunu düpedüz yenilgiden kurtulmak amacıyla bir hile olarak yapmışlardı ve ilk başta buna aldanarak savaşı durdurması ve isteklerini kabul etmesi için Hz. Ali'yi zorlayanlar, hattâ tehdit edenler, sonradan hurûc edenlerle aynı insanlardı. Savaşı kendileri durdurmuş, Hz. Ali adına, onun hiç istemediği bir kişiyi hakem atamışlar, sonra da bütün bunlardan dolayı Hz. Ali ve ona uyanları kâfir ilân ederek ayrılmışlardı. Bu durum, en bağınaz düşmanlarınca bile teslim edilen doğruluk ve samimiyetleri konusunda şüphe uyandırdıktan başka, hareketin kökeninde sadece inanç farkının yatmadığını da düşündürmektedir.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s. 156.

¹⁵⁹ Ahmed Özalp, **Hâricilik**, <http://www.alim.gen.tr/haber/haricilik> (erişim tarihi: 21.05.2014).

Ayva tüyler sevgilinin yüzünü ele geçirmesi ve  şıĝın gönlünde oluŐturduĝu haller dolayısıyla asi ve zorba anlamında hav rice teşbih edilir ve bu durum Hakemeyn Vak‘a’sı ile ilişkilendirilir:

Geçirdi t g-i nazardan havâric-i hattı

Misâl-i vak‘a-i Sıffın Haydar-ı nigehi 

Şeyh Gâlib, G. 206/5

1.1.41. Hâzin (Muhafız), Rıdvân

Sevgili g zelliĝi ve üstün vasıflarıyla bir cennet varlıĝı olarak düşünülür. Yanak ve ayva tüyleri birlikte oluŐturduĝu izlenim dolayısıyla cennet ve onun muhafızına benzetilir. Yüz kutsal olması ve g zelliĝi yönüyle cennete, hat da cennetin kapısındaki muhafıza teşbih edilir:

Hat ile ‘ rızuna h zin-i cennet-i na‘ m

Huld-ı Firdevs-i ber n ravza-i Rıdvân dediler

Nesîmî, G. 86/3

Yüz cennete benzetildiĝinde ayva tüyleri cennetin kapıcısı olan Rıdvân’a, dudak cennetteki bir çeŐmenin adı olan selsebile, göz yuvarlaklıĝı sebebiyle ayın dolunay haline, kaşlar ise hilale (yarım aya) teşbih edilir:

 y yüzi cennet hatı rıdv n dudaĝı selseb l

L -mek n bedr   hil lid r g z nle kaŐınız

Nesîmî, G. 183/3

1.1.42. Helva Gecesi

Osmanlı sosyal hayatı tüm yönleriyle divan Şiirinde karŐılıĝını bulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Nedîm’in yaşadığı Sultan III. Ahmet devrinin sadrazamı İbrahim Paşa’nın eĝlence amaçlı tertip ettiĝi helva geceleridir. Ayva tüyleri siyah rengi ve etrafında yer alan tatlı dudak ile birlikte deĝerlendirilmesi sebebiyle helva gecelerine benzetilmiştir:

Hatun gelicek ‘âşıkuna bûse mukarrer

Helvâ gicesidür hatun ey leşker-i sükker

Nedîm, K. 33/13

1.1.43. Hızır

Ayva tüylerinin Hızır olarak tasvir edilmesinde yanağın su olarak hayal edilmesi, ayva tüylerinin yanak üzerinde yer alması ve yeşil renk münasebeti etkili olmuştur. Dudağın Âb-ı Hayât olarak telakki edilmesi ve Hızır’ın bu su ile ilgili kıssası da bir diğer nedendir. “Hızır, rivayete göre câvîdânî hayata mazhar bir nebîdir. Bunalan hûlus erbabının imdadına yetişir. Hızır Âb-ı Hayât’ı içtiği, İskender’e bu suyu bulmak için rehberlik ettiği cihetle edebiyatta yardımcı, hayra rehber, ebedî hayata mazhar gibi manalarda kullanılmıştır.”¹⁶⁰

Hızır’ın “darda kalanların imdadına yetişmesi inancı, hayli yaygın olup “Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek” vs. kalıplaşmış sözlerde yaşar. Kelime olarak “yeşillik, yeşerme, tazelik gibi anlamları olan Hızır, onun gezdiği yerlerin yeşerdiği inancını doğurmuştur. Sevgilinin ayva tüyleri klişeleşmiş olarak Hızır’a benzer.”¹⁶¹

Âşıkların sinesinde onulmaz yaralar açan ve onların kanlı gözyaşı dökmesine sebep olan dudağı kırmızı rengi bakımından cellata benzetilir ve dudagın doğal rengi bu sebebe bağlanır. Artık bu durum sevgili için alışkanlık olmuştur. Fakat dudak aynı zamanda âşığa can bağışlayan Âb-ı Hayât’tır. Dudak Âb-ı Hayât olunca yanaktaki misk kokulu ayva tüyler de, yeşil rengi münasebetiyle, darda kalan âşıklara yardım eden Hızır olarak tasavvur edilir ki Hızır’ın bir diğer manası da yeşilliktir. Bu âşıklar için kurtuluş müjdesidir. “Hatt-ı müşgînin erişmesi” ifadesiyle hem “yeşermek” hem de “yetişmek” anlamı kastedilir:

Leblerin kan içmegi âyin edinmişdi velî

Hatt-ı müşgînin erişdi oldu ‘uşşâka mu‘în

¹⁶⁰ Ahmet Talat Onay, *a. g. e.*, s. 268.

¹⁶¹ İskender Pala, *a. g. e.*, s. 204-205.

Hayâlî, K.23-14

Yanağın hattı hem yeşil rengi hem de kıssaya telmih yoluyla Hızır'a teşbih edilir. Aşk denizine düşüp gönülleri sevgilinin saçının girdabında sürüklenen âşıkların kurtuluşu hattın gelmesine bağlıdır:

Hızır irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs

Bahr-ı 'aşk içre düşenler nâfenün gird-âbına

Ş. Yahyâ, G. 375/3

Saç ve ayva tüyler âşığın gönlünü yaralayan unsurlardır ama şair her ikisine de sahip olmayı ister. Ayva tüyelerinin tevriyeli kullanımıyla Hızır'a teşbihi dolayısıyla âşık, ayva tüyleri ile gönlünün uyuşması halinde saçın cevrenden sakınmayacağını söyler ve saçı ejderhaya teşbih eder. Dost Hızır olunca korku ve endişeye yer kalmayacaktır. Saçın ejderhaya teşbihi de yanak hazinesini koruması dolayısıyladır:

Hat muvâfik olsa dille zülfden etmem hazer

Hızır olursa ger refikim ejdehâdan kim kaçır

Fehîm-i Kadîm, G. 46/2

“Halk inanışa göre Hızır'ın yeşil elbiselerle su üzerinde dolaştığı ve darda kalanlara yardım ettiğine inanılır.”¹⁶² Sevgilinin yanağı temizliği ve duruluğu yönüyle su olarak düşünüldüğünde ayva tüyler su üzerinde yürüyen Hızır'a benzetilir:

Kand mi la'lün veyâhud çeşme-i âb-ı hayât

Hızır mı hattun veyâhud âb üstinde nebât

Emrî, G. 60/1

---

¹⁶² Kürşat Şamil Şahin, a. g. e., s. 397.

Ayva tüyleri gelmemiş sevgili çocuktur, aşktan ve âşıktan bihaberdir. Âşığa cevri ü cefası sonsuzdur. Fakat ne zaman ki hattı belirir, sevgili olgunlaşır; âşıkların da imdadına koşar. Hızır gibi olan hat sevgiliye bir nevi babalık edip yol gösterir:

Vâdî-i tıflâne-i cevri ü cefâdan geçmedük

İtmeyince Hızır-ı hatt-ı sebz babaluk sana

Agâh, G. 9/3

Sevgilinin dudağı etrafındaki ayva tüylerini seyr edenler Hz. İsa ile Hızır'ın dost olduğunu söyler. Dudağın âşıklara can bağışlaması ile Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi ilişkilendirilir. Bu durumda dudak Âb-ı Hayât, ayva tüyleri ise Âb-ı Hayât üzerindeki Hızır'a teşbih edilir:

Seyr iden gerd-i lebünde hat-ı nev-hîzinidir

‘İsî-i la‘li yine Hızır ile dem-sâz ancak

Neşâtî, G. 69/2

Sevgili ayva tüylerini ne kadar kesse de yine çıkacaktır. Çünkü onlar can bağışlayıcı dudaktan Âb-ı Hayât içmişlerdir ve bu yönüyle de Âb-ı Hayât'ı içen ve ölümsüzlüğe kavuşan Hızır'a benzer:

Her ne denlü başını kessen yine bulur hayât

Âb-ı Hayât içdi la‘lünden meger ey yâr hat

Vusulî, G. 91/3

Âb-ı Hayvân olarak tasvir edilen dudak etrafında yer alan ayva tüyleri sebze sözcüğünün yeşillik anlamı dolayısıyla sebzeyle teşbih edilir hatta hayal daha da ileri götürülerek Hızır'ın ayva tüyelerine övgüler yağdırdığı ifade edilir:

Hızır hatun sebzesine sıdk ile kılup senâ

Cân ile ider lebüne âb-ı hayvân âferin

Ahmedî, G. 476/2

“Ey Vusûlî, o Hızır gibi ayva tüyleri olan sevgilinin dudaklarının kadehine yol bulduğumdan beri bengi su sanki elimde kadehimdir” tabiri ile dudaklar kırmızı rengi sebebiyle kadehe, ayva tüyler de Hızır’ın ölümsüzlük suyu ile olan ilişkisi ve dudağın Âb-ı Hayât olması vasfı ile Hızır’a benzetilir ve kadehin içindeki şarap olarak düşünülür:

Bulaldan dest-res ol Hızır-hattun câm-ı la‘line

Vusûlî elde san ser-çeşme-i hayvân ayağumdur

Vusûlî, G. 48/5

Dudak kenarında beliren yeşil tüyler ölümsüzlük suyu üzerine gelmiş Hızır’a benzer:

Hat belürmiş lâ‘l-i nâbun çevresinde dostum

Çıka gelmiş gûyiyâ Hızır âb-ı hayvân üstine

Necâtî, G. 535/6

“Ayva tüyleri Hızır, ağız Meryem, söz İsa, dudak Yahya, kendi Yusuf, göz de Musa’dır. Ayva tüyelerinin Hızır peygambere benzetilmesi aynı zamanda Hızır’ın yeşillik ve tazelik manalarına gelmesiyle alakalıdır. Ağızın Meryem olması, ağzın söz doğurması dolayısıyladır. Nitekim Meryem de İsa’yı doğurmuştur. Sözün İsa olması, İsa’nın mucizesi olan ölüleri diriltmesi; dudağın Yahya olması da dudağın Âb-ı Hayât telakki edilmesi cihetiyledir zira Âb-ı Hayât’ın diriltici vasfı vardır. Yahya’nın manası da yaşayan demektir. Yusuf ise güzelliği ile meşhurdur, bu yüzden şair sevgilisini Yusuf’a benzetiyor. Musa’nın bir manası da usturadır. Hz. Musa’nın celalli bir peygamber olması ile gözün öldürücü vasfı arasında münasebet kurulmuş ve bu yüzden göz Musa’ya benzetilmiştir. Hülasa şair, bütün benzetmeleri söyledikten sonra “İşte Adem ile Havva’dan böyle hususiyetleri olan bir güzel dünyaya gelmiştir” demek istiyor.”¹⁶³

Hatı Hızır, ağızı Meryem, sözi İsa, lebi Yahya

¹⁶³ Ali Alpaslan, a. g. e., s. 223-224.

Özi Yûsuf, gözi Mûsâ, zihî Âdem, zi Havvâ'dur

Kadı Burhaneddin, G. 77(16)/5

Hızır'ın Âb-ı Hayât'ı aramak için Zulûmât ülkesine gitmesi ile hat ilişkilendirilir ve ayva tüyleri yeşillik anlamı dolayısıyla Hızır'a teşbih edilir. Âb-ı Hayât Zulûmât ülkesindedir, bu sebeple de ayva tüyleri karalığı ile zulmete teşbih edilir. Zira dudak ayva tüyleri arasındadır:

Hat-ı lebinde değül hâl-ı sebz şevk ile tekrar

Ümîd-i âb-ı hayât ile Hızır zulmete düşmüş

Neşâtî, G. 58/2

Ölüleri diriltme mucizesi gösteren İsa'nın can vericilik bakımından sevgilinin dudakları ile yarışamayacağı söylenirken, Hızır'ın İskender-i Zülkarneyn ile Âb-ı Hayât'ı aramaya çıkışlarına ve Hızır'ın sonsuzluğa kavuşup İskender'in mahrum kalışına telmih vardır:

Sanma bahs içre mesîhâ lebûñe söz yetürür

Hızır-ı hattun suya eltür anı susuz getürür

Hecrî, G. 23/1

Al yanak üzerindeki ayva tüyler lale bahçesine yolu düşmüş bir hızırdır. Bu teşbihte Hızır'ın yeşillik, yeşerme, tazelik anlamları etkilidir:

Ruhsâr-ı âlüñ üzre gûyâ o hatt-ı sebzün

Hızır'uñ yolu giderken bir lâle-zâra düşmüş

Nev'î, G. 204/3

İskender ile Hızır, Âb-ı Hayât'ı aramaya çıkmaları ilgisiyle bir arada kullanılırlar. Dudak Âb-ı Hayvân'a teşbih edildiğinde ayva tüyleri de yeşillik, tazelik ilgisiyle Hızır'a benzetilir. İskender Hızır ile olan ilgisinin yanında değerli bir tarihi şahsiyet olması yönüyle zikredilmiştir:

Ey Sikender-kadr hatt-ı Hızırınun

Âb-ı hayvânı degül mi leblerün

Necâfî, G. 301/5

1.1.44. Hicâb, Perde (Perdedâr, Perde-keş, Perde-pûş), Pûşîde, Setire

Divan edebiyatında Osmanlı toplum yaşayışının izdüşümlerini de görmek mümkündür. Halktan kopuk bir edebiyat olarak nitelendirilmesine rağmen divan edebiyatında toplumda var olan her türlü gelenek, görenek, yaşayış, inanç ve kabuller edebi eserlerde yansımaları bulmuştur. Bu gerçekten hareketle şairler şiirlerinde bunlara değinmiş; bunlar üzerinden duygu düşünce ve hayal dünyalarını resmetmişlerdir. Osmanlı toplumunda kadının yüzünü erkeğin görmesinin haram, aynı zamanda yasak olması inancından hareketle ayva tüyleri yanağı kapatan, kimi zaman sevgiliyi güzelleştiren kimi zaman istenilmeyen bir unsur olarak zikredilmiş; bu münasebetle de çeşitli benzetmeler içerisinde şiirlere yansımıştır.

Hicâb sözlük anlamı olarak “utanma, sıkılma perde”¹⁶⁴ manalarını ihtiva etmektedir. Bu sözcük beyitlerde her iki anlama gelecek şekilde tevriyeli kullanımıyla ayva tüyelerine benzetilen olabilmıştır.

Ayva tüyelerinin hat-âver olarak tasviri daha çok onun istenilmediği ve güzelliği bozucu bir unsur olarak düşünüldüğü zamanlarda mevcuttur. Sevgili, ayva tüyelerinin çıkmasından memnun değildir ve cemalini arz etmekten sakınmaktadır. Çünkü ayva tüyleri hem onun güzelliğini kapatan bir örtü hem de utanç sebebidir. “Hicâbı var” tabiri ile aynı zamanda kadınların yüzünün peçe ile kapatılması geleneği de kastedilmiştir:

Yârın hat-âver olduğuna pîç ü tâbı var

‘Arz-ı cemâlden kaçır oldu hicâbı var

Nâbî, G. 76/1

Sevgilinin güzel yüzünün aşkı, âşığın gönlünde yer edinmiş olan hattının gamını ortan kaldırır; ayva tüyelerinin karanlık örtüsünü yanağın ateşi ve nuru yok

¹⁶⁴ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 366.

eder. Hattın siyahlığı ve yanağı kapatma ilgisiyle zulmet örtüsüne teşbih edildiği bu beyitte yanağın vasfının daha ağır basması söz konusu edilir:

Dilden giderdi hattı gamın ‘aşk-ı hüsn-i yâr

Def itdi nâr u nûr hicâbını zulmetün

Bâkî, G. 280/5

Perde-dâr “perdeci, büyük bir kimsenin kapısında bekleyen ve perdeyi kaldıran kapıcı, hacib” anlamına gelir.”¹⁶⁵ Divan şiirinde çeşitli vasıtalarla zikrolunan ayna bu kez güzelliğe benzetilen olarak kullanılmıştır. Ayva tüyleri güzellik aynasına perdedâr olarak sevgilinin güzelliğini kapattığından beri âşığa ettiği zulm ve cefadan pişmanlık duymaktadır:

Etdiği zulm [u] cefâya nâdim olmuş şübhe yok

Mir’at-ı hüsnünde perdedârı oldukda hat

M. Rıfkî, G. 52/3

Kapının açılması ile yanağın ayva tüyelerinden temizlenerek açılması ilişkilendirilir. Ayva tüyleri âşıkların tek ümit bağladıkları yer olan yanağı kaplayıp güzelliği kapattığından beri âşıklar o kapının açılması için feryat etmektedirler. Çünkü âşıkların tek ümidi ve kurtuluşu yanaktır. Bu durum tasavvufî ilgiler içerisinde vahdete ulaşmak anlayışını çağrıştırmaktadır. Zira tasavvufta yanak vahdet hat ise kesreti temsil etmektedir:

Hattı olmuş turalım perde-keş-i rûy-ı ümîd

Feth-i bâb etmededir çâk-i giribânı henüz

Nâbî, G. 275/3

Bir beyitte ayva tüyler hattın yazı anlamı dolayısıyla kalemkârî tarafından yanağa çekilmiş pir perdeye teşbih edilir ve sevgilinin güzelliğinin perde arkasında

---

¹⁶⁵ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 1352.

uykuya daldığı tasviri yapılır ve güzelliğin artık görünmediği hissettirilir. “Çekmek” sözcüğü hem bir şeyi örtmek hem de hattın yazı, çizgi anlamı içerisinde çizgi çekmek manasında kullanılır:

Çekip ‘izârına bir perde-i kalemkârî

Gunûde oldu pes-i perdede terâvet-i hüsn

Nâbî, G. 544/6

“Hârim bir evin yabancılara saklı bölümüdür.”¹⁶⁶ Gelin odası da mahrem bir yer olduğu için girilmesi hoş karşılanmaz. Bu sebeple güzellik gelin odasına, sevgilinin anber kokulu ve siyah ayva tüyleri de gelin odasını gizleyen perdeye benzetilmiştir. Bu ifadede de Osmanlı toplumunda yanağın mahrem olması inancı sebebiyle örtülmesi etkilidir:

Nev-hatt-ı ‘anberîni olup haclegâhı hüsn

Virmez harîm-i hüsnine yol perde gösterür

Sâbit, G. 104/2

Yanak gizlenmesi sebebiyle gizli bir iş yapıyormuş gibi vasıflandırılır ve ona seslenilerek perde altında yaptığı işlerden utanıp utanmadığı sorulur ki aslında kastedilen hattın belirmesi ve yanağı kapatmasıyla âşığa çektirdiği ıstırap, gam ve derttir:

Perde-pûş oldukda hat ruhsârına fikr et hele

Ettiğin işlerden ey meh-rû hicâb etmez misin

Nedîm, G. 73/3

“Kur‘ân-ı Kerîm’de Allah’ın İbrahim’e Kâbe’nin yerini gösterdiği, Beytullah’ı oğlu İsmail ile beraber inşa ettikleri orada İbrahim’in makamının

---

¹⁶⁶ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 586.

bulunduğu bildirilir.”¹⁶⁷ Bu sebeble sevgili ile Hz. İbrahim ilişkilendirilir. Yanak âşıkların yöneldiği yer olarak kutsal sayılır ve Kâbe’ye teşbih edilir. Ayva tüyleri ve saç da yanağı örtmesi vasfı ile pûşîde olarak nitelendirilir ve Kâbe’nin örtüsüne benzetilir. Zira Kâbe’nin örtüsü de siyahtır:

Gûş eyledikde nâminin İbrahim olduğun

Pûşîde kıldı Kâ‘be-i uşşâkı zülf-i hat

Nedîm, G. 55/17

Yüzün parlak, aydınlık ve nurlu olması sebebiyle muma teşbih edildiği beyitte ayva tüyleri yanak üzerine çekilmiş misk kokulu ve siyah perdeye teşbih edilir. Ayva tüyleri yanağa perde çektiğinden beri rüzgâr sevgilinin yüzünün güzelliğini seyretmek için yol bulamamaktadır. Çünkü o yolları hat tutmuştur:

Şem‘-i ruhsârına hat perde-i müşkîn çekeli

Etmeğe seyr-i cemâlin bulamaz râh nesîm

Fehîm-i Kadîm, G. 214/2

Şem ü pervane mazmunundan hareketle güzellik ve yanak muma(sevgili), ben yuvarlak şekli ve yanak etrafındaki görüntüsüyle mum etrafında dönen pervaneye(âşık), ayva tüyleri de gül renkli yanağın kapısındaki perde-dâra teşbih edilir. Çünkü ayva tüyleri kapıyı açıp müsaade etmedikçe âşıklar sevgilinin yanağını göremez:

Yakışdı hüsni şem‘ine pervâne oldu hâl

Yazıldı gül yanaklarına perde-dâr hat

Necâtî, G. 258/4

Ayva tüyleri sevgilinin yanağını gizleyen bir örtü, âşıkları sevgilinin yanağının güzelliğinden mahrum bıraktığı için görünmez bir belâdır:

---

¹⁶⁷ Zülfî Güler, **a. g. e.**, s. 57.

Hatt-ı ruhun ki dahı hicâb-ı hafâdadur

‘Aşk ehlinün efendi görünmez belâsıdur

Bâkî, G. 80/3

Ayva tüyler örtme özelliği ve sevgiliyi güzelleştirici bir unsur olarak câmeye benzetilir. Kıl-tüy olması özelliği ve yanağı giydirmesi vasfı ile yünden yapılmış siyah bir elbiseye benzetilir ki bu durumda âşıkların gönlü gülşenî dervişine döner. Bu söylemle dervişlerin yünden aba giymelerine çağrışım yapılır. Sevgilinin yanağı gül renginde ve üzeri de tüylerle kaplanınca gülşenî dervîşi söylemi oluşur:

Sâf-dil bir gülşenî dervîşine döndi hemân

Lâbis olup mûy-ı hattından siyeh peşmîne ruh

Sâbit, G. 57/2

Yeni çıkmış yeşil ayva tüyler sevgiliyi güzellik elbisesi ile süsler ve yenigün elbisesini giydirebilir. Sevgilinin yenigün elbisesi giymesi ifadesinin sebebi onun hat ile en güzel çağına erişmesi dolayısıyladır ve bu bir bakıma nevruzu yani ilkbaharı çağrıştırır:

Tırâz-ı câme-i hûbî olup hat-ı sebzün

Geyürdi sana güzellik kabâ-yı nevrûzî

Nev’î, G. 470/2

Divan şiiri, içinde var olduğu toplumun sosyal hayatı ve yaşayışının izlerini taşır. Kadın ve erkek bütün unsurların toplumda yer alış şekli en doğal haliyle yansımaları bulur şiirlerde. Şairler, hiç görmedikleri güzeli tasvir edip ona anlamlar yüklerler. Beyitte sevgilinin yanağı âşıklar için değerli ve ulaşılmaz olması yönüyle ele alınır. Hiç görülmemiş olan ve saklanan yüz, aşığın hayalinde adeta hazinedir. Sevgilinin hazine olan yanağını saklayan hattı, kadınların yüzlerini gizlemek için taktıkları peçe(örtü)ye şekil yönüyle teşbih edilir. Güzel, eğer hattını tıraş ederse peçesini kaldıracak ve gizli bir hazine olan değerli yanağını kıymetsiz âşıklara ve

dünya âlemine ifşa edecektir. Bu aslında gereksizdir ve sevgilinin güzelliğine halel getirir:

Ne lâzım hatt-ı miskînin ‘izârında tıraş etmek

Denî dünyâyâ bu genc-i nihânı böyle fâş etmek

Hayâlî, G.291/5

Mühürlemek, “üstü kapatılıp mühür basılmak, bir yeri mahkeme kararı ile kapatmak”¹⁶⁸ anlamlarındadır. Osmanlı toplumunda kadınların yüzlerini göstermesi yasaktı. Bu sebeple peçe takarlar, yüzlerini örterler sokağa bu şekilde çıkar ve toplumsal yaşamda bu şekilde hayatlarını devam ettirirlerdi. Bu sosyal gerçekliğe atıf yapılarak ayva tüyleri kadınların yüzlerini örttükleri setireye benzetilmiş ve alışverişe de bu şekilde gitmeleri sergilenmiştir. “Yüz tutmak” deyimini hem “bir şeyi yapmak için yönelmek” hem de “yer edinmek” anlamında kullanılmıştır:

Setîreyle ‘izârın mühreletmiş ol büt-i nev-hat

Kumaşın rûy-ı kârın gösterüp bâzâra yüz tutmuş

Nâbî, G. 342/3

“Rûm, eski inanışa göre beyaz tenli insanlar ülkesidir. Bu sebepten, Rûm kelimesiyle kastedilen daima “beyaz yüz” olmaktadır.”¹⁶⁹ Bu ifadeyle sevgili bir bakıma “kâfir” olarak düşünülür.

Rengi bakımından beyaz olan ve aynaya benzeyen sevgilinin yanağı, ayva tüyleri gelince adeta siyah bir örtüyle kaplanır ve yanağın güzelliği gizlenir. Siyah olan tüyler bembeyaz olan yanağın görünmesini engeller. “Yâr yüzünden revâcını giderince” âşık büyük bir hazineye sahip olur. Müslüman olmayanlardan alınan haraç olarak sevgili, adeta bir hazine olan yanağını sunar âşığa. Ayva tüyelerinin siyah renkte olması da sevgilinin kâfir olması hayalini doğurur:

¹⁶⁸ İsmail Parlatur, a. g. e., s. 1169.

¹⁶⁹ Cemal Kurnaz, a. g. e., s. 246.

Hattı giderdi yâr yüzünden revâcını

Gûyâ baña bağışladı Rûm'un harâcını

Hayâlî, G.571/1

1.1.45. Hod-rû

İnce ayva tüyelerinin yavaş yavaş belirmesi hattın çıkma zamanına az kaldığının ve bütün dudağın etrafını saracağının habercisidir. Hattın hod-rû olarak tasviri birden ve kendi kendine bitmesi sebebiyledir:

Az kaldı leb ü bûse miyânında mesâfe

Nâ-geh çıkageldi hat-ı hod-rû o mahalde

Nâbî, G. 699/4

1.1.46. Hûr (Hûrî)

Bir bütün olarak cennetin yansıması olan sevgilide var olan her bir uzuv cennetten izler taşır. Boyu Tuba ağacı, dudağı ölümsüzlük suyu olan Âb-ı Hayvân, yanağı cennet bahçesi, ayva tüyleri ise cennette gezinen hûrîlerdir:

Boyun tûba tudağun âb-ı hayvân

Ruhundur cennet-i 'adn u hatun hûr

Nesîmî, G. 65/6

1.1.47. İlaç (Yakı, Dârû)

Ayva tüyelerine bu benzetmenin yapılması yüz üzerinde yer alan diğer güzellik unsurlarının çeşitli ilgiler içerisinde teşbihlere konu edilmesi sebebiyledir. Saç siyahlığı ilgisiyle Hindistan'a, zülften ayva tüyelerinin ve benin haberini veren saba yeli ilaç getiren Hintli bir tüccara, ayva tüyleri de ilaca teşbih edilir:¹⁷⁰

Hat u hâlün haberin virdi sabâ zülfünden

---

¹⁷⁰ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 162.

Döndü ol hâce-i hindûya ki dârû getirür

Necâtî, G. 179/5

Yanakta belirmesi istenen ayva tüyleri gönlü yaralı olan âşıkları iyileştiren ilaca, bahar yakısına benzetilir. Bu benzetmede hattın yeni çıkmış, taze ve âşıkların derdine derman olması önemli husustur:

Sâbit o şûh-ı nev-hatı sarmakdadur ‘ilâc

İster bahâr yakısı dilde olan cüruh

Sâbit, G. 54/5

Sevgilinin aşkıyla büyük ve çaresiz hastalıklara tutulan aşk hastalarına tabiplerin verdiği hiçbir ilaç kâr etmez. Onların dertlerinin tek çaresi sevgilinin yanağının hattının ilacını içmektir:

Nûş-dârû-yı hayâl-i hattıñı dermiş ‘ilâc

Haste-i ‘aşka tabibiñ verdiği dârû galat

Lebîb, G. 72/2

Aşk derdine tutulmuş bir hastaya sevgilinin güzellik eczanesinin ilacı olan ayva tüylerinin ilacından başka bir şey deva olmaz:

Devâ-yı miske girmez derd-mend-i ‘aşka em olmaz

Hat-ı la‘lün ki hüsn eczâsınun a‘lâlarındandır

Sâbit, G. 100/4

1.1.48. İmân

Hurûflikte “yüz Allah’ın aynasıdır” inancı hâkimdir. Bu sebeple oraya yönelip secde edilmelidir.¹⁷¹ Yanak üzerinde bulunan ayva tüyler yaratıcının gerçekliğinin kanıtı ve yansıması olması sebebiyle aşk ehlinin imanı olarak tasavvur edilmiştir:

Hal ü hattı iy Nesîmî ehl-i ‘aşk îmânıdır

İy gönül sen secde kıl şol sûret-i rahmâna bes

Nesîmî, G. 198/5

1.1.49. İnkisar (Kırık, Parça)

Sevgilinin yanağındakiler ayva tüyü değildir. Onlar rüzgâr ile parçalanmış yanak aynasının etrafına dağılmış kırıklarındır. Tıpkı âşığın cam gibi hassas olan gönlünün parçalanması gibi. Ayva tüylerinin yanak üzerinde arzettiği görünüm ve yanağın aynaya teşbihi bu benzetmenin sebebidir:

Hat degül cânâ zücâc-ı hatır-ı ‘âşık gibi

Rüzgâr ile ruhuñ mir’âtı bulmuş inkisar

Nev’i, G. 148/4

1.1.50. İpliği Pazara Çıkarmak, Pazar Bozmak

Ayva tüyleri menfî bir unsur olarak değerlendirildiği ve sevgilinin güzelliğini bozduğu durumlarda bu deyimlerle anılır. Sevgili hattı gelmeden Hz. Yusuf kadar güzeldir ve kıymetlidir fakat hat gelince güzellik gider ve ipliği pazara çıkar. Pazara çıkmak deyimini ile Hz. Yusuf’un köle pazarına çıkarılarak satılması hadisesine de telmih yapılır:

Mâlik-i hüsn ü bahâ Yusûf-ı gül çehrenin

Rûyına hat gelicek ipliği bâzâra çıkar

---

¹⁷¹ Kemal Edip Kürkçüoğlu, a. g. e., s. 13.

Nâbî, Müf. 19

Bâzâr bozmak “alışverişe hile karıştırmak, yapılan satışı bozmak”¹⁷² anlamındadır. Yanak ve dudak etrafında beliren ayva tüyler güzelliği bozduğu ve âşıkları sevgiliden uzaklaştırdığı için bu tabirle ifade olunur:

Hatt-ı leb ü ‘izârı ruh-ı yâri bozdılar

Tağıldı müşterîleri bâzârı bozdılar

Ş.Yahyâ, G. 75/1

1.1.51. İzâle

Ayva tüyleri güzelliği giderici bir unsur olarak düşünüldüğünde onun ortadan kaldırılması izâle edilmesi gerekir fakat sevgili onu tamamen yok edemez. Çünkü hat bir zaman sonra yine belirecektir. Beyitte bu durumdan kurtuluşun olmadığı ifade edilmektedir:

İzâle-i hatuna çâre bulsa ey gül-rû

Kıırdı besmele ile şemâme-i ten-zû

Sâbit, G. 279/1

1.1.52. Ka‘be Zâ‘iri

Yanağın Ka‘be’ye teşbihi ve Ka‘be’nin siyah renkli insanların yaşadığı yerde olması bu benzetmenin nedenidir. Bir beyitte yanak Ka‘be’ye, Hindu hat Ka‘be ziyaretçisine benzetilirken yanak denize, benler de bu denizde batmış unsurlar olarak magrib Ceza‘iri’ne benzetilmiştir. Ceza‘ir sözcüğünün “adalar” anlamı ile garb sözcüğünün ihtiva ettiği “batı” manası bu benzetmedeki esas teşkil eder:

Hindû-yı hatt-ı ‘ârızudur Ka‘be zâ‘iri

Bahr-i ruhında benleri magrib Ceza‘iri

Nev‘î, G. 494/1

---

¹⁷² İsmail Parlatır, a. g. e., s. 168.

1.1.53. Kâfir (Kâfer, Kâfir-i Rûm, Küffâr)

Ayva tüylerinin kâfire teşbihi onun siyahlığı yanında üzerinde yer aldığı yanağın beyaz rengi ile dine, imana benzetilmesi sebebiyledir. Hattın yanağı basarak ele geçirmesi ve onu görünmez kılması da bu benzetmenin bir diğer sebebidir. Hat çoğu zaman bir birliktelik oluşturacak şekilde renk ilgisi yönüyle ben ve saç ile birlikte zikredilir. Âşığın dinini yağma eden sadece anber kokulu zülf değildir ben ve ayva tüyleri de bu yağmada saç ile birliktedir:

Gâret-i dîn iden ancak zülf-i ‘anber-bû degül

Hatt u hâlün dahi kâfirle durur bir bu degül

Necâtî, G. 339/1

Sevgilinin saçının her bir telinde bir âşığın gönlü esirdir ve âşık bu durumdan bir türlü kurtulamaz çünkü kâfir bir tane değildir, ben ve ayva tüyleri de âşığın elini kolunu bağlar. Bu durumda bu kadar çok kâfirle baş etmek âşık için imkânsızdır:

Zülfün ucunda gönül dirilemez kim zülfün

Bir olıcak hat ile hâl ile kâfer çoğ olur

Necâtî, G. 110/4

Devr-i Kâmer’in kıyâmetin yaklaştığının habercisi sayılması, bu zamanda fitnenin artacak olması münasebeti ile yüz şekli ve beyazlığı ile Devr-i Kâmer’e, siyah ayva tüyleri beyazlığı yönüyle Rûm’a benzetilen yanak üzerine gelmiş Rûm kâfirine, göz de âhir zaman fitnesine teşbih edilir. Âhir zamanda karışıklığın ve fitnenin artacağı inancından hareketle sevgili bu fitne ve fesadın kaynağı olarak düşünülmüştür:

Hattını kâfir-i Rûm u yüzünü devr-i kamer

Gözünü fitne-ger-i âhirü’z-zamân bilirüm

Necâtî, G. 363/4

Hurûc etmek; “çıkılmak, akın etmek, ayaklanmak, baş kaldırmak anlamlarındadır.”¹⁷³ Sevgili artık âşığa cevri bir yana bırakmalıdır. Çünkü Devr-i Kamer tamamlanmıştır. Bunun ispatı ise yanak üzerine gelerek hurûc eden ve Rûm ülkesini kargaşaya veren ayva tüyleridir. Hat hem siyah rengi hem de yanağı ele geçirmesiyle kâfire benzetilmiştir. Kâfirin hücum etmesi ile hattın aniden bastırması ilişkilendirilir:

Hattunı an ko cevri ki âhir ider hurûc

Küffâr Rûma devr-i kamer çün tamâm ola

Necâtî, G. 22/6

“Dil almak; esir olmak manasında olmakla beraber düşmanın tabiyesini veya niyetini öğrenmek için birinin esir alınıp söylenmesidir ve bu esire ‘dil’ adı verilir.”¹⁷⁴ “Dil almak” aynı zamanda gönül almak, kendine âşık etmek anlamına da gelir. Bu ilgiyle saç ile yanak arasında bulunan ayva tüyleri dil almak için pusuda bekleyen kâfir askeridir. Hattın kâfire benzetilmesi aynı zamanda kâfir kelimesinin siyah, kara anlamı münasebetiyledir:

Zülf ü ruhsârınun arasında hat-ı kâfir-kış

Benzer ol leşkere kim pusuda durup ala dil

Necâtî, K. 14/11

Dil almak münasebetiyle sevgilinin ben ve ayva tüyleri âşığı cezalandırmakta; fakat gamzeleri buna ses çıkarmamaktadır. Suçluyu kâfire astırmak âdeti ilgiyle, âşığın gönlünü alarak onu esir eden ben ve ayva tüyleri kâfire benzetilir:

Hat u hâlün dil alur gamzelerün men‘ itmez

İki kâfir düşüp ak dâra birer sevinür

Necâtî, Kıt. 33/3

¹⁷³ İsmail Parlatır, **a. g. e.**, s. 654.

¹⁷⁴ Mehmed Çavuşoğlu, **a. g. e.**, s. 154.

Haraca kesmek; “zorbalıkla para koparmak veya çıkar sağlamak”¹⁷⁵ anlamına gelir. Küfr ve kâfir siyah renk anlamındadır. Aynı zamanda Allah’a inanmayan insanlar için kullanılır. Harac, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergidir.”¹⁷⁶ Beyitte haraca kesmek ifadesi ile hat siyah rengi dolayısıyla kâfire teşbih edilmiş ve Müslümanlığa davet edilmiştir. İmana davet yanağın hattan temizlenmesi ile yani ayva tüyelerinin tıraşı ile mümkündür. Haraca kesmek tabiri ile bu durum da kastedilmiştir. Diğer taraftan beyitte peygamberlerin kâfirleri imana davet etmesi ve bu yolda yapılan savaşlar söz konusu edilmiştir. Hattan temizlenen yanak imanı temsil eder zira beyazdır:

Harâca kesdi hattın da’vet etdi îmâna

Nebiyy-i seyfdir el-hak peyember-i nighin

Şeyh Gâlib, G. 206/4

Kâfir sözcüğünün renk itibariyle ayva tüyelerine benzetildiği şu beyitte onun (ayva tüyelerinin) beyaz yanağı karartan rengi bile sevgilinin güzelliğini bozmamıştır. Kâfir kelimesi ile bir zamanlar şarabın yasak edilmesi arasında da ilgi kurulmuş, dudak şaraba benzetilerek küffarın da bu yasağa uyduğu dile getirilmiştir:

Kâfir hattı ki yârun hüsni bâğın bozmadı

Kimseler hiç bâde-i la’li yasağın bozmadı

Ş.Yahyâ, G. 397/1

“Ayva tüyelerinin yüz üzerinde bulunuşu “yüz göstermek, meyletmek” tabiriyle ifade edilmiş, yüz Müslümanlığa teşbih ile ayva tüyelerinin yüz üstünde bulunuş keyfiyeti gizlice din tutmak şeklinde ifade edilmiştir.”¹⁷⁷ Aslında hat kâfir değildir zira o yanak üzerindedir:

Yüz gösterür hemîşe müselmânlığa hatun

¹⁷⁵ TDK Türkçe Sözlük, s. 1054.

¹⁷⁶ TDK Türkçe Sözlük, s. 1045.

¹⁷⁷ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 160.

Kâfir demen siz ana ki mahfice dîn tutar

Necâtî, G. 165/6

Göz Tuna'ya, âşğın canı mülke, ayva tüyleri ve ben Tuna'dan geçip Müslüman üstüne akın eden kâfirlere benzetilir. Ayva tüyleri beyaz yanak üzerindeki siyah görüntüsüyle kâfire tasvir edilmekle birlikte kara hattın gelmesinin istenmediği ifade edilmektedir:

Gözlerümden hatt u hâl akın salar can üstüne

Tunadan kâfir geçer koman müselmân üstüne

Necâtî, G. 535/1

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ayva tüyelerinin taze olanı makbuldür. Gittikçe kararan tüyler sevgilinin güzelliğini bozar. Beyitte sevgilinin yanağı beyazlığı ve şekli bakımından mushafa benzetilirken yanaktaki tüyler de siyah rengi dolayısıyla küfre teşbih ediliyor. Küfr ile Müslümanın bir arada olamayacağı gerçeği dile getiriliyor. Nasıl ki küfr ile din bir arada olamazsa yanaktaki siyah hatlar da temizlenmelidir:

Hattuñu yüzden tırâş etsen n'ola ey nâzenîn

Vechi yok kim bu arada cem' ola küfr ile dîn

Hayâlî, K.23/12

Sevgilinin güzellik unsurları kimi zaman bir savaş mazmunu oluşturur. Beyitte sevgili Hz. Muhammed ile ilişkilendirilmiştir. Kâkül Hz. Muhammed'in sancaktarı, ayva tüyleri de lâ'l renkli İsâ yaratılışlı dudağın etrafında sıra sıra dizilip saf tutmuş askerler(küfr) olarak tasvir edilir. (Kâfir sözcüğünün siyah, kara anlamına da gelmesi ayva tüyleriyle rengi bakımından ilgilidir.) Böyle bir hayal oluşturularak aslında Hz. Muhammed'in İslam'ı yaymak için yaptığı savaşlar hatırlatılır. Siyah renkli ayva tüyelerinin dudak etrafında saf tutması dudağın "kâfir illerinde esir"¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ Cemal Kurnaz, a. g. e., s. 262.

olması durumuyla ilgilidir. Dudak - Hz. İsa ilişkisi de her ikisinin can bağışlayıcı olması münasebetiyledir:

Kâkülün olmuş alemdarı Resûl-ı Hâşimî

Lâ'1-i meygûnunda hat tutmuş Mesîhâ meşrebin

Hayâlî, G.388/2

Sevgilinin yanağı kırmızılığı bakımından ateş ya da ateşgede olarak olarak tasavvur edildiğinde yanak üzerindeki ben de siyah rengi münasebetiyle ateşe tapan Hintli(kâfir) olur. Dudak âşıklara can bağışlaması bakımından Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesi ile ilişkilendirilir ve etrafında yer alan ayva tüyleri de yine siyah rengi sebebiyle İsa'ya tapan kâfir olarak tasvir edilir. Böylece gülgûn, ateşkede, lâ'1 sözcükleri kırmızı renk; hâl, Hindû, kâfir sözcükleri de siyah renk ilgisiyle tenasüp oluşturacak şekilde kullanılır ve sevgilinin dudağı İsa'nın nefesinden daha üstün tutulur:

Rûy-ı gülgûnuñda hâlûñ Hindû-yı âteşkede

Lâ'1-i can-bahşuñda hattûñ kâfir-i 'İsa-perest

Hayâlî, G.34/2

1.1.54. Kanat (Bâl, Bâl ü Per, Şeh-Per)

Dudağın tatlı aynı zamanda konuşma mahali olması, ağzın dudak ve söz ile olan ilgisi dolayısıyla papağana benzetilmesi, papağana konuşma öğretirken şeker yedirilmesi ya da sevgilinin bir kuş olarak düşünülmesi ayva tüyelerine kanat benzetmesi yapılmasının sebebidir. Ağız, şeker yiyen bir papağan olarak düşünüldüğünde yanaktaki tüyler de o papağanın kanatları olarak hayal edilir:

Dehenün tûtî-i şeker-şiken olsa ne 'aceb

Leb-i şîrîn ü hat-ı sebz ana bâl ü perdür

Bâkî, G. 108/2

Sevgilinin alnı parlaklığı yönüyle Zühre yıldızına, kaşları kavisli olması itibariyle ebemkuşağına, yeni çıkmış ayva tüyleri ile zülfü de Cebrâ'ilin kanadına teşbih edilir. Bu benzetmede Cebrail'in melek olması, meleklerle beraber yıldız ve ebemkuşağının da göğe ait unsurlar olması etkilidir:

Zühredür alnun nigârâ kaşlarun kavs-i kuzeh

Hattun sebzün zülfün ile Cebrâ'ilün şeh-peri

Nesîmî, G. 455/2

Yanak süsleyen hat, put gibi güzel olan sevgililerin güzelliğinin kıymetini artırır. “Uçan kuşun kanadı her daim açık olur” ifadesiyle sevgili bir kuşa, ayva tüyleri de kanada benzetilir. Kuşun güzelliği uçuşundaysa ve uçmak için bu gerekliyse sevgilinin güzelliği de hat iledir:

Revâc-ı hüsn-i bütân hatt-ı ruh-tırâz

Hemîşe bâl-i hümâ-yı perîde bâz ister

Nedîm, G. 44/2

1.1.55. Kapı

Sarayın Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olma vasfı kimi zaman sevgilinin güzellik unsurları üzerinde yansımaları bulur. Ayva tüyelerinin nâ-hoş bir unsur olarak değerlendirildiği bir beyitte hattın gelmesi güzelin dudağının gülüşsüz kalmasına sebep olarak gösterilmiş ve sevgili devlete, sevgilinin dudağı o devletin sarayına, ayva tüyleri de sarayın işlevsiz kalmasına sebep olan ve kapanan bir kapıya benzetilmiştir. Hattın kapıya teşbihi dudağı kapatması ilgisiyledir:

Lebi bî-hande kalır hattı gelen hûbânın

Bir sarayın gidicek devleti bâbı kapanır

Nâbî, G. 69/13

1.1.56. Kara (Kıyı), Kenare

Ayva tüyelerinin kıyıya teşbihi sevgilinin güzelliğinin ya da yanağının denize teşbihi ve hattın siyah rengi sebebiyledir. “Gönlüm sefine katı güzellik ana denizdir; ayva tüyleri ve ben ona karadan alet onarır” tabiriyle güzellik bir denize, gönül sefineye, ben ve ayva tüyleri de siyah rengiyle alet yapan iki ustaya benzetilmiştir:

Gönlüm sefine katı denizdür cemâl sana

Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ona

Necâtî, G. 11/1

Yanağın mahabbet deryasına benzetilmesi ayva tüyelerinin karaya teşbih edilmesinin sebeplerindendir. Yanak ayva tüyleri çıkmamış haliyle kara parçası henüz görünmeyen bir deryadır:

Vechinde dahi hîç hat-ı ruhsâre görünmez

Deryâ-yı mahabbetde henüz kara görünmez

Nev'î, G. 186/1

Coğrafi bir hadise olan gelgit olayı sevgilinin yanağı ve ayva tüyelerine tatbik edilir. Güzellik deryasının suyu çekildiğinde kara parçası ortaya çıkmıştır:

Âb-ı ruhsârı çekildi karalar oldu bedîd

Eyledi izhar deryâ-yı melâhat cezr ü med

Sâbit, G. 63/3

Aşk öyle bir denizdir ki bu denizde kenar ümit edilmemelidir çünkü aşk denizinin ucu bucağı yoktur ve karalar görünmemektedir:

Göz etme hâl ü hat ışk içre ümmîd-i kenâr itme

Mahabbet özge deryâdur görünmez karalar dirler

Nev'î, G. 73/4

Güzelliğin denize, gönlün denizde mahsur kalmış bir insana benzetilmesi siyah ayva tüyelerinin, âşığı içinde bulunduğu zor durumdan kurtaran, kıyıya benzetilmesinin bir diğer sebebidir:

Görünce hüsn denizinde hattının karasın

Necât sâhili sandım kenâra benzettüm

Necâtî, G. 370/3

“O yüzünün güzelliğini tarafında hat neylesin; güzellik ucu bucağı, kıyısı görünmeyen bir denizdir” ifadesiyle güzellik denize, ayva tüyleri de siyah rengi dolayısıyla kıyıya teşbih edilir:

Hat n’eylesin nevâhî-i hüsnünde ol cemâl

Bir bahrdur ki hiç bulunmaz kenâresi

Necâtî, G. 611/2

1.1.57. Karınca (Mûr, Murçe, Karınca Du‘ası, Karınca Ayağı)

Hz. Süleyman-mühür ve karınca ilgisi divan şiirinde çok kullanılan teşbihlerdendir. Bu beyitte de sevgili âşıklara hükmetmesi yönüyle hem Hz. Süleyman hem de Nev‘î’nin yaşadığı devrin hükümdarı olan Kanunî Sultan Süleyman ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda dudak yuvarlak ve kapalı olması dolayısıyla mühre, ayva tüyleri ise karıncaya benzetilmiştir. Bütün bu benzetme ilişkisi içinde kâinat ve içindekiler sevgilinin emrinde çalışan memurlardır:

Hâtem-i lâ’lündeki mûr-ı hatunla kâ’inât

Ey Süleymân-ı zamânun ‘abd-i me’ mûrun señün

Nev‘î, G. 239/2

Renk ve şekil benzerliğinden hareketle bereket ve bolluğun kaynağı gibi karınca duası olarak tasvir edilir. Karınca duası muska şeklinde hazırlanıp dükkânlara asılır ve bu sayede müşterilerin karınca gibi dükkâna üşüştüğüne inanılır:

Zann etme hat sahîfe-i rûyunda ol mehin

Cem'iyyeti kulûba karınca du'âsıdır

Şeyh Galib, G. 78/2

Sevgilinin yanağı üzerinde özellikle dudak etrafında yer alan tüyler karıncaya benzetilir. Bâkî hem sevgilinin tüylerini hem de hattın dolayı âşğın gönlünü saran gamı karıncaya benzetmiştir:

Gam-ı hattıyla yâruñ nice bir dil pür-melâl olsun

Sür ey sâkî ayagı mûr-ı gussa pây-mâl olsun

Bâkî, G. 372/1

Şair, sevgiliye seslenerek, merhamet edip hattını fazla uzatmamasını; aksi takdirde karıncanın yılan olacağını ifade etmekte ve fazla iyiliğin zarar getireceğine değinmektedir:

Uzatma çok da tırâş eyle hattını cânâ

Bu mûra merhamet idince mâr olur bir gün

Agâh, G. 274/4

“Hz. Süleyman dillere destan, darb-ı mesellere konu olan muazzam bir saltanatın sahibiydi. Kuş dilini bilirdi. Rüzgâr emrine amade idi ve rüzgâr ile istediği her yere çok kısa sürede gider gelirdi. İnsanlar, cinler ve kuşlardan oluşan orduları vardı. Cinler hizmetinin görür ve emerinden dışarı çıkmazdı. Varlıklı ve mevki sahibi herkes gibi Süleyman için de birtakım memnuniyetsizler zümresi türemiş ve bunlar çeşitli fitnelerle Süleyman’ın mülkünde çeşitli ihtilal denemelerine girişmişlerdir.”¹⁷⁹ Hz. Süleyman’ın karınca ile konuşması olayı da mevcuttur. “Karınca bir çekirge budu getirip ikram etmiş, bu budu Süleyman ve ordusu yemiş doymuştur.”¹⁸⁰ Bu ilgiden hareketle sevgili Hz. Süleyman’a, ayva tüyler de renk ilgisiyle karıncaya

¹⁷⁹ Zülfi Güler, a. g. e., s. 137.

¹⁸⁰ Zülfi Güler, a. g. e., s. 147.

teşbih edilir. Nasıl ki karıncaların Hz. Süleyman'ın dostu ve ona zarar vermiyorlarsa hat da sevgilinin dostudur. Onun güzellik mülkünü harap etmez:

Hatdan zarar ne hüsnüne yârun ki mûrdur

Olmaz nizâm-ı mülk-i Süleymân hâlel-pezîr

Bâkî G. 91/4

Tasavvufî manada Âb-ı Hayvân ölümsüzlük suyu, mülk-i Süleyman ise vahdet âlemdir. Oysa sevgilinin dudağı ve karıncaya benzeyen hattı âşık için daha değerlidir:

Teşne-i câm-ı visâlin âb-ı hayvân istemez

Mâ'il-i mûr-ı hatın mülk-i Süleymân istemez

Fuzûlî, G.115/1

Sevgilinin öldürücü yan bakışı ile karıncayı andıran ayva tüyelerinin bir arada olması mümkün değildir zira gamze kimsenin sevgiliye yaklaşmasına dahi izin vermezken hattın yanakta tutunması imkânsızdır:

Neyler ki ârızunda senün hatt-ı mûrçe

K'itmez safâ ile heves-i mûriyâne tîg

Necâfî, K. 11/55

“Aşk derdine düşmüş âşıklar derman aramak için karınca süvarisi olup Hindistan'a çare aramaya gitti” tabirinde ayva tüyleri önce rengi tibarîyle karıncaya, daha sonra çok oluşları dolayısıyla atlı birlik olan süvarilere, yine renk ilgisiyle de Hindistan'a teşbih edilmiştir. Sevgilinin aşk derdine tutulmuş âşıkların çokluğu bir atlı birlik oluşturacak kadar çoktur ki bu yüzden ayva tüyelerinin çokluğu ile ilişkilendirilmiştir:

Derd-i hat dermânına düşmüş süvâr-ı mûr olup

Çoğı Hindistân'a gitdi çâre-cûyü 'âşıkun

Sâbit, G. 216/3

Âşıkların gönlünü mesken edinmiş olan sevgilinin yanağına hat gelince
âşıklar kuvvetsiz cisimlerini karıncaların bastığını sanırlar:

Gelince hat ruh-ı mahbûb-ı dilsitânumuza

Karıncalar yürüdi cism-i nâ-tüvânumuza

Sâbit, G. 288/1

Yanakta beliren ayva tüyleri karınca ayağına teşbih edilir ve hattın zuhur
etmesiyle güzelliğin pırelendiği tasviri yapılır ki “pırelenmek” nâ-hoş bir dumdur.
Hem güzelliğe söz getirir hem de âşığı huzursuz eder:

Melâhatun pırelendi yiri zuhûr ideli

Karınca ayacı hatt rûy-ı dilber üstinde

Sâbit, G. 298/2

Sevgilinin saf şarabı andıran dudağı üzerinde hattın belirmediğini görenler şeker
üzerine karıncaların üşüştüğünü zannederler. Dudak nasıl bir tatlıdır ki bu kadar
karınca ona bulaşmıştır bilinmez ama âşıklar şunu bilir ki ayva tüyleri geldiği zaman
vuslatın bir önemi kalmaz:

Hat geldi la‘l-i nâb-ı leb-i dilber üstine

Mûr üşdi sandı anı görüp şeker üstine

Ravzî, G. 478/1

Didüm yâre dehânı tengini gördükde hat-âver

O şeker-pâreyi hâlâ hücûm-ı mûrdan gördüm

Yâver, G. 121/4

Ne halâvet var o sükkerde k'ola mûr-âlûd
N'eyleyim vaslı hat-âverliği hengâmları

Nâbî, G. 856/4

Saç ve ayva tüyelerinin yılan ve karıncaya benzetilmesi saçın uzunluğu, hattın kısalığı yanında her ikisini de siyah rengi sebebiyledir. Âşığın sağlığında ayva tüyleri ve saçının ıstırabı onu yiyip bitirmiştir, öldüğünde karıncalara ve yılanlara bedeninde yiyecek bir şey kalmamıştır:

Dirliğümde yedi tüketti gam-ı zülf ü hatuñ
Kalmadı tende ben ölicecek gıdâ-yı mûr u mâr

Selîkî, G. 13/4

Nasıl ki Hz. Süleyman'ın yanında karıncanın bir hükmü yoksa sevgilinin şirin dudağı yanında da ayva tüyelerinin hükmü yoktur:

Hat gelmeye görsün leb-i cânân edemez bahs
Bir mûr ile gâhice Süleymân edemez bahs

Şeyh Gâlib, G. 28/1

Sevgili Süleyman, dudak mühür, ayva tüyleri de Süleyman'ın mührünü öpmeye eğilen ve ona tabiiyyetini bildiren karıncalardır:

Lâ'lin hatt-ı miskin midir dedim dedi
Mûrlardır geldiler Mihr-i Süleymân öpmeye

Hayâlî, G.537/4

Sevgilinin yanağı cihanın hazinesidir ve saç yılanı ile hat karıncası bu hazinenin bekçileridir:

Künc-i cihân içinde çü gencînedir yüzün

Saklar tılısm olup anı bes mûr u mar hat

Şeyhî, G. 88/4

1.1.58. Kıl (Mû)

Hattın kıla teşbihi çok ince olması ve bir anlamının da ayva tüyü anlamına gelmesi dolayısıyladır. Bu sebeple özellikle etrafında yer aldığı dudak ile beraber değişik tasavvurlar içerisinde kullanılır. Dudak tatlığı itibariyle şeker olarak düşünüldüğünde ayva tüyler şeker üzerine düşmüş kıllar olarak hayal edilir:

‘Aks-i müjgânun mı düşmüşdür zülâl-i la‘lüne

Mûlar düşmüş yahud bir sükkerî şerbet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/2

Tatlı ağızlı sevgilinin yanağı gül suyu, dudağının kenarında bulunan hattı ise gül suyuna düşmüş kıllardır:

Lebleründe hatun ey şîrîn-dehen

Mûlar cüllâba düşmüş gûyiyâ

Bâkî, G.11/2

“Sevgilinin güzellik mülküne ayva tüyleri yerleştiğinden beri ona kılca itibar yok” ifadesinde “kılca” sözcüğü hem ayva tüyelerine benzetilen olarak hem de sevgilinin değersizliğinin ifadesinde kullanılmıştır:

Nev’i miyân-ı dilbere yok kılca i‘tibâr

Hattı olalı milket-i hüsninde müstakil

Nev’i, G. 292/5

Hattın kıla teşbih edildiği şu beyitte tasavvufî ıstılahlar ön plandadır. Tüyün göze zarar olması tasavvufta hattın çokluğu ve siyahlığı sebebiyle kesrete teşbihi ve gözün de hattı görmesindedir. Fakat rind(dünya âlemini değersiz gören) olan ve görmesini bilen, hat kesreti altındaki sade ve bir olan yanak vahdetine bağlanmıştır:

Hat eğer bir mûy ise ‘ayn-ı zarardır çeşmime

Rind-i sâhib-dîdeyem hayrân-ı rûy-ı sâdeyem

Fehîm-i Kadîm, G. 211/3

Kıla teşbih edilen ayva tüyleri her zaman menfî nitelendirilmez. Bir beyitte güzellik ile yeni çıkmış ayva tüyelerinin uyum içinde olduğu fakat âşığa tembellik verdiği söylenir:

Hüsn ile mûy-ı musâfâtı uzişmek görünür

Virdi nev-hatt-ı ruhun ‘âşık-ı dîdâra kesel

Sâbit, G. 228/2

1.1.59. Kilim

Hatın kilime teşbihi yanağı örtmesi yönüyledir. Yanağın zemine teşbihi ile ayva tüyleri de zemini döşeyen zümürüdden kilime benzetilir. Hattın yavaş yavaş baş göstermesi “benek benek” tabiri ile ifade olunur:

Hôş döşendi bu zemîn üzre zümürüdden bisât

Gösterür kendin benek şeklinde yir yir sâye bak

Selîmî, G. 19/2

1.1.60. Kîn

Kîn düşmanlık manasında bir kelimedir ve dinimizce hoş görülmez. Yanak beyaz rengi ile İslam dinini temsil eder, ayva tüyleri ise siyah rengi ile kötülüğü çağrıştırır. İnancın olduğu yerde düşmanlık olamayacağı gerçeğinden hareketle ayva tüyleri kîne teşbih edilir. Çünkü hiçbir zaman küfr ile din bir arada olmamıştır:

Hat gerekmez safha-i ruhsar-ı gül-fâmında kim

Görmedük cem‘ olmamışdur bir yire kîn ile dîn

Necâtî, K. 20/24

1.1.61. Kir (Jeng, Jengâr Jengârî, Jengdâr) İs, Leke, Pas

Ayva tüylerinin bu unsurlara teşbihinde yanağın temiz, nurlu, parlak bir nesne olarak tasviri etkili olmuştur. Ayrıca yanağın ve âşığın gönlünün ayna olarak vasfedilmesi de hattın bu unsurlara benzetilmesinde belirleyicidir. Yanağın ve ayva tüylerinin renk ilgisi içerisinde oluşturduğu tezatlık övülen nesnenin vasıflarının yüceltilmesinde ve düşüncenin etkili anlatımında yarar sağlayıcı olmuştur.

Divan şiirinde aynanın ele alınış yönlerinden biri de paslanması ilgisindedir. Paslanan ayna cevherini yitirir. Âşık, sevgilinin hattının düşüncesi gönlüne düştüğünden beri tıpkı aynanın pasla hemhal olması gibi gönlün de pasa teşbih edilen ayva tüyleri ile hemhal olduğunu ifade eder:

Levh-i derûna nakş olalı fikr-i hattı yâr

Âyine gibi jeng ile germ-ülfet olmuşuz

Nâbî, G. 329/6

“Eskiden papağanları konuşurmak için bir aynanın önüne koyarlarmış. Aynanın arkasında gizlenen kimse konuşunca papağan da aynadaki aksini konuşan diğer papağan zannederek onu tallit edermiş.”¹⁸¹ Bu adetten hareketle sevgilinin yanağı aynaya, ayva tüyleri aynanın gösterme vasfını yitirmesine neden olan pasa teşbih edilmiş, bunu gören âşığın paslı bir aynaya bakan papağan misali şaşırıp konuşamadığı ve tıpkı onun gibi dilsiz kesildiği ifade edilmiştir:

Ruhsâr-ı hat-ber-âveri gördükde lâl olur

Tûti-i tab‘ın âyine-i jengdârdır

Nâbî, G. 153/2

Ayva tüyleri her zaman menfî manada anılmaz. Şu beyitte Fuzûlî'nin söyleminde tam tersi şekilde ifade bulur. Yanağın asıl güzellik ve zerafetine yeşil renkli hat ile ulaştığı söylenir:

¹⁸¹ Ali Fuat Bilkan, **Nabi “Hayatı, Sanatı, Eserleri”**, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 76.

Hat-ı sebz ile füzûn oldu letâfet ruhuna

Kim görüptür vere âyineye revnak jengâr

Fuzûlî, K. 40/3

Ayva tüyleri bazen tamamen menfî manada ele alınır ve yanakta görünenin asla hat olamayacağı, vefasızlığın ay gibi olan sevgilinin yanağını kirlettiği ifade edilir ve kalbinin kötülüğünün yüzüne yansımaları şeklinde izah edilir:

Hat degüldür görinen âb-ı ‘izârında velî

Bî-vefâlık o mehün kir getirüpdür yüzine

Bâkî, G. 463/2

“Ey sevgili kederi gider ki sohbeti acılaştırmasın, zira saf şarap leke götürmez” ifadesinde dudak rengi vasıtasıyla şaraba, ayva tüyleri renk yönüyle şarap üzerindeki lekelerle teşbih edilir ve hattın gelmesi istenmez:

Kedere sohbeti telh eylesesün hatt-ı lebün

Ki götürmez mey-i sâfî sânemâ hiç leke

Necâtî, G. 551/4

Şeker gibi dudağın etrafına gelen hat rengi yönüyle, yakılan tütsü ve ağaçlardan çıkan “is”e benzetilir ve hattın gelmesi ile şeker saçan dudağın şerbeti mükemmel şekilde sona erer. Yanakta hattın belirmesi istenmez, geldiğinde de güzel ve hoş olan ne varsa alıp götürür. “Bezm-i İsi” tabiri ile Hz. İsa ile olan ilgisi dolayısıyla dudak da kastedilir:

Gelür hatt şerbet-i la‘l-i şeker-rîzîn tamâmında

Buhûr-ı ûd bezm-i ‘İsi miskiyyü’l- hitâm eyler

Şeyh Galib, Müf. 38

Ayna divan şiirinde yanağa ve gönüle benzetilen olarak kullanılır. Âşığın idrak aynasının tozlanmasının sebebi sevgilinin yanağında beliren toz gibi ayva tüyleridir:

Gelmeseydi safha-i ruhsârına hatt-ı gubâr

Konmaz idi gerd-i gam mir‘at-ı idrâk üstüne

Hayâlî, G.474/4

Sevgilinin ayva tüyleri hem rengi hem de şekli dolayısıyla ben, leke, nokta olarak tasavvur edilir. Yanak da parlaklığı yönüyle güneş ve aydır. Yanak dolunay olunca ayva tüyleri de üzerindeki siyah lekelerle teşbih edilir:

Pür-nûr iken güneş bigi cirminde hüsnünün

Bedr ayda kelefleyin etmiş karâr hat

Şeyhî, G. 88/2

1.1.62. Kirpik

Divan edebiyatında sevgilinin hattı tek başına kullanıldığı gibi diğer güzellik unsurları olan ben, dudak, yüz ve yanak, saç, kirpik ve çene ile de kullanılmıştır. Divan şairleri bu ilgileri çok ince hayallerle süslemiştir. Bunlar bazen mecâzî aşkın bazen de tasavvufî aşkın ifadesinde izah bulmuştur. Şairler kirpiği ayva tüyelerine benzetirken yanağın ayna olması vasfından yararlanmışlardır. Bu benzetmede etkili olan diğer hususlar ise şekil ve renk benzerliğidir. Aslında ben âşığın aynaya yansıyan gözbebeği, ayva tüyleri ise kirpikleridir.

Tasavvufî açıdan bakacak olursak “hâl, hâl-i siyah, âlem-i gayba denir. Bu itibarla her şeyi kendinde cem‘ eden noktaya benzetilir. Siyah içinde hiçbir şey belirmediği için siyah renk tamamen yokluktur. Bu sebeptendir ki siyah, renklerin en yükseğidir denir. Hat ise âlem-i berzahdır. İnsan, vahdet üzerindeki kesreti kolay göremez. Hat, yani ayva tüyleri, yüz, yani vahdet üzerindedir. Ruh “yanak” mahz-ı tecelliyat yani vahdetin büyük tecellisidir. Şair, ben bu tecellilere gözümü dikmişim

demek istiyor.”¹⁸² Fuzûlî de vahdete göz diktiği için kesreti göremiyor ve aynada gördüklerim benim gözbebeğim ve kirpiğim mi bilmem diyerek tecâhül-i ârîf sanatının inceliğiyle düşüncesini izah ediyor:

Hâl ü hattır bilmem ol âyine-i ruhsâr üzre

Yâ gözümden ‘aks salmış merdüm ü müjgân ana

Fuzûlî, G. 10/3

Dudak etrafında yer alan ayva tüyler kirpiğin dudak etrafına aksetmiş görüntüsüdür aslında:

‘Aks-i müjgânun mı düşmüşdür zülâl-i la‘lüne

Mûlar düşmüş yahud bir sükkerî şerbet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/2

1.1.63. Köhne Bahar (Sonbahar), Âverde-i Köhen

Ayva tüyelerinin bu şekilde anılma sebebi sevgilinin geçlik ve güzelliğini götürmesi, zamanla hattın renginin sararması ve bir zaman sonra kararması sebebiyledir. Bu ilgi içerisinde ayva tüyleri çıkmamış olan sevgili ilkbahar gibi taze ve genç iken hattın çıkmasıyla sonbahara benzetilir ve eskimiş köhne olarak tasvir edilir.

1.1.63.1. Köhne Bahar

Ayva tüyelerinin köhne bahar olarak tasviri onun gittikçe kararması ve güzelliği götürmesi yönüyledir. Yüzünde ayva tüyleri çıkan sevgili tazeliğini kaybeder ve sevgilinin güzelliği sonbahar misali solar. Ama âşık hat geldi diye ondan vazgeçmemeli, şarap gibi olan dudağı öperek sonbaharda şarapla sefa sürmenin zevkine varmalıdır:

Hat geldi dime rûyına öp la‘lini yârun

---

¹⁸² Ali Nihat Tarlan, a. g. e., s. 97.

Bâdeyle safâsın süregör köhne bahârun

Riyâzî, G.77/1

Dudak üzerinde sararmış halde beliren ayva tüyleri dudağı kapatır ve yanağı dudağın şarabından ayrı düşürür. Aslında benzin sarılığı da bu hasretten müteşekkildir:

Sevdalara uğrattı hatun köhne bahârı

Zerd oldı firâk-ı mey-i lalünle ‘izarı

Nev’î, G. 534/1

Nedîm söz oyunları ile yüklü ince beyitinde “lale bulunmazsa eline kadeh al ve sonbaharın keyfini sür” diyerek renk ilgisiyle lale ve kadehi ilişkilendiriyor, sonbaharda da şarap ile sefa sürmenin gerekliliğini öğütlüyor. Lâle sözcüğünün içinde gizlenen lâl kelimesi ile dudağı da zikrediyor:

Sal hatt-ı siyâhkârın o ruhsâre-i âle

Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle

Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle

Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın

Nedîm, Şarkı 28/3

1.1.63.2. Âverde-i Köhen

Ayva tüyleri tazeliğini yitirmesi, gittikçe kararması ve sevgilinin güzelliğini geçirmesi sebepleriyle bu ifade ile anılır:

Senin gibi o dahi bir zaman tâze idi

Nigâh-ı kelce hat-âverde-i köhen dediğin

Nâbî, G. 468/3

1.1.64. Kur‘ân, Kur‘ân-ı Kerîm, Ayet (Ayet-i Leyl, Ayet-i Rahmet, Ayet-i Hüsn, Ayet-i Kur‘ân), Sure (Sure-i Nur, Sure-i Berat, Fatiha Suresi, Sure-i Kevser, Sure-i Naml, Sure-i İhlâs, Sure-i Yusuf), Tefsir, Dua (Dua-yı Hızr), Hadis, Besmele, Tevrît (Tevrat), Ka‘be Örtüsü

Yanağın temiz ve pak oluşu, şekli, rengi, yanak üzerinde yer alan diğer unsurlar ve yüzün âşık için kutsal olması vasıfları ayva tüylerinin bu şekilde tasvir edilme nedenleridir. Özellikle yanağın üzerine yazı yazılan nesnelere benzetilmesi, hat sözcüğünün muhtelif anlamlarından birisinin de yazı olması ve sevgilinin kati bir kanaat taşıyan güzelliği bu adlandırma ve teşbihlerin diğer bir yönünü teşkil etmektedir.

1.1.64.1. Kur‘ân, Kur‘ân-ı Kerîm

Kur‘ân-ı Kerîm daha çok yanak için kullanılan bir teşbih unsurudur. Fakat Mushafın ayetler ve surelerden oluşması, bunların yazı ile olan ilgisi Kur‘ân-ı Kerîm’in ayva tüyleri için de benzetme unsuru olarak kullanılmasını sağlamıştır. Temiz yanak üzerinde ayva tüyleri belirir. Fevzî bu olayı Cebrail’in güzellik İncil’i üzerine Kur‘ân getirmesi şeklinde betimler. Nasıl ki Kur‘ân geldiğinde İncil’in hükmü ortadan kalkmışsa ayva tüyü de yüze geldiğinde yüz güzelliğinin tanımı değişir. Artık güzelliğin tasviri ayva tüyleri göz önüne alınarak yapılacaktır.¹⁸³ Ayva tüyü bu sebeple Kur‘ân olarak anılır:

Fevzî, Cibrîl-i zamân rûyına kim hat getirür

Hükm-i İncîl-i hüsün neshine Kur‘ân getirür

Fevzî, G. 43/3

Kur‘ân okunurken sayfaları işaretlemek için araya gül yaprağı konulması âdetinden hareketle sevgilinin misk kokulu ayva tüyleri Kur‘ân-ı Kerîm’e, yanağı da kırmızılığı yönüyle Kur‘ân içine konulan gül yaprağına teşbih edilir:

Cânâ hat-ı müşgînün ile ol ruh-ı rengîn

¹⁸³ Nilgün Doğramacı, **Fevzî Divanı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Bogaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 88.

Gül yaprağıdır safha-i Kur‘ân arasında

Necâtî, G. 481/2

“Tûr, Hz. Musa’nın Tûr Dağı’nda Tanrı’nın tecellisi ile nurlar içinde gördüğü ağaçtır.”¹⁸⁴ Bu ilgi sebebiyle sevgilinin boyu Tûr ağacına benzetilir. Yanak Hz. Musa ile ilişkilendirilir ve nuru dolayısıyla üzerine yazı yazılan bir nesneye benzetilir. Bu durumda ayva tüyleri Kur‘ân-ı Kerîm’e teşbih edilir:

Yüzündür levh-i Mûsâ kâmetün Tûr

Hatun furkân yüzündür rakk-ı mensûr

Nesîmî, G. 65/1

1.1.64.2. Ayet (Ayet-i Leyl, Ayet-i Rahmet, Ayet-i Hüsn, Ayet-i Kur‘ân)

Yanağın âşıklar için kutsal sayılması vasfı ile Mushaf’a teşbihi neticesinde ayva tüyleri de Mushaf’ın ayetleri olarak zikredilmiştir. Ayrıca Kur‘ân-ı Kerîm içerisinde yer alan ayetlerin kesin hüküm taşıyor olması sevgilinin güzelliğinin tanımında birincil görev üstlenen ayva tüylerinin ayetlere benzetilme sebebidir. Bu münasebetle yanak Mushaf’a benzetilir, ayva tüyleri de sevgilinin güzelliğinin en üst seviyeye ulaştığını ispatlayan Kur‘ân-ı Kerîm ayetlerine teşbih edilir:

Hüsnün kemâle irdügin isbât ider hatun

Âyât-ı beyyinât-ı Kelâm-ı Kadîm ile

Bâkî, G. 403/6

Sevgilinin yanağı âşıkların yöneldiği ve secde ettiği yer olan Kâ‘be’ye benzetildiğinde yanak üzerindeki ayva tüyler Kâ‘be’de okunan ayetlere teşbih edilir:

Ol Ka‘be-i cânız ki varır secdeye uşşâk

¹⁸⁴ Haluk İpekten, *Şeyh Galip Hayatı, Sanatı, Eserleri*, 2006.

Âyât-ı hatın kim okunur mahfilimizde

Nâilî, G. 324/2

Yüz, hükmü kesin olan muhkem bir ayet olarak hayal edildiğinde güzelliği gölgeleyen ayva tüyelerinin çıkması bu muhkem ayetlerin hükmünü ortadan kaldırmaya çalışan nesh ayetlerine teşbih edilir. Fakat yüz öyle güzel, öyle muhkemdir ki bu nesh ayetlerinin, güzelliğin hükmünü ortadan kaldırması mümkün değildir:

Hat-ıla nesh nice ola cemâlün

Ki bir âyet-durur ol muhkem olmuş

Ahmedî, G. 303/6

Cennet varlığı gibi güzel olan sevgilinin dolunay gibi parlak yanağı ve Kevser Irmağı gibi olan dudağı üzerindeki ayva tüyleri Kur‘ân-ı Kerîm ayetlerine benzetilir. “Kevser” tabiri Kevser suresi anlamı da çağrıştırır:

Hatun reyhân-ı cennetdür yeşermiş Kevser üstinde

Ya rahmetden bir âyetdür yazılmış bedr-iken aya

Ahmedî, G. 556/3

Hatun reyhân durur gör kim göğermiş Kevser üstinde

Ve yâ rahmetden âyetdür bedr ilen aya

Nesîmî, G. 390/4

Zülfün uzandığı ve döküldüğü yanak, üzerinde çıkan ayva tüyelerini zülfüne arz eder ve böylece cahillere ilm-i tefsir öğretir. Bu ilgi içerisinde saç siyahlığı ve karanlığıyla cahil bir kimseye benzetilir:

‘Arz idersin âyet-i hatt-ı ruhuñ zülfeyñüñe

‘İlm-i tefsir öğredürsin bir bölük câhillere

Nev’î, G. 457/3

Yanağın pak hali ve ayva tüyleri ile olan görüntüsü dolayısıyla yüze Nur suresi dense şaşılmaz zira Nur suresi'nin ayetleri güzel yanağın ayva tüylerinde zuhur etmektedir:

Yüzünde ol hattına n'ola denirse sûre-i nûr

Çün ol cemâl-i cemîlinden âyetin görünür

Şeyhî, G. 73/4

Sevgili ayva tüyleri çıkmadan güzeldir ve güzelliğin temeli bir kıl üstündedir. Bu yüzden sevgili dikkat etmelidir. Çünkü hat geldiğinde güzelliğin kesin olarak geçtiğinin kanıtı olan ayetler ilan edilecek ve zülf tomarı da dürülecektir. “Dürülmek” ifadesi güzelin işinin bittiği anlamındadır:

Begüm hüsnüñ esası bir kıl üzredür sakın âhir

Okunup âyet-i hattun dürülür zülf tûmârı

Hecrî, G. 137/6

Kur'ân-ı Kerîm'de içki ile ilgili birçok ayet geçmektedir ve yine Kur'ân-ı Kerîm'de içki ve şarab dinen yasaklanmıştır. “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve kısmet çekilen fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kurtulun ki kurtuluşa eresiniz (Maide 5/90).”¹⁸⁵ Ayva tüyelerinin belirerek yanağı görünmez kılması şarabın yasaklanmış ve haram kılınmış olduğunu bildirmek için indirilen bu ayetle ilişkilendirilir. Dudak kırmızılığı itibariyle şaraba benzetildiğinde hat onu men eden ayete benzetilir. Ayva tüyelerinin ayete teşbihi dolayısıyla yanak da Mushaf'a benzetilmiş olur:

Göstermez oldu la'lini ol hatt-ı nev sakın

Tahrîm-i hamre nâzil olan âyet olmasın

Nedîm, G. 100/2

---

¹⁸⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli**, Temel Neşriyat, İstanbul, 2000, s.124.

Yanağın beyazlığı ile gün gibi tasvir edilmesi hayali içinde ayva tüyleri bir tezât unsuru olarak siyahlığı dolayısıyla Leyl suresinin âyetlerine benzetilir:

Tefe'ül etmiş idük şeb hayâl-i hatunla

Sevâd-ı âyet-i ve'l-leyl geldi fâlımuza

Nedîm, Kıt. 72/2

Sevgilinin bir cennet varlığı kadar güzel ve mükemmel tasvir edilmesi onun cennetteki nesne ve varlıklarla vasıflandırılmasının sebebidir. Durum böyleyken âşık, sevgilinin yanağındaki cennet sebzesi midir yoksa Mushaf üzerine yazılmış âyetler midir bilemez:

Hat mıdır gird-i ruhunda sebze-i cennet midür

Yâ cemâlün mushafında âyet-i rahmet midür

Ş.Yahyâ, G. 128/1

Ayva tüyleri âşığa Kur'ân-ı Kerîm'den rahmet âyetleri okuturken sevgili âşığa kıl kadar merhamet göstermez. "Kılca" ifadesi ayva tüylerinin kıl olması ve "kıl kadar merhamet göstermemek" anlamlarında tevriyeli kullanılır:

Hatt-ı ruhuna âyet-i rahmet okuturken

Olmaya 'aceb sende nedür kılca tarahhum

Ş.Yahyâ, G.252/3

Hurûflikte sesin önemli olması, sesin kemalinin sözde bulunması ve sözün aslının harf olması görüşünden hareketle ve hattın yazı ilgisiyle ayva tüyleri âyete, ben de yazının noktalarına teşbih edilir:

Hatun hisâbını bilen ehl-i kelâma sor

Şol âyetün ki noktası hâlündedür sentün

Nesîmî, G. 225/3

Yüz; Allah'ın sözlerinin ve Fatiha suresinin yer aldığı Kur'ân-ı Kerîm, zülf, kaş, kirpik ve ayva tüyleri de yedi kez tekrarlanmış olan Fatiha suresinin ayetleridir:

Kaf Kelâmullah ile seb'a'l-mesânidür yüzün

Zülf ü kaş u kirpigindür yidi yidi hattuhâ

Nesîmî, G.4/22

“Kur'ân yazmalarında ayetlerin arasını kırmızı renk ile doldururlardı.”¹⁸⁶ Keşşâf “çok keşfedici, gizli bir şeyi meydana çıkararak, sırları çözen anlamları yanında ünlü bir tefsirdir.”¹⁸⁷ Sevgilinin yanağı Zemaşerî'nin Keşşâf adlı tefsirinin sayfalarına, ayva tüyleri ayetlere, yanağın rengi de “sulh ile çekimli medd-i beyâna” teşbih edilir:

Safha-i Keşşâfdur gûyâ hat-ı ruhsâr-ı dost

Kim çekilmiş sürh ile âyât-ı medd-i beyân

Necâtî, G. 431/7

Yanak Mushaf'a, ayva tüyleri de reyhânî hat ile kenara yazılmış ayetlere, kimi zaman da güzellik Mushaf'a, ayva tüyleri güzellik ayetlerine, benler de ayetler arasındaki durak işaretlerine benzetilir:

Hatt-ı reyhân ile ol zîbâ 'izâr

Sanasın Mushafdur âyet-ber-kenâr

Necâtî, G. 99/1

Ey Mushaf-ı cemâl yüzünde sabak sabak

Âyât-ı hüsn hatt-ı ruhun benlerün durak

---

¹⁸⁶ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 157.

¹⁸⁷ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 512.

Necâtî, G. 272/1

“Üstünde Kur‘ân yazılı sahafeler itina ile muhafaza edilir, yere atılmaz, ateşte yakılmaz.”¹⁸⁸ Âşık sevgiliye seslenerek gönlünde hattın nakşolunduğunu, bu sebeble üzerinde ayetler yazan Kur‘ân sayfasını yakmamasını, gönlünü ateşe atmamasını istemektedir sevgiliden:

Nakş oldı hatun dilde yazukdur oda yakma

Şol safhayı kim âyet-i Kur‘ân yazılupdur

Necâtî, G. 101/4

Yanakta hattın belirmesinin bir mahsuru yoktur. Çünkü yanak Ka‘be, ayva tüyleri de Kabe’nin etrafına yazılmış Kur‘ân ayetleridir:

N’ola gelse hat-ı sebzün ne hatâsı ola kim

Ka‘be’nün çevresine âyet-i Kur‘ân yazalar

Necâtî, G. 206/2

Şifa ayetlerine teşbih edilen ayva tüyelerinin böyle tasvir edilmesinde hattın can bağışlayıcı ve âşıklara şifa dağıtan dudak çevresinde yer alması etkilidir:

Cân-ı ‘alile yazdı birer âyet-i şifâ

Hâh olur gubâr-ı şârib-i nûşîn hâh hat

Sabit, G. 180/2

Güzellik ayeti sevgilinin ayva tüyelerinden meydana gelmiştir, yanak da güzellik ayetinin arsasıdır:

Hat-ı nev-âmededen zâhir oldu âyet-i hüsn

‘Îzârın eyledi hat ‘arsa-i kıyâmet-i hüsn

Nâbî, G. 544/1

---

¹⁸⁸ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 158.

Sevda kelimesi hem siyah renk hem de aşırı sevgi anlamında tevriyeli kullanılmış, başında hattın sevdasını götüren âşık yanında âyet-i Kur‘ân götüren kimseye benzetilmiştir. Bu hususiyetle yanak Kur‘ân’a, ayva tüyleri de ayetlere teşbih edilmiştir:

Kimin başında yok sevdâ-yı hatun

Kim ola âyet-i Kur‘ân götürmez

Necâtî, G. 228/2

Hz. Osman “İslam’ın üçüncü halifesi olup hayatında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Peygamberimizin iki kızı (Rukiyye ve Ümmü Gülsüm) ile evlendiği için “Zü’n-Nûreyn (iki nur sahibi) ünvanıyla anılır. İslam tarihinde Kur‘ân-ı Kerîm’i çoğaltıp önemli merkezlere göndermesiyle önemli bir hamle yapmıştır.”¹⁸⁹ Yanak iki kısımdan oluşması ve nurlu olması dolayısıyla Mushaf’a benzetilerek Hz. Osman’ın “Zü’n-Nureyn” lakabı ile ilişkilendirilir ve ayva tüyleri bu nurlu mushafın satırlarını yazı ile süsleyen güzellik ayetine teşbih edilir:

Hat değül âyât-ı hûbîdür ki anunla ruhu

Ziynet-i tahrîr-i satr-ı Mushaf-ı Osman bulur

Nef‘î, K. 9/2

Kur‘ân-ı Kerîm’e teşbih edilen yanak üzerindeki ayva tüyleri Allah’ın kudret nüshasının karalığıdır. Gönül o Mushaf’a dikkatle baktığında Kur‘ân ayetlerinin sırrını çözecektir. Hattın yazı ilgisi ile âyete benzetildiği beyitte hattın sır ve kesret oluşu, kesretin altında vahdeti gizlemesi, âşığın bu sırrı çözüp, kesreti aşp vahdete ulaşması söz konusudur:

Yâ sevâd-ı nüsha-i sun‘ı ilâhîdür ki dil

Dikkat etse anda sırrı âyet-i Kur‘ân bulur

Nef‘î, K. 9/3

---

¹⁸⁹ İskender Pala, a. g. e., s. 365.

1.1.64.3. Sure (Sure-i Nur, Sure-i Berat, Fatiha Suresi, Sure-i Kevser, Sure-i Neml, Sure-i İhlâs, Sure-i Yusuf)

Yanağın ve ayva tüyelerinin birlikte arz ettiği görünüm yanında, bu iki unsurun renk ve şekil özelliği hattın sure olarak isimlendirilme sebeplerindedir. Ayrıca, dudak ile saç ve yanağın güzelliği de bu benzetmede önemli bir husustur. Hızır- Ab-ı Hayât kıssasından hareketle dudak can çeşmesine, ayva tüyleri çeşme üzerine yazılmış Kevser suresine, yanak ise Şems suresine teşbih edilir. Âb-ı Hayât zulumat ülkesinde bulunduğu için ayva tüyleri karanlık vasfıyla tasvir olunur:

Sure-i Kevser hatun ser-çeşme-i cândur lebün

Karanlıkdur ötesi âb-ı hayvândur lebün

Necâtî, G. 310/1

Hat-ı la‘lûñle ‘izâruñ yâdına ey yâr şî‘r

Sûre-i kevserle ve’ş-şemsi okur tekrâr şî‘r

Hecrî, G. 39/1

Yanak üzerindeki ayva tüyler Neml suresine, ortasındaki yarayı andıran ben de bismelenin meddine teşbih edilir:

Sure-i Neml ortasında medd-i bismillâhdur

Hatt-ı haddünde çekilmiş ol nişân-ı dil-sitân

Necâtî, G. 431/6

“Birtakım belalardan ve sıkıntılardan kurtulmak için İhlâs suresi okunur, bu hususiyet kelimenin müştaklarından “halas” kelimesiyle de alakadardır; âşıkın gönlü, sevgilinin zülfünün bendinden kurtulmak için ayva tüyelerinden bin kere sure-i İhlas okumuş yine de muvaffak olamamıştır.”¹⁹⁰

Halas olamadı dil kayd-ı bend-i zülfünden

¹⁹⁰ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 157.

Hatundan okudu bin kere Sure-i İhlâs

Necâtî, G. 255/3

Sevgilinin yanağındaki tüyler hat değildir. Görünenler yanak üzerine kıl kalemle yazılmış Yusuf suresidir. Hattın sure-i Yusuf olarak tasviri Hz. Yusuf'un dillere destan güzelliği ve ayva tüyelerinin de sevgiliyi güzelleştiren bir unsur olarak değerlendirilmesinden hâsıldır:

Hat değil evvel nazarda söyledim târihini

Kıl kalemle sûre-i Yûsf yazıldı rûyına

Nâbî, Tar. 66

Sevgilinin dudağı münafık rakibin ağzından kurtulduğu için sevgili, kadeh gibi olan dudağının kenarına ayva tüyleri ile İhlâs suresini yazmıştır:

Fem-i rakîb-i münâfikdan oldu la'î halâs

Kenâr-ı câmına hatt yazdı sûre-i ihlâs

Sâbit, G. 170/1

Bir başka beyitte yanak iki kısımdan oluşması ve nuru dolayısıyla Hz. Osman ile ilişkilendirilir ve ayva tüyleri Yusuf suresine benzetilir. Yanağın Yusuf suresini Osman-ı Zin'nûreyn olarak okuması hattın yazı anlamı ve yanağın beyazlığı münasebetiyledir. Ayrıca ayva tüyelerinin Yusuf suresine benzetilmesinde Hz. Yusuf'un güzelliği ile sevgilinin ayva tüyelerine benzetilen olması da söz konusu edilir:

Hattunı hoş şerh ider iki ruhun ey alnı nûr

Sanki Yûsuf sûresin 'Osman-ı Zin'nûreyn okur

Sun'î, G. 65/1

Güzellik Mushaf'a benzetildiğinde sevgilinin yanağındaki siyah ayva tüyler âşığa imtiyaz verildiğini gösteren Berât suresine teşbih edilir. Ayva tüyleri Berât suresi iken sevgilinin âşığa ilgisinin yalan olma ihtimali yoktur:

Galat mı nisbeti ol şûh Mushaf-ı hüsne

Sevâd-ı hatt-ı ruhı sûre-i berât iken

Nedîm, Kit. 67/4

1.1.64.4. Tefsir

Tefsîr; “yorum, şerh ve beyan, izah ve tafsil, Kur‘ân-ı Kerîm’i anlam bakımından açıklama, Kur‘ân-ı Kerîm’in şerhini içeren kitap anlamlarındadır.”¹⁹¹ Sevgilinin yanağı Kur‘ân-ı Kerîm’e, ayva tüyleri de çıkmaya yeni başlamış görüntüsüyle tamamlanmamış tefsire benzetilir.

O hat kim safha-i ruhsâre-i cânâna yazmışlar

Tamâma irmemiş tefsîrdür Kur‘ân’a yazmışlar

Ş.Yahyâ, G. 129/1

Yanak parlaklığı dolayısıyla Şems suresine teşbih edildiğinde zulmet renkli ayva tüyleri o sureyi açıklayan tefsire benzetilir:

Kaldı da’vâmız kıyâmet rûzının ahşamına

Sûre-i şemsi bugün zulmetle tefsîr etdi hatt

Şeyh Gâlib, G. 173/3

Yanak sayfası üzerinde beliren siyah hat sevgilinin güzelliğinin sona erdiğinin göstergesi olan ayetleri açıklayan tefsir olarak değerlendirilir:

Hatt-ı siyâhı sahife-i rûyında

Âyât-ı zevâl-i hüsnü tefsir eyler

Nâbî, Rubai, 49

---

¹⁹¹ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 1665.

1.1.64.5. Dua (Dua-yı Hızır)

Sevgili, ayva tüyleri gelince yani gençliğe erişip, güzelleşince güzellik kitabını açar ve âşıklarını imtihan eder. Onun için en güzel kitap, yazı ve dua ayva tüyüdür. Nasıl ki güzel yazıyla yazılmış olan “hüsn-i hatt” insanları cezbeder onlara zevk verirse sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri de âşık için aynı duygulara sebep olur.¹⁹² Beyitte ayva tüyleri, İsa yaratılışlı ve mercandan fincanı andıran dudağın üzerine yazılmış Hızır duasına teşbih edilmiştir:

Degül gird-i lebinde hattı ol İsâ-demin gûyâ

Du‘â-yı Hızır u mercândan fîncâne yazmışlar

Nef’i, G. 30/2

Ayva tüyler duaya teşbihi ile insanoğlunun ve âşığın beladan kurtulması için vesile olur:

Seyl-âb-ı eşk içinde meded irdi hatt-ı dost

Çok vartadan halâs olur âdem du‘â ile

Necâtî, G. 470/5

1.1.64.6. Hadis

Yanak Mushaf, ayva tüyleri hadis, zülf ise kıssaya teşbih edilir. Ayva tüyleri çıkıp zülfün kıssasını anlatacak olsa yine de o kıssayı tamamlayamaz. Hattın kıssayı tamamlayamayacak olması saçın uzun oluşu ile ilgilidir:

Nihâyet bulmaz ol yâr-ı güzînün hüsni evsâfi

Hadîs-i hattı bitse kıssa-i zülfi tamâm olmaz

Ş.Yahyâ, G. 140/4

---

¹⁹² M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 192.

1.1.64.7. Besmele (Bismillah)

Yanak Mushaf, ayva tüyleri bismillah, ben de besmelenin noktasıdır:

Yüzi Mushaf hattı Bismillâh hâli noktadır

Sözi Rahmâni'r-râhîm mecmû-ı Kur'ân gösterür

Nesîmî, G. 43/3

1.1.64.8. Tevrît (Tevrat)

“Tevrît, ‘Tevrat’, Hz. Musa’ya inen fakat sonradan kaybolduğu için değişik şekle giren, yeniden yazılan, yani değiştirilen semavi kitabın adıdır.”¹⁹³ Hattın hem yazı hem de ayva tüyleri anlamında tevriyeli kullanıldığı şu beyitte şair, sevgilinin yüzünü sade, temiz ve doğru farz etmekte, yüze gelen ve onu kaplayan hattı ise tahrif edilmiş Tevrat’a benzetmekte, ama yine de bu yazıdan vazgeçip yüz çeviremediğini; yanağını hat kapladığı halde sevgiliye tutkun olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁴

Hatun neler yazar câna benüm alnumda kim bilür

Diyemezem ki bîzârem bu Tevrît-i muharrefden

Kadı Burhaneddin, G. 55(271)/4

1.1.64.9. Ka‘be Örtüsü

Ayva tüyelerinin Ka‘be örtüsüne benzetilmesinin sebebi yanağın beyazlığı ve âşikların yöneldiği yer olarak Ka‘beye benzetilmesi ve hattın siyah rengi sebebiyledir:

Hicâzî perdelerdeñ kopdı ‘uşşak içre nâlişler

Hatunla Ka‘be-i hüsnün siyah-pûş itdüğüñ bildük

Nev’î, G. 268/4

¹⁹³ Ali Alpaslan, a. g. e., s. 158-159.

¹⁹⁴ Ali Alpaslan, a. g. e., s. 158-159.

1.1.65. Mahzen (Mahzen-i Esrâr, Der-Mahzen)

Ayva tüyler siyah rengi dolayısıyla bu isimle anılır ve üzerinde yer aldığı yanak ile zıtlık oluşturacak terkipler içerisinde kullanılır. Yanağın aydınlık, hatın ise siyah rengi ayva tüyelerinin mahzen ve mahzeni çağrıştıran unsurlarla birlikte kullanılma sebebidir. Beyitte yanak parlak olması sebebiyle Genceli Nizamî'nin Matla' -1 Envâr adlı eserine de atıfta bulunularak güneşin doğduğu yere, ayva tüyleri ise Emir Hüsrev Dihlevî'nin Mahzen-i Esrâr adlı eserine gönderme yapılarak sırlarla dolu bir mahzene benzetilmiştir.

Gelse hattun h tira dil y d ederken ruhların

Matla' -1 Envâr iken bir Mahzen-i Esrâr olur

Neşâtî, G. 29/4

Âşık parlak bir mum gibi olan gönlünde sevgilinin ben ve ayva tüyelerinin hayalini saklayarak o mumu karanlık bir mahzene benzetmiştir. Beyitte zıt kavramlarla ifade yolu seçilirken anber s zc ğu mahzen ile eş anlamda siyah renk ilgisiyle anılmıştır:

C num hayâl-i hâl   hattın dilde saklayup

Birkaç şem me 'anberi der-mahzen eyledi

Sâbit, G. 344/4

1.1.66. Mazmûn

Ayva tüyleri bilinen ve gerçek anlamı dışında başka gizli anlamlar da ihtiva etmesi, başka çağrışımlar da yapması dolayısıyla mazmûn s zc ğu ile ifade edilir. "Saf olanlar sevgilinin hattının anlamını nerden bilecek, o sözde çok ince anlamlar var" tabirinde tasavvufta hattın çokluğu ve siyahlığı ile kesret oluşu, kesretin gizli anlamlar içermesi ve altında vahdeti saklamasına işaret edilmekte, herkesin bu anlamları kavrayıp  zemeyeceği ifade edilmektedir:

Hatt-ı yârin ne bilir s de-dil n mazm nun

Katı çok nükte-i bârik var ol mes'elede

Nâbî, G. 731/4

Ayva tüyelerinin anlatmak ve göstermek istediği şeyler başkadır. Tasavvufî anlamın etkin olduğu bir başka beyitte sevgilinin hattı içinde ince ve gizli anlamlar ihtiva eden mazmûna teşbih edilir:

Ol nükte-i endîşesi tahkîk-nümâdur

Mazmûn-ı hat-ı dilber-i ferhunde-likâdur

Nef'î, K. 34/1

Yüzdeki ayva tüyelerin bir diğer gizli manası da âşîğın canı için afet olmasıdır. Hattın âşîğın canı için afet olması onun kesretle olan ilişkisi ve tasavvuf yolunda Allah'ın varlığında can bulmak isteyen âşîğın önünde engel olması sebebiyledir:

Hattının âfet-i cân olduğunu bildirdin

Lutf kıldın ki beni vâkıf-ı mazmûn ettin

Fuzûlî, G. 167/4

1.1.67. Melek

Yanak kutsallığı, değerli oluşu ve aydınlığı ile cennete, dudak cennetteki Kevser Irmağı'na, saç siyahlığı yönüyle Kadir ve Berat Gecesi'ne, ben ve ayva tüyleri de cennetin meleklerine benzetilir. Ben ve ayva tüyelerinin meleğe teşbih edilmesi sevgilinin cennet varlığı olarak tasavvur edilmesi sebebiyledir:

Cennet-i 'adn imiş yüzün uşta lebünde Kevseri

Kadr ü Berât imiş saçun hâl ü hatun melekleri

Nesîmî, G. 420/1

1.1.68. Müsvedde, Meşk, Karalamak

Hattın bu ifadelerle tasviri yanağın beyaz bir sayfa olarak düşünülmesi ayva tüyelerinin siyah rengi ve hat sözcüğünün yazı, çizgi anlamları sebebiyledir.

Sevgilinin dudak etrafında yer alan ve sır teşkil eden ayva tüyleri âşığın vahdete, gerçeğe ve doğruya ulaşmadaki basamaklarıdır. Âşık kesret olgusu içerisinde deneyerek ve tecrübe ederek o basamağı geçtikten sonra vahdete ulaşacaktır:

Gird-i la‘lindeki esrâr-ı hatın fâş etme

Ki oldur ‘âşıkâ müsvedde-i ihyâ-yı fûnûn

Nâbî, G. 653/4

Nâbî’nin kaleminde ise ayva tüyleri “karalamak” ifadesiyle izahını bulur. Sevgilinin güzelliğinin bir sayfa olarak düşünüldüğü beyitte siyah renkli ayva tüyleri kirpik kaleminin yazmaya alışmak için yaptığı karalamalar olarak tasvir edilir. Çünkü ikisi de siyahtır. Karalamak sözü ile ayva tüyelerinin güzelliği bozması, sevgiliyi çirkinleştirmesi de kastedilmektedir:

Gerçi hat karaladı safha-i hüsnün ammâ

Meşk-i nâz etmededir hâme-i müjgânı henüz

Nâbî, G. 275/2

1.1.69. Müş‘ir

Ayva tüyelerinin müş‘ir olarak tasvir edilmesi yavaş yavaş belirmesi ve sevgilinin güzelliğinin kaybolacağını habercisi olması dolayısıyladır. Beyitte hat hem yazı hem de ayva tüyleri anlamında tevriyelidir. Zira ibrâz etmek yazıyladır:

İbrâz idince ‘azlini müş‘ir-misâl hat

Virdi o şâh-ı hüsne ‘azîm infi’âl hat

Sâbit, G. 181/1

1.1.70. Nahvet ü Nâz

Ayva tüyelerinin süreç içerisinde ve yavaş yavaş çıkması güzellik defterine benzetilen yanağın güzelliğinin yok olmaya yüz tutması ile ifade edilmiştir. Yüz tutmak deyimi aynı zamanda hattın yanakta yer etmesi anlamında da tevriyelidir:

Câ-be-câ eyledi hat nahvet ü nâzın tahfif

Nâbiyâ tutdu resîd olmağa yüz defter-i hüsn

Nâbî, G. 640/7

1.1.71. Nemek

Ayva tüylerinin çıkması âşğın tadını tuzunu kaçıırır, gönlünü ekşitir. Güzelliğın bir sofraya benzetildiğı bu beyitte, ayva tüyleri sevgiliyi nâ-hoş göstermesi ve âşık üzerindeki etkisi dolayısıyla tuza teşbih edilmiştir:

Ne dadı kaldı ne tuzı hân-ı melâhatun

Nân u nemek yidük bize itsün helâl hat

Sâbit, G. 181/4

1.1.72. Nişter (Neşter)

Neşter kesici bir alettir. Bu aletin anlamı içerisinde yer alan “kesme” sözcüğü “bir şeyin önünü kapatma” manasını da içermektedir. Âşıkların gönlünün kan dolmasının sevgilinin kırmızı yanağına bağlandığı beyitte, yanağın renginin ayva tüyelerinden müteşekkil olduğu ifade edilmektedir. Zira yanak kırmızı rengini hattın her bir kılının neşter gibi yanağı kesmesi ile almıştır:

Rûh-ı âlî eylemişdi dil-i ‘âşıkânı pür-hûn

Erişince hattı her mû reng-i şevke nişter oldu

Nâbî, G. 865/2

1.1.73. Peymâne

Yüzün etrafında yer alan ayva tüyleri âşık için gam meclisinde kan ile dolmuş bela kadehidir. Dudak kırmızı olması yönüyle kadeh ile ilişkilendirilir. Ayva tüyelerinin kan ile dolmuş kadehe benzetilmesi hattın dudak etrafında yer alması sebebiyledir:

Devr-i ruhsârında hattıñ hey‘eti aşk ehline

Bezm-i gamda kan ile dolmuş belâ peymânesi

Fuzûlî, G. 298/4

1.1.74. Pür-Şûr, Müşevveş, Hod-Gâm, Dilârâ, Dilâşûb

Bu unsurların ayva tüyleri ile olan ilgisi şekli ve âşıklar üzerinde oluşturduğu durum sebebiyledir.

Sevgilinin sade ve parlak yaratılışlı yanağı ile karışık hattının karalığının uyuşması mümkün değildir. Çünkü bu sevgilinin mizacına aykırıdır. Aslında bu durum hattın sevgili tarafından istenilmediğini gösterir:

Sâde-rû olsa bana dilber ki tab‘-ı rûşenim

Tîregî-i hatt-ı pür-şûr ile etmez imtizâc

Fehîm-i Kadîm, G. 30/3

“Yaralı gönle nazım, gamzenin ucu olan kirpiğin kadar geçse karışık hattının firengi ile barış ederdim” ifadesinde ayva tüyleri şekli itibariyle savaş çıkaran Avrupalılar ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın gönlünün karışık ayva tüyleri ile anlayamadığı ifade edilmiş, “geçmek” kelimesi ile aynı zamanda kirpiklerin âşığın gönlünü delip yaralaması kastedilmiştir:

Gel fireng-i hat-ı pür-şûr ile sulh ol dir idüm

Nevk-i gamzen gibi geçse dil-i mecrûh

Sâbit, K. 41/25

Hem ayva tüyleri hem de saç şekli ve âşıkların ruh hali üzerindeki etkisi sebebiyle müşevveş ve harâb ifadeleri ile anılır. Sevgilinin bu unsurları ile âlem süslenirken âşığın gönlü kargaşa içinde ve harab bir haldedir:

‘Âlem müzeyyen idi vü ben bî-cemâl-i dost

Hattı gibi müşevveş ü zülfü gibi harâb

Şeyhî, K. 12/6

Ayva tüyleri dudağın kenarında yer alması ve şekli itibariyle dudağa dolaşmış şekilde tasavvur edilerek hod-gâma teşbih edilmiştir. Saç ise âşağıya doğru uzandığı için “ayağa düşmek” deyimini ile tabir olunmuş bu deyim ile aynı zamanda ayak kelimesinin kadeh anlamı ile saçın dudağa uzanması kastedilmiştir:

Leb-i yâre tolaşmağı hat-ı hodgâmdan gördük

Ayağa düşmek ol zülf-i mu‘anber-fâmdan gördük

Ş.Yahyâ, Müfr. 46

Güzelliği ve âşıklar üzerindeki etkisinden dolayı ayva tüyler gönül alan, gönül çelen, gönül kapan, gönül çeken gibi ifadelerle anılır. Sevgilinin diğer uzuvları özellikle saç bu konuda ayva tüyelerini yalnız bırakmaz:

Gönül sayd etmeden kalsa ‘aceb mi bîm-i kahriyle

Gerek zülf-i dil-âvîzü gerek hatt-ı dilârâdur

Nef‘i, K. 48/23

Âşığın gönlüne sıkıntı vermesi, gönlü karıştırması ve sevgiliye meftun etmesi özellikleriyle dilâşûb olarak tasvir edilen ayva tüyelerinin saçla beraber sıralı, dizilmiş ve birbiri ardınca gelmiş haldeki görüntüsü tertip olunmuş bir divanı andırır:

Ol hatt-ı dilâşûb ile ol zülf-i perîşân

Sunmakta ‘aceb ‘âleme dîvân-ı müretteb

Nef‘î, G. 10/4

1.1.75. Rûşen-veş

Parlak, pürüzsüz ve aydınlık olması yönleriyle aynaya teşbih edilen yanak levhası üzerinde yer alan ayva tüyler yanağın nuruyla beraber parlak ve rûşen-veş olarak tasvir bulur:

Safha-i âyîne içre hatt-ı rûşen-veş olur

Sînenin esrârı zâhir dîde-i itkânına

Nedîm, K. 21/65

1.1.76. Sâhir-pîşe

“O yeşil hat nasıl bir sihirbaz olmuş ki güzellik bağı goncasını konuşan papağana gösterir” ifadesinde ayva tüyleri goncayı, yani dudağı, görünür kıılması vasfı ile sahir-pîşe olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca yeşil rengi ve dudak etrafında bulunuş keyfiyeti sebebiyle hattın papağana teşbihi de söz konudur. Zira meseldir ki papağana konuşma öğretmek için şeker yedirilirmiş. Dudak bu hadisede şekerin yerini tutan unsur olarak yer almaktadır:

Bâğ-ı hüsnüñ goncesin tûtî-i gûyâ gösterür

Nice sâhir-pîşe olmuş ol cevân-ı sebz-hatt

Ş.Yahyâ, G. 166/3

1.1.77. Bîcâde

Kehrübâ “saman kapan”¹⁹⁵ manasındadır. Bîcâde “kehribar gibi saman çöpünü kendine çeken, yakuttan daha az değerli kırmızı bir taştır. Kırmızı dudak anlamı da vardır.”¹⁹⁶ Sözcüğün bu anlam ilgileri içerisinde sevgilinin yanağı saman çeken anlamı ile kehrübâya, ayva tüyleri de hem renk hem de şekil ilgisi ve bîcâde sözcüğünün “saman çöpünü kendine çeken” anlam ifadesiyle bîcâdeye benzetilmiştir. Beyitte bîcâde sözcüğünün içerdiği “kırmızı taş” manası ile dudağın da bîcâdeye teşbihi söz konusudur.

Leb-i la‘lün görelî düşdi gözümde uyhu

Kehrübâ oldu beniz ol hatt-ı bîcâdeyiçün

Ahmedî Dâ‘î, G. 231/4

¹⁹⁵ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 503.

¹⁹⁶ Ferit Devellioğlu, a. g. e., s. 99.

1.1.78. Sâye (Sâye-i Ebrû, Sâye-i Sünbül), Gölge Haramisi

Gölge; havanın güneşli, açık, aydınlık ve parlak olduğu zamanlarda güneşin önünü bulutun kapatmasıyla oluşur. Yanağın parlaklığı itibariyle güneş ve aya tasviri, üzerinde beliren ayva tüylerinin de gölgeye teşbihini doğurmuştur. Saçın yanak üzerinde bulunuş hali ayva tüylerinin gölge olarak nitelendirilmesinin bir başka nedenidir. Ayrıca gölgenin kara olması ile hattın kara olması arasında da renk bakımından ilgi vardır. Yavaş yavaş meydana gelmesi, yanağı kapatması yönleriyle de beyitlerde yer alır.

1.1.78.1. Sâye (Sâye-i Ebrû, Sâye-i Sünbül)

Ayva tüylerinin yavaş yavaş baş göstermesi “benek benek” tabiri ile ifade olunur ve hat yanağı kapatması ve karartması itibariyle gölgeye benzetilir:

Hoş döşendi bu zemîn üzre zümürüdden bisât

Gösterür kendin benek şeklinde yir yir sâye bak

Selîmî, G. 19/2

Âşıkların sonunu hazırlayan sevgilinin parlak yanağı değil o yanağı gölgeleyen hattıdır:

Hat u hâl öldürür ‘uşşâkı tâb-ı ‘arız incitmez

Zevâli bilmek istersen ziyâdan bilme zıldan bil

Bâkî, G. 312/3

Yılanlar sıcak ve güneşli havalarda ortaya çıkar. Bu gerçekten hareketle yanak güneşe, saç sıcak havada ortaya çıkan yılana, ayva tüyler de gölgeye benzetilir. Gölgeye ulaşmak isteyen âşığa saç izin vermez:

Haddünden hatuna varınca câna nice nîş urdı

Güneşden gölgeye iletmez oldı zülf-i su‘bânun

Necâtî, G. 325/2

Sevgilinin yanağı üzerinde çıkan ayva tüyler biçare âşığın gönlünü bir türlü aydınlığa kavuşturmaz:

Hatından etdi nazar rûy-ı âfitâbveşe

Erişmedi dil-i bî-çâre gölgeden güneşe

Lebîb, G. 117/1

Sevgilinin yanağı üzerindeki ayva tüyler âşığın kara bahtının bulutunun gölgesidir aslında:

Yâ hat gibi mihr-i ruhuna sâye bırakmış

Ebr-i siyeh-i baht-i Fehîmâ-yı zebûndur

Fehîm-i Kadîm, G. 73/7

Dudak çevresinde ve yanak üzerindeki tüyler kimi zaman sevgilinin kaşlarının, kimi zaman da sünbüle benzeyen saçların gölgesi olarak hayal edilir:

Kimdür lebünde sâye-i ebrûna hat diyen

Aldanmasun hayâline kimse o kec-revin

Necâtî, G. 288/2

Degül hatt-ı mu‘anber sâye-i zülf-i siyâhıdır

Degül ebrû-yı pür-çîn gamzenin per-i külâhıdır

Nef‘i, G. 31/1

Hat degüldür ruhların üzre görünen dostum

Sâye-i sünbül durur düşmüş ruh-ı verd üstüne

Necâtî, G. 508/3

‘Anberîn hatun anun sâyesidür haddünde

Kim gönül bağlamaz ol turra-i ‘anber-sâye

Bâkî, G. 467/3

1.1.78.2. Gölge Haramisi

Güzellik bir eşyaya ayva tüyleri de onun kıymetini sürekli artıran gölge haramisine teşbih edilir. Âşık da sevgilinin müşterisi olur:

Bir gölge harâmisi urur hâl ü hatun kim

Durmaz çıkarur hüsn metâ‘ını behâya

Necâfî, G. 444/4

1.1.79. Seccâde

Sevgilinin güzellik unsurlarından yanak, dudak ve ayva tüyelerinin birlikte oluşturduğu görünüm çeşitli olaylara ve tarihi şahsiyetlere telmihte bulunulmasına sebeptir. Sevgilinin yanağı üzerindeki ayva tüyler, şekli ve diğer unsurlarla ilişkisi sebebiyle Hızır’ın su üstüne serdiği seccadeye teşbih edilir ki bu görünümde olan sevgilinin mucizevî güzelliğinin kerametlerini sûfi bile inkâr edemez:

Sûfî inkâr idemez hüsnün kerâmâtına kim

Hızır gibi suya salmışdur hatun seccâdeyi

Revânî, G. 448/4

1.1.80. Semmûr (Kürk)

Ayva tüyleri yanağı kaplaması, renk, şekil benzerliği ile semmûr olarak tasvir edilir. Kürkün giyilme özelliği ile ayva tüyelerinin yanağı örtmesi arasındaki ilişki de bu teşbihin bir diğer sebebidir. Gül renkli yanak üzerine gelen hat sevgiliyi hoş kılar:

Gelmiş hat-ı siyâh ruhuna âh ey gönül

Semmûr hoş yakışmış o gül-penbe atlasa

Nedîm, G. 131/2

Saç göze şal, ayva tüyleri ise kürk görevi görür ve göz, şalına bürünerek serili olan kürk üzerine yatar:

Nıgehın vakt ola zülf ü hat arasında Nedîm

Bürünüp şâl-ı siyâha yata semmûr üzre

Nedîm, G. 116/6

1.1.81. Sevdâ

Sevdâ sözcüğü kelime anlamı olarak kara ve aşk, aşırı sevgi manalarına gelmektedir. Ayva tüyelerine benzetilen olarak kullanıldığında tevriye yoluyla her iki anlamı da kastedilmiş olur. Hattın sevdası âşğın sinesinin yanmasına sebeptir. Göğsünden çıkan siyah dumanlar âşğın vücudunun karardığının da delilidir:

Sevdâ-yı hattıñ ile mürekkebe vücûdumuz

Cânâ bu dûd-ı sîne ‘alâmet degül midür

Nev’i, G. 56/3

Şairin yazıp karaladığı her şey sevgilinin ben ve ayva tüyelerinin sevdasından kaynaklanmaktadır. Sevdâ sözcüğü siyah renk ve aşk anlamında her iki anlamda da tevriyelidir:

Hayâl-i hatt u zülfünden gözümde

Bu sevdâdan iderem sözi tesvîd

Ahmedî, G. 122/2

Âşık sevgilinin yüzündeki ayva tüyelerinin sevdasını kalem gibi başa salmıştır ve eğer bu sevdadan vazgeçmezse başı gidecektir. “Kalem gibi başa salmak” tabiri ile eskiden kelemin divit ile birlikte başa sarılan kavuk içinde taşınması

kastedilmiş,¹⁹⁷ ayva tüylerinin baş kısmında yer alması ve sevgilinin aşkının âşığın başında olması bu adet ile ilişkilendirilmiştir. Sevdâ sözcüğü aşk ve renk anlamında tevriyelidir:

Fuzûlî hattı sevdâsın kalem tek başa salmışsın

Gider başın eger baştan gidermezsen bu sevdâyı

Fuzûlî, G, 277/7

Sevgilinin hattının sevdâsı bir tarafta, yanağının beninin hayali gönlünün tam ortasındadır:

Dilde hayâl-i hal-i ruh-ı yâr der-miyân

Sevdâ-yı hattı gerçi biraz ber-taraf gibi

Bâkî, G. 522/4

1.1.82. Sır (Nihân)

Sır daha önce söylenmemiş, bilinmeyen, görünmeyen, zahir olmamış gizli şey anlamındadır. Ayva tüyleri sırdır, görünmez, bilinmez fakat dudak konuşma mahali olması vasfıyla açıldığında hattın sırrını ortaya döker:

Kemeri hall eder ol hattı kim oldur müşkil

Lebleri fâş eder ol sırrı kim oldur mektûm

Şeyhî, G. 127/4

İmanın şartlarından biri de kaza ve kadere inanmaktır. Bunlar açık olan hükümlerdir. Oysa ayva tüyler küçüktür ve görünmez. Bir kararı yok, gâh görünür gâh sır olur ifadesi ile hattın çok küçük ve ince olması dolayısıyla sırra teşbihi söz konusudur. Ayva tüylerinin beyaza çıkamaması ise net bir şekilde görünmemesi dolayısıyladır:

---

¹⁹⁷ Ali Nihat Tarlan, a. g. e., s. 237.

Hatt-ı ‘izârı geh görünür gâh olur nihân

Çıkmaz beyâza bahs-i kazâ vü kâder gibi

Bâkî, G. 503/3

1.1.83. Silsile/Zincir

Mecnun deli manasındadır. Deli olanlar bağlanır. Sevgilinin saçı şekli, siyah rengi ve yakalama özelliği dolayısıyla zincire benzetilir ki bu zincire vurulan âşığın gönlüdür. Yuvarlak yanakta devreden ayva tüyleri ise art arda gelmesi sebebiyle silsileye teşbih edilir:

Zincir-i zülf-i yâr ile mecnûn olanlaruñ

Devr-i hatında silsilesi oldu müntehi

Nev’i, G. 472/4

1.1.84. Sultan

Mısır kelimesi hem şehir hem de Mısır ülkesi anlamında tevriyeli kullanılır. Güzellik Mısır ülkesine benzetilir, ben ve ayva tüyleri âşıklara zulmü ile halka zulmeden “bir iki kara sultana” teşbih edilir:

Koma kim hâl u hatun halka perîşânlığ ide

Mısır-ı hüsnünde bir iki kara sultânılg ide

Necâtî, G. 518/1

1.1.85. Sürme (Kuhl)

Ayva tüyelerinin sürmeye teşbihi renk yönüyle olmakla beraber göz ile ilgili bazı inanışlar, adetler ve gelenekler sebebiyledir.

Tûtîyâ, kuhl anlamındadır. Kuhl; sürme, tûtîyâ, göze sürülen ilaçtır. Sürme siyah renkte olur. Toz halde olup göze hem güzellik hem de görüş kuvveti verir. Göze sürülüşü, aslının cevher oluşu, Isfahan’dan getirilmesi vs. yönlerden ele

alınır.”¹⁹⁸ Beyitte sürme ayva tüyelerine benzetilen olarak kullanılmakla birlikte genel teşbihlerin aksine dost olarak tasvir edilmiştir:

Olduğ için bahtımız hurşîd düşmen şâm-dost

Tûtîyâ-veş dîde-i ümmîdi tenvîr etdi hatt

Şeyh Gâlib, G.173/4

Gönül billur bir sürme hokkasına benzetilirken siyah ayva tüyelerinin sevdası âşğın can gözüne çekilen sürmeye teşbih edilir. Sürme çekilirken göz kapatılır. Ayva tüyler de âşğın gönül gözünü kapatır:

Dîde-i câna çeker sevdâ-yı hatun kühlîni

‘Âşıkun bir âbgine sürmedânıdur gönül

Ş.Yahyâ, G. 223/5

Sevgilinin yanağında yeni belirmiş olan ayva tüyleri o kadar güzeldir ki âşğ şaşkınlıklar içinde bırakır. Âşğın hayret sürmesini gözüne sürmesi ona bakması dolayısıyladır. Zira sürme de siyahtır ve gözde olur:

‘Âşık ki gördü hatt-ı ruh-ı nev-demîdesin

Sayîde etdi sürme-i hayretle dîdesin

Nedîm, G. 101/1

“Nergis(narsis), mitolojiye göre çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci Tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis, bir gün dereye aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran bakar. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek

---

¹⁹⁸ İskender Pala, a. g. e., s. 278.

haline sokulmuş ve kıyamete dek hicran ve intizar çekmeğe mahkûm edilmiştir. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehlâ bakar, intizar çeker, mesttir.”¹⁹⁹ Sürme ise eski inanişâ göre göz ilacıdır; gözün ferini artırır, aydınlık verir. Bu ilgilerle ayva tüyleri sürmeye benzetilir. Fakat hattın sürmesi intizar çeken gözün acısını dindirmez:

Sürme-i hat nergis-i gûyâyı hâmuş eylemez

Sâki-i âşûb mahmûrun ferâmûş eylemez

Nedîm, G. 48/1

1.1.86. Şâne (Tarak)

Ayva tüyelerinin tarağa benzetilmesi yanağın iki kısımdan oluşması, hattın da iki kısımdan oluşan yanak üzerinde iki yönlü yer alması dolayısıyladır. Âşığın cismi gam ile parça parça olsa ve tel tel ayrılrsa şaşılmaz. Çünkü sevgilinin ayva tüyleri o tel tel cismin taranması için tarağını gönderir. Bu ince söyleyişle ayva tüyler şekil itibariyle tarağa tasvir edilmiştir:

‘Aceb mi mû-be-mû-yı cismim olsa çâk çâk-ı gam

Hat-âverliklerin etmiş işâret şâne göndermiş

Nâbî, G. 340/2

Güzel kokulu ayva tüyelerini gören âşığın gönlünde hat ikiyüzlü bir tarak misalidir. “İkiyüzlü” tabiri ile hattın yanağa utanmadan gelmesi de kastedilmiştir:

Gördi bir vech ile ‘itr-ı hat-ı yâre giremez

Oldı gönlümde iki yüzli misâl-i şâne

Sâbit, G. 315/4

Aynaya teşbih edilen yanak üzerine gelen ayva tüyleri aynanın cevherini bozan bir unsur iken saçın düğümünü tel tel açan bir taraktır:

¹⁹⁹ İskender Pala, a. g. e., s. 356.

Hattının cânâ çıkarmış pertevin âyine hayf

Mû-be-mû-yı ‘ukde-i zülfün açılmış şâneye

Nedîm, G. 126/6

Sevgilinin saçının her bir telinde bir âşığın gönlü asılıdır ve bu gönüller dert içindedir. Şekli itibariyle tarağa benzetilen ve sevgilinin saçını tarayan hat dokunduğu her saç telinin başında ağlaşan gönüllere rastlamaktadır. Yetişmek ve büyümek için illa gül suyuna ihtiyacı yoktur zira âşıkların gözyaşları da pekâlâ onu sulayıp büyütmektedir:

N’ola olmazsa gül-âba ihtiyacı ol hatın

Her ser-i mûyında şâne bir dil-i giryân bulur

Nef’î, K. 9/4

Mâbeyn” konaklarda haremlik ile selamlık arasındaki dairedir.”²⁰⁰ Yanak iki kısımdan oluşması sebebiyle mâbeyne, ayva tüyleri yasağı çiğneyip mâbeyne giren maşitanın tarağına benzetilir. Hat asilik edip yasak kısma girmiş olsa da bu olay hayırla sonuçlanmıştır. Çünkü fitnegâh olan saçın karışıklığını ve düğümünü açmıştır:

Şâne-i mâşita-ı şîve girüp mâ-beyne

Fitne-i zülf ü hatun hayr ile buldı encâm

Sâbit, K. 41/27

“Kalem hat kelimesini yazdığı zaman üstüne şedde koymak, yeni çıkmış hattın eline tarak sunmak gibidir” ifadesinde hat kelimesinin şeddeli okumaya gerek ve ihtiyaç olmadığı, zira ikisinin de aynı anlama geldiği dile getirilmekle beraber bu durumun ayva tüyleri belirmişken bir de eline tarak vermekle aynı olduğu söylenilmiştir:

Şâne sunmak gibidir destine nev-hattânın

---

²⁰⁰ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 983.

Hâme hat yazdığı dem üstüne teşdîd etmek

Nâbî, G. 464/5

1.1.87. Şebistân (Yatak Odası)

Yatak odası gece olduğunda kullanılan bir mekândır ve karanlık olur. Bu sebeple sevgilinin ayva tüyleri yatak odasına, âşıkların gönlünü aydınlatan güzelliği yatak odasının mumuna ve siyah beni de mumun etrafında dönen pervâneye teşbih edilir. Bu söylemle sevgilinin güzellik unsurları bir Şem' ü Pervane hikâyesi hayali oluşturur:

Hüsni ki olur şem' şebistân hatında

Ancak yine hâli ana pervânelik eyler

Fehîm-i Kadîm, G. 54/6

1.1.88. Şeftâlû (Şeft-Alû), Kaysı

Ayva tüylerinin bu unsurlara benzetilen olarak kullanılmasında yanağın bağ olarak düşünülmesi ve hattın da yeşil rengi sebebiyle bağın sebzesi olarak tahayyül edilmesi etkilidir. Bu unsurların tüylü olması da hat ile ilişkilendirilmelerinde etkilidir.

1.1.88.1. Şeftâlû (Şeft-Alû)

Hat ile şeftali arasındaki ilgi her ikisinin de tüylü olması münasebetiyledir. Sevgilinin dudağı tam bir muammadır zira bir anda ayva tüylerini çıkarmıştır:

Remzden hâlî degül nakş-ı cemâl-i dil-rübâ

Hatt-ı la'li bir mu'ammâdur ki şeftâlû çıkar

Neşâtî, G. 22/3

Nasıl ki mevsimi gelmeden ya da geçtikten sonra yetiştirilen meyvelerin değeri ve fiyatı artıyorsa ayva tüyleri gelmiş sevgili de hattıyla beraber pahallanır ve onu almaya kimsenin gücü yetmez:

Şeft-âlûsı gelince hat alınmaz ol gülün

Vakti güzâr eylese mîve bahâlanur

Kâtip-zâde Sakıb, G. 187/5

1.1.88.2. Kaysı

Kaysı tüylü bir meyvedir. Ayva tüyleri de kıldan ibarettir. Sevgili güzelliği ile bir cennet varlığı olarak düşünülduğünde ayva tüyleri de cennet bahçesinin kaysısı olarak tasvir edilir:

Kaysı cennet mîvesi la‘l-i şeker-bârica bar

Yâ gülistân sebzesi ol hatt-ı jengârınca bar

Bâkî, Mat. 1

1.1.89. Şermende (Utanma, Utanç)

Âşıklar arasında çıkan arbede ve karışıklıktan dolayı sevgili utanmıştır ve ayva tüyleri onun utangaçlığının göstergesidir. Âşıklar da utanç sebebidir:

Yâr şermende-i hat biz dahı şermendesiyiz

Halk ile kendi için etdiğimiz arbedenin

Nâbî, G. 416/2

1.1.90. Şirâze

Şirâze, “ kitap ciltlerinin iki ucunda yer alan ve sayfaları düzgün tutmaya yarayan ibrişim ve benzeri sağlam iplerden örülmüş ince şerit”²⁰¹ tir. “Bağlamak” sözcüğü ise tutmak, yer edinmek, kalıcı hale gelmek anlamlarındadır. Güzellik bir mecmuaya benzetildiğinde yanak üzerinde beliren ayva tüyler yanağı zapt etmesi ve bağlaması özelliği ile o mecmuayı tutan şirâzeye teşbih edilmiştir:

Safha-i rûyunda peyda oldı tâze tâze hat

²⁰¹ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 1583.

Bağladı mecmû‘a-i hüsne güzel şîrâze hat

Yâver, G. 92/1

1.1.91. Tâze Hevâ, Havâdis

Ayva tüylerinin bu sözcüklerle ifadesi onun yeni çıkması ve hatın yazı anlamı dolayısıyladır. Çünkü duyurulmak ve insanlara bildirilmek istenen şey yazıyla yapılır.

1.1.91.1. Tâze Hevâ

“Hevâ ve nevâ musikî terimlerindedir. Uşşâk da, âşıklar anlamı yanında, musikîde bir makamın adıdır. Ayva tüyleri yeni belirmeye başladığı zamanki haliyle tâze hevâ ve tâze nevâ olarak vasıflandırılmaktadır. Bağlanmak fiili hem yanağa bağlanmak hem de beste anlamı taşır. Beste kelimesi de bir musikî terimi ve aynı zamanda bağlamak anlamı taşıyan bir kelimedir.”²⁰²

Uşşâka yine ol girih-i hatt-ı ‘izâruñ

Bağlandı ruhun vafına bir tâze hevâdur

Nev’i, G. 160/2

1.1.91.2. Havâdis

Ayva tüyleri yeni belirmiş olması sebebiyle de havâdis olarak tasavvur edilir:

Dahî tûtî hatun olmadı hâdis

Adûlar gerçi uçurdu havâdis

Nev’i, G.37/1

1.1.92. Tersâ (Hristiyan)

İçki İslam dininde yasaklanmıştır ve günahdır fakat Hristiyanlıkta böyle bir yasak yoktur. Dudağın kırmızı rengiyle meykede olarak tasavvur edildiği bir beyitte ayva tüyleri siyah rengiyle Hristiyan (kâfir), yanak ise beyazlığı ile İslam dini olarak

---

²⁰² M. Nejat Sefercioğlu, a. g. e., s. 199.

nitelendirilmiş; dudağın, meyhanede şarabıyla küfr ve İslam'ı birbirine kattığı ifade edilmiş; yanak ile hattın bir arada olmasına vurgu yapılmıştır:

Küfr ü İslâmı katar birbirine meykedede

Olıcak mevc-nümâ çün hat-ı tersâ sahbâ

Agah, G. 6/3

1.1.93. Teşdîd (Şedde)

Teşdîd şeddeleme, kuvvetlendirme, bir harfi iki kere okuma anlamındadır. Dudak şekere, ben harekeye, ayva tüyleri de şeker sözcüğünü “şekker” şeklinde okutan şeddeye benzetilir. Nasıl ki şeker sözcüğünü şeddeli okumanın lüzumu yoksa dudak üzerinde ben varken de ayva tüyelerine gerek yoktur.

Hâlün var iken hat nedür ol lâ'l-i ter üzre

Teşdîd ne lâzım ki koyalar şeker üzre

Necâtî, G. 479/1

1.1.94. Tezvîr

“Ayva tüyelerinin tezvîr olarak ifade edilişi bu kelimenin lugat manası olan “yalan, karıştırma, dolandırma, hile ve desise kullanma” manaları cihetiyledir. Kara yüzlü saç, ayva tüyelerinin tezvîrine hak(doğru) der, şahadetini isbat için Mushaf-ı hüsne el vurması istenir.”²⁰³

Kara yüzlü saçun hakdur dimiş tezvîrüne hatun

El ursun Mushaf-ı hüsne degülse ol güvâh egri

Necâtî, G. 597/5

---

²⁰³ Mehmed Çavuşoğlu, a. g. e., s. 161.

Âşık sevgiliye müşk saçan hattının geldiğini, bu sebeple vefa kılmasını ister. Sevgili ise bu dileğin yanlışı, asılsız ve beyhude olduğunu söyler:

Geldi hatt-ı müşk-bârun kıl vefâ didüm didi

Da'vî-i tezvîrden bâtil temennâdan n' olur

Necâtî, G. 160/4

Nesh “geçersiz kılma, feshetme, hükümsüz bırakma”; muhakkak ise “doğruluğu ispatlanmış, gerçek” manalarına gelmekle birlikte bu ikisi İslamî yazı çeşitlerinden ikisinin adıdır. Bu kelimelerin tevriyeli kullanımı ile güzellik bir ayete, ayva tüyleri muhakkak olan güzelliği hükümsüz bırakmak için ortaya çıkmış tezvire teşbih edilir. Sevgilinin güzelliği muhakkak ve su götürmez bir gerçek olduğu için ayete benzetilir:

Diler hüsn âyetin nesh ide hattun

Bu tezvîr-ile nesh olamaz muhakkak

Ahmedî, G. 338/4

Sevgilinin güzelliği kesindir ve bir ayet gibi kesin hüküm taşır. Bu yüzden yanakta beliren hat sevgilinin güzelliğini müzevver edemez:

Hâşâ ki ola hüsnün âyet-i nesh

Ol hatt-ıla kim müzevver olmuş

Ahmedî, G. 305/6

1.1.95. Tıraş

Ayva tüylerinin menfî bir unsur olarak değerlendirilmesi onun tıraş adı altında zikredilme nedenidir. Zira yanağı kirletir, çirkinleştirir ve güzellikten eser bırakmaz. Sevgilinin tıraş ederek ayva tüylerinden yanağı arındırması yanağa taze cila verecek onu güzelleştirecektir. Çünkü yanak evvelde beyaz olduğu gibi ahirde de beyaz olmalıdır:

Rûy-ı dildâra tırâşı viricek tâze cilâ

Didüm evvelde beyaz ey gülüm âhirde beyaz

Sâbit, G. 175/3

“Sevgili güzel yüzünü açıp ayva tüylerini tıraş etmeli, Rum ilinde kılıç ile gaza yolunu açmalıdır” ifadesiyle İslam devletlerinin tümünde var olan gaza ve cihad anlayışına telmih yapılmıştır. Osmanlı topraklarının Rûm olarak adlandırılması ilgisiyle yanak da Rum iline benzetilmiştir:

Feth eyleyüp cemâlünü ref^e eyle hattunu

Rûm ellerinde tîg ile aç gel gazâ yalın

Hecrî, G. 110/3

“Ey Vusûlî, sevgili dudağının üzerindeki ayva tüylerini tıraş ederek kazıdıkça yakut yüzük üzerine hat nakşeder sanırsın” söylemiyle sevgilinin hattını kazıması rengi itibariyle yakuta benzeyen dudak üzerine nakış işler gibi algılanmaktadır. “Yakut yüzük üzre hat nakşeder sanırsın” ifadesiyle aynı zamanda yakut sözcüğü tevriyeli kullanılarak hat ustası Yâkût-ı Mus’tasîmi de kastedilmiş, dudak yüzüğe benzetilmiştir:

Hatt-ı lebin Vusûlî tırâş eyledükçe yâr

Yâkût hâtem üzre sanasın kazar hat

Vusûlî, G. 90/5

Sevgili ayva tüylerini ne kadar tıraş etse de yeniden çıkmaktadır. Bunun sebebi hattın, dudağın dirilik suyunu içmesi ve onunla beslenmiş olması dolayısıyladır:

Her ne deñlü başını kesseñ yine bulur hayât

Âb-ı hayât içdi la‘lünden meger ey yâr hat

Vusûlî, G. 91/3

Selmân-ı Pâk “ berberlerin piri sayılan zattır. Hz. Peygamber’in iltifatına mazhar olmuştur. Hendek muharebesinde Medine hendekleri bu zatın tavsiyesiyle kazılmıştır.”²⁰⁴ Hattın tıraşı ile bu zatın berber oluşu ilişkilendirilir. Sevgili siyah ayva tüylerini yanağından tıraş edince Selmân-ı Pâk’in çerağından çerağ yakmış gibi aydınlanır:

Hattın tırâş idince rûh-ı tâb-nâkdan

Yakdı çerâğ ‘arızî Selmân-ı pâkden

Sâbit, G. 260/1

1.1.96. Tûtî (Papağan), Zag (Karga), Tâvûs-ı Cennet, Mekes (Sinek), Arı, Piristû (Kırlangıç)

Ayva tüylerinin bu kelimelerle ifadesi yanak üzerinde yer alan her bir uzvun benzetildiği unsurlar dolayısıyladır. Renk ve şekil özelliği de yapılan teşbihlerin bir diğer sebebidir.

1.1.96.1. Tûtî (Papağan)

“Sevgilinin yüzünün ve yanağının ayna, dudağının şeker veya şekeristâna teşbihi, ayva tüylerinin papağan olarak tasavvurunun başlıca sebebidir. Bu münasebet, papağanın konuşmaya alıştırılırken ayna kullanılması veya aynanın karşısında papağanın konuşması, papağanın şekerle beslenmesi sebebiyle kurulur. Bundan dolayı beyitlerde ‘güftügû’, ‘söyleşmek’ gibi konuşmayla; ‘la’l-i şîrin’, ‘şekeristân’ gibi tat ile ilgili unsurlar yer alır. Beyitlerde ‘sebz’ kelimesinin kullanılması ise tûtî ile yeni çıkan ayva tüylerinin yeşil rengi arasında kurulan ilgi dolayısıyladır.”²⁰⁵

Nebât-ı la’l-i şîrinde hatt-ı sebz-i cânâne

Sanasın perr-i tûtîdür ki düşmiş şekeristâna

²⁰⁴ Ahmet Talat Onay, **a. g. e.**, s. 431.

²⁰⁵ M. Nejat Sefercioğlu, **a. g. e.**, s. 195.

Nev'î, G. 415/1

“Gonca gibi güzel dudaklı sevgili ağzı ile kuş tutsa da tuttuğu kuş ayva tüyelerinin tûtîsine ve saf lal dudağına eş olamaz” tabiriyle dudak kenarındaki ayva tüyler papağana benzetilir. “Ağzı ile kuş tutmak” deyimini ile ayrıca hattın ağız çevresinde bulunuş durumu hatırlatılır:

Olur mı tûtî-i hatunla la‘l-i nâbuna hem-tâ

Tutalum kuş tutarmış ağzı ile gonçe-i ra‘nâ

Riyâzî, G.4/1

Yanağın cennet olarak tasvir edilmesi dolayısıyla ayva tüyleri içinde kin ve nefret olmayan, kargaya benzeyen saçla mahrem olabilecek bir cennet varlığına ve boyun serviye teşbihi ile servi üzerine konmuş bir papağana benzetilir:

Cinân-‘ârizun sakinlerinde bugz u kîn olmaz

N’ola tûtî hatuna mahrem olsa zülfünün zağı

Nev'î, G. 510/2

Yâ nihâl-i serve konmuş fi‘l-mesel

Tûtî-yi mısır-ı melâhatdur hatun

Nev'î, G. 245/4

1.1.96.2. Zag (Karga)

Hat ile karga arasında kurulan benzerlik renk yönündendir. Can gül bahçesine benzetildiğinde sevgilinin saçı, beni ve ayva tüyleri o gül bahçesine konan kara kargalara teşbih edilir. Gül bahçesinde karga olması hoş bir görüntü oluşturmazken ayva tüyleri de istenilmeyen bir unsur olarak diğer uzuvlarla birlikte zikredilmiştir:

Bir yana oldı hal ü hat u zülf-i müşg-bâr

Cân gülşenüni kapladı tutdı gurâblar

Necâfî, G. 105/5

Sevgilinin iki güzellik unsurunun tasvir edildiği Şu beyitte hayal kuŐlar yoluyla ifade edilmiş dudak-ağız konuşma mahali olması dolayısıyla papağana, ayva tüyler de siyah rengi hususiyetiyle kargaya benzetilmiştir. Kuş dili ve makale ifadeleri ile hattın yazı manasına da çağrışım yapılmıştır:

Zag u Tûtî makalesine nazar

Kuş dilin bilmeyenler eylemesn

Nev’i, Kıt. 52/1

Yanaktaki ayva tüyleri karga olunca ben de Şekli ve rengi münasebetiyle buğday tanesi olarak tasvir edilir. Hat kargasının “ben”i ayaklar altına alması, karganın buğday tanesini ayaklarına sıkıŐtırarak götürmesini hatırlatmaktadır. Ayrıca dğmek ve un sözcükleri bir arada kullanılarak değirmen mazmunu oluŐturulur:

Dne-i hln edelden zg-ı hattn pyimal

Dge dge kendmi bu gssadan un eyledim

Hayali, G. 366/2

1.1.96.3. Tâvûs-ı Cennet

Sevgilinin güzelliği ile cennet varlığı Şeklinde tasvir edilmesi onun uzunlarının cennetteki nesnelere benzetilmesinin sebebidir. Boyu uzunluğu ve güzelliği ile Tb ağacına benzetildiğinde ayva tüyleri o ağaca konan cennet kuŐu olarak tasvir edilir:

Kmetn tb-yı Firdevs-i ceml

Var-ise tvs-ı cennetdür hatn

Nev’i, G. 245/3

1.1.96.4. Mekes (Sinek)

Sineğin Şekere ve tatlıya gelmesi hususu ayva tüyleri ile benzerlik oluŐturmasındaki sebeptir. AÇıklar için değerli ve Şeker gibi tatlı addedilen dudak,

onların hayalinde ayva tüyelerinin şekere üşüşmüş sinek olarak algılanması hayalini doğurur:

Lâ'1-i şîrîn ü Güher-rîz ü hayâl-i hatt u hâl

Hey ma'âzallah mekesler teng-i sükkerden ırağ

Necâtî, G. 267/6

1.1.96.5. Arı

Ayva tüyelerinin dudak kenarında olması ayıp bir şey değildir. Zira bal neredeyse arı da ordadır. Dudak tatlılığı sebebiyle bala, ayva tüyleri ise bala gelmiş arıya teşbih edilir:

Hattını gördi gönül didüm aña 'ayb degül

'Âdet oldur ki aru kandayise bala durur

Kadı Burhaneddin, G. 510/6

1.1.96.6. Piristû (Kırlangıç)

Aynanın üzerinin kirlenmesi ilgisinden hareketle yanak bir aynaya, üzerindeki ayva tüyler de bir anda gelerek aynayı karalayıp kirleten kırlangıçlara teşbih edilmiştir. Hattın kırlangıca teşbihi renk yönüyledir:

Böyle çâpük geldin ey hatt-ı siyeh ruhsârına

Var ise pervâza meşk etdin piristolarla sen

Nedîm, G. 103/3

1.1.97. Tutuk (Duvak)

Ayva tüyelerinin bu şekilde vasıflandırılması yanağı kapatması dolayısıyladır zira gelinlerin yüzü kapatılır. Bu benzerlik ilişkisiyle güzellik geline ayva tüyleri de onu süsleyen ve kapatan anber kokulu duvağa benzetilir:

Tutmuş arûs-ı hüsne hatun anberîn tutuk

Âyîne-i dil oldu bu vech ile bes tonuk

Münîrî, Tg, 147/1

1.1.98. Virânelik

Bahar geldiğinde güzelleşen gül bahçesinin hazana doğru sararmaya yüz tutması gibi hattın çıkması da sevgilinin baharını sona erdirir. Ayva tüyleri bu ilgi içerisinde yanağın güzelliğini gidermesi yönüyle viraneliğe teşbih edilir:

Geldi hat kalmadı ehliyeti cânâneliğe

Tuttu yüz gülşen-i ruhsâresi vîrâneliğe

Nâbî, G.679/1

1.1.99. Yağma

Ayva tüyleri birden ve kalabalık bir şekilde husule gelmesi sebebiyle yağmaya teşbih edilir ve bu benzetme âşığın gözüyledir. Sevgilinin latif ayva tüyleri ve güzel benleri âşıklar arasında kargaşa iklimi oluşturur. Can mülke benzetilir ve bu mülk hat eliyle talan edilir, her bir âşığın gönlü bir yağmada kalır.

Zihî hâl ü hat-ı ra'nâ k'ider cân mülkini yağma

Zihî iklim-i pür-gavgâ ki olmuş alan alanın

Necâfî, K. 13/11

1.1.100. Yaprak

Ayva tüyelerinin sebz oluşu, yanağın rengi itibariyle gül goncasına benzetilmesi, yeşil rengi ve yanak üzerinde yer alması hattın yaprağa benzetilmesine sebeptir. Ayva tüyelerinin saç altında kalması kurulan teşbihlerin çeşitliğinde önem arz eder. Zira saç ayva tüyelerini ayaklar altında çiğnese buna şaşılmaz çünkü gül bahçesi içinde bitki yaprağına itibar edilmez. Hattın yaprağa teşbihi her ikisinin de açması ve rengi dolayısıyladır:

Pâ-mâl ederse tura hat-ı sebzini n'ola

Gülzâr içinde berg-i giyâha ne i'tibâr

Fehîm-i Kadîm, G. 45/5

Yanak kızıl gül goncası, ayva tüyleri ise bu gülün yeşil yapraklarıdır:

Yanağın gonçesi vü hatt-ı sebzün

Kızıl güldür yaşıl yaprağ içinde

Ahmedî Dâ'î, G. 305/2

Güzellik gül bahçesinde yanak gül, ağız gonca, boyun gül fidanı, ayva tüyleri de gül fidanının yeşil yaprağıdır:

Gülşen-i hüsnünde haddüñ gül dehânuñ goncedür

Gül nihâlidür kaduñ hattüñ yeşil yapragıdur

Hecrî, G. 54/5

1.1.101. Zümüröd (Zümüröd-Nigâr) Pîrûze (Fîrûze), Elmas

Ayva tüyelerinin bu kelimelerle ifade bulmasında renk vasfı etkilidir. Ayrıca sevgilinin yanağının, dolayısıyla ayva tüyelerinin hazine olarak telakki edilmesi hazinelerin saklanması ve canavarlar tarafından korunması gerçeği de bu benzetmelerde etkili olan unsurlardır. Saçın, yanağı ve ayva tüyelerini koruyan ve gizleyen bir unsur olarak zikredilmesi de teşbihlerin bir başka yönünü temsil eder. Diğer yandan bu nesnelere süs unsuru olması ayva tüyelerinin bunlara benzetilme sebeplerindedir.

1.1.101.1. Zümüröd (Zümüröd-Nigâr)

Kâfûr, "Hindistan bölgesinde defneye benzer bir küçük ağacın zamkından elde edilen pek beyaz ve güzel, sert kuru bir maddedir."²⁰⁶ Zümüröd kıymetli bir taşdır. Divan şairleri bir süs eşyası olması sebebiyle zümürödü çokça anmışlardır. Rengi ve

²⁰⁶ İsmail Parlatır, a. g. e., s. 818.

parlaklığı dolayısıyla ayva tüyleri ile birlikte anılır.”²⁰⁷ Yanak beyazlığı sebebiyle kâfura, ayva tüyler de yeşil rengi, süs unsuru ve âşıklar için değerli olması bakımından zümürüde benzetilir:

Hatt-ı sebz olmuş bedîd ol gerden-i kâfurdan

Ey ‘aceb çıkmış zümürüd ma‘deni billûrdan

Nedîm, G. 107/1

Şairler sevgiliyi bazen bütün uzuvlarıyla birlikte bir işret meclisi tablosu içerisinde tahayyül ederler. Sevgili işret meclisinde şarap dağıtan bir sâkîye, dudağı kırmızı rengi dolayısıyla içinde şarap bulunan kadehe, ayva tüyleri ise o kadehin yeşil renkli ve kıymetli zümrüt nakışlarına teşbih edilir. Sevgilinin dudağı âşığa ilaçtır. “Emmek” kelimesiyle hem ilaç hem de öpmek anlamı kastedilir. Âşık sevgilinin dudağını öptüğünde derdi deva bulacak ve sevgili dudağının şarabını sunmuş olacaktır:

Emdir leb-i hat-âverin ey sâkî sun şarâb

Ol câm-ı la‘l-fâm-ı zümürüd-nigâr ile

Nedîm, G. 138/3

1.1.101.2. Pîrûze (Fîrûze)

Pîrûze, “Nişabur’da çıkarılan açık renkli bir mücevher”²⁰⁸dir. Sevgilinin saçları uzundur. Saç yanağın üzerine uzanır, yanağı ve ayva tüylerini kapatır. Bu tahayyül saç için değerli bir mücevheri saklayan ve koruyan ejderha hayali çağrıştırır. Eski inanışa göre hazineler ve mücevherler gizlenirmiş. Sabah rüzgârının sevgilinin saçları altında gizlenmiş olan mücevheri çıkarması rüzgârın saçı dağıtması ile olur. Bu ilgilerle ayva tüyleri âşık için değerli olması, sevgilinin güzelliğini arttırması ve onu süslemesi sebebiyle ve renk yönüyle değerli bir mücevher olan pîrûzeye teşbih edilir:

²⁰⁷ İskender Pala, a. g. e., s. 495-496.

²⁰⁸ İskender Pala, a. g. e., s. 158.

Hattınun pîrûzesin buldı çıkardı bâd-ı subh

Zîr-i dâmânında ol zülf-i perîşân gizlemiş

Bâkî, G. 214/6

1.1.101.3. Elmas

Elmas, “aslı maden kömürü olan çok kıymetli bir cevherdir. Madenler içinde en sert yapıda olanıdır. Camı kesebilen tek madendir. Eski tıpta elmas kırıntıları zehir olarak bilindiğinden ölmeyi isteyenler bunu içerlermiş. Peygamberimizin torunu Hz. Havva’nın almas tozu ile zehirlendiği rivayet edilir. Bunun yanında elmas kırıntıları kolay erimediği için yaraya elmas tozu ekmek acıda devamlılığı ve aşkta sebâtı temsil eder. Divan şiirinde elmas bir maden, mücevher, kıymetli taş olarak ele alınır ve âşıkın yarasına serpilir.”²⁰⁹ Sevgilinin yanağı üzerinden tıraş ettiği ayva tüyler âşık için elmas kadar değerli bir cevherdir:

Eyleyüp gird-i zekândan hattını dil-ber terâş

Eyledi almâsdan gûyâ ki bir sâgar terâş

Arpaemîni-zâde Sami, G. 59/1

1.1.102. Zevrâk (Kayık)

Ayva tüyelerinin kayık olarak tasvirinde güzelliğın ya da yanağın deniz ve su olarak tasvir edilmesi, saçın ise lenger olarak düşünülmesi önemli bir unsurdur:

Lenger olmuş aña ca’d-ı sünbülñ

Zevrâk-ı bahr-i letâfetdür hatuñ

Nev’î, G. 245/2

Yeni çıkmış ayva tüyleri zevk ve sefa kayığıdır. Zira yanak su, dudak da şaraptır:

---

²⁰⁹ İskender Pala, a. g. e., s. 137.

Hatt-ı nev-res kim o la‘l-i bî-misâl üstindedür

Zevrâk-ı zevk u safâ âb-ı zülâl üstindedür

Nev’î, G. 87/1

Güzellik bir meclis, ayva tüyleri içi saf şarapla dolu bir kayık, dudak da mecliste içilen şaraptır:

Meclis-i hüsne hat-ı la‘li ‘aceb revnâkdur

Mey-i nâb ile içi toptolu bir zevrâkdur

Nev’î, G. 103/1

1.1.103. Zeyn, Zînet, Zîbâ, Zîb ü Zînet, Tezyîn

Ayva tüylerinin zeyn kelimesi ve bu kelimenin müştakları olan diğer sözcüklerle tasvir edilmesi hattın sevgiliyi güzelleştirici bir unsur olarak düşünülmesi vasfıyladır. Güzellik bir sayfaya benzetildiğinde ben ve ayva tüyleri o sayfanın süsleyicisi olarak tasavvur edilir. Nasıl ki sureler üzerinde harekeler yazıya güzellik katıyorsa bu da onunla birdir. Ayrıca eskiden kitapların yaldızla süslenmesi geleneği ve âdetine de telmih vardır:

Hatt u hâli safha-i hüsnini tezyîn eyledi

Gûyiyâ i‘rab kondı sûre-i Nûr üstine

Vusûlî G. 162/3

Ay gibi parlak olan yanakta siyah hattın süsüne ihtiyaç duyulmaz. Bu tıpkı nurlar âleminde karanlık gecenin yer etmesinin imkânsızlığı gibidir:

İstemez zînet-i hattı o meh-i sâde-ruhum

‘Âlemi nûrda zîrâ şeb-i deycûr olmaz

Fehîm-i Kadîm, Kıt. 1

Yanak Mushaf'a, güzellik ayete, ayva tüyler de ayetlerin tezyinine teşbih edilirler:

Te'alallâh ne hüsn olur bu kim tezyînidr hatun

Cemâlün âyetin ider rivâyet yedi Mushaflar

Necâtî, G. 91/5

Yâver, sevgilinin güzellik değerini yüz kat artırmıştır; ayva tüyleri ise yücelik tahtına benzetilen yanağı süslemeye devam etmektedir:

Kadr-i hüsnin kıldı sad çendân Yâver dil-bern

Zîb  zînet virdi hâlâ mesned-i i'zaza hat

Yâver, G. 92/5

Yeşil renkli ayva tüyleri gl gibi olan yanağı hoş gösterir. Gl bahçesinin ss ve güzelliği sebz ileyse sevgilinin güzelliği de hat iledir:

Gl yanağına zîba düşmiş bu hat-ı sebzün

Sebz ile olur zîra gülşen yöresi nâzk

Ahmed-i Dâ'î, G. 99/2

Sevgilinin dudağı etrafında peyda olanlar ayva tüyleri değildir, dudak yüzüğü üzerine siyahla işlenmiş sslerdir:

Nigîn-i la'line virmiş sevad ile ziyet

Lebinde sanma hat-ı nev-demîde peydâdur

Neşâtî, K.15/30

Yüzde ayva tüyleri belirince benin üzeri kapanır ve gizlenir. Bu haliyle hat yanağın süsüne benzetilir:

Hâlî pinhân etdi hat çıkdı yüze

Hâl-i rûyunda dahı zîbâ mı hat

Enderunlu Vâsıf, G. 63/6

Sevgili padişah, yanak bir kâğıt sayfası, siyah ayva tüyleri ise hem padişahın yazısı ile yazılmış menşur hem de bu menşurun süsüdür. Hızır kelimesi hem padişahın uzun ömürlü olması temennisi ile hem de ayva tüyelerinin yeşil rengi dolayısıyla zikredilmiştir:

Zeyn itdi kâğız-ı ruh-ı yâri siyâh hat

Menşûrı ‘ömr-i Hızır olan pâdişâh-ı hat

Sâbit, G. 180/1

1.1.104. Zırh

Yanak gönül alan bir yiğite, ayva tüyleri de o yiğidin giydiği zırha teşbih edilir ki bu benzetme âşığın görüş açısıyladır. Hat, yanağı âşıklardan korumaktadır. Âşık bu durumu sevgilinin kendisine olan kinine yorumlamaktadır:

Ruhsâr-ı dil-firibe zırhlar geyürdi hat

Benzer yine Necâtî-i miskine kin tutar

Necâtî, G. 165/

SONUÇ

Divan şiiri insana ait her ayrıntıyı konu edinmiş zengin bir kültür ürünüdür. Bu zengin kültürün taşıyıcı ve aktarıcısı olan şairler söz söyleme hünelerini şairlik istidadı yanında onları besleyen zengin kültür ve ilimlerine borçludur. Özellikle dinî ve pozitif ilimler divan şiirini vücuda getiren bu şairlerin sağlam şair kişiliklerinin oluşmasındaki en önemli unsurdur. İster beşerî ister tasavvufî olsun yazıya döktükleri her sözü ilimleriyle süslemiş ve edebileştirmişlerdir. Şiirlerinde ele aldıkları konuları ilimleriyle yoğurup benliklerinde şahsileştirerek “ben” dünyasından şiire dökmüşlerdir. Bireysel bir tasarruf taşıyan sevgili tanımlarını da bu engin kültür ile zenginleştirmişlerdir. Özellikle sevgili ve onun bünyesinde barındırdığı her türlü şey bu zengin kültürün şairleri ve onların kaleminden şiire yansımıştır.

Sevgili her ne kadar acımasız, vefasız, fettan, hilekâr olsa da âşığın halet-i ruhiyesinde en özel yeri işgal etmiştir. Güzelliğine mağrur kimliğiyle şiirlerde boy gösteren sevgili hep en güzel olmuştur.

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi olan ayva tüyleri üzerine yapılan bu çalışmada sevgiliye isnat edilen her tür benzetmenin âşıkların ruh haline göre şekillendiği görülmüştür. Taranılan divanlardan seçilerek alınan ve tezi oluşturan beyitlerde ayva tüyelerine yapılan bütün benzetmeler renk, koku ve şekil benzerliği üzerine kurulmuştur. Bu üç kavram teşbihlerin çıkış noktasını oluşturmakla beraber sevgilinin ayva tüyünün en çok benzetildiği kavramın yazı ve yazıyla ilgili unsurlar olduğu görülmüştür.

“Yazı” benzetmesinin dışında ayva tüyleri daha çok renk özelliği ile ele alınmış ve bu küçük güzellik unsuru genel olarak iki rengeyle teşbihlere konu olmuştur. Bu iki renk hemen hemen divan şairlerinin tamamında aynı çağrışım ve tasvirlerle işlenmiştir. İlk çıkmaya başladığı zamanlardaki yeşil rengi sevgilinin tazeliği, güzelliği ve onu güzelleştirici bir unsur olarak zikredilmiştir. Siyah rengi ise güzelin yaşlılığının belirtisi ve sevme çağının geçtiğinin göstergesi olarak ifade bulmuştur. Bunun dışında siyah rengin benzetmelerde yoğun olarak kullanılmasının bir sebebi de “hat” sözcüğünün yazı anlamını içermesi ve yazının da siyah olmasıdır.

Ayva tüyleri kokusu yönünden benzetilen olmakla beraber hem renk hem koku hem Şekil, hem koku hem rengi bakımından da teşbihlerde i içe kullanılmıştır.

Sevgilinin en k c k güzellik unsuru olan ayva tüyleri tek başına teşbihlere konu olmamıştır. Yüz  zerindeki bütün güzellik unsurları ayva tüyelerine yapılan teşbihlerde azami derecede önem arz etmiştir. Yanağın rengi ve Şekli itibariyle üzerine yazılacak bir unsur olarak düşünülmesi, âşıklar için kutsal kabul edilmesi sebebiyle Mushaf olarak nitelendirilmesi, tasavvuf düşüncesi ve diğer dinî kaideler içinde yanak ve yanak üzerinde yer alan unsurlara yüklenen anlamlar, hat sözcüğünün ifade ettiği yazı anlamı ve hattın siyah rengi ayva tüyelerinin yazı ve yazıyı çağrıştıran unsurlara benzetilme sebebi olmuştur. Bununla birlikte sa, kaş, kirpik, çene, dudak, ağız ayva tüyleri ile kurulan benzetmelerde sıkça kullanılan diğer unsurlar olmuştur. Sa; uzunluğu, divan Şiirinde kendisine ithaf edilen manalar ve ayva tüyelerinin üzerini örtmesi yönüyle teşbihlere konu olurken ekseriyetle ayva tüyelerini saklayan bir unsur olarak hayal edilmiş; hat, pusuda gizlenen asker ya da haydut teşbihinde yer almıştır. Kimi zaman ayva tüyleri kirpiğin yanak üzerine düşmüş gölgesi olarak telakki edilmiş, bazen de yanak sayfası üzerine yazılan hattın kalemi görevini üstlenmiŐtir. Bir zamanlar âşıkların mihrabı olarak düşünülen kaş, hat askerinin ayakları altında tozlar içinde kalmıştır. Sevgilinin ayın ond rd  gibi parlayan ve ayva tüyleri içerisinde kalmış alnı  Őık için mübarek Kadir Gecesi'dir.

Dudak ve ağız Şekil itibariyle ayva tüyelerine yapılan teşbihlere yardımcı olmuştur. Kapalı olması ve üzerinde yer alan ayva tüyelerinin mührün yazıları olarak düşünülmesi hayali en çok yapılan benzetmelerin başında gelmiştir. Bazen de ayva tüyleri sır teşkil eden dudağı ifşa eden bir unsur olarak zikredilmiştir. Çene çukurunda bitmiş yeşil t yeler bazen bir emenzar, bazen de kapkara bir zindandır  Őık için ki ne yana dönse bu zindandan kurtuluş ümidi de yoktur. Sevgilinin göz ve bakıŐları ki her bir bakıŐında âşığın canını onulmaz yaralara gark eder. ÂŞığın ruh dünyasında kaşları yay, bakıŐları kılıç, kirpikleri yaya gerilerek âşığı vuran oklardır.

Ayva tüyelerine yapılan bütün benzetmelerin renk, koku ve Şekil benzerliği üzerine kurulduğunu ifade etmiŐtik. Şekil ve yüz üzerinde bulunduğu konum itibariyle ayva tüyleri fitne, fettân,  Ő b, belâ, asker, cellât, düşman, perifŐan, nakş, mevc, tıfl, tûtî, Tatar, yeniçeri, m r, mısra-ı berceste, hurde, hüccet, karınca duası,

der-kemin, har, dâm, havâric, arı, sünbül kasidesi, zîba, zîver, zümrüt, mektup, menşur, sayyâd, saf, yec'uc, me'cuc, yüz bin şey, âyet, besmele, efsun, cevher, ebr, elmas, dua, bedi, firuze, ferman, fetva, gûbar, hüsn-i hat, kara yazı, kâtip, kader-n' me, şeh-per, hûb u ter, hûri, nev-demîde, nev-hiz, nîş, Cibril-i Emin, müşevveş, pür-şur, rehzen, reside, rîş, Rıdvân, şirinlik, Güneş tutulması, harf, haşiye, hale, hüccet, perde, nüsha-i can, semmur, Rûşen, rumuz, sure, Fatıha suresi, İhlâs suresi, Kevser suresi gibi unsurlarla nitelendirilmiş; sevgiliye ait teşbih ve mecazlarda kullanılmıştır.

Ayva tüyleri siyah rengi itibariyle kâfir, küfr, küffâr, fitne, fettân, Şâm, Habeş, Freng, kahve, kara (siyah), karalamak, köhne bahar, averde-i köhen, Arap, Hindistan, Hindû, Karasi, Karaman, Çîn, Garb, Habeşî, karga, mûr, şebistân, sâye, dûde, sevda, Kâ'be örtüsü, akşam, gece, şeb, sevad, ebr kavramları ile nitelenirken yeşil rengi dolayısıyla da Hızır, bahar, nebat, sebz, sebze-zâr, nev-hîz, nev-âmede, pîruze, zümürüd, yaprak, taze heva gibi teşbih unsurları ile nitelenmiştir.

Sevgilinin ayva tüyleri renk, şekil ve konumu itibariyle benefşe, afet, çemen, dud, buhar, kir, leke, giyeh gibi mecaz ve benzetme unsurları ile ifade edilmiştir.

Ayva tütünün kokusu ile ilgili teşbih ve benzetmeler arasında buy, amber; kokusu ve rengiyle ilgili teşbih ve mecazlar arasında müşg(misk); ayva tüyelerinin kokusu, rengi, şekli ve konumu ile ilgili benzetme ve mecaz unsurları arasında ise nilüfer, reyhan, yasemen, sünbül bulunmaktadır.

İncelenen beyitler içinde ayva tüyelerine benzetilen unsurlar arasında çok kullanılan edebi sanatların tevriye, tenasüp, teşbih, tezat, mecaz ve kinaye olduğu görülmüştür.

Ayva tüyleri ile ilgili oluşturulan bu teşbihlerde yaşamın içinde var olan her türlü unsur, düşünüş, yaşayış, inanış, gelenek ve görenek bir bütün halinde yer almış; bunlar şairlerin hayal süzgecinden süzülüp sevgilide karşılığını bulmuştur. Kimi zaman sevgili yanağında hat belirmiş haliyle oldukça güzel tasvir edilmiş, kimi zaman hattın gelmesi aşığın gözünde sevgilinin güzelliğini gölgelemiştir. Kimi zaman da şairler ayva tüyelerini salt güzellik unsuru olmaktan çıkararak hattı sevgilide

bulunan diğer unsurlarla birlikte düşünmüş; dönemin toplumsal yaşayışına, siyasi olaylarına, dini algısına göndermede bulunmuşlardır.

Bu derece seçkin, ince manalar ve benzetmelerle bezenmiş olan, onu resmeden şairlerin kalemlerinin ilhamı olan sevgili denebilir ki hem kendisini anlatan şairi var etmiş hem de kendi varlığının yadsınamaz gerçekliğini topluma kabul ettirmiştir.

**DİVAN EDEBİYATINDA HAT KONULU ÇALIŞMAYA KAYNAK
OLUŞTURAN DİVANLAR**

AÇIKGÖZ, Namık, **Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Akdoğan, Yaşar. (1979). *Ahmedi Divanı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

AKKUŞ, Metin, **Nef'î Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1993.

Akpınar, Şerife. (2012). *Âgâh Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html> (erişim tarihi: 12.04.2013).

Avşar, Ziya. *Revânî Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi:01.10.2012).

Aydemir, Yaşar. *Behiştî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi:11.09. 2012).

Aydemir, Yaşar ve Çeltik, Halil. (2009). *Meşhûrî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 05.11.2012).

Aydemir, Yaşar. (2009). *Ravzî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78366/edincikli-ravzi-divani.html>(erişim tarihi: 01.01.2013).

AKYÜZ, Kenan, vd., **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

AYAN, Hüseyin, **Nesîmî, (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni, I, II)**, TDK Yay., Ankara 2002.

Başpınar, Fatih. *Beyânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.06.2013).

BİLKAN, Ali Fuat, **Nâbî Divanı**, MEB Yay., İstanbul 1997.

Demirel, Şener. (2011). *Mânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.06. 2013).

DOĞAN, Muhammed Nur, **Şeyhülislâm İshak Divanı**, MEB Yay., İstanbul 1997.

DOĞAN, Muhammed Nur, **Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni**, MEB Yay., İstanbul 1997.

DOĞAN, Muhammed Nur, **Fatih Divanı ve Şerhi**, Erguvan Yayınevi 2004.

Doğramacı, Nilgün. (2007). *Fevzî Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ERGİN, Muharrem, **Kadı Burhaneddin Divanı**, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980.

ERDOĞAN, Mustafa, **Bursalı Rahmî Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Kırşehir 2011.

Ersoy, Ersen. *II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divanı(İnceleme-Tenkitli Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78388/muniri-divani.html>(erişim tarihi: 11.07.2012).

GÜREL, Rahşan, **Enderunlu Vâsif Divânı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2008.

Gürgendereli, Müberra. *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.01. 2012).

İPEKTEN, Haluk, **Nâ'îlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1990.

İSEN, Mustafa-KURNAZ, Cemal, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1990.

Kaçalin, Mustafa S. *Âhî Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 05.01.2013).

KALKIŞIM, Muhsin, **Şeyh Galib Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1994.

Kaplan, Mahmut. (1981). *Neşatî Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

KARACAN, Turgut, **Bosnalı Alaaddin Sabit Divanı**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 1991.

KAVRUK, Hasan, **Şeyhülislâm Yahyâ Divanı**, MEB Yay., Ankara 2001.

KESİK, Beyhan, **Mahmûd Rıfkî (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divançesi)**, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009.

KESİK, Beyhan, **Selîmî (II. Selîm) Divançesi**, Vizyon Yayınevi, Ankara 2012.

Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 11.03.2012).

Kırbıyık, Mehmet. *Kâtîp-zâde Sâkıb Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 08.05.2013).

Kurtoğlu, Orhan. (2004). *Lebîb Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78382/lebibi-divani.html>(erişim tarihi: 05.07.2012).

Kutlar, Fatma Sabiha. (2004). *Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>.(erişim tarihi: 26.05.2012).

KÜÇÜK, Sebahattin, **Bâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.

MACİT, Muhsin, **Nedîm Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1997.

ÖZMEN, Mehmet, **Ahmed-i Dâ'î Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2001.

Özyıldırım, Ali. *Hamdullah Hamdî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 04. 11. 2012).

Saraç, M. A. Yekta. *Emrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 04.11. 2012).

TANYERİ, A. -TULUM, M., **Nev'î Divanı**, 1977.

TARLAN, Ali Nihat, **Hâyâli Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1992.

TARLAN, Ali Nihat, **Necâti Beg Dîvanı**, Ankara 1992.

TOPARLI, Recep, **Harezmlî Hafız Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994.

Taş, Hakan. (2010). *Vusûlî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 01.11. 2013).

Taş, Hakan. (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78408/vahyi-divani.html>(erişim tarihi: 07.01. 2013).

Üstüner, Kaplan. (2010). *Enderunlu Hasan Yâver Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78369/enderunlu-hasan-yaver-divani.html>(erişim tarihi: 09.08.2012).

ÜZGÖR, Tahir, **Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.

Yakar, Halil İbrahim. (2009). *Gelibolulu Sun'î Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 01.11. 2013).

Yazıcı, Gülgün Erişen. *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.09.2013).

Zülfe, Ömer. (2010). *Hecrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 07.12. 2013).

Zülfe, Ömer. (2009). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78400/selikinin-siirleri.html>(erişim tarihi: 08.02.2013).

KAYNAKÇA

- ACAR, M. Şinasi, **Türk Hat Sanatı**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- AÇIKGÖZ, Namık, **Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- AKAR, Metin, **Su Kasidesi Şerhi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2012.
- AKKUŞ, Metin, **Nef'î Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1993.
- AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, II**, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1988.
- AKYÜZ, Kenan, vd., **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- ALPASLAN, Ali, **Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1977.
- ALPASLAN, Ali, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, İstanbul 2004.
- AYAN, Hüseyin, **Nesîmî, (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni, I, II)**, TDK Yay., Ankara 2002.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Türklerde Yazı Sanatı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Türklerde Yazı Sanatı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1958.
- BİLKAN, Ali Fuat, **Nâbî Divanı**, MEB Yay., İstanbul 1997.
- BİLKAN, Ali Fuat, **Nâbî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- BOYDAŞ, Nihat, **Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994.
- CEYLAN, Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi, İstanbul 2000.
- CUMBUR, Müjgan, **Karacaoğlan**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

CÜNEYT, A.- EŞİTGİN, D., **Prof. Dr. Mustafa Özbalcı Armağanı**, Birleşik Yay., Ankara 2008.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, **Necati Bey Divanının Tahlili**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, **Bâkî ve Divanından Örnekler**, Kitabevi, İstanbul 2001.

DOĞAN, Muhammed Nur, **Şeyhülislâm İshak Divanı**, MEB Yay., İstanbul 1997.

DOĞAN, Muhammed Nur, **Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni**, MEB Yay., İstanbul 1997.

DOĞAN, Muhammed Nur, **Fatih Divanı ve Şerhi**, Erguvan Yayınevi 2004.

ERGİN, Muharrem, **Kadı Burhaneddin Divanı**, İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980.

ERÜNSAL, İsmail, **Mu'îdî'nin Miftâhu't-Teşbihi**, Osmanlı Araştırmaları VII-VIII, İstanbul 1988.

ERDOĞAN, Mustafa, **Bursalı Rahmî Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Kırşehir 2011.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Şeyh Galib (Seçmeler)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

GÜLER, Zülfi, **Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler**, Uğurel Matbaası, Malatya 2006.

GÜREL, Rahşan, **Enderunlu Vâsıf Divânı**, Kitabevi Yay., İstanbul 2008.

GÜRSOY NASKALİ, Emine, **Saç Kitabı**, Kitabevi, İstanbul 2004.

İPEKTEN, Haluk, **Fuzûlî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, Akçağ Yay., Ankara 2005.

İPEKTEN, Haluk, **Nâ'îlî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1990.

İPEKTEN, Haluk, **Nâîlî, (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, Akçağ Yay., Ankara 2007.

İSEN, Mustafa - KURNAZ, Cemal, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1990.

KALKIŞIM, Muhsin, **Şeyh Galib Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1994.

KARACAN, Turgut, **Bosnalı Alaaddin Sabit Divanı**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 1991.

KARAHAN, Abdülkadir, **Nef'i Divanından Seçmeler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

KAVRUK, Hasan, **Şeyhülislâm Yahyâ Divanı**, MEB Yay., Ankara 2001.

KESİK, Beyhan, **Mahmûd Rıfkî (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divançesi)**, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009.

KESİK, Beyhan, **Selîmî (II. Selîm) Divançesi**, Vizyon Yayınevi, Ankara 2012.

KURNAZ, Cemal, **Hayâlî Bey Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

KÜÇÜK, Sebahattin, **Bâkî ve Divanından Seçmeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

KÜÇÜK, Sebahattin, **Bâkî Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edib, **Seyyid Nesîmî Divanından Seçmeler**, Milli Eğitim Basımevi 1973.

LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

MACİT, Muhsin, **Nedîm Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1997.

OKÇU, Naci, **Şeyh Galib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divanının Tenkidli Metni)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.

ONAN, Necmettin Halil, **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**. Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1991.

ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 2007.

ÖZKAN, Ömer, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul 2007.

ÖZMEN, Mehmet, **Ahmed-i Dâ'î Divanı**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2001.

ÖZÖNDER, Hasan, **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü**, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2003.

SEFERCİOĞLU, Nejat, **Nev'î Divanının Tahlili**, Akçağ Yay., Ankara 2001.

SERİN, Muhittin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2003.

TANYERİ, A. - TULUM, M., **Nev'î Divanı**, 1977.

TARLAN, Ali Nihat, **Hâyâli Divanı**, Akçağ Yay., Ankara 1992.

TARLAN, Ali Nihat, **Necâti Beg Divanı**, Ankara 1992.

TARLAN, Ali Nihat, **Şeyhî Divanını Tetkik**, Akçağ Yay., Ankara 2004.

TARLAN, Ali Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi, I**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

TARLAN, Ali Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi, II**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

TARLAN, Ali Nihat, **Fuzûlî Divanı Şerhi, III**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

TOLASA, Harun, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1973.

TOPARLI, Recep, **Harezmi Hafız Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994.

TÖKEL, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

TURHAN, Şevket, **Nedim Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1981.

ÜSTÜNER, Kaplan, **Divan Şiirinde Tasavvuf**, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

 ZG R, Tahir, **Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.

YAZIR, Mahmud Bedreddin, **Medeniyet  leminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem G zeli**, Diyanet İŐleri BŐk. Yay., Ankara 1981.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli**, Temel Neşriyat, İstanbul, 2000.

MAKALELER

GÜFTA, Hüseyin, “Bâkî Divanı’nda Siyah Renkli Unsurlar”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8, 2009.

GÖNEL, Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Summer, 2010.

KARAMAN, Gülay, “Perişân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşlenişi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Journal of the Human and Social Science Researches, Sayı: 2, Cilt 5, Volume.1, Issue: 2, 2012.

KAZAN, Şevkiye, “Klasik Türk Şiirinde Solduran Sop ile Dolduran Toplar”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1, 2008.

KURNAZ, Cemal, “Bütün Şairler Büyük Tek Bir Şiiri Oluşturmak İçin Faaliyet Göstermişlerdir”, **İlmi Araştırmalar**, Sayı 10, İstanbul, s. 165-168.

KURNAZ, Cemal, “Vuslat Yolculuğu”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3, Summer 2010.

ŞAHİN, Kürşat Şamil, “Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 23, Cilt 5, 2012.

TEZLER

Akdoğan, Yaşar. (1979). *Ahmedi Divanı ve Dil Hususiyetleri: Gramer, Sentaks, Sözlük*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Doğramacı, Nilgün. (2007). *Fevzî Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaplan, Mahmut. (1981). *Neşatî Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akpınar, Şerife. (2012). *Âgâh Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78354/divanlar.html> (erişim tarihi: 12.04.2013).
- Avşar, Ziya. *Revânî Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi:01.10.2012).
- Aydemir, Yaşar. *Behiştî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi:11.09. 2012).
- Aydemir, Yaşar ve Çeltik, Halil, *Meşhûrî Divanı*. (2009).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 05.11.2012).
- Aydemir, Yaşar. (2009). *Ravzî Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78366/edincikli-ravzi-divani.html>(erişim tarihi: 01.01.2013).
- Başpınar, Fatih. *Beyânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.06.2013).
- Bayçöl, Hüseyin, *Divan Edebiyatında Güzellik İdeali*.
http://dergi.aktiffelsefe.org/index.php?option=com_content&view=article&id=47:divan-edebiyatinda-guezellk-deal&catid=15:64&Itemid=23 (erişim tarihi: 23.01. 2013).
- Demirel, Şener. (2011). *Mânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.06. 2013).
- Ersoy, Ersen. II. *Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divanı(İnceleme-Tenkitleli Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78388/muniri-divani.html>(erişim tarihi: 11.07.2012).
- Gürgendereli, Müberra. *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı*,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.01. 2012).

Kaçalin, Mustafa S. *Âhî Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 05.01.2013).

Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 11.03.2012).

Kırbıyık, Mehmet. *Kâtîp-zâde Sâkıb Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 08.05.2013).

Kurtoğlu, Orhan. (2004). *Lebîb Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78382/lebib-divani.html>(erişim tarihi: 05.07.2012).

Kutlar, Fatma Sabiha. (2004). *Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>.(erişim tarihi: 26.05.2012).

Özalp, Ahmed. *Hâricîlik*. <http://www.alim.gen.tr/haber/haricilik> (erişim tarihi: 21.05.2014).

Özyıldırım, Ali. *Hamdullah Hamdî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 04. 11. 2012).

Saraç, M. A. Yekta. *Emrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 04.11. 2012).

Sefercioğlu, M. Nejat. “Yazı ve yazı ile ilgili unsurların divan şiirinde kullanılışı”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI/%20TURK%20%20EDEBIYATI/Nejat_sefercioğlu_divan_siiri_Yazi.pdf. (erişim tarihi: 02. 05.2013).

Taş, Hakan. (2010). *Vusûlî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 01.11. 2013).

Taş, Hakan. (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78408/vahyi-divani.html>(erişim tarihi: 07.01.2013).

Üstüner, Kaplan. (2010). *Enderunlu Hasan Yâver Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78369/enderunlu-hasan-yaver-divani.html>(erişim tarihi: 09.08.2012).

Yakar, Halil İbrahim. (2009). *Gelibolulu Sun'î Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 01.11.2013).

Yazıcı, Gülgün Erişen. *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 02.09.2013).

Zülfe, Ömer. (2010). *Hecrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-74909/divanlar.html>. (erişim tarihi: 07.12.2013).

Zülfe, Ömer. (2009). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78400/selikinini-siirleri.html>(erişim tarihi: 08.02.2013).

<http://www.yemektarifleri.com/tarif/103576/menekse-serbeti> (erişim tarihi: 19.05.2014).

ANSİKLOPEDİLER

İslam Ansiklopedisi. (1964). Cilt 5. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler. (1981). Cilt 4, İstanbul: Dergah Yay.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1996). Cilt 14, İstanbul.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1997). Cilt 16, İstanbul.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (2000). Cilt 22, Ankara.

Yeni Türk Ansiklopedisi. (1985). Ötüken Yay., Cilt 4, İstanbul.

SÖZLÜKLER

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

Devellioğlu, Ferit. (2005). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Pala, İskender. (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Parlatır, İsmail. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü. (2004). Cilt 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

ÖZGEÇMİŞ

09.11.1987 tarihinde Bakımlı Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bakımlı Köyü'nde, lise öğrenimini Tokat'ta tamamladı. 2006 yılında girdiği Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2010 yılında mezun oldu. 2011 yılında yarım dönemlik öğretmenlik deneyiminden sonra, aynı yıl içinde Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans programına başladı. Şu an hâlâ özel bir kurumda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.